UITTREKSEL UIT DE STATUTEN.

ART. 2.

De Linschoten-Vereeniging heeft ten doel de uitgave in het oorspronkelijke, van zeldzame of onuitgegeven Nederlandsche zee- en landreizen en landbeschrijvingen.

Werken van anderen aard worden slechts uitgegeven, indien daartoe bijzondere aanleiding bestaat.

ART. 3.

De Vereeniging bestaat uit eereleden, donateurs en gewone leden.

Over het toetreden der leden beslist het Bestuur.

De gewone leden betalen een jaarlijksche bijdrage van tien gulden.

Donateurs zijn zij, die een bijdrage in eens van ten minste *f* 500.— aan de Vereeniging schenken, of jaarlijks een contributie van minstens *f* 25.— betalen.

ART. 4.

Het lidmaatschap loopt van den eersten Januari tot den laatsten December.

ART. 5.

De leden ontvangen een exemplaar van de werken, die door het Bestuur aangewezen zijn voor het jaar of de jaren, waarvoor zij hunne contributie hebben betaald.

NAAMLIJST

DER LEDEN VAN DE LINSCHOTEN-VEREENIGING

op 1 Januari 1916 [1]).

BESCHERMVROUW:
H. M. DE KONINGIN.

EERE-VOORZITTER:
Z. K. H. PRINS HENDRIK.

BESTUUR IN 1916:

J. W. IJzerman, *Voorzitter.* (1919).
Dr. H. T. Colenbrander, *Onder-Voorzitter.* (1917).
Wouter Nijhoff, *Secretaris.* (1918).
Dr. D. F. Scheurleer, *Penningmeester.* (1918).
Prof. Dr. J. Huizinga. (1919).
Dr. W. J. Leyds. (1920).
F. E. Baron Mulert. (1916).
G. P. Rouffaer. (1916).
Dr. F. C. Wieder. (1917).

LEDEN VOOR HET LEVEN:

A. G. C. van Duyl Sr., Amsterdam, Prinsengracht 1091.

DONATEURS:

Bataafsche Petroleum Maatschappij, Den Haag, Lange Vijverberg 2.
Bataviaasch Genootschap voor K. en W., Batavia.
Mr. N. P. van den Berg, Amsterdam.
Mevr. de Wed. Mr. C. Th. van Deventer, Den Haag, Surinamestraat.
August Janssen, Amsterdam, Keizersgracht 690.
M. Mees, Rotterdam, Veerkade 7.
Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, Delft.
Nederlandsche Handel Maatschappij, Amsterdam.
Raad van Beheer der Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij, Den Haag.
J. W. IJzerman, Den Haag.

1) De secretaris houdt zich voor opgaven van onjuistheden in namen of adressen ten zeerste aanbevolen.

Leden.

C. J. K. van Aalst, Amsterdam, Keizersgracht 608.
C. Abels, Amsterdam, Prinsengracht 862.
Algemeene Visscherij Maatschappij, IJmuiden.
Archief der Gemeente, Rotterdam.
H. E. Baron van Asbeck, Woudenberg, Villa Nieuwoord.
F. L. G. d'Aumerie, Scheveningen, Prins Willemstraat 19.
Jhr. Mr. J. F. Backer, Amsterdam, Keizersgracht 639.
J. F. L. de Balbian Verster, Amsterdam, Prinsengracht 579.
J. Fred. Bangert, Amsterdam, Weteringschans 227.
Mr. J. Barlage Bussemaker, Deventer.
Dr. A. J. Barnouw, Den Haag, van Blankenburgstraat 71.
F. Bauduin, Warnsveld, Huize Baank.
H. Beckering Vinckers, Zalt-Bommel.
Chr. Beels, Amsterdam, Van Eeghenstraat 70.
H. L. Bekker, Rotterdam, Parkstraat 2 (hoek Parklaan).
Mr. G. J. A. van Berckel, Den Haag, Laan van Meerdervoort 27.
Bibliotheek v. d. Handels Hoogeschool, Rotterdam.
Bibliotheek der Gemeente Rotterdam, van Hogendorpsplein 8.
Bibliotheek v. d. Teyler's Stichting, Haarlem.
Mr. J. Bierens de Haan, Amsterdam.
Prof. Dr. P. J. Blok, Leiden.
Th. W. Blijdenstein, Amsterdam, Heerengracht 544.
Mr. W. B. Blijdenstein, Amsterdam, Heerengracht 572.
A. G. Boissevain, Amsterdam, van Baerlestraat.
Charles Boissevain, Naarden, Drafna.
Walraven Boissevain, Amsterdam, Keizersgracht 143.
H. de Booy, Amsterdam, Heerengracht 450.
A. J. Breda Kleynenberg, Hellevoetsluis.
W. Broese van Groenou Sr., Scheveningen, Parkweg 9*a*.
C. H. Brouwer, Nieuwediep, a/b Hr. Ms. „Medusa".
N. de Brouwers, Delfzijl.
W. G. L. Brunings, Amsterdam, Wouwermanstraat 34.
Dr. C. P. Burger Jr., Amsterdam, Overtoom 141.
J. H. Cohen Stuart, Delft, Oostsingel 18.
W. J. Cohen Stuart, Scheveningen, Dirk Hoogenraadstraat 224.
Dr. H. T. Colenbrander, Scheveningen, Frankenslag 129.
W. Cornelis, Utrecht, Stadhouderslaan 67.
V. C. Coster van Voorhout, Den Haag, Stadhouderslaan 44.
H. Cox, Amersfoort, Utrechtsche Straatweg 110.
C. Craandijk, Den Haag, Prins Mauritslaan 72.
Patric Cramer, Overveen, Huize Dompvloed.

J. T. Cremer, Santpoort, Duin en Kruidberg.
Mevr. M. Croiset van der Kop—Croiset, Haarlem.
D. Crol, Rotterdam, Esschenlaan 44.
H. A. Crommelin, Den Haag, Juliana van Stolberglaan 14.
Ernst Crone, Amsterdam, Hobbemastraat 4.
A. F. H. Dalhuisen, Vlissingen.
Deli-Batavia Maatschappij, Amsterdam, Keizersgracht 173.
Departement van Marine, Den Haag.
H. Dirkzwager, Maassluis.
B. van Donselaar, Rotterdam, Heemraadsingel 148.
A. C. Dunlop, Den Haag, Riouwstraat 36.
H. Dunlop, Delft, Mijnbouwstraat 12.
C. van Eeghen, Amsterdam, Raadhuisstraat 34.
Mevr. L. Elemans—Brouwers, Zalt-Bommel.
W. A. Engelbrecht, Rotterdam, Vijverweg 32.
Mr. M. Enschedé, Den Haag, Daendelsstraat 33.
H. W. Fischer, Leiden, Hooge Rijndijk 32.
J. P. Funke, Den Haag, van Lennepweg 8.
F. A. Gastman, Vlissingen.
Mr. J. H. Geertsema Wz., Groningen, Zuidersingel 3*a*.
Geographisch Instituut, Utrecht.
Germanistisch Seminarium, Groningen.
Dr. E. C. Godée Molsbergen, Den Haag, van Beuningenstraat 130.
H. M. de Groot, Utrecht, Ouden Rijn 19.
Mr. J. L. Gunning, Amsterdam, Amstel 220.
S. van Gijn, Dordrecht, Nieuwe Haven 39.
Dr. G. A. J. Hazeu, Den Haag, Riouwstraat 77.
Herman van Heek, Enschede, Villa „Witte Huis".
J. B. van Heek, Enschede, Noorderhagen.
Prof. Mr. J. E. Heeres, Leiden, Rapenburg.
F. K. J. Heringa, Hilversum, Ministerpark.
H. Hissink, Amsterdam, Jan Luykenstraat 96.
Historisch Genootschap, Utrecht.
G. W. W. C. Baron van Höevell tot Nijenhuis, Rijswijk, Geestbrugweg 23.
W. J. Hoffman, Nijmegen, Stijnbuijsstraat 4b.
A. B. van Holkema, Amsterdam, Keizersgracht 611.
G. J. Honig, Zaandijk.
S. P. L'Honoré Naber, Amsterdam, Lomanstraat 4.
Hoofdbestuur Nederl. Vereeniging Onze Vloot, Den Haag, Stationsweg 89.
Jhr. M. W. H. Hooft, Den Haag, Kanaalstraat 12.
W. H. C. Hoog, Den Helder, Stationsweg 9.
J. H. van Hoogstraten, Groningen.
Jhr. H. T. Hora Siccama, Den Haag, Kneuterdijk.
A. J. P. Hotz, Den Haag, Bezuidenhout 265e.

J. Hudig Dzn., Hilversum, Heuvellaan 7.
W. C. Hudig, Rotterdam, Nieuwe Binnenweg 178.
Prof. Dr. J. Huizinga, Leiden.
Dr. J. de Hullu, Den Haag, Prinses Mariestraat 25.
C. W. Janssen, Amsterdam, Leidschegracht 13/15.
Java-China-Japan Lijn, Amsterdam, Prins Hendrikkade 159.
J. C. Joekes, Rijswijk (Z. H.), Nassaukade 5.
Jhr. Mr. B. de Jonge, Zutphen.
Mevrouw de Wed. J. O. de Jongh—Rouffaer, Den Haag, Sweelinckstr. 72.
P. J. de Kanter, Dordrecht, Singel 163i.
L. Keers, Amsterdam, Stadhouderskade 154.
A. J. A. von Kellner, Den Haag, Laan Copes 3.
A. O. van Kerkwijk, Den Haag, Nassaulaan 22.
J. B. J. Kerling, Den Haag.
Prof. Dr. H. Kern, Utrecht.
A. Kleiweg de Zwaan, Amsterdam, van Eeghenstraat 65/75.
Prof. Dr. L. Knappert, Leiden.
F. Koch Jr., Rotterdam, Veerkade 1.
Mr. F. C. Koch, Rotterdam, Westersingel 86.
E. Kol, Amsterdam, Heerengracht 130.
Kon. Bibliotheek, Den Haag.
Kon. Instituut voor de Marine, Willemsoord.
Kon. Instituut v. Taal-, Land- en Volkenkunde v. N. I., Den Haag.
Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, Amsterdam.
Kon. Paketvaart Mij., Amsterdam, Prins Hendrikkade 159.
F. G. Kramp, Amsterdam, van Breestraat 156.
N. E. Kröller, Rotterdam, Westersingel 13.
J. H. Kruimel, Amsterdam, Amstel 254.
Dr. E. T. Kuiper, Amsterdam, Koninginneweg 2.
W. Laman Trip, Hilversum, Ministerpark 6.
C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, Amsterdam, Sarphatistraat 14.
Allert de Lange, Amsterdam, Damrak 62.
N. Laseur, Utrecht.
R. van Lennep, Amsterdam, Heerengracht 580.
Dr. W. J. Leyds, Den Haag, Frankenslag 337.
B. H. van der Linden, Den Haag, Schuytstraat 143.
Lindeteves-Stokvis, Amsterdam, J. W. Brouwersplein 2.
C. A. Lion Cachet, Vreeland.
S. L. van Looy, Amsterdam, Keizersgracht 198.
Jhr. H. Loudon, Den Haag, Prinsessegracht 22.
P. L. Lucassen, Amsterdam, Raadhuisstraat 29.
J. M. Luden, Vlissingen.
J. Lugten J. Gzn., Heerlen (Limb.).
Anton Mensing, Amsterdam.

Mr. E. E. Menten, Den Haag, Houtweg 3.
J. Merkelbach Jzn., Amsterdam, N. Z. Voorburgwal 51.
A. H. van der Mersch, Zeist, Driebergsche Weg.
Dr. R. v. d. Meulen Rzn., Leiden, Maria Gondastraat 49.
J. M. van der Mey, Amsterdam, Nic. Maesstraat 32.
J. J. Moret, Den Haag, Juliana van Stolberglaan 195.
W. A. Mouton, Den Haag, Nassau-Dillenburgstraat 40.
F. E. Baron Mulert, Ommen, Landhuis „Piet Hein".
Abram Muller, Amsterdam, Van Eeghenstraat 96.
Gerard Muller, Amsterdam, Binnen Amstel 82.
Prof. J. F. Niermeijer, Utrecht.
E. L. van Nierop, Bussum.
B. Nierstrasz, Amsterdam, Prins Hendriklaan 26.
Chr. Nuijs, Amsterdam, Valeriusstraat 137.
Paul Nijhoff, Amsterdam, Oranje Nassaulaan 11.
Wouter Nijhoff, Den Haag, Lange Voorhout 9.
Mej. Dr. J. Aleida Nijland, Amsterdam, Nicolaas Witsenstraat 21.
W. H. J. Oderwald, Amsterdam, Vondelstraat 130.
Openbare Leeszaal en Bibliotheek, Dordrecht.
Openbare Leeszaal en Bibliotheek, 's-Gravenhage.
Openbare Leeszaal, Groningen.
Openbare Leeszaal en Biblotheek, Leeuwarden.
J. R. van Osselen, Amsterdam, Jan-Luykenstraat 5.
Nanne Ottema, Leeuwarden, Weerd 7.
Mr. C. P. D. Pape, Den Haag, Prinsessegracht 20.
Prof. Mr. P. Pet, Groningen, Heerenweg 22.
J. M. Phaff, Den Haag, van Boetselaarlaan 80.
Mr. Aug. Philips, Amsterdam, van Eeghenstraat 66.
C. M. Pleyte Mzn., Den Haag, Nassaulaan 11.
Mr. Th. B. Pleyte, Den Haag, Nassauplein 29.
Prof. Dr. N. W. Posthumus, Rotterdam, Heemraadsingel.
R. Posthumus Meyjes, Soesterberg.
Ary Prins, Schiedam, Nieuwe Haven 153.
Provinciale Bibliotheek van Friesland, Leeuwarden.
W. J. Puhringer, Apeldoorn, Daendelsweg 62.
P. A. Pijnappel, De Hoornboeg bij Hilversum.
W. J. Rahder, Utrecht, Hotel des Pays Bas.
Jhr. Mr. H. de Ranitz, Den Haag, Nassaulaan 5.
J. A. A. C. Ridder van Rappard, Den Haag, Zeestraat 71.
Redaktie van „Het Nederl. Zeewezen", Den Haag, Cornelis Speelmanstraat 34.
W. van Rede, Rotterdam, Schie 11.
Mr. R. van Rees, Amsterdam, Keizersgracht 69.
Jhr. Marten van Rensselaer Bowier, Amsterdam, Sarphatistraat 44.

G. Ribbius Peletier Jr., Utrecht, Maliebaan 15.
Jhr. J. A. Röell, Den Haag, 3e Van den Boschstraat.
J. A. Rom Colthoff, Vlissingen, a/b Hr. Ms. de Ruyter.
A. F. J. Romswinckel, Den Haag, Koninginnegracht 98.
Dr. A. G. Roos, Groningen, Ebbingestraat 47[zw]*a*.
G. Rooseboom, Zwolle, Prins Hendrikstraat 7.
P. J. Roosegaarde Bisschop, Haarlem, Prinsen Bolwerk 1.
Rotterdamsch Leeskabinet, Rotterdam, Geldersche kade 18.
G. P. Rouffaer, Den Haag, Frankenslag 89.
Bernhard E. Ruys, Rotterdam, Westerkade 7.
Rijksarchief, Den Haag.
Rijksarchief in Noord-Holland, Haarlem.
Rijksarchief in Zeeland, Middelburg.
Rijksarchief in Overijsel, Zwolle.
Rijks Ethnographisch Museum, Leiden.
Rijks Universiteits-Bibliotheek, Leiden.
C. M. van Rijn, Amsterdam, Roemer Visscherstraat 33.
Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij, Den Haag, Jan Pietersz. Coen-straat 4.
Dr. D. F. Scheurleer, Den Haag, Laan van Meerdervoort 53*f*.
Mr. J. van Schevichaven, Amsterdam, Valeriusstraat 51.
P. W. Schilthuis, Rotterdam, Heemraadssingel 180.
A. J. Schreuder, Arnhem, Klein Warnsborn.
J. L. Willem Seijffardt, Amsterdam.
Jhr. J. W. Six, Den Haag, Prinsengracht 30*a*.
Jhr. W. Six, Hilversum.
Mr. J. Slingenberg, Amsterdam, Oranje Nassaulaan 62.
Mr. G. van Slooten Az., Rotterdam, Westersingel 7.
Hobbe Smith, Amsterdam, Overtoom 357.
Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, Leiden.
Stadsbibliotheek, Haarlem.
J. J. A. van Staveren, Den Helder, a/b Hr. Mr. Holland.
Prof. Mr. S. R. Steinmetz, Amsterdam, Amstel 65.
H. E. Stenfert Kroese, Noordwijk a/Zee.
W. P. van Stockum Jr., Den Haag, Juliana v. Stolberglaan 43.
Mr. R. W. van Stolk, Delft, Oude Delft 157.
Stoomvaart-Maatschappij „Nederland", Amsterdam. (8 lidmaatschappen).
Cd. F. Stork, Hengelo (O), Grundel.
J. E. Stork, Baarn, Prins Hendriklaan, Huize „Sewa".
W. Stork, Hengelo (O.).
Jonkvr. A. de Stuers, Den Haag, Parkstraat 32.
Mej. E. Sara C. de Swart, Laren (N. H.).
G. L. Tegelberg, Amsterdam, De Ruijterkade 113.
J. P. Tetterode, Lochem.

C. A. den Tex, Amsterdam, Tesselschadestraat 18.
Tj. J. Twijnstra, Amsterdam, Lomanstraat 47.
Vaderlandsch Fonds tot aanmoediging van 's Lands Zeedienst, Amsterdam.
F. T. Valck Lucassen, Brummen, Huize Sonnevanck.
Vereeniging tot bev. v. d. Bel. des Boekhandels, Amsterdam, Singel 146.
„ de Groote Club, Amsterdam, Paleisstraat 1.
„ Hou en Trouw, Amsterdam, Beursgebouw, kamer 28.
„ Oost en West, Den Haag, Laan van Meerdervoort 195.
„ Zeevaartschool, Vlissingen.
F. H. Baron van Verschuer, Arnhem, Willemsplein 2.
C. W. de Visser, Bloemendaal, Huize Denheim, Parkweg 1.
Mr. G. Vissering, Amsterdam, Keizersgracht 71.
Dr. A. G. C. de Vries, Amsterdam, Singel 146.
Chr. H. G. de Vries, Amsterdam, Singel 146.
B. H. de Waal, Den Haag, Bankastraat 135.
F. G. Waller, Amsterdam, Vondelstraat 73.
W. K. L. van Walree, Amsterdam, Keizersgracht 511.
H. P. van Welderen Baron Rengers, Den Haag, Nassauplein 26.
J. Wentholt, Den Haag, Juliana van Stolberglaan 40.
J. F. Wesseling, Hellevoetsluis, a/b Hr. Ms. „Schorpioen".
J. C. van Wessem, Heemstede, Berkenrodestraat 29.
Dr. F. C. Wieder, Vreeland.
G. P. Wouters, Hellevoetsluis, a/b Hr. Ms. „Schorpioen".
M. Wijt, Hellevoetsluis, Directie der Marine.
J. IJzerman, Amsterdam, Joh. Vermeerstraat 44.
M. Zeldenrust Szn., Den Haag, Valkenboschlaan 163.
Mr. H. Zillesen, Den Haag, Delistraat 37.
Dr. A. Zijderveld, Amsterdam, Joh. Verhulststraat 155.
Th. J. A. van Zijll de Jong, Den Haag, Fred. Hendrikpl. 29.

Leden in Nederl. Oost-Indië.

Dr. N. Adriani, Posso (Midden-Celebes).
F. C. Baron van Aerssen Beyeren, Ned. Oost-Indië.
Th. L. Arnold, Weltevreden.
M. E. G. Bartels, Halte Tji-Saät bij Soekaboemi, Onderneming Passir Datar.
K. F. van den Berg, Batavia, Javasche Bank.
W. F. van Beuningen, Weltevreden, Tanah-Abang 30.
C. Bruin, Amboina (Molukken).
M. H. Bruyn, Sinabang (N. W. Sumatra).
L. J. J. Caron, Weltevreden, Rijswijk.
Wouter Cool, Batavia, Pegansaan 24.
B. M. van Driel, Emmahaven bij Padang.
H. E. Driessen, Weltevreden, 21 Gang Scott.

K. van Dijk, Weltevreden.
P. Eikenboom, Batavia.
L. J. Ginjoolen, Batavia.
F. H. A. de Greve, Batavia.
R. H. Haentjens, Batavia.
J. J. Heilbron, Weltevreden.
A. M. Hekking, Batavia.
J. H. Hondius van Herwerden, Weltevreden.
Mr H. 's Jacob, Batavia.
D. Kaan, Weltevreden.
B. H. Kerkhoff, Medan (Deli) Sumatra's Oostkust.
R. A. Kern, Brebes, Java.
Dr. T. B. Kolthoff, Weltevreden, 83 Kramat.
Kon. Magn. en Meteor. Observatorium, Dir. Dr. W. v. Bemmelen, Batavia.
C. A. Lens, Makassar.
K. H. H. Leonhard, Weltevreden.
D. J. Baron van Lynden, Batavia.
B. N. G. M. v. d. Maaten, Lho Seumawé, Atjeh, Sumatra.
P. F. W. Mouton, N. O. Indië, a/b Hr. Ms. van Doorn.
Mr. J. C. Mulock Houwer, Bandoeng.
J. S. C. Olivier, Batavia, Departement van Marine.
J. P. Remijnse, Batavia, Departement van Marine.
P. de Roo de la Faille, Weltevreden, Nieuwe Laan 17.
C. L. J. Rooseboom, Bandoeng, ondern. Montaja.
J. C. F. van Sandick, Palembang.
S. A. Schaafsma, Salatiga.
Secretaris Algem. Nederl. Verbond, afdeeling Batavia, Batavia, Gang Chaulan 25.
Mr. J. W. Sillevis, Bodjong.
Dr. R. A. Tange, Batavia, Departement van Marine.
S. van Vleuten, Modjokerto, sf. Perning.
J. J. de Vos tot Nederveen Cappel, Padang.
F. van Wageningen, Batavia, Departement van Marine.
J. C. M. Warnsinck, Batavia.
J. H. Zeeman, Batavia, Departement van Marine.

Leden in het buitenland.

Europa.

België:

Bibliothèque du Ministère des affaires étrangères, Bruxelles.
Bibliothèque Royale de Belgique, Bruxelles.
Prof. F. van Ortroy, Gent.
Universiteits-Bibliotheek, Gent.

Denemarken:

Kong. Bibliothek, Kopenhagen.

Duitschland:

Commerz-Bibliothek, Hamburg.
Kais. Universitäts- und Landesbibliothek, Strassburg.
Kön. Bibliothek, Berlin W.
Kön. B. Hof- und Staatsbibliothek, München.
Kön. Offentl. Bibliothek, Dresden N 6.
Kön. Universitäts Bibliothek, Göttingen.
Dr. O. Nachod, Grunewald-Berlin, Hagenstrasse 57.

Frankrijk:

Bibliothèque Nationale, Paris.

Groot-Brittannië en Ierland:

J. J. T. Blijdenstein, London, E. C., Threadneedlestreet 56.
Bodleian Library, Oxford.
British Museum, London, W. C.
Francis Edwards, London, W., 83 Highstreet Marylebone (2 subscriptions).
John Kitching F. R. G. S., London, S. W., Oaklands Kingston Hill, Queens Road.
Library of the India Office, London, Westminster.
Library of Trinity College, Dublin.
London Library, London, S. W., St. James Square.
Royal Colonial Institute, London, W. C., Northumberland Avenue.
Royal Geographical Society, London, W., I. Savile Row, Burlington Gardens.
University Library, Cambridge.

Italië:

Nederl. Historisch Instituut, Rome.

Oostenrijk-Hongarije:

K. K. Geographische Gesellschaft, Wien, 33 Wollzeile.
K. K. Hofbibliothek, Wien.
K. K. Universitäts-Bibliothek, Prag.
K. K. Universitäts-Bibliothek, Wien.
Stadtbibliothek, Budapest.

Rusland:

Bibliothèque Impériale Publique, Petrograd.
A. Lappo Danilevski, Petrograd, 1 Quai Nicolas, W. O. 118B.

Scandinavië :

Kong. Bibliothek, Stockholm.
Universitets-Bibliothek, Kristiana.

Zuid-Afrika.

J. A. Strasheim, Stellenbosch.

Noord-Amerika.

American Geographical Society, New-York City, Broadway at 156th Street.
Dr. E. E. Blaauw, Buffalo, 327 Franklinstreet.
Hackley Public Library, Muskegon, (Michigan).
Harvard College Library, Cambridge, (Mass.).
Hispanic Society of America, New-York City, 156th Street West of Broadway.
Library of Congress, Washington, D. C.
Mercantile Library, St. Louis, (Miss.).
Newberry Library, Chicago, Illinois.
New-York Public Library, New-York, N. Y.
New-York State Library, Albany, N. Y.
George Parker Winship, Librarian of the John Carter Brown Library, Providence, R. I.
Provincial Library, Victoria (B. C.), Canada.
Yale University Library, New-Haven, Conn.

Zuid-Amerika.

Archivo Nacional, Rio de Janeiro.

Australië.

Public Library of South Australia, Adelaïde. (S. Australia).

Azië.

Asutosh Mukhopadhyay, Calcutta, 77 Russian Road North, Bhowanipem.
R. van Beuningen van Helsdingen, Singapore, Bukit Timah Road $\frac{484}{2}$
J. N. Bouman, Hongkong.
Ecole française d'Extrême Orient, Hanoi (Indo-Chine française).
F. Baron Otori, Tokio (Japon), Légation du Japon au Ministère des affaires étrangères.
Raden Haröen al Rasjid, Djeddah (Arabië).

REGELEN

VOOR DE UITGAVEN DER

LINSCHOTEN-VEREENIGING.

---

1. Zooveel mogelijk zal elke Zee- of Landreis, dan wel Landbeschrijving, *afzonderlijk* worden uitgegeven. Slechts bij al te geringen omvang van een dezer, kan een andere tekst toegevoegd worden aan de uitgave; deze toe te voegen tekst moet evenwel aansluiten in onderwerp, of den hoofdtekst aanvullen. Groote teksten worden in meer dan een deel gesplitst.

2. Voor elke uitgave wordt den bewerker als eisch gesteld: dat zij bevat als Inleiding een korte *Biographie* van den schrijver van 't reisverhaal; een uiteenzetting van de *Aanleiding tot de reis*; en een *Bibliographie* van eventueele vroegere drukken van het reisverhaal; voorts opheldering in den vorm van *Noten* onder den tekst, daar waar de tekst opheldering vereischt; en een *Register* (of *Registers*), benevens een lijst van geraadpleegde werken met plaats en jaar van uitgave aan 't slot.

3. De bewerker heeft vrijheid, in zijne Inleiding het resultaat eener reis ook te beschouwen in zijn verband met later ondernomen reizen naar dezelfde streek of streken.

4. De noten onder den tekst moeten *sober* blijven, en niet vervallen in uitweidingen. Is er echter bepaalde noodzakelijkheid om dieper in te gaan op het een of ander gedeelte van den tekst, dan mag dat geschieden in eene *Bijlage* achteraan. Ook hier echter blijft soberheid plicht.

5. De tekst zelve moet *met de grootste nauwkeurigheid* herdrukt worden naar de beste oudere uitgave, c. q. nauwkeurig gedrukt naar het handschrift dat voor de uitgave dient. De origineele

paginatuur van dien standaarddruk, dan wel van het handschrift, wordt in de uitgaven der Linschoten-Vereeniging tusschen groote haken [ ] doorloopend mede-opgenomen.

6. Als algemeene regel geldt dat de tekst *onverkort* wordt gedrukt. Uitlatingen zijn slechts dan veroorloofd, als het iets geheel onbelangrijks geldt. De bewerker moet dan echter in een noot toch rekenschap geven van wat hij wegliet.

7. Indien er voor de kennis van eene bepaalde Zee- of Landreis, behalve de aan den druk ten grondslag gelegde tekst, in archieven of bibliotheken nog andere bronnen bestaan, moeten deze bij de uitgave gebruikt en (indien noodig) in inleiding, noten of bijlagen verwerkt worden.

8. Het opnemen van kaarten en platen wordt aan den bewerker overgelaten, in overleg met de Commissie van voorbereiding.

Drostdij Swellendam.

REIZEN IN ZUID-AFRIKA

IN DE HOLLANDSE TIJD

UITGEGEVEN DOOR

DR. E. C. GODÉE MOLSBERGEN

TWEEDE DEEL

TOCHTEN NAAR HET NOORDEN

1686—1806

MET EEN KAART EN 12 PLATEN

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1916

DRUKKERIJ KOCH & KNUTTEL — GOUDA

INHOUD.

Bladz

Opdracht xxxiii

Voorrede xxxv

Aanvullingen en verbeteringen xxxviii

III. De reizen van Johannes Starrenburg, Jan Hartogh, Jan Tobias Rhenius, Jacobus Coetsee Jansz., Hendrik Hop, Thielman Roos en Petrus Marais. 1705—1762.

Valentijn's kaart 3

Starrenburg's instructie en tocht 4

Vrijluydenhandel, onkies optreden jegens Hottentotten uit nieuwsgierigheid 5

Gombomen, molgaten, inlandse namen 6

Uitroeiing der olifanten, inlandse namen van bergen en rivieren, blanke door een leeuw verslonden; overzwemmen van de Olifantsrivier 7

Opsomming van Hottentotkapiteins, Jan Hartogh's landtocht, inlandse namen, Hessequa door Boesmans verjaagd. 8

Kapitein Coopman's blijdschap over de komst der Compagniesdienaren, Hottentotfeest bij het castreren der stieren. 9

Terugkeer van Hartogh's gezelschap, nieuwe aardrijkskundige namen 10

Kennis over Zuid-Afrika vergroot 11

Tochten op zoek van houtbossen 12

Koop van het land aan de Kaap, pokkenepidemie 13

Afhankelikheid der Hottentotkapiteins 14

Rhenius' landtocht; de „Derde Moddercuyl" bereikt 15

De spionnen der Namaqua; sterfte door pokken 16

Veevernietiging door Namaqua; terugtocht 17

[13] Relaas, gegeeven ter requisitie van den Wel Edelen gestr. heere Rijk Tulbagh, Raad Extra ordinaris van Neederlands India,

Bladz.

mitsgs. gouverneur van Cab de goede Hoop en den ressorte van dien &a &a &a, door den burger Jacobus Coetsé Jansz. noopens de door hem gedaene Togt, in en door 't Land der groote Amacquas 18

De Grote Rivier bereikt; Leeuwenrivier gedoopt; houding der Namaqua 19

Warmbad, Swarte Berg, berichten over Damara 20

Hyena- en jakhals karossen; zich niet besmeren met vet; Eyniqua ontmoet; giraffen 21

Nieuwe planten en koperbergen; trek der Namaqua naar het Noorden; Coetsee's terugkeer. 22

Instructie voor Hendrik Hop's gezelschap 23

[14] DAG REGISTER, gehouden op den Landtogt, gedaan door het Land der Kleyne en groote Namacquas, onder het Commando van den Capitain der Burger Cavallery Sr Hendrik Hop om het binnenwaards ten Noorden van Cabo de Goede Hoop leggende land nader te ontdekken 24

Opmars van Koekenaap. 25

Veeplaats Brandenburg bereikt 26

Bijeenkomst der tochtgenoten op Koekenaap. 27

Lijst der tochtgenoten; Oliphantskraal bereikt. 28

Kamp aan de samenvloeiing van Groene Rivier en Swarte Doorn Rivier. 29

Aard van Klein-Namaqualand; gelegerd in de Aloëkloof 30

De Koperbergen; de Poort 31

Grote Rivier bereikt; Brink en Coetsee verkennen de loop van de rivier naar het Westen. 32

Grenzen van Klein-Namaqualand; Kleine Namaqua door Boesmans geteisterd. 33

Kleine-Namaqua sluiten zich bij het gezelschap aan; een Grote Namaqua verdrinkt bij de overtocht over de rivier; order op het ruilen van vee en op het wacht houden; Leeuwen Rivier 34

Kraal der Grote Namaqua; Warmbad; giraffen 35

Rietvallei; giraffejacht 36

Parelhoenderfonteyn bereikt; Coetsee, Marais en Greef op zoek van water 37

Klipkuil bereikt 38

Bladz.

Vergadering over al of niet verder trekken 39
Enkele reizigers gaan voort als verkenners, die geruchten vernemen over blanken in het binnenland 40
Trekken in twee groepen uit watergebrek; vlakte met allerlei wild . 41
Geruchten over Damara 42
Besluit tot terugkeer 43
Grenzen van Groot-Namaqualand; aard der rivieren; plantegroei . 44
Namaqua wensen hulp tegen Eniqua; geweigerd 45
Proeven met kopererts van de Grote Rivier; bezwaren tegen mijnontginning 46
Gevaar door wassend water; Boesmans stelen dertig beesten . . . 47
De Koperbergen. Verslag over Coetsee's wedervaren, Rietkuyl bereikt 48
Tocht tot de Uylekraal en terugkeer tot het Kasteel. . . . . 49 en 50
[15] RAPPORT VAN THIELMAN ROOS EN PETRUS MARAIS, 18 Augustus 1762 51
De Comeincqua en Tradiamaqua 51
De Cabona, Korikambes, Keinamaqua 52
Wat vernomen werd over Damroqua en Birina 53
De uitgangen — na en — qua by volksnamen; Tamaqua, Sauntamaaps 54
Zeden en gewoonten der Namaqua; woning, vervaardiging van wapenen 55
Birina bewerken metalen voor hen; kleding; dansen bij maneschijn; improviseren van liederen; plechtigheden 56
Huweliksgebruiken; giraffen; ertsen; kopersmelten door Namaqua; 57
Einde van het rapport 58

IV. De landreis van Goeverneur Mr. Joachim Baron van Plettenberg en het reisverhaal van H. J. Wikar. 1778—1779.

[16] DAGVERHAAL VAN DE LANDRYSE, door den Weledelen Gestrengen Heer Mr. Joachim Baron van Plettenberg . . . in den jaare 1778 gedaan door de landstreken beoosten de gem. Caab tot aan de Plettenbergs en groote Visch rivieren, mitsgaders vervolgens van daar te rugwaarts langs de Zuydkust 61
Doel van de reis 61

	Bladz.
Gezelschap; uitgeleide; Grote Bergrivier overgegaan	62
Rode Zand; Brede Rivier; Hexrivier	63
(Biezonderheden over R. J. Gordon in de noot)	64
Vertrek van de Hexrivier; moeilike overtocht	65
Opsomming der tochtgenoten; de Karroo	66
Jagersfontein; begroeting door Hottentotten; Karroo-bloemen	67
Deepka bereikt; verblijf te Queek valley	68
Struisvogeljacht; Kariga of Buffelsrivier; jacht op springbokken	70
Gnous gezien; Camdebosberg	71
Swarte rivier	72
Geen oude gebruiken bij Hottentotten meer te vinden; de Sneeuwberg	73
Gebeente van meer dan 3000 schapen gezien; grote koude; woningen der Boeren bij de Sneeuwberg	74
Godsdienstzin der Boeren; vorm der bergen; overlast van Boesmans; veediefstallen	75
Biezonderheden over Boesmans;	76
Jachtwijze der Boesmans; overvloed van wild; Plettenbergsrivier; zeekoeien	77
Oprichting van een gedenkteken	78
[17] BERIGT aan ... Mr. Joachim van Plettenberg ... door Hendrik Jacob Wikar	78
Wikar bereikt de Grote Rivier	78
Hij sluit zich bij een troep Kleine Namaqua aan. (In de noot opsomming der volken)	79
Claas Barend, Coetsee's tochtgenoot, is hoofd over de troep	80
Claas Bastaard's kraal; bericht over Damroqua	81
Macht van de voornaamste Namaqua kapitein: schatting; huweliks-wetgeving; leviraatshuwelik	82
Verklaring der polygamie; een troep Boesmans sluit zich aan	83
Trek naar de vlakte om struisvogeleieren; Nanningai; zeekoeien-gevaar; biezonderheden over zeekoeien	84
Maken van een eykaro; Wikar wordt door Ouga als broeder aangenomen. (In noot naamgeving der Hottentotten)	85
Gemeenschap van goederen; ongeluk door een gekwetste zeekoe veroorzaakt; de melkdrinker of teyaap	86
Jacht op olifanten	87

	Bladz.
Aard en waarde der Boesmanshonden; wildgaten of kaysi	88
Graven met een stok met kogel uit het steentijdvak; ertsen; graven naar water, ook door wild	89
Hoe Hottentotkinderen vogels vangen; vermaken der Hottentotkinderen; wilde Boesmans	90
Zeden en kleding der wilde Boesmans; honing zoeken; leven op de wijze der Boesmans	91
Houtsoorten; oorsprong van de naam kameeldoornboom; bereiding van bier	92
Een Boesmansmeid neemt een man; slachten van vee bij plechtigheden; mishandeling van gevangen vijanden	93
Plechtigheden bij overgangstijd; van vrouwen en van mannen; bij het doden van gevaarlik wild; bij ziekte; bij overwinning . . .	94
Kinderen eten niet van de offerbeesten; inboorlingenwraak; Tarentaalse hoenders en leguanen	95
Verschil tussen kliphagedissen en leguanen; slangen en muizen; de langasemvogel; vogels en ertsen	96
De eerdwolf; groene koralen; metalen koralen; oorsprong ervan .	97
Namaqua als gevaarlik volk voorgesteld; gebruiken bij Namaqua, Eyniqua en Korana; monorchie	98
Besnijdenis der Bliqua-meiden	99
Afzondering tijdens menstruatie; plechtigheden bij de eerste menstruatie.	100
Van vrijen en trouwen der Hottentotten	101
De bromdans; aanhalen der meiden; huweliksgeschenken . . .	102
Wettige vrouwen en bijwijven; ruilen van vrouwen; de handslacht; de overgangsplechtigheid bij een jonge Eyniqua	103
Middelen tegen onvruchtbaarheid; de boze geest; eerbied voor de nieuwe maan; historiese graven	104
Oorsprong van mensen en beesten; renosterjacht	105
Middel tot ontwijken van de renoster	106
Wikar's vrees voor olifanten en zeekoeien	107
Boesmansmeid door een renoster gewond; klaaglied; andere kleding nodig voor de gekwetste.	108
Renosterjacht; overdracht van „doodmakers"-recht; plechtigheden hierbij; biezondere waarde van voedsel en van vuur	109

Bladz.

Herhaling van het feestmaal; kerving van de „doodmaker"; jachtregels 110
Biezonderheden over de Grote Waterval in de Grote Rivier; wijze van visvangen; plantegroei 111
Recht op de wildgaten; ongeboren vrucht in het vanggat brengt geluk 112
De bewoners der eilanden; flora; versiering op de werf der kralen; vrees voor Cupido Roggevelt 113
Beschrijving der eilanden; blinkklip; Wikar belet veediefstal tussen Namnykoa en Gyzikoa 114
Wijze van zwemmen met vlotten; menigte van buffels; Olievenhoek. 115
Draaikolk in de rivier; kristallen; Aukokoa geven genomen vee terug. 116
Gifpijl-uitwerking; middel tegen slangegif; de „giftzuyper"; spuugslang-gif tegen geelslang-gif; ivoorbewerking 117
Kaukoa staan onder de Aukokoa; verbazing over blanken en paarden; Ouga beschermt Wikar en Claas Barend; geloof over de haas. 118
De haas, de bosluis en de maan; verdeling van het jaar in drie getijden; kristallen 119
Gyzikoa; hun eigenaardige kleding; aankomst bij de Gyzikoa; bewerking der handringen 120
Eynikkoa of Riviervolk; handelswaren der Bliqua; hun kunstvaardigheid; messen met ivoren schede 121
Minderwaardigheid der Bliqua in het gevecht; geloof aan hun toverkunst; Damara overtreffen hen hierin; genezing van zieken door tovermiddelen 122
Andere kracht der tovermiddelen; metaalbewerking; buigzaamheid van het koper 123
Onmogelikheid om naar de Bliqua te reizen; wijze van roken door een gat in de grond; een beestehoorn als waterpijp; grote rivier bij de Bliqua 124
Boesmans der Gyzikoa willen Wikar doden; tijdig voorkomen; neusdoeken der Gyzikoa 125
Wikars dankbaarheid voor zijn redding; angst der Boesmans voor wraak; Hoge Kraal; zwaar geboomte; Kleine Korakkoa . . . 126
Kapitein Soenop's gevoel van eigenwaarde; lied over Wikar's bezoek; de fluitjesdans; betekenis ervan 127

Bladz.

„Caresseren" bij de dans; renoster-dans der Gyzikoa; verhuizing der stammen wegens oorlogsgevaar 128
Boesmansoverval; leeuw des nachts gedood; Wikar's vrees voor leeuwejacht; jachtbuik; felle hitte 129
„Vlakbossiesmans" en bokkejacht; sprinkhanen als Boesmans voedsel; Boesmans en struisvogeljacht 130
Boesmanspijlen; pijlgif; Wikar's ziekte door vergiftige honing . . 131
Gif tot het vergeven van wild; Wikar's voet ontstoken door gifboomdoorntjes 132
Aderlating bij de Hottentotten; giraffen; de jongen door Boesmans gevangen 133
Onbekend dier: olie als smeermiddel; pinkverminking; bloedwraak . 134
Kristallen; olifanten; bergen; klimaat; begrafenis der Eynikkoa; erfrecht 135
Wikar's poging een kaart te maken; hij krijgt een pas om naar de Kaap te gaan; afscheid van Ouga 136
Kamiesberg; ontmoeting met Kapitein Gordon en Luitenant Paterson 137
Biezonderheden over Wikar; einde van zijn reisverhaal 138

V. Joernaal van Willem van Reenen (1791—1792) en van Sebastiaan Valentijn van Reenen (1793).

[18] JOURNAAL gehouden op de landtocht . . . van Cabo de Goede Hoop, naar de Groote Rivier, noordoosten aan de Groote Rivier, noorden aan tot aan de Rhenius Berg bij de natie genaamd Damras, begonnen den 17den September 1791 en volvoerd den 20sten Juny 141
Vertrek van Kaapstad 141
Kamiesberg bereikt 142
Getrokken tot de Korega 143
Hop's keerpunt bereikt; vee door leeuwen aangevallen en door Boesmans gestolen; de Hel; de gids Sieberd 144
Tocht naar de Damara onmogelik; Nieuwjaarsrivier gedoopt; Leeuwerivier; giraffejacht 145
De Rheniusberg; Numaqua; Pieter Brand's tocht dieper het land in . 146
Treurige toestand der Damara; oorzaak ervan; langdurige droogte . 147
Grote sterfte der Damara; terugreis begonnen; moeilike tocht tot de

Bladz.

Kamiesberg; jachtbuit; Numaqua vermoorden Hottentotten van het gezelschap 148
Oorlog tussen Keykous en Numaqua voorkomen; Rode Mos; Hermanus Engelbrecht's hulp 149
[19] JOURNAAL, door mij, Sebastiaan Valentijn van Rheenen, gehouden van de reise gedaan met het schip de „Meermin", Capitein Du Menie 150
Aanleiding tot de tocht; op zoek van mijnen; Tomsonseiland . . 150
Schipper Colquhoun; Engelse robbejagers; Claret eiland; Pienaar naar land 151
Pienaar aan boord terug; zijn verslag 152
Baken op Tomsonseiland opgericht; Elisabetsbaay gedoopt; vertrek van Tomsonseiland; Penguineiland; Pienaar naar land . . 153
Seal eiland; Baree [Barrier ?] eiland; Fox eiland; zoutpan; Pienaar aan boord terug; zijn verslag 154
De Van Reenens, Pienaar en zes Hottentotten naar land; Hottentot-kraal verlaten; verblijf op Seal eiland; noodweer op zee . . 155
De jol op het strand gezet; Hollandse Hoek en de Beschermerhaven gedoopt 156
Walvisbaai; tent aan wal opgeslagen; Namaqua komen; hun berichten 157
Ze weigeren een brief over te brengen; Namaqua gehuurd als gidsen en dragers 158
Misverstand met de Hottentotten 159
Vrede hersteld; reisplan veranderd; Pienaar met Hottentotten op weg; verkenning van de kust 160
Een slaaf loopt weg; twee Namaqua komen op het schip; Pienaar terug aan boord; ziek door spinnekopbeet; zijn verhaal; hij ontmoet twee Damara, die als gids dienen 161
Gebrek aan water belet het gaan naar de mijnen; mooie rivier door Pienaar gezien; zijn jachtbuit 162
Pienaar brengt twee Damara kinderen aan boord; de slaaf gezien en nagezet; Pienaar terug wegens ziekte 163
Verkenning van de kust; Walvisbaai-baken geplaatst; Pienaar hersteld door tegengif; botsing met Hottentotten 164
Weggelopen slaaf terug; berichten van de knecht Bruller; terugreis naar de Kaap begonnen 165

Bladz.

VI. De Reis naar het Noorden van Kommissaris-Generaal De Mist, meegedeeld door H. Lichtenstein 167

Lichtenstein's verhouding tot Generaal Janssens 169
De Mist's inspeksiereis; vertrek van Kaapstad 170
Klavervallei; (in noot: bronplaatsen; de familie van Reenen) . . 171
Slaven als muzikanten; de Groene Kloof; Jan Slabbert; Uilenkraal; rijkunst der kolonisten 172
Saldanhabaai; aartsvaderlike huishouding der Boeren 173
Heel oude slaaf ontmoet; Bergrivier; Rietkloof 174
De Vondeling; Gelukwaard; Piekenierskloof 175
Kraal van Hottentotten; ontmoeting met een Groot-Namaqua Hottentot; kampeer-proef; de gebroeders Louw 176
Zeekoe-vallei; de Olifantsrivier; moeilike tocht; het gezelschap verdwaalt 177
Het dal „Moed verloren"; Lokenburg; het leven in het Onder-Bokkeveld; bestand met de Boesmans 178
Oorlogskloof; Brakke Fontein; (in de noot: optreden tegen Boesmans in de achttiende eeuw) 179
De Hantam; paardeteelt; bevolking maakt een zeer gunstige indruk; Onwetende Fontein 180
Fossielen; gifslangen; elandjagers buiten de Kolonie; trek der Boerefamilies; uitdroging van het veld 181
Oorsprong van de naam Roggeveld; Matjesfontein; avontuur van de Weduwe Coetzee; Kuilrivier; het Middenroggeveld 182
Bouw en inrichting der woningen; De Mist beslecht geschillen; Tondeldoosfontein 183
De Kom; groot kinderaantal; men ziet een Briqua-jongen; moeilik pad voor de wagens; De Mist ziet Boesmans 184
Kleding der Boesmans; De Mist geeft de Boesmans een dokument; Brandvallei 185
De Karroo; bodem; plantegroei; fauna; de Uitkomst 186
Het Koude Bokkeveld; schapen sterven na gebruik van slecht water; het Lange Dal; Schurfde Berg 187
Veldkornet Hugo's kinderen te Rode Zand gedoopt; Scholz' veestallen in de rotsen; vergezicht op het Rode Zand-distrikt; weg

Bladz.

door Pienaar aangelegd; het gezelschap rust uit te Rode Zand voor de tocht in Oostelike richting 188
Terugblik over anderhalve eeuw; onuitroeibaarheid van de Hollandse beschaving 189

VII. De Reis van H. van de Graaff's gezelschap naar Beetsjoeanaland in 1805 191

Doel van de reis; gesprek tussen Generaal Janssens en Lichtenstein. 193
De Paarl; het reisgezelschap; gevaren aan de tocht verbonden . . 194
Kicherer en Botma's zendingswerk; Boesmans stelen vee; Kolonisten als reismakkers; (In de noot: Baardman's schedel; Boesmans pijlgif; Jacob Krieger's levensloop) 195
De Zakrivier verlaten; grote koude; brandziekte; het graf van Krieger's broer 196
De Oranjerivier bereikt; Priskab; overtocht; komst van Boesmans; hun uiterlik; onverwacht bezoek van Kaffers 197
Danser en Afrikaan; bericht over pokken; Hottentotten-huwelik; ontmoeting met de zendelingen Van der Lingen en Kok . . . 198
Kok als reisgezel mee; toebereidselen tot de verdere reis; de Basterd Hottentotten; geruchten over hen; Lichtenstein's mening over hen; Kicherer's en Anderson's werk 199
Korana; hun kleding en bedrijf; hun hoofdman Sigeb; Anderson bezocht; uiterlik der reisgezellen 200
Boesmans vermoorden Hottentotten; Jan Blom's vervolgen der Beetsjoeanen; Blinkklip; Beetsjoeanaland bereikt 201
[20] Verblijf bij den Beetsjoeanen-stam der Maatjaping aan de Rivier Kuruhman 202
Kok's begroeting; een dorp bezocht 202
Kok's verhaal over de moord op de Hottentotten; Boesmans als snelle berichtgevers; geven van geschenken 203
Vertrouwelikheid met de Beetsjoeanen; de rivier Koeroeman bereikt 204
Moelihawang's residentie; zijn begroeting 205
Zijn komst naar de tent; zijn zoons 206
Het rondgaan der pijpen. 207

Bladz.

Moelihawang wenst een deel der geschenken heimelik te ontvangen; Lichtenstein spreekt de landstaal 208
Korana weigeren Moelihawang te steunen tegen de Moeroelongs; bezichtiging van de stad 209
Bouw der woningen; Moelihawang op zijn troon 210
De plechtige ontvangst; overhandiging van de gezagsrottan . . . 211
Gedrang om tabak; de vorst handhaaft mee de orde 212
Bezichtiging der hutten 213
Hun samenstelling 214
Bezoek aan de opperpriester; zijn werkzaamheden 215
Schatting van het huizenaantal; scheiding tussen Moelihawang en Makrakki; plaatsnamen; versieringsmotieven 216
Betekenis van namen; bijnamen; het middagmaal 217
Moelihawang te gast 218
Tafelgesprekken 219
Verklaring van polygamie; Lichtenstein geeft geschenken aan Methibe 220
Lichtenstein geniet het vertrouwen der prinsen 221
Ruilhandel met de Beetsjoeanen; hun verlangen naar tabak . 222 en 223
De kuisheid der Beetsjoeaansen; bescherming der Beetsjoeanen tegen besmetting; Moelihawang's vrouwen 224
Haar kleding en gesprekken 225
Haar vertrek; Moelihawang's tegengeschenken 226
Moelihawang's vee; bezoek aan Makaitshoah 227
Wijze van snuiven; Beetsjoeanen verzamelen Boesmanswapens; hernieuwd bezoek aan de opperpriester 228
Berichten over andere stammen; de taak der vrouwen bij de huizenbouw 229
Slavernij bij de Beetsjoeanen; aankoop van dol-ossen 230
Schietproeven; dansen; bedrog bij de handel 231
Moelihawang wenst een verbond tegen Makrakki; Lichtenstein wil een reis in Oostelike richting doen 232
Besloten tot terugkeer; smidswerk der Beetsjoeanen 233
Moelihawang's verbazing; aanvaarden van de terugtocht; uitgeleide der prinsen 234
De Segonjana bezocht; de bron van de Koeroeman; heilige slangen. 235

Blads.

Slaven door Segonjana gewassen wegens de huidkleur; het gezelschap verlaat Beetsjoeanaland; verschillen tussen Beetjoeanen en Amaxosa 236
Volksnamen 237
Geruchten over blanken; veerijkdom 238
Jacht; rouwgebruiken; akkerbouw 239
Voeding; kleding; versiering 240
Halskettingen; ivoren ringen; ivoorbewerking; koperbewerking; hoofdtooi 241
Koninklike macht en rechten 242
Overwinningsfeesten; kannibalisme; kerven van de huid 243
Slaaf gedood om deel aan de zegetekens te hebben; tovermiddelen voor het vee 244
Amuletten; geloof der Beetsjoeanen; het Koossi-dal bereikt; antilopen 245
Lichtenstein moet zijn paard achterlaten; Rietfontein bereikt; Sigeb teruggezien 246
Oranjerivier bereikt; twee Beetsjoeanen willen mee naar de Kaapkolonie 247
Hun namen; ongesteldheid na het eten van bloembollen 248
Sigeb's dans; muziek 249
Maansverduistering; plantegroei; sprinkhanen 250
Overtocht over de rivier; mislukte jacht op hippopotamussen . . 251
Het vangen van springhazen; Grootrivierspoort 252
Felle regen; gebrek aan brandhout; sneeuwbuien; vorst 253
Karreebergen; Krieger's graf; merkwaardige vissen 254
Drijvend nest van ganzen; Brakke Rivier; zendelingen ontmoet; pokken; inenting 255
De ziekte blijft buiten de Kolonie; Kicherer's instituut; ontmoeting met Kolonisten 256
Vertrek van de Zakrivier; leeuwengevaar; menigte van rupsen . . 257
Boesmans verwoesten struisvogelnesten; grote koude 258
Berichten uit de Kaapstad; afdaling van de Roggeveldsberg; de Karroo 259
Vee kauwend op beenderen tot herstel; Tulbagh bereikt 260
Inenting tegen pokken; levende luipaard gevangen 261

Bladz.

Luipaard door honden gedood; Lichtenstein op reis voor inenting . 262 en 263

Bezwaren tegen inenting 264

Gerechten der Kolonisten; gebrek aan brood 265

Lichtenstein's proeven 266

Huiselik leven der Boeren; Lichtenstein's godsdienstoefeningen . 267

Zijn afkeurend oordeel (weerlegd in noot); brandstichting door Boesmans 268

Hottentot gewond; hij sterft 269

Lichtenstein's terugreis 270

Bekend terrein van het binnenland in Noordelike richting . . . 271

BIJLAGEN:

I. De Koopakte van het land aan de Kaap, 3 Mei 1672 275

II. Beschrijving der Platen opgenomen in deel XI en deel XII van de werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging 278

NAAMREGISTER 287

LIJST VAN AANGEHAALDE GEDRUKTE WERKEN 307

PLATEN:

1. Drostdij Swellendam. . . . . Titelplaat

Bladz.

2. Een Kaapse koorn-, wijn- en veeplaats 10

3. Jacht op Giraffen 36

4. Kraal der Grote Namaqua 54

5. Karmoeb, Kapitein der Grote Namaqua 60

6. Queekvaley. 66

7. Kraal van Boesmans. 76

8. Mieren-eter. 96

9. Graf van een Kapitein der Hottentotten 106

10. Mes gemaakt door Beetsjoeanen. 120

11. Plaats van Hermanus Engelbrecht 148

12. Kraal der Beetsjoeanen 204

OVERZICHTKAART . . . . Achterin

AAN

DE NAGEDACHTENIS

DER MOEDIGE AFRIKA-REIZIGERS

IN DIT WERK VERMELD.

VOORREDE.

Het voorafgaande deel eindigde met Simon van der Stel's terugkeer op het Kasteel na zijn groots opgezette en flink uitgevoerde tocht naar de Koperbergen. Hoe gaarne had de Kommandeur als gevolg ervan grote voordelen voor de Edele Compagnie gemeld! Maar het waarlik koperrijk gebied was wegens de verre afstand en de toenmalige middelen van vervoer van geen nut; zijn tocht is alleen voor ons van belang om de berichten over land en volk, in het biezonder de verhouding der Namaqua-hoofden tot hun volk, en om de pogingen de inboorlingen in vrede te doen leven. Vreedzaam verkeer met het binnenland, zonder betrokken te worden in de telkens weer uitbrekende onderlinge oorlogen, was voor de Compagnie van grote betekenis voor de veestapel en de vleeslevering aan de schepen. En dan bleef onuitroeibaar de overtuiging dat het binnenland goud bevatte en ook de hoop op levendig handelsverkeer met machtige binnenlandse rijken behield men tot in het laatste vierdedeel van de achttiende eeuw.

Wie de hier volgende reizen leest zal zich niet over tijdverlies beklagen. Zelden is in zó kort bestek zóveel bijeengebracht wat, met behoud van het oorspronkelike, een onderhoudende lectuur vormt, de dorheid van officiële rapporten missend. Een blik op de inhoudsopgave kan dit reeds doen vermoeden. Men bedenke tevens betrouwbare gegevens te lezen over uitstervende en uitgestorven volken, gegevens die in de loop der tijden in waarde stijgen, over volken die nu niet meer aan blanken meedelen wat er nog als herinnering aan eigenaardigs van het voorgeslacht mocht overgebleven zijn. De verbreiding der blanken heeft in Zuid-Afrika veel waardevols doen verloren gaan. Het nageslacht moge de Linschoten-Vereeniging dankbaar zijn dat verzameld, geschift en vermenigvuldigd wordt, wat in één dokument vervat allicht voor immer verloren kon gaan.

Het was mij een zeer gewaardeerd voorrecht met Dr. H. T. Colenbrander en Dr. W. J. Leyds het handschrift te kunnen bespreken. Ieders biezondere kunde droeg bij tot de vervollediging van deze uit-

gave, en menige nuttige wenk, ongetwijfeld de lezers welkom, vond in de noten een plaats. Dat een zó zeldzaam merkwaardig stuk als H. J. Wikar's reisverhaal kon worden afgedrukt, danken de bewerker en alle belangstellenden aan de vaderlandslievende schenking der Van Plettenberg-papieren aan het Rijks-archief te 's Gravenhage door de Heer W. H. van Braam. Dat zijn voorbeeld in wijde kring navolging moge vinden!

Dankbaar worden hier ook die allen herdacht die de Gordoncommissie, onder leiding van Dr. H. P. N. Muller, steunden, waardoor de Gordonverzameling voor Nederland kon worden verkregen. Die tekeningen, van onschatbare waarde, geven een toelichting die nergens elders te verkrijgen is. Wat van dien aard in plaatwerken verscheen, is verre van juist. Zo zal men bijvoorbeeld van de plaat No. 1 (in „De Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië" Linschoten-Ver. deel VII) geen goed denkbeeld krijgen hoe een Hottentot er uit ziet, terwijl de Gordontekeningen juist uitmunten in nauwkeurigheid. Een ogenblik dacht ik er over alle platen en kaarten achter in het boek (de twee delen zijn als één boek geschreven en slechts om praktiese redenen niet in één lijvig werk verschenen) bijeen te voegen, maar verwierp dit denkbeeld om twee redenen: eerstens verlevendigt een plaat tussen de tekst de lezing en vervolgens gaf de geschiedenis van het voorgestelde verlof tot opname in deel XI van Gordontekeningen, waar men voorstellingen heeft van wat overeenstemt met hetgeen een ceuw tevoren eender bestond. Zo loopt het Hottentots-wijf (Plaat 2) uit Gordon's tijd als haar voorzaat uit Simon van der Stel's dagen in het binnenland (niet als de meiden der Strand lopers natuurlik!) deed; de Saldanha Baai- en Baai Fals-kaarten geven de ligging der voor 1700 genoemde plaatsen, die men elders vergeefs zocht; dat de Koedoe en de Giraf niet veranderen behoeft wel niet gezegd; Valentijn's kaart, in de achttiende eeuw verschenen, is naar een voorbeeld uit omstreeks 1690; de Rietvallei werd gebouwd en aangelegd naar het eenvoudige en duidelike voorschrift van 1685 en is op de tekening van 1780 te zien zoals de toestand was vlak na de aanleg. Ware een er reeds omheen ontstaan dorp erbij afgebeeld, dan was de tekening niet in deel XI opgenomen, maar in het volgende. Wat de inboorlingen-groepen betreft, die vertonen hetzelfde beeld dat honderd jaren vóór Gordon dichter bij de Kaap te zien was, zoals de tekst de lezer leert.

Nog zij hier vermeld dat de Koninklike Bibliotheek in Berlijn terstond met grote bereidwilligheid handschriften uit De Mist's en Lich-

tenstein's archief naar het Rijksarchief in Den Haag zond, waarvan in het boek een goed gebruik is gemaakt.

Wie ooit een index maakte weet wat er aan vast is. Mocht ik voor het voorafgaande deel mijn vrouw dankbaar zijn voor het maken van het uit omstreeks 800 hoofden bestaande naamregister, zo mag ik nu, ongetwijfeld mede namens de gebruikers van dit deel, haar danken voor de lijst die bijna 1400 hoofden telt.

Moge dit deel wederom bijdragen tot de goede naam van Nederland in het verleden en heden en de band met Zuid-Afrika sterken!

E. C. GODÉE MOLSBERGEN.

's Gravenhage, 22 Mei, 1916.

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN.

Door de vriendschappelik gegeven opmerking van Dr. A. J. Barnouw wordt „bougys" in deel XI bl. 16 toegelicht. Het is het in het Fransch voorkomende „bouge, coquillage servant de monnaie aux Indes." (Boiste). Ook in het Engels komt „bouge" voor (Murray & Bradley s. v. Bouge). De plaats gaf reeds aan dat kauries bedoeld waren.

Bl. 4, r. 10 v. o. lees: Zie hierboven deel XI bl. 33.

Bl. 4, r. 1 v. o. lees: en wel Gerard Bors van Waveren, sedert 1683 burgemeester van Amsterdam.

Bl. 6, r. 37 v. o. lees: Afrika's, Breslau 1872. S. 282 er over:

Bl. 6, r. 36 v. o. lees: auf einer Hypertrophie.

Bl. 6, r. 33 v. o. lees: und dieses ist.

Bl. 6, r. 30 v. o. lees: [cf. hierboven deel XI bl. 4, noot 1].

Bl. 7, r. 14 v. b. boeg. In noot te lezen: = schouder. (Ned. Wdb. III. 1. kol. 68.)

Bl. 11, r. 8 v. b. lees: Cnofloocks Kraal.

Bl. 13, r. 25 v. b. lees: Christoffel.

Bl. 14, r. 3 v. o. lees: Zie deel XI bl. 4, noot 3.

Bl. 19, r. 2 v. o. De inlandse naam is Chamob, een bijrivier van de Visrivier.

Bl. 20, r. 1 v. o. lees: Nisbett's Bath. Dit heet nu Warmbad.

Bl. 21, r. 1 v. o. lees; Deel XI, bl. 118.

Bl. 22, r. 4 v. o. lees: T. C. Ronnenkamp.

Bl. 24, r. 17 v. b. lees: Capitain.

Bl. 29, r. 22 v. b. lees in noot: De opgave van 30° 28′ slaat op 30° 46′.

Bl. 32, r. 17 v. o. R. der St. Anthonio of R. der 3 A., wat er ook uit te lezen is, is vermoedelik een vermenging van R. de S. A. en R. de 3 Irmaos, fictieve rivieren vermeld op oude kaarten.

Bl. 35, noot 3. Bij te voegen: Kol. Arch. N°. 4270. f. 302 is het connossement van twee kisten per 't Zeepaard naar Nederland gaande, bevattende het vel van „een Cameelpaard . . . om door Professor Allaman aan Zijne doorlugtigste Hoogheyd gepresenteerd te worden."

Bl. 36, r. 9 v. b. Lees in noot: Warmbad ligt op 28° 26′ in plaats van 28° 5′.

Bl. 39, Bravagul. Lees in noot: Een der fictieve rivieren.
Bl. 43, r. 2 v. o. Waarschijnlik werd Garib bereikt, t. O. van Keetmanshoop. De graadaanduiding is onnauwkeurig.
Bl. 47, als noot bij r. 8 v. o. lees: Met Spakeloosheyd zal spakelosheid bedoeld zijn.
Bl. 49, als noot bij r. 4 en 6 v. b. lees: Meerhoffskasteel en Elandsfontein.
Bl. 50, r. 24 v. b. lees: T. C. Ronnenkamp.
Bl. 52, r. 8 v. b. Met de Keina is vermoedelik de Geinab, die uit de Grote Karasbergen komt, bedoeld.
Bl. 52, r. 22 v. b. Met de Cham is waarschijnlik de Chamob of Leeuwenrivier bedoeld, een zijrivier van de Visrivier.
Bl. 58, r. 2 v. o. lees: T. C. Ronnenkamp.
Bl. 62, r. 4 v. o. lees: Du Toits cloof.
Bl. 64, r. 6 en 7 v. b. lees: De Nederlander Robert Jacob Gordon van Doesburg kwam in Junie 1777 uit Nederland in Compagniesdienst in Zuid-Afrika op het schip Willem de Vijfde.
Bl. 69, r. 8 v. b. lees: de Weede. Zacharias.
Bl. 77. r 6 v. o. lees: genoeg bekend dat zig.
Bl. 78, r. 19 v. b. lees: van Cabo de Goede Hoop.
Bl. 79, r. 1 v. o. lees: Aughrabies.
Bl. 82, r. 5 v. o. Vermoedelik = Nisbett's Bath of Warmbad.
Bl. 95, r. 15 en 16 v. b. lees: Samgomomkoa.
Bl. 104, r. 17 v. o. lees: Benetzen mit.
Bl. 109, r. 5 v. o. lees: Aukokoa.
Bl. 136, r. 14 v. o. lees: na booven, [2]).
Bl. 138, r. 21 v. o. lees: Secunde Pieter Hacker.
Bl. 141, r. 7 en 8 v. b. lees als noot: Rhenius-berg = Auasberg.
Bl. 143, noot. Compagnies wagendrift = Ramansdrift.
Bl. 143, r. 4 v. o. Koregaas = Gorechas.
Bl. 144, r. 10 v. b. Vermoedelik is *konnende* te lezen in plaats van *kommende*.
Bl. 144, r 3 v. o. Gamoysrivier. In noot te lezen: Vermoedelik de Chamob of Leeuwenrivier.
Bl. 144, r. 2 v. o. Garib, ten O. van Keetmanshoop. De graadaanduiding is onnauwkeurig.
Bl. 145, r. 3 v. o. Damaras lees Damara.
Bl. 145, r. 6 v. b, Bij Modderfontein als noot te lezen: Nu Keetmanshoop geheten.
Bl. 146, r. 13 v. b. Badsrivier. Als noot te lezen: De Oanob.
Bl. 148, r. 13 v. b. Gideon; de naam is op bl. 145 als Guilliam opgegeven.
Bl. 150, r. 14 v. o. Tomsonseiland, vermoedelik wat nu Possession island heet.
Bl. 151. Voor *'n helsboot* en *wheesboot* is vermoedelik te lezen; *whaleboat*.
Bl. 153, r. 14 v. b. twee eilandjes. In noot te lezen: nu North Long Island en South Long Island.

Bl. 153, r. 6 v. o. baak. In noot te lezen: de padrão door Dias geplaatst.
Bl. 154, Baree eiland. In noot te lezen: vermoedelik is Barrier island te lezen.
Bl. 154, r. 3 v. o. Kykogwas. In noot te lezen: vermoedelik Gei-Khous = Rood Volk.
Bl. 155, r. 3 v. b. lees vermoedelik: gebroeders.
Bl. 163, r. 9 v. b. lees: als dat de mans.
Bl. 165, r. 5 v. o. staat voor: S. V. v. Rheenen.
Bl. 173, r. 20 v. b. lees: daar in de.
Bl. 175, r. 12 v. b. lees: Van de Graaff.
Bl. 193, r. 6 v. b. lees: Graaff-Reinet.
Bl. 195, r. 16 v. b. lees: vergiftige pijlen.
Bl. 228, r. 12 v. o. zal te lezen zijn: „die de planeten en haren loop".
Bl. 229, r. 21 v. b. lees: Maatjapings.

Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd.

III.

DE REIZEN VAN JOHANNES STARRENBURG, JAN HARTOGH, JAN TOBIAS RHENIUS, JACOBUS COETSEE JANSZ., HENDRIK HOP, THIELMAN ROOS EN PETRUS MARAIS.

1705—1762.

Ten tijde der Van der Stel's, vader en zoon (de tijd van hun bestuur aan de Kaap valt tussen 1679 en 1707), was de kennis over Zuid-Afrika's bodem aanmerkelik vermeerderd. Dominee François Valentijn, die als auteur over het gezag van de Edele Compagnie, ook over de Kaap gegevens noodig had, vond in de als ambteloos burger levende Simon en zijn zoon de Goeverneur, Wilhem Adriaan, ijverige en deskundige medewerkers. Zij verschaften hem de bouwstoffen over dat gebied en zo is ons bekend wat in het begin van de achttiende eeuw door ontwikkelde Nederlanders, wie de archieven niet ten dienste stonden, over Zuid-Afrika kon worden geweten, en in een niet onverdienstelike kaart, als men tenminste niet te hoge eisen stelt, gaf Valentijn het bekend gedeelte van het land. 1) In een „Dagverhaal van den Landdrost Johannes Starrenburg, gehouden op zyne Landtogt na de Gonnemaas, Grigriquaas, Namacquasche Hottentos, enz." 2) komen enkele merkwaardige gegevens voor, die hier volgen.

Starrenburg, de landdrost van Stellenbosch, ging, evenals zijn voorgan- *Starren-*

---

1) Valentijn geeft de verdeling van de kolonie als volgt:

I. De Stadt, of 't vlek, met den Regtsban des zelfs, waar onder behooren :

1.	De Tygerbergen	Met de Hofsteden daar op gelegen.
2.	De Koeberg	
3.	De Blaauwe Berg	
4.	De Mosselbank	

II. Stellenbosch, waar onder deze vier mindere Colonien behooren :

1. Stellenbosch.
2. 't Moddergat.
3. Hottentots-Holland.
4. De Bottelary.

III. Draakestein, waar toe deze vier behooren :

1. 't Land van den Berg *Keert weder*, tot de Kerk.
2. Dat van de Kerk tot de Wagenmaakers-Valey.
3. De Wagenmaakers-Valey zelf.
4. En nog eenige landstreken, als Riebeeks-Kasteel, de 24 Rivieren, de Honig- en de Piquet-berg.

IV. Het land van Waveren, dat geen onderdeelen heeft.

2) *Valentijn, Op. cit. bl. 91—102. Kol. Arch. Kaapse stukken overgekomen 1706, deel ii. f. 740—755.*

burg's land-tocht.

gers wel geinstrueerd, 1) 16 October 1705 op expeditie. Doel was aankoop van „trek- en werkbeesten", dus niet als vroeger aankoop van slachtvee voor de retoervloten, maar alleen ossen. De vee-ruiling, in 1658 door Heren Bewindhebbers aan vrijlieden verboden, 2) was in 1700 weer toegestaan en niet altijd was met de nodige zachtheid en takt door de burgers opgetreden bij de Hottentotstammen. 3) Er bestond nu de mogelikheid dat Starrenburg's expeditie de inboorlingen in vijandige stemming zou aantreffen, en de Landdrost moest trachten door vriendelikheid de goede verstandhouding te herstellen, en elk „opperste Capitein bekend te maaken, dat onze intentie daar heen is tenderende, omme voortaan met hem, en de zynen, in alle goede vriend- en nabuurschap te leven." Zelfs mocht Starrenburg „zich in den handel ontrent deze Natien wat splendider toonen, als men wel niet gewoon is aan de Hottentots te doen." Maar indien de houding dier volken vijandig was, „zullen UE. als dan ook vermogens wezen de zelve met gelyke munt te betalen." Volgens opdracht hield Starrenburg een dagregister.

Via Stellenbosch en Drakenstein 4) kwam de Landdrost aan de Sonquadrift, waar intussen Baas Jan Hartog met de wagens langs een andere weg was aangekomen. Spoedig bleek dat de Gonnemase Hottentots geen zin hadden om handel te drijven en waren weggetrokken over de berg naar het Land van Waveren. 5) Men trok naar de kraal van Kapitein Bootsman, die met zijn kraal over de Vierentwintig Rivieren lag; terwijl dit stamhoofd met een stevig „soopje" werd bezig gehouden, ging Starrenburg het thuiskomend vee „eens doorzien." Toen bleek dat Bootsman de beste ossen uit de troep reeds had weggezonden, maar na langdurige onderhandeling verkocht hij „9 mooye Osjes, en zeven Hamels, waarvoor hem gaven 10 bosjes kopere Koralen, 13 ponden Tabak, eenige Glaze koraalen, en Brandewyn." De Hottentotten zouden dit vee bewaren tot de terugkomst van de karavaan. Men kwam bij een vallei, „voor dezen 't *oude Elzenbosch* genaamt, en daerom door ons *de elzen-valley* gedoopt." De volgende dag bereikte men het Assegaayenbosch, later verdronk de Landdrost met paard en al

1) *Ibid. bl. 90—91:* „Memorie voor den E. Landdrost, Johannes Starrenburg, als Hoofd dezer Expeditie, en verderen Raad, om haar in dezen Togt te dienen tot narigtinge." De raad bestond uit: Landdrost Starrenburg, Korporaal Willem Brentgens, de Baas-tuinier Jan Hartog „en in cas van noodzakelykheid, of dat de zaak zulks quam te vereisschen, nog twee van de bequaamste persoonen uit UE. gevolg daar toe te assumeren." *16 Oktober 1705.*

2) Zie hierboven bl. 33.

3) *Kol. Arch. No. 4027, p. 442—468.* „7 Interrogatoren van 7 personen op landtogt geweest synde aengaende de moetwil by haerl. aen de hottentots gepleeght." (*deel ii. Overgecomen 1703*); *469—471* Hottentots antwoorden; *635—638.* Plakkaat over handel der vrijlieden met de Hottentots; *1021—1059.* Interrogatorien van geweldige ruylders. (*deel iii. Overgecomen 1703*). In de in 1708 uitgekomen „Korte Deductie" van W. A. van der Stel zijn ze als bijlagen *M. 2—M. 8* opgenomen.

4) Zo genoemd naar Hendrik Adriaan van Rheede tot Drakenstein, Heer van Mydrecht, die in 1685 Hoge Kommissaris aan de Kaap was.

5) Naar het geslacht Oetgens van Waveren te Amsterdam.

bijna in een moeras; na een moeilike tocht „langs een ongebaand veld, vol molshopen en gaten, tussen vallen en opstaan" vond men water „en gaf het den naam van *Boonen-fontein*, om redenen." De weg naar de Piketberg werd door de Hottentotkapitein Hannibal gewezen; een rivier geleek op de Diepe Rivier bij de Koeberg [1]) De *Oude Kraal* aan de Noordhoek van de Piketberg „genaamt de *Bange Hoek*" bereikte men, waar Boesmans verhaalden dat enkele dagen geleden een wagen met blanken er geweest was. Hannibal werd bang, „wyl hem de handeling van *Dronke Gerrit* nog in versscher geheugenis was," en met moeite gelukte het hem van vluchten af te brengen. De Boesmans wisten te vertellen dat met de wagen een Compagniesdienaar uit de post aan de Groene Kloof reisde. Aan het spoor bemerkte men dat de wagen op de terugtocht was.

Bij een rivier „na gissing wel duizent schreden breet, vol Meeuwen, Duykers, Endvogels, en ander vliegend en zwemmend gedierte" en waar zeekoeien gehoord werden, sloeg men het kamp op; de Hottentotnaam was *Quaecoma*. Op 26 Oktober kwam men aan Hannibal's kraal, waar zes kapiteins woonden en drie en twintig hutten stonden. Dat ze zo weinig vee bezaten, verklaarden ze aldus: „Dat zeker vryman, in de wandeling *Dronke Gerrit* genaamt, korte jaaren voorleden, met eenige anderen verzeld, aan hunne kraal was gekomen, en zonder yets te zeggen, van alle kanten daar op vuur gaf, verjagende dus de Hottentots, stekende hunne huysjes in den brand, en nemende al het vee met zig, zonder dat zy wisten uyt wat oorzake, wyl ze niemand van de Hollanders ooyt beledigt hadden..... Van een andere kant worden ze ook met stroperyen geplaagt van een Natie van Hottentots, die over de Olifants-Rivier, in byna ontoegankelyk gebergte huyshouden, waar van het land op hunne taal *Thynema* genaamt, en de Capiteyns dier roofvogels *Throghama Tkousa*, *Doe odie*, *Tkeringnouw* genaamt zyn." Hannibal's volk leefde van olifantenjacht. Korporaal Daniel Tous van de Groene Kloof en de vrijman Christoffel Lutje hadden met hun wagen er twaalf grote olifantstanden gekocht, en men vertelde, „dat in den voorleden droogen tyd hier geruyld hadden de vryluyden Pieter Janszoon, Kees Oorlam, Potje en Karos op Zy." [2]) Aan de andere kant van Hanni-

---

1) De Koebergen, op Valentijn's kaart.

2) De laatste naam is gegeven naar zijn bevel tot oculaire inspeksie der Hottentotten en hun vrouwen. Bekend is hoe reizigers aan de Kaap dit nummer op de lijst der bezienswaardigheden hadden. Zelfs Valentijn weet ervan mee te praten: *Op. cit. V, II, 104*: „De mans hebben nog een byzonder bont zakje voor hunne schaamelheid, en de vrouwen bedekken de haare met een byzonder kort vel, hoewel zy beide 'er geen swaarigheid in vinden, om, als men hen maar wat brood, tabak, of iets anders, dat zy gaarne hebben, geeft, alles bloot en zeer onbeschaamt te laaten zien." Het biezondere was de kunstmatige monorchie der mannen en bij de vrouwen het door Valentijn aldus beschrevene: „Veele der zelven, by 't baaren van haare kinderen niet wel behandelt zynde, hebben een ongemak, dat de binnenste deelen der *Vulva* zich buiten uit, byna als de lelle van een kalkoenzen haan vertoonen, dat van de onkundigen als iets wonders aangemerkt wort. Ook teekenen zy daar op, even als de koejen aan de hoornen, by 't krygen van elk kind, met een schrap, of lid meer." Dapper, *Op.*

bal's kraal stroomde de rivier *Tythouw*, die niet in zee, maar in een zoutpan uitliep. Het wemelde er van flamingo's en andere watervogels. Op 29 Oktober zag men een klein beekje „door de Namacquas *Thie They* en van ons *Schilpadden-poel* genaamt" en kampeerde achter de „*Theima Koethama* of *Wolvenberg*." In deze streek groeiden gombomen; de „Namacquaaze Hottentots noemen die gom *Traap*, en bezigense tot het vastzetten van assegaajen, messen, enz." De weg was verderop zeer moeilik door klippen en molgaten; „wy reden eenigen tyd langs een berg, door de Hottentots *Thou* genoemt, na zekere Hottentottin (de redenen waarom zyn my bekent, maar al te natuurlyk, om hier plaats te hebben); het woord *Thou* betekent in de Gonnemasche taal 't schaamt-deel van een vrouw."

---

cit. p. 644 drukt het anders uit: „Het schynt als of haer de voeringe los is, alzoo haer op zommige plaetsen wat uithangt." *Dr. Gustav Fritsch* zegt in zijn boek *Die Eingeborenen Süd-Afrika's Breslau, 1872. S. 282* en over: „Die Sache beruht in gewöhnlichen Fällen einfach auf einen Hypertrophie der Labia minora." En in David Tappens' *Ost-Indianische Reise-Beschreibung, Hannover und Wolffenbüttel, MDCCIV, S. 131 u. 138* vindt men over de Hottentotten: „An ihren Unterleibe seyn sie gantz nackend, ohne für ihrem Schaame haben sie ein Stücklein von einem Schaaffs-Felle hangen, welches sie *Koros* nennen, une dieses ist die Kleidung der Männer. Will man haben dasz sie tantzen sollen, so giebet man ihnen nur eine Pfeiffe Toback, dan setzen sie ihre Beine gantz steiff und springen immer in die Höhe und singen dabey *Hottendott Brukwa*, [cf. hierboven bl. 4, noot 1] und dieses ist ihr immer währendes Lied, der Anfang und das Ende. Saget man zu ihnen *Karos op Zey*, alsdann schauben sie das stücklein Schaaffs-Fell von ihrem Schame hinweg nach den Hintersten zu und lassen den gantzen Vorrath beschauen, und lachen dabey." En over de Hottentottinnen: „Ihre Weiber seyn auff nachbeschriebene Weise bekleidet, ihre Haare seyn wie der Männer Haare, und tragen gleichfals umb ihren Halsen rothe Corallen, und an ihren Uber-leibe ein Schaaffs-Fell, welches sie vor an mit Riehmen zu binden, und hinten bleibet es dann wie ein Sack, darin setzen sie ihre kleine Kinder, und wann sie selbige säugen wollen, schmeissen sie die Brüste über die Schultern und stillen also ihre Kinder. Umb ihren Unterleib haben sie auch Schaaffs-Felle, welche sie eben fals mit Riemen zu binden. Und demnach ich wohl mehr gehöret hatte, dasz, wann man zu ihnen sagte *Kutkykum*, dasz sie als dann das Schaaffs-Fell auffhebeten, und ihr biszlein Untertheil herwiesen; So gefiel es des Morgens früh, dasz eine Hottendottinne für mein *Logement* kam, zu welcher ich sagte *Kutkykum*, sie streckete ihre Hand ausz und sprach, *Tabackum*, worauff ich hin ging und ein stücklein Toback hohlete, und da ich wieder kam, gab ich ihr solches; Da sie solches nun in der Hand hatte, fragte sie erstlich und sagte *Kutkykum?* Ick antwortete, ja, damit hub sie ihr Schaaffs-Fell hoch auff und liesz mich recht spiegeln, lachete und ging damit von dannen .... Ein Holländisches Weib von unseren Schiffe hatte gehöret, dasz die Hottendottinnen über ihren Schaam ein stück Fleisch, wie die Türckischen Hahnen vorm Köpffen haben, hangen hätten, und dasz solches den Schaam zudeckete, wolte eine Hottendottinne besichtigen, es ward aber die Hottendottinne ehender fertig und hebete dem Holländischen Weibe den Rock bisz an den Nabel in die Höhe, und wir sahen diese Kurtzweil durch ein Fenster mit an, und da wir uns des Lachens nicht enthalten konten, hörete und merckete es die Frau und ging davon, die Hottendottinne aber lachete."

Over de monorchie wordt hieronder bij Wikar's reisverhaal gesproken. De Europeanen stelden blijkbaar veel belang in het intieme leven der Hottentotten. Ten Rhijne, *Op. cit. Cap. XV* deelt geheel onverwacht, na een bericht over het begraven van lijken, zonder enige inleiding mee: „Singulis libidinibus deditis, a posteriori placet Venus; femina viro altius collocata in latus, marito cubiculari incubante antro: sicque bestiarum more in mutuos ruunt amplexus."

Olifanten werden in deze streken reeds zeldzaam, [1]) doordat de Hottentotten er velen doodden. Sonqua waarschuwden de kraal als er een olifant in de buurt was, „daar ze dan met alle de jonge manschap op uyt komen, en deze beesten zoo lang plagen, tot dat zy door onrust, en wonden van Assegaayen, pylen &c afgemat, hun laatsten adem uytblazen." Aan de voet van een berg lag *Olofs Fonteyn*; de berg heette *Thokoe* „dat is Tho's berg genaamd," naar Kapitein Tho die er enige jaren tevoren door een leeuw verslonden was. Eindelik bereikte men de Olifantsrivier, die hier en verder naar boven *Tharakkamá* of *Ruige Rivier* heette. De overtocht was heel moeilik en het te volgen pad niet minder door „het mizerabelste veld, dat 'er bedagt kan worden. Het is al te maal rood zand, bosschen, en door de mollen t' eenemaal ondermynt; had het my mogelyk geweest, ik zoude myn paard gaarne gedragen hebben, want die arme beesten konden hunne pooten niet verzetten, of zaten byna tot den boeg in de molgaten, en daar by scheen de zon tot brandens toe, en nergens was water te krygen, in somma, noit heb ik verdríetiger agtermiddag gehad."

Bij een kraal van Hottentotten sloeg men het kamp op ; de schildwacht voor de tent Jan Smit van Antwerpen werd des nachts door een leeuw weggesleept en gedeeltelik verslonden. Na veel moeite gelukte het de leeuw, die met de man in zijn bek naar het gebergte liep, te doden, waarby de Hottentotten veel moed toonden. Het lijk van Jan Smit en van de leeuw bracht men „beide aan de tent en begroeven den man, daar hy gegrepen was, gelyk wy den Leeuw mede onder de aard staken, op dat hem het vee niet ruiken zoude." De veehandel slaagde vrij wel. „En wyl hier ontrent geen meer Kralen leggen, en voor ons niet te doen viel, rezolveerde ik weder te rug te keeren, om de Gonnemasche Kraalen op te zoeken." De Namaqua aan de Koperberg konden in dit jaargetijde niet worden bereikt. Uit vrees voor leeuwen maakte men een kraal van doornbosjes vóór men de nacht inging. Het water van de Olifantsrivier stond hoog ; „beneden strooms liet ik een touw dwers over de rivier spannen, alwaar 7 a 8 man langs stonden om het vee voor het wegdryven, wylze alle zwemmen moesten, te behoeden," schrijft Starrenburg. Via Olofsfontein en de Tho-berg wilde men naar de Piketberg, maar „de schelmsche [2]) Hottentot *Dikkop*" wilde de troep op een dwaalspoor leiden ; twee trekossen stierven door gebrek aan water. Na veel sukkelen kwam men 21 November aan de *Breede Rivier* „daar wy even aan deze kant 3 Kralen vonden, bestaande uyt de Capiteyns :

De eerste { Koekezon
Hoere Homa en
Thouza.

---

1) In het midden van Maart 1702 was er nog een kudde olifanten in de buurt van de Kaap (*D. 16 Maart 1702*); 6 Jan. 1724 bleek weer een plakkaat tegen de partikuliere handel in olifantstanden nodig.

2) Skelms in het Zuid-Afrikaans heeft nog ongunstige betekenis.

De tweede { Prins
Houtebeen
Scipio en
Ruyters Vader.

De derde { Kuyper
Jan
Harramoe
Thorrobaeoe en
Tambours Vader."

„Aan die van Koekezon namen wy ons verblyf en zonden volk met tabeetjes [1]) Tabak na de andere Capiteyns, die daar op by ons quamen." Via de *Sonqua-drift* en *Riebeecks Kasteel* trok men langs de *Hazenberg* in de richting van de *Saldanhabaai;* de *Groene Rivier* en de *Groene Kloof* worden nog vermeld, Starrenburg bezocht aan de *Zoute Rivier* de kralen van Bego en Paardevanger en 7 Desember was men aan het Kasteel terug, met 179 ossen.

Jan Hartogh's landtocht.

In het „Dagverhaal gehouden op de veeruyling voor d'E. Compe. by de hier om heen leggende Hottentots onder 't gezag van den baas Thuynier Jan Hartogh" [2]) worden veel inlandse namen genoemd. Op 1 November 1707 vertrokken acht Europeanen en twee slaven naar Hottentots Holland; de volgende dag „quamen teegen den avond onder de Cloof van het Gebergte die door de Hottentots Gantouw werd gent. en door ons het Elandspat." 3 November droeg men de bagage over de Cloof en kwam „na de by ons soo gene. Palmietrivier, door de Hottentots gent. Houtema, of Slangenrivier, zynde 2 uuren van de Cloof geleegen." De dag daarna passeerde men de Knoflookskraal, die twee uur van de Palmietrivier lag, „tot omtrent de Botrivier by de Hottentots gent. Gouga," drie uur van Knoflookskraal, en bereikte de „Swarte Rivier door de Hottentots Doggha kamma gent.," die weer drie uur van de Botrivier lag. 5 November trok men tot „de Sergeantsrivier en by de Hottentotten Geska genaamd." Men trof er Sousequa, die met „heuning" op weg waren naar Stellenbosch; na een pijp tabak rokens gingen ze op verzoek met het gezelschap mee „en gaven haar sacken met heuning aan 't volk." Na door de „Rivier sonder ent" gegaan te zijn zag men drie Hessequakralen, waarheen tabak ten geschenke gezonden werd met het verzoek om „met d'E. Comp." te ruilen. De Kapiteins zonden een hamel, de verzekering dat ze genegen waren tot de handel en „met eenen versogten sy de hulp van de E. Comp. om manschap, om weeder in haar Land, daar sy door de Bosjes mans waaren uytgejaagt, te mogen trekken. Sy verhaalden my dat den opper Capn. van de Hessequas gent. den Oude Heer, omtrent 3 maanden verleeden gestorven

1) Maleis: tâbé = welkomsgroet. Tabeetjestabak en tabeetjesgoed waren dus begroetingsgeschenken.

2) *Kol. Arch. No. 4037 f. 904—909.*

was, en zyn oudste zoon weder als Cap^n^. in desselfs plaats aangenoomen." 6 November werd gehandeld met „de Oude Heer's zoon Hacqua gen^t^. 18 beeste, Prins en Swarte Cap^n^. 12 d^o^., Dicken Cap^n^. 8 d^o^." De volgende dag trok men langs de Rivier zonder Eind tot de „Ganse Craal."

8 November kwam de zoon van Kapitein Coopman berichten dat zijn vader vernomen hebbend, dat een troep tot ruiling in aantocht was, met vier kralen naar de rivier op weg was. Men trok hen tegemoet langs de rivier, naar „de Hessequaas Cloof, door de Hottentots Gaski kamka gen^t^." Dat de Hottentotten gaarne vee ruilden blijkt o.a. ook hieruit, dat drie Kapiteins Posie, Brandaris en Hans Melger kwamen „sonder dat ik haar Tabeties goed sond, by my" schrijft de joernaalhouder. Eindelik zag men Coopman's kralen aan de „Drooge Rivier, door de Hottentots geheeten [.?.] os stamma" 1) en de Kapitein toonde zich verblijd over de komst der tochtgangers: „ik vroeg hem waarom hy soo verblyt was, zyn antwoord was, dat hy van zyn hottentots die aan Stellenbosch waaren geweest, verstaan had, dat de vrye luyden weder soude komen ruylen, ik antwoord hem dat hy nu wel konde zien dat geen vryluyden weder soude komen, maar dat d'E. Comp. nu ruylde, hy seyde daar op dat het goet was, want soo de vry luyden ruylde, namense al de beesten en veersen met gewelt weg, en goyde de Tabak en kraalen neer, dat zyluyden niet kosten behouden om aan te teelen, en beroofden haarlieden door dusdanig ruylen van hun aanteelvee. Cap^n^. Coopman seyde my dat hy de bullen omtrent veertien dagen geleeden eerst had laaten lubben, en met den afval een groot gastmaal hadde aangeregt, en vrolyk geweest, 't geen by haarlieden de gewoonte is."

Tabak, kralen en soopjes deden toen dienst en een 26 beesten werden geruild; ook 10 November bleef men genoegelik bijeen aan de Rivier zonder Eind, „door de Hott. gen^t^. Kanna Kam Kanna" pijpen rokend en zoopjes drinkend met „de Kapiteins Coopman, Sosaquas broer en Swarte Coopm^s^. broer." Ook brachten vee de Kapiteins „Grentego, de Witte Cap^n^., Mago, Bochel en Witte booy." De tocht werd voortgezet op 12 November; men zag de Breede rivier „door Hottent. gen^t^. Synna." „Daar quamen 5 Hessequas bossiesmans Hottentots by ons die na Coopmans Craalen wilde gaan, om eenige goederen te verruylen, onze Hottentots ruylde voor Tabak en haar halscraalen van haar hun bogen, kokers en pylen." Men trok door het Swarte Land langs „een drooge rivier by de Hottentots gen^t^. Ouka." Veel Kapiteins trof men aan: Jantje Tettegoe, Bygaga, Ossite, bij een droge rivier „Oukamma" in het Hottentots; en aan een zoute rivier Cisiqua genaamd vond men de Kapiteins Wildschut, Bentien, Hansbroer, Brebart, Waterschaap, Haas, Caswaris en Platneus. De plek waar de kraal van de Oude Heer's broer lag heette Koukema, de vlakte Gronnega; langs hoge bergen „over ruggen en door diepe holle gaten" kwam men aan een rivier Gonuka goggo en daarna aan de Steenbokkenrivier, „van de Hott. gen^t^.

1) De beginletter is niet meer leesbaar.

Gam dachama". 18 November was men bij de Swartebergsrivier, Hacqua genaamd, en er werd wasdag gehouden aan „het warm water, door Hott. gent. Disportcamma." Aan de Swarte rivier kwam men weer op het oude pad, trok via de Bot-rivier, Houthoek, Knoflookskraal, de Kloof van Hottentots Holland [1]), de Kuylen naar „het Eyland" bij de Soute Rivier en aan het Kasteel kwam men met 220 ossen en 242 schapen. Jan Hartogh en Korporaal Pieter Wagenaar ondertekenden het joernaal.

Aardrijkskundige namen.

In archiefstukken treft men nog de volgende aardrijkskundige namen aan : op een inspeksietocht naar Hottentots Holland en Bay Falso gaven Luitenant Coenraad van Breitenbach en de landmeter Jan Wittebol [2]) aan een riviertje de naam van *Breijtenbach*, een woordspeling te vergelijken met „de Hollantse Rietbeek". [2]) Later kwam deze naam in onbruik en noemde men het stroompje dat uitloopt in de Ysselsteinbaai [3]) de *Ysselsteinrivier*. Op het „*Nieu Warmoes land*" [4]) voorbij Rondebosch verrees een „lusthuys", dat de naam *Rustenburgh* [5]) kreeg, waar de Gouverneurs ontspanning zochten na drukke arbeid. Tevoren had het huis in Compagnies boomgaard te Rondebosch daarvoor gediend. [6]) De *Wynberg* beneden het door Jan van Riebeeck aangelegde landgoed de *Bosheuvell* [7]) werd bekend om de goede wingerden, maar vooral was dit het geval met Simon van der Stel's zorgvuldig uitgekozen terrein voor zijn wijnplaats *Constantia*. [8])

Aan de *Hoetjes Baay*, een inham van de Saldanhabaai was een militaire

---

1) Hoe bezwaarlik deze kloof was blijkt uit een rapport van 24 Okt. 1725 (*Kol. Arch. No. 4076. f. 138—146*) ingezonden door Martinus Bergh en Jan Tobias Rhenius die de houtbossen aan de Rivier zonder Einde hadden geinspekteerd :

„aan deese Cloof gebeurd het dat nieuwe wagens voor de eerste reyse dien weg passeerende meer als half versleeten werden, ja veelteyds te eenemaal ontramponeert behalven dat we met commiseratie hebben gesien dat de trekbeesten (waar van men ten minsten tien bequame voor den leedigen wagen noodig heeft) verschyde maalen needervielen, ook dat hen het bloed in meenigte van tusschen de clauwen uytgutste en gantsche plassen op de klippen maakte." Bij het afdalen trokken zes mannen aan touwen om het in de diepte storten van de wagen, waarvan de achterwielen waren vastgezet, te voorkomen.

2) *D. 30 Des. 1671. Kol. Arch. No. 3984. f. 419—422 :* Schriftelijck Rapport der bevindinge en Situatien van Hottentoos Hollandt door den Luytenant Coenraat van Breytenbach en landtmeter Jan Wittebol aen den Raet der fortresse overgelevert.

3) Nu Newlands.

4) De IJsselsteinbaai heette naar het schip IJsselstein evenals de *Soetendaal's vlei* heette naar het vergaan van het schip Soetendaal op 23 Sept. 1673 niet ver van Kaap Agulhas. *D. 7 Okt. 1673.*

5) *D. 15 Jan. 1673.*

6) *D. 13 Julie 1663.*

7) *D. 10 Febr. 1666.*

8) Hij nam proeven met verschillende monsters aarde, om zeker te zijn dat bij zijn wingerd in geschikte bodem plantte. Hij had verstand van wijnbouw en wijnbereiding vóór hij naar de Kaap kwam.

Een Kaapse koorn-, wijn- en veeplaats.

post. [1]) Op een tocht overzee in de buurt van Kaap Falso doopte men een riviertje de *Bamboes Rivier*, een baai *Vissersbaai*, een inham de *Vuyle Bogt;* men kwam achter de *Steenberg* en by de *Bracke vlei.* [2]) In Hottentots Holland werd een gedeelte als de *Vyfhoek* aangeduid. [3]) Bij een expeditie tegen Gonnema's volk worden *Sonqua Water* en de *Swarte Bergen* vermeld en een berg door de Hottentotten *Comma* genoemd. [4]) Een rustplaats heette *de Vogelsang* [4]) De inham ten Oosten van Cabo das Agulhas kreeg de naam *Struysbaay.* [5]) Nog worden vermeld de *Cnofloochs Kraal*, de *Swarte Rivier*, *Coopmans Kraal*, *Calabas Kraal*, *Tygerhoek*, *Klips Rivier*, *Quaelberg's Casteel* bij de Breede Rivier, de *Buffeljacht*, vanwaar men via de Backley Plaats naar de *Drooge Kraal*, aan de Kleyne Rivier kon komen, de *Hessiquas Kloof*, de *Copere Kraal* de *Hooge Wagen Kraal*, de *Ezelsjacht* aan de Rivier Zonder Ende, vanwaar de weg liep over de *Botte Rivier* naar de *Caffer Kuyls Rivier* en Compagnies loge in Hottentots Holland. [6]) Een bergreeks die reizigers veel moeite gaf kreeg de naam *„'t Vagevier Zonder End"*, vlak by de Olifantsrivier.

Vele van deze namen hebben geen lang leven gehad en zijn verdwenen. Namen aan boerenplaatsen gegeven zijn meestal tot heden in gebruik gebleven : de *Roode blom*, [7]) *Libertas*, [8]) *Sandvliet*, [9]) *Elsenburg*, [10]) *Coelenhof* [11]) om slechts enkele te noemen. Oude Compagniesposten als de *Kuyl* en *Elsjeskraal* [12]) werden publiek verkocht en werden boerenhofsteden.

Op de weg naar *Het land van Waveren* waar 31 Julie 1700 zich boeren vestigden, moest men komende van *Drakensteyn* over het *Roode Zand.* [13]) Naar de bekende Nicolaas Witsen kreeg van W. A. van der Stel *de Witsenberg* [14]) zijn naam op diens inspectiereis in 1699. De *Paardebergen* [15]) en *Swarte land* [16]) worden in 1700 vermeld, evenals *de Bokkeberg* achter de Piketbergen aan de overkant van de *Zeekoe Valley* [17]) (niet te verwarren met de Zeekoe Valley tusschen Stellenbosch en Baay Falso.) Ten Westen van

---

1) *D. 9 Julie 1670.*
2) *D. 1 April 1673.*
3) *D. 1 Jan. 1676.*
4) *D. 1 April 1676.*
5) *D. 25 Des. 1673.*
6) *D. 26 Okt. 1676.*
7) *D. 22 Sept. 1699.*
8) Adam Tas noemde zijn plaats zo na zijn gevangenschap.
9) Aangelegd door Ds. Petrus Kalden tijdens W. A. van der Stel's bestuur.
10) De plaats van Samuel Elsevier in diezelfde tijd.
11) In Valentijn's tijd aan de burger Anthony Van der Lith toebehorend. *Valentijn* V, II, 47.
12) *D. 15 Junie 1700.* Nog heden is Elsjesrivier bekend tussen Stellenbosch en Kaapstad.
13) *D. 23 Nov. 1699; 20 Sept. 1701.* Het lag 45 mijlen van het Kasteel.
14) *D. 23 Nov. 1699 en volgende.*
15) *D. 20 Junie 1701.*
16) Nu Malmesbury: *D. 26 Aug. 1701.*
17) *D. 25 Okt. 1701.*

de Hoetjes Baay lag de *Baviaansbaai.* [1]) Aan de Bergrivier had de Compagnie een militaire post te *Vogelvalley*, [2]) zoals er ook een was aan de *Olifantskloof* 3) en te *Elandskloof* en *Sonquas Drift* 4) ten Oosten van Riebeecks Casteel. Een gedeelte van de Tafelbaai wordt in 1703 de *Ratelwagts Baay* 5) genoemd. En niet ver van het Kasteel tussen de Stinkrivier en de Tijgerbergen lag de *Tygervalley* [6])

Houtgebrek noopte tot onderzoekingstochten om houtbossen te vinden. Kapitein A. J. van der Laan en Willem van Putten moesten er in 1710 over rapporteren, maar daar er wel een jaar zou verlopen eer hun verslag binnen kon zyn, zou men zich voorlopig tevreden stellen met een rapport van burger Andries Finger, die onder de Hottentotten in Oostelike richting gereisd had: hij stelde voor een zaagmolen op te richten bij de Rivier zonder End, acht dagen reizens van het Kasteel en een dag afstands van de *Kleine Riviersbaay*; dan een in *Houteniqualand*, dertig schoften 7) van het Kasteel dichtbij de Mosselbaay, en vervolgens een in *Gamtourland*, ook dicht bij zee, dertig dagen trekken van het Kasteel. [8])

In Stellenbosch hadden de *Simonsberg*, de *Jan de Jonkers Hoek berg*, de *Heldere Berg* en *Papegaaisberg* reeds namen 9) en op 60 mijlen van de Sint Helenabaai had *de Hexrivier* [10]) een naam gekregen. *Kliprivier* en *Wagenmakers Vlei* waren bekend. [11]) *Roggebaai* verzandde in 1722 geheel en verdween van de kaart. [12]) Tussen *Verloren Vlei* en de Olifantsrivier, ongeveer zeven of acht mijlen ten Noorden ervan, strandde eind Desember 1723 een hoeker. *Vishoek* 13) had zijn naam in 1725 evenals *Simonsbaai.* [14]) *Blauwbergstrand* 15) wordt vermeld.

In de Hottentotstammen kwam in de loop der jaren heel wat verandering. Telkens had er splitsing van stammen plaats en groot is het aantal Hottentotkapiteins die in documenten vermeld worden. Om in de toekomst kwesties over bezitrecht te vermijden, kocht men in 1672 het gebied, toen

Koop van

1) *D. 27 April 1702.*

2) *D. 3 Febr. 1702.*

3) *D. 29 Maart 1703.*

4) *D. 28 Febr. 1704.*

5) *D. 28 Aug. 1703.*

6) *D. 29 Des. 1708.*

7) De trektijd tussen twee rusten.

8) *D. 11 Maart 1710.* Andere reizen naar de houtbossen werden gedaan in 1725, 1728 en 1734, respectievelik door Martinus Bergh en Jan Tobias Rhenius, Pieter Gysbert Noodt en Jan de la Fontaine.

9) *D. 14 Okt. 1716.* De Papegaaisberg had zijn naam naar de wedstrijden in het schieten op de houten vogel.

10) *D. 18 Jan. 1717.*

11) *D. 9 Mei 1717.*

12) *D. 17 Mei 1722.*

13) *D. 19 Aug. 1725.*

14) *D. 20 Aug. 1725.*

15) *D. 16 Mei 1728.*

onder gezag van de Compagnie, van de Hottentotten; Manckhagou alias Schacher, de zoon van Gogosoa verkocht het land bij de Kaap met Houtbaai en Saldanhabaai. Als hoofdman der drie stammen Goringhaiqua, Gorachouqua en Goringhaikona kon hij over het gebied beschikken. 1) Spoedig daarna volgde een verdrag met Cuyper, de „Stadthouder en vooght van den minderjarigen Prince Dhouww, erffheer van den Lande, by ons genaamt Hottentoos Hollandt, met den aenkleve van dien, mitsgaders den Capiteyn Oyth'key, Raad en gevolmaghtigde van voors. Prince." 2) Hierbij stonden de Chainouqua Hottentots Holland en het land om Baai Falso en Ysselsteinbaai af voor de somma van 4000 realen van achten, in goederen te betalen, 3) een som even groot als aan Schacher was gegeven.

het land aan de Kaap.

Het aantal Hottentotten nam sterk af, èn door onderlinge oorlogen èn door besmettelike ziekten, zoals er bijvoorbeeld in 1665, 1672 en 1673 voorkwamen en vooral door de uit Europa ingevoerde pokken in 1713, toen op 6 Mei in het Dagregister kon worden vermeld dat de Hottentotten bijna uitgeroeid waren. 4) De stammen, die het land dieper in vluchtten, werden door degenen, bij wie ze steun zochten, gedood.

Pokken-epidemieën.

Behalve tijdens de oorlog met Gonnema en diens bondgenoten, kon men het met de kapiteins goed vinden: zo kreeg Kapitein Claas in de natte tijd van Goeverneur Bax van Herentals wat brandewijn en tabak ten geschenke, met verzoek wat vreemde dieren of planten te brengen, die Heren Bewindhebbers aan Prins Willem III wilden vereren. 5) Het schijnt dat de kleur der Hottentottenkapiteins soms namen deed ontstaan als Chineesje 6) en Portugees 7); ook komen namen voor als Koekeman 8), Jan Pietersz., Grigo 9), Pieter Passagie 10), Bootsman 11), Chistoffel en Courasie 12).

---

1) Gedateerd 19 April 1672, getekend door Arnout van Overbeke, Albert van Breugel, Coenraet van Bredenbagh [= Breitenbach] en Secretaris Hendrick Crudop en gemerkt door Schacher en zijn „tweede persoon" 'T Tachou. *Kol. Arch. No. 3984, f. 463—465.*

2) *Kol. Arch. No. 3986, f. 270—271.* Zie Bijlage. Er is een groot verschil tussen de stijl der koopakten en die van het Dagregister. Zo staat er op 27 Oktober 1672 aangetekend: „D'Hottentosche Capitain Schacher verscheen met eenige van synen aanhangh hier aan 't fort om naar gewoonte een stuckje tabacq en soopie te procureren, maar wierd, als een stoute en onbeschaemde bedelaer, ongehoort affgewesen."

3) *Kol. Arch. No. 3985, f. 36—37.* Missive van Goeverneur Isbrant Godske en Raad aan HH. xvii, 10 Mei, 1673: „Hoedanigh 't voorleden jaer op 't aanwesen van d'E. Aernout van Overbeek als commissaris het bekende Hottentots Holland van den wettigen Heer aen d'E. Comp. verkogt, gecedeert & in vollen eygendom overgedragen is voor d'Somma van R. 4000, betaelt zynde met de waerdye van f 81 : 16: incoops sullen UEd[le] achtbare zyn ontwaer geworden uyt den brieff van 19 April a° passado derwaerts afgegaen." Voor de andere R. 4000 was „voldaen met d'waerdye (in tabacq, coraelen, brandewyn, broodt en andere cleynigheden) van f 33: 17 mede incoops."

4) *D. 15 Febr. 1714* vermeldt dat slechts één uit de tien in leven bleef.

5) *D. 2 Junie 1676.* 6) *D. 26 Aug. 1701.* 7) *D. 20 Sept. 1701.*

8) *D. 26 Nov. 1701.* 9) *D. 22 Jan. 1702.* 10) *D. 14 Maart 1702.*

11) *D. 28 Nov. 1705.* 12) *D. 7 Maart 1710.*

Afhankelikheid der Hottentottenkapiteins.

Met de Namaqua waren nog al eens moeilikheden, die dan door een plechtige vrede werden beeindigd [1]). De Hottentotten plachten bij overlijden van een kapitein aan de Goeverneur om aanstelling van de opvolger te verzoeken; toen bijvoorbeeld Kapitein Mars, zoon van Kapitein Doggesmeester [2]) overleed, en Mars' kind te jong was om op te volgen, benoemde de Goeverneur de oom van het kind, Horabee, tot regent [3]). Toen Claas, opperhoofd van Hottentotten in Zwartland stierf, stelde de Goeverneur Claas' broeder Hoeza aan en schonk hem de gezagsrottan met koperen knop [4]). Drie kapiteins der Kleine Namaqua werden geinstalleerd met de namen Plato, Iason en Vulcaan [5]). Zelfs Boesmans lieten door bemiddeling van de Hottentotkapitein Koopman in 1705 om „Sam Sam", d.i. vrede, vragen onder belofte van beter gedrag. Toen Louis van Assenburg als Goeverneur in functie was, kwamen verschillende Hottentottenkapiteins hem begroeten, aandringen op het „Sam Sam" houden en verschillende van hen, als Witte Coopman, Swarte Coopman en Slobber, kregen onderscheidingen en tegengeschenken voor hun „tabeetjes." [6]) Indien afgetreden Goeverneurs Generaal de Kaap aandeden, maakten kapiteins ook hun opwachting, vee als geschenk brengend. Zo ontving Joan van Hoorn in 1710 Kapiteins Bagu, Kranho, Claas en Baas Pieter [7]).

Na de pokkenepidemie moesten heel wat nieuwe kapiteins worden gekozen. Overleden waren o.a. Hasdrubal, Iason, Hartloop en Kouga; hun opvolgers kregen de namen Scipio Africanus, Hannibal, Hercules en Kouga [Junior] [8]).

Nieuwe stamnamen waren opgekomen: de burgers en Hottentotten, „de geweldige ruylders" [9]) hadden, vóór ze bij de Kaffers kwamen, gereisd door het land der Soussequa, Hessequa, Gouri, Attaqua, Gamtouws, Ammaqua, Montjesons en Horisons. In archiefstukken worden in 1718 Gouritz en Hacons Hottentotten vermeld [10]), die Valentijn op zijn kaart ten Zuiden van de Saldanhabaai liet plaatsen.

De sterkte der stammen wisselde ook zeer: toen in 1724 de Namaqua te lijden hadden van een ziekte, die op pokken geleek, namen de Boesmans de gelegenheid waar om hun vee te stelen [11]), en waren de Namaqua er veel slechter aan toe dan in 1712 toen Luitenant Kajo Jesse Slotsboo de Grote Namaqua bezocht had. [12]). Dit blijkt uit Vaandrig Rhenius joernaal [13]).

Vaandrig Rhenius' landtocht.

---

1) *D. 3 Sept. 1704.* 2) De Kapitein met de hond? 3) *D. 1 Sept. 1705.*

4) *D. 26 Sept. 1705.*

5) *D. 13 Okt. 1705.* Luitenant William Paterson zag in 1779 twee Hottentottenkapiteins „one of whom had a cane, dated seventeen hundred and five, and his name engraved on the top of it, Vulcan; and the other had one with the name, Jephtah." *W. Paterson. Four journeys ... in the years 1777, 1778, 1779. London. 1790.*

6) *D. 1 Mei 1708.* 7) *D. 25 Febr. 1710.* 8) *D. 15 Febr. 1714.*

9) Zie hierboven bl. 4 noot 3. 10) *D. 5 Sept. 1718.* 11) *D. 21 October 1724.*

12) *Kol. Arch. Kaapse stukken overgekomen 1713. f. 98—99.*

13) *Kol. Arch. No. 4074, f. 124—134.* De kopie is van de hand van de klerk Rijck Tulbagh.

Het gezelschap, bestaande uit 47 koppen, t.w. 1 vaandrig, 1 sergeant, 3 korporaals, 1 tamboer, 1 ondermeester, [1]) 30 soldaten, 2 slaven en 8 wagenrijders, was 15 September 1724 vertrokken met vier bagagewagens, ieder bespannen met 21 trekbeesten. Men ging over de Zoutrivier tot in de Rietvallei en kwam achter de Blauwe Berg op de plaats van de Oud-Burgerraad Joannes Heufke; daarna op die van de Weduwe ten Dam, genaamd de Bracke Fontein. Volgende rustplaatsen waren: de Groene Kloof, de Lange Fontein, de Uylenkraal, een plaats die door Jacobus Smit bewoond werd, en een N. N. genaamd naar de voorletters van de bewoner N. N. Crants. Bij de Bergrivier had Jac. van der Heyden Jr een veeplaats; ter zijde van de Piketberg woonde de „landbouwer Gerrit van Wijck ..... die aldaar eene schuyt leggende hadde, met wiens hulp wy onze bagagie en waagens over de Bergrivier brachten." Na een week reizens bereikte men de Sonqua Kloof; „ick zond van hier een hottentot naar de veeplaats van den E. Cap^n^ Bergh die over deese Cloof lag en liet aan de opziender van de post verzoeken ons met zyn waagen over de cloof die zeer schuyns ende hoog is te willen helpen, dewelke wy verwagten en dien nagt aldaar bleven camperen". De wagen kwam, men trok door de Kloof, kampeerde dicht bij Kapitein Bergh's plaats, herstelde de wagens, trok voorbij de Rietvallei, „zynde een veeplaats jegenwoordig gepermitteert aan den landtbouwer Andries Grove". Over een moeilike zandige hoogte kwam men in de Verloren Vallei. Via Compagnies Drift, waar slechts vier voet water stond, bereikte men „de Bracke Vally of anders de Oliphants Jagt genaamt," daarna zag men voorbij de Wolfberg „de Oliphantsvally" en 30 September „marceerde langs een swaere zandtpat teegens een steyle hoogte op voorby de zoogenaamde Berghfontain alwaar de naam van den E. Cap^n^ Olof berg van anno 1682 staat in een clip ingehouwen dewelke volgens zeggens van de hottentots dezelve het eerstemaal aldaar gevonden zouden hebben, ook staadt daar by de naeme van den E. Cap^n^ Slotsboo van anno 1712." Men hield rust bij het z.g. „Heerenlogement." De Klipberg, Olifantsrivier, Havervallei, Baviaansberg, waren de volgende rustpunten; opnieuw de Olifantsrivier doorgaand, kreeg de drift nu de naam „Vogelstruysdrift." Langs de rivier trok men tot Backeleyplaats; een paard verdronk. Voorbij de „Hooge Craalen" werden „de 2 eerste moddercuylen" bereikt „die wy in de voorige togt [2]) de naam gegeven hebben van Paardefontainen"; toen Meerhoffs Casteel; „hier vind men de naemen van d'E. heer van der Stel van den Jare 1685 ingekapt." De „3^e^ moddercuyl" had sedert 1721 de naam „Patryssenfontain ter oorzaak dat aldaar zeer veel van de zoogenoemde Amaquas Patryssen gezien werden."

Vier vreemde Hottentots werden gepakt; een van hen had Rhenius in

---

1) De medicus dus.

2) 9 September 1721 was Rhenius op veeruiltocht gegaan, en 25 November teruggekeerd met slechts 128 beesten, daar de Hottentotten niet genegen waren tot ruiling. *D. in dato.*

1721 „voor patwyzer gedient." Hy vertelde dat er pokken onder de Namaqua heersten, en er velen gestorven waren, „zynde van een hottentot die eenige van zyn vrienden onder de Bricquas bezogt hadde by haar lieden overgebragt, en dat met deze ziekte alle de Craalen besmet waeren uytgenomen een daar hy in bescheyden was." Daarom was het viertal op de vlucht, „naar de Duytse." Rhenius hield zich of hij het verhaal geloofde, maar intussen bleven de Hottentotten gevangen. Over de Kleine Doornrivier en de Tweede Doornrivier „die wy in de voorige togt Groenen rievier genoemt" hebben hield men rust; de gevangenen werden met een soopje, tabak en dagga onthaald, „datse begoste wat vrolyk te werden." Een hunner liet door een Grigriqua Hottentot, die „duyts" sprak Rhenius om een onderhoud verzoeken: „dat terwyl ik zulck een brav baas was wat te segge hadde." Het verzoek werd toegestaan, de sergeant was bij het gesprek tegenwoordig en toen kwam het nieuws: het viertal was door de Namaqua gezonden, die van een Boesman vernomen hadden dat een snaphaanschot was gehoord; het viertal moest spionneren, de Namaqua zouden bij nacht de troep overvallen, „daar by voegende dat we se 2 Jaeren agtermalkander hadden kaal gemaakt en datse niet meer van sints waeren met de Compagnie te ruylen en als haar vee op was datse alsdan van de duysen zoude coomen haelen."

Rhenius, dit horend, verdubbelde de wachten en zond vier Hottentotten naar een Namaquakraal „met Tabetiesgoed, bestaande in 5 span Taback, zooveel pypen en een back met dagga en een kan met arack, laetende aan 't Craelsvolck een groote Tabeties zeggen en verzoeken datse wilde by ons komen om met ons te ruylen, dat ik haar braave betaalinge zoude geeven van alderhande mooy goet dat ik had meedegebragt." Na een paar dagen kwamen de boodschappers terug, „met brengende een baes met zyn knegts met vrouw en dogter by ons beneffens 3 Tabeties beesten bestaende in een Iaerigh kalf [1]) en 2 oude koeyen." Veel volk in de kraal was ziek en het vee weg.

Aan een andere kraal, de vijandige, was ook „tabetiesgoed" gezonden. De sergeant ging er heen „boven de wind" om de besmetting te ontgaan, en hem bleek „datse voor een groot gedeelte met een vuyl stinckende siekte besmet waeren geleyckende wel de lasarus siekte te zyn en dat er nog dagelyx eenige quamen te sterven". Uit de vijandige kraal kwamen enkele Namaqua met wat vee; ze beweerden door Boesmans geplunderd te zijn, maar inderdaad was hun vee in de bergen verborgen, dacht Rhenius. „Den 20 D°. quamen onse uytgezondene Hottentots wederom, in haar gezelschap hebbende 3 amaquas vrouwen van de hoofden van die craal, wiens man van de gresseerde [2]) siekte waeren overleeden, wyders berigt brengen-

---

1) Een kalf van een jaar.

2) Bedoeld is: grasserende = heersende.

de dat mede het grootste gedeelte van haar vee door de bossjesmans waeren ontnomen, datse geheel arm waeren ende niet in staed om met de Compagnie te kunnen ruylen, niet anders hebbende als eenig melk koeyen tot onderhoud van haar ende kinderen en datse evenwel 3 stx. tot tabetiesgoet bragten, bestaande in 2 oude koeyen en een Iaerig kalf en niet meer konden missen. Ik vraegde aan een van onze hottentots die goed duyts sprack of zulx waar was, selve confirmeerende het gezegde van vrouwen soo bevonden te hebben, nog daer by voegende dat er voor een Iaar een bosiesman by de amaquas was gekomen, die haarlieden gezegt hadden dat er duyts volck zoude coomen die al haar vee zoude afnemen en datse op dat gerugt al haar beste ossen als meede al haar schaapen van tyt tot tyt geslagt hadden en geconsumeert, zeggende dat 't beeter was dat se 't aten als dat 't tot roof van een ander wierd, 't welke accordeerde met 't zeggen van een grigriquas hottentot op den 9e deeser aan my gedaen dat se op een dag wel 10 gisies schaepen, twelk hondert naar haar reek, en wel 2 gisies ossen geslagt en als wilde honden geconsumeert hadden".

Krijgsraad hield men, om een ander pad te zoeken, nu hier niet te handelen viel. „Liet by my commen de amaquas hottentot genaamt de Scheele Claes, de 3 gregriquas Hottentots Hans, Gerrit blauw en Scheele Jantje sprekende de 3 laatste redelyk gebrocken duyts om haer Lieden naar 't pat nade groote Amaquas en briquas over het rhievier heen leggende te ondervraegen zynde deselve in den Jaere 1722 naar myn vertreck van haar daar na toe geweest om vee van boven genoemde natie af te nemen." Het antwoord was dat de Koperberg gepasseerd moest, die voor een Hottentot van hier op vijf dagen reizens afstand lag, terwijl er slechts één fontein onderweg was. Rhenius vond dit bevestigd op Van der Stel's kaart en in diens dagregister. Van daar zou het nog tien dagen trekken zijn, waarvan men vijf dagen zonder water te vinden moest leven. De Hottentotten waren gewoon water „in leere sacken . . . op haar draagossen" mee te voeren. Van de Grote Rivier tot de Grote Amaqua en Briqua was de afstand nog tien dagen. De Namaqua zei (de Grigriqua Hans vertaalde het): „baes gy moet daar niet gaan, want gy zult met U volck en vee moeten sterven." De Hottentotten hadden al hun draagossen moeten slachten, „ter oorzaak deselve haar klauwen op de scherpe klippen eerstelyck in stucken getrapt en naderhand in het heete zand verbrand hadden." Van het door hen genomen vee was twee derde doodgegaan door dorst en hitte.

Rhenius 1) begon de terugtocht; twee der meegenomen Hottentotten kregen „de ziekte die onder de Amaquas grasseerde; ik lietse dierhalven alteyd een schootweegs van ons campement plaetse, omdat wy ook niet daar meede besmet mogten werden." 2 November in de „Verlooren Vally . . . stierf eene van de sieke hottentots en wierd van zyn mackers naar haar manier

1) Rhenius werd in 1744 te Swellendam geplaatst, waar hij in het midden van 1745 landdrost was tot het voorjaar van 1749.

begraven." 1) 7 November ging het gezelschap „over de Bergrevier door de drift genaamt Misverstandt." Daniel Hugo had blijkens het joernaal een plaats bij Riebeecks Casteel. 11 November was men aan het Kasteel terug.

Tot het schieten van groot wild werd, zoals we reeds zagen, soms toestemming aan burgers gegeven. Zulk een reis, van Jacobus Coetsé Jansz., waarvan het relaas hier volgt, geeft heel veel nieuws.

Relaas, gegeeven ter requisitie van den Wel-[13] Edelen gestr. Heere
Rijk Tulbagh,
Raad Extra ordinaris van neederlands India, mitsg.s gouverneur van Cab de goede hoop en den ressorte van dien &ª &ª &ª, door den burger Jacobus Coetsé Jansz. noopens de door hem gedaene Togt, in en door 't Land der groote Amacquas, Zijnde van den volgenden Inhoude 2).

Dat den Relatant van den Edelen Heer gouverneur, bij schriftelijke ordonnantie Permissie erlangd hebbende, om zig tot het schietten van oliphanten Landwaarts in te moogen begeeven, hij hier op, den 14: July deeses Jaars 3) ten dien eynde van desselfs woonplaats aan de Picquet bergen, met 2: waagens, en verseld van 12: Hottentots van de Gerigriquas Natie, is vertrocken en d'oliphants, mitsg.s groene en Cous rivier gepasseerd zijnde, tot aan de Coperbergen, en wel ter plaatse daar deselve door den Heer gouverneur van der Stel in den Jaere 1685: zijn gevisiteerd, is doorgereijsd, Sonder op deesen verren weg meer dan 2: Oliphanten, tusschen de Rivier van die naam, en de voorsz: groene Rivier te hebben kunnen magtig werden.

---

1) Ten Rhyne, *Op. cit. cap. XV* vermeldt: „Cadaver effossa inhumant caverna, & lapide tegunt." Kolbe. *Op. cit. II bl. 166* zegt: „Zoo dra de omstanders maar denken of merken, dat de Patient den geest heeft gegeven, nemen zy de Cross welke hy in zyn leven gedragen heeft; leggen het lyk daar op, buigen de beenen, dat de knien op den buik en de ellebogen op de knien, en de handen onder het hoofd of by de wangen komen te leggen .... Wanneer hy aldus in elkander gebogen op de Cross legt, binden zy hem met hunne voormaals beschreve strikken, of anders met riemen in de gemelde Cross, zodanig dat men van het gantsche lichaam of lyk niets zien kan."

2) *Kol. Arch. No. 4206, f. 236—241.*

3) 1760.

Weshalven hij Relatant zijn Togt verder noordwaards vervolgd, en na een weg van Twaalf dagen reijsens afgelegd te hebben, is gekoomen, bij de groote Rivier [1]), die bij der Relatanten weeten bevoorens door geene Europische Natie gepasseerd weesende, doorgaans ten minsten drie à vier hondert voeten breed, en meestendeels ook seer diep is, uijtgenoomen ter plaatse daar den relatant deese Rivier is doorgereeden, alwaer deselve met een Tamelijke breede Sandplaat beset is, sijnde aan beijde seijden overal met sogen: Vaderlands Riet [2]) en ander hout gewasch begroeyt, terwijl zig in deselve een meenigte van Zeekoeyen koomen op te houden; hebbende den Relatant wijders d'oevers deeser Rivier, met een Soort van fijn geel, mitsg.[s] glinsterend Stof of sand beset gevonden, waarvan hij om dies fraaijheijd een weijnigje opgeraapt en herwaerds meede gebragt heeft.

Den Relatant de evengem: groote rivier gepasseert weesende, heeft hij zijne reijze al verder noordwaards vervolgd, langs of ter seijde een andere Rivier, die in de dikwilsgen: groote rivier uijtwaatert, en door hem de Leeuwen Rivier [3]) is genoemd geworden, naar de meenigte der Leeuwen die zig hier omstreex ophouden, zijnde het Land van d'oliphants Rivier af tot hier toe seer oneffen en Bergagtig, invoegen den Relatant dan ook genoodsaakt is geweest, om van de groote Rivier af, vier volle dagrijsens, zijn Cours langs de meergem: Leeuwen rivier te houden, wanneer hij eijndelijk met den Vijfden dag, is uijtgekoomen, in een Effen en seer grasrijke Landstreek, Sijnde eijgentlijk het begin van 't Land der groote Amacquas, die bevoorens aan deese Seijde van de groote Rivier gewoond, dog seedert ongevaar 20: Jaaren herwaards, zig over deselve Rivier dieper Landwaarts in, begeeven hebben [4]).

Dus hier bij de groote Amacquas gekoomen weesende, bemerkte den Relatant wel dra, dat zijne verscheijning aldaar niet sonder bevreemding wierd aangesien, nademaal deselve bij Duysenden aan alle kanten voor den dag quamen; weshalven hij Raadsaam oordeelde, eene zijner bij zig hebbende Hottentotten naar de naatste deeser Amacquas te senden, met versoek, om bij hem relatant, ter plaatse daar hij zijne waagens had uijtgespannen, te willen koomen,

---

1) Het langbegeerd resultaat van zoveel tochten!

2) Afrikaners spraken dus nog van „Vaderlands"riet, cf. de Hollandse Rietbeek.

3) Coetsé is dus de naamgever.

4) Omstreeks 1740 valt dus deze tocht der Namaqua naar het Noorden.

waarop gaande weg eenige van deselve troupsgewijze sig bij hem Relatant hebben vervoegd, die zig niet schroomde hem rond uijt te seggen, dat zijne komst aldaar hun maar wijnig geviel, en hij onder hun niet sonder gevaar voor zijn Persoon was; dog den Relatant hun hierop te kennen gegeeven hebbende, dat hij met permissie van den Edelen Heer gouverneur, eenelijk om oliphanten te schietten, was uijtgegaan, sonder eenig ander voorneemen te hebben, — Lieten zij zig geseggen, en hem zijn togt al verder Noordwaars aan, door hun Land vervolgen, waartoe den relatant sustineerd, seer veel te sullen hebben toegebragt, dat hij als de Taal der kleijne Amacquas, die bij deese Natie ook verstaan werd, ten vollen magtig zijnde, dus zijne meening self aan hun heeft kunnen te kennen geeven. — [1])

Van hier wederom twee dagen reysens voortgetrocken zijnde, en den eersten dag zijn rustplaats bij een uijt de grond opwellende warme waterbron gehouden hebbende [2]), is hij relatant wijders den tweeden dag, zijnde ses dagen reijsens van de groote Rivier, gekoomen aan een tamelijk hooge berg, die genoegsaam geheel uijt swarte klippen koomende te bestaan, door hem de Swarte berg is genoemd geworden. Sijnde hier ter plaatse meede een groote troup Amacquas bij hem gekoomen, die hem vrij sagtsinniger toescheenen, en ook eenigermaten verschillend van Taal waaren, met den geenen die hij 't eerst ontmoet heeft, werdende hem door deese menschen verhaald, dat omtrent Thien dagen reijsens verder in 't Noorden van de voorsz. Swarte berg, een soort van volk, die zij Damroquas noemden, weesende van een Taanagtige of geele gedaante, met Lang hoofd haïr, en kleederen van Lijwaat, zouden gevonden worden.

Wat nu verder betreft de voorsz. groote Amacquas, die gelijk hier vooren is gesegd, teegenwoordig van de andere zeyde der groote rivier tot aan de Swarte berg woonen, deselve zijn volgens het verhaal van den relatant ongemeen volkrijk, en in abundantie voorsien van Rundvee en schaapen, die er alle weegens het grasrijke veld, en de verscheijde versche Rivieren, seer wel uijtsaagen; hebbende den Relatant gem: natie, voornamentlijk de diepst Landwaards in woonende, van een vriendelijke inborst gevonden, 't welk gebleeken is, dat zij na bekoomene verseekering, dat zijn komst met geen quaade intentie geschiede, hem zonder eenige overlast, door hun land heb-

---

1) Het Hottentots schijnt niet zo moeilik geweest te zijn als Kolbe en anderen het hebben laten voorkomen, daar herhaaldelik voorbeelden gevonden worden van Europeanen die de taal machtig zijn.

2) Dit zal wat later Nissbett's Bath heette geweest zijn.

ben laaten trecken, en ook in diervoegen weederkeeren; In opsigte van hunl: hutten, manier van Leeven, voedsel, kleedinge en waapenen, verschillen deselve genoegsaam met andere Hottentotten seer wijnig, uytgenoomen dat zij, in plaats van schapen vagten, met wolven en Jakhals huyden omhangen zijn, en 't Lighaam met geen vet besmeeren; [1]) Sijnde deselve voor 't overige seer gesteld op Coralen, dog wel 't meeste op Yser, waarom den Relatant in zijn te rug reijse, op een vriendelijke wijse met eenige Jonge Beestjes tot Padkost van haarl. beschonken zijnde, hun daarteegen weederom eenige Schaakels uijt de Trekketting Zijner waagen present deed, waarmeede zijl: seer wel in hun schik waaren; dog den relatant van geen andere snuijsserijen voorsien geweest zijnde, heeft hij dus niet kunnen ontdecken, wat er anders onder hun, 't meest gewild is.

Hebbende den Relatant wijders op seekere tijd, wanneer een wijnig ter seijde naar 't oosten van deese groote Amacquas reijsden, een andere Natie ontmoet Enequas genaamt, die insgelijx seer volkrijk, en van veel vee, onder anderen een soort van tamme bocken, van de groote als een hierlands Swaar hartebeest voorsien zijn; Terwijl deese Enequas Wijders in geduurige vijandschap met d'Amacquas koomen te leeven.

Werdende voorts in dit Land der groote Amacquas, een meenigte van Leeuwen en Renosters gevonden, gelijk meede een ander hier te lande nog gantsch onbekend Dier, het welk wel niet soo swaar als een Oliphant, dog egter vrij hooger van Lighaem zijnde, den Relatant oversulx, Soo hierom als om de lange hals, gebulte rug en hooge beenen, doed vooronderstellen, Soo niet de regte immers een soort van kameelen te zijn; [2]) sijnde deese Dieren Seer Loom en Traag van gang, invoegen den Relatant op seekeren Tijd te Paard Sijnde, en jagt op deselve gemaakt hebbende, twee daarvan met weijnig moeijte heeft ingehaald en doodgeschooten; weesende beijde wijfjes, waar van het eene een Jong bij zig had, 't welk den Relatant met zig genoomen, en circa 14: dagen met seemel in water geweekt, heeft in 't Leeven gehouden, dog 't selve bij gebrek aan Melk of andere goed voedsel gestorven zijnde, heeft den Relatant de huyd daar van herwaarts met zig gebragt, kunnende egter de gedaante der oude Dieren niet wel door dit Vel verbeeld worden, dewijl het Jonge gevlekt, en Sonder buld op de rugge, de groote daar en teegen zonder

---

1) Een belangrijk verschil.

2) De giraffen waren dus in honderd jaren heel wat noordeliker getrokken. Zie hierboven Deel I, bl. 118.

vlakken, Ros van gedaante, en met Swaare bulten voorsien zijn, gelijk ook voor op 't hoofd van 't Jonge Dier, twee hoornsgewijse uijtwassingen gevonden werden, die bij de groote Eijgentlijk maar Stompe Knobbels zijn; verstreckende het vleesch deeser Dieren, voor al der Jonge, d'Amacquas tot een bijsondere Leckernije.

Ook verhaald den Relatant, behalven meer andere vreemde gewasschen, in 't meergem. Land der groote Amacquas, Swaare boomen gevonden te hebben, zijnde het hart of binnenste hout van een ongemeen fraaye hoogroode Couleur, en de tacken met groote Claver blaaden en geele Bloemen, mitsg.^{s} ook een Peulvrugt voorsien. Hebbende hij Relatant voorts, behalven diversse andere nog onbekende Coperbergen, ook omtrent 4: dag reysens van de groote Rivier, een Berg ontmoet, doorgaans met een geel blinkend Ertz beset, waar van door hem eenige kleijne brocken afgeslaagen en herwaards gebragt zijn. —

Den Relatant van zijn voorengem: Plaats aan de Picquet bergen, dus na gissing wel 50: dagreijsens ver landwaerds in, tot aan de Swarte berg afgelegd, en in al dien tijd, behalven de voorwaards aengehaalde twee door hem geschootene Oliphanten, geen dier Dieren meer, maer wel verscheijde maalen het spoor derselve gesien hebbende, is hij dierhalven weederom te rug gekeert, langs die selfde weg, door hem in de heenreijse genoomen, sonder in deese zijne te rug Togt in 't minste door de meergem: Amacquas ontrust te zijn geworden, nog ook de kleijne Amacquas, die nu Seedert 5: Jaaren herwaards van de groene tot over de Cous Rivier getrocken zijn, [1]) te hebben bejeegend. Hebbende hij Relatant wijders een der meergem: groote Amacquas die begeerig was om met hem herwaards te reysen, van daar meede gebragt. —

(onderstond:)

Aldus gerelateerd ter Politicque Secretarye In 't Casteel de goede hoop den 18: novb.: 1760: (: was geteekent:) X: (: daar omme stond:) dit merk is door den relatant selve gesteld, [2]) (lager:) mij Present: (: en geteekent:) O: M: Bergh R^{dt}: en Secret^{s}: (: in margine:) als getuygen: (geteekent:) L: Lund, P: L: Le Sueur.

Acordeert

F. C. Ronnenkamp

E. G. Clercq.

---

1) Ook de Kleine Namaqua verhuisden noordwaarts.

2) Coetsé verstond de schrijfkunst dus niet.

Coetsé's ontdekkingen waren aanleiding tot de tocht onder Hendrik Hop, in 1761. Een uitvoerige instructie werd opgesteld:

„Instructie waar na den Capitain der vierde Comp. burger Dragonders aan Stellenbosch Hendrik Hop neevens de verdere Persoonen gaande ter ontdeckinge van 't binnenwaards ten Noorden van hier leggende Land zig geduurende deesen togt sullen hebben te gedragen.1)

Den landbouwer Jacobus Coetzee Jansz. in den voorl. Jaare, op de hiertoe van ons bekomene Permissie, tot het schieten van Oliphanten uytgeweest zijnde, heeft denzelven bij zijn terugkomst aan ons berigt gedaen, dat hij na zijne reyse door de sogenaamde Coperbergen te hebben genoomen, en de groote Rivier gepasseert weesende vervolgens nog ses dagen reysens verder of dieper noordwaarts in 't Land was getrocken en aldaar hadde ontmoet een soort van Hottentotten die wel onder de grootte Amacquas behoorden, dog egter eenigermaten van Taal met deselve quaamen te verschillen, dewelke aan hem onder anderen ook hadden verhaald, dat nog thien dagen reysens verder in 't noorden, 't land door een soort van Volk Damroquas genaamd, weesende van een taanagtige of geele gedaante, met lang hoofd hair en in Lijwaat gekleed, soude weesen bewoond; sonder dat hij Coetsee, vermits zig, behalven zijne meede genoomene hottentotten gantsch alleen bevond, het heeft derven hazardeeren zig derwaards te begeeven."

Er boden zich vrijwilligers aan „om ten dienste der E. Comp. en ten algemeenen nutte deeser Colonie een Togt derwaarts te doen." Ze zouden voor hun eigen wagens, trekbeesten en mondkost zorgen. Dan zou de Compagnie meegeven: drie wagens met dertig trekossen, geweren, kruit en lood, een schuit, gereedschappen en snuisterijen. 2) Van der Stel's Dagregister kregen de reizigers mee. Dan volgen de reeds bekende voorschriften om goede nota te nemen van volkeren, dieren, planten, ertsen, aard van de bodem e.d. „Uyt het Relaas dat door voorm. Coetsee weegens desselfs ondernomen Togt is verleend en waarvan aan Uw meede Copia is ter hand gesteld, zal UE. meede koomen te blijken, dat door hem in 't Land der Amacquas is gevonden seeker hier te Lande nooyt bekend geweest sijnde Dier, waar van niet alleen twee door hem zijn Dood geschooten, maar selfs ook het Jong van een dier Dieren eenige dagen in 't Leeven is gehouden. En nadien deese Dieren eygentlijk onder het geslagt der Cameelen behooren, en het dierhalven wel soude kunnen zijn, dat deselve door d'Inwoonders aldaar, als de Cameelen selve wierden gebruykt, en dus ook van veel nut voor deese Colonie soude kunnen zijn, zal UE. zijn devoir moeten doen, om des moogelijk zijnde, eenige dier Dieren of andere

---

1) *Kol. Arch. No. 4202, f. 242—247.*

2) *Kol. Arch. No. 4202, f. 249—252.* „Lijst der Ammunitie, goederen.... op deesen togt 's Comp' weegen ... meede gegeeven."

soorten van Cameelen, leevend herwaards op te brengen 1), gelijk UE. dan ook het selve omtrent alle andere nog onbekende Dieren, insonderheyd de groote Bocken 2), die bij de Enequas souden werden gevonden, sult tragten te doen. Terwijl het werk van den meede gaande Thuynier sal sijn, op alle vreemde Planten, kruyden en gewasschen naauwkeurig agt te geeven en daar van de heesters, Bollen en Zaden Sorgvuldig te bewaaren en meede te brengen. Gelijk wij dan ook om UE. in staat te stellen de 't ontdeckene Ertzen of Mineralen des te beeter te kunnen Examineeren, den Chirurgijn Rijkvoet, een ijsere proefoven, neevens de noodige gereedschappen tot het smelten van Ertzen noodig, hebben meede gegeeven".

Daar de reizigers te goeder naam en faam bekend stonden vermeldde de instruksie dat geen verbod over overlast aan inwoners of roven van goederen en vee nodig werd geoordeeld. Indien Hop overleed zou Thielman Roos de leiding hebben. Het stuk is gedateerd 11 Julie 1761. 3)

Dag Register, gehouden op den Landtogt, gedaan door het Land der Kleyne en groote Namacquas, onder het Commando van den Capitain der Burger Cavallery Sr Hendrik Hop om het binnewaards ten Noorden van Cabo de Goede Hoop leggende land nader te ontdekken. 4) [14]

Nadat d' Instructie, die den WelEdelen Gestr. Heere Rijk Tul-

---

1) Ook toen reeds beschouwde men de Kaap als het Bovenland in tegenstelling met het Onderveld.

2) Evenals nu nog in Zuid-Afrika, werd toen het woord „bok" gebruikt voor grote antilopen.

3) Uitgegeven in de Kronijk v. h. Hist. Gen. viii. 1852, bl. 372.

4) *Kol. Arch. No. 4207* bevat op *f. 185—217.* „Copia authenticq Dag register gehouden op den Landtogt in A°. 1761/2 gedaan door het Land der kleyne en groote Namacquas door den Burger Capitain Hendrik Hop, om 't binnenwaarts ten Noorden van hier Leggende Land nader te ontdekken, zijnde daar nevens ook g'annexeerd.

f. 218—228. Een Copia authenticq Berigt, door de op bovenstaande togt meede geweest zijnde Burgers Thieleman Roos en Petrus Marais verleend van sodanige wetenswaardige saaken als haarl. in 't bysonder so nopens de voors. Namacquas, als wel voornamentlijk van sekere natie Birinas gent op voors. togt zijn bekent geworden, als meede *f. 222—230* dito dito van den Burger Chirurgijn Carel Christiaan Rijkvoet, behelsende de gesteltheid van 't gebergte en de daar in gevondene Ertsen dewelke op bovenstaande togt zijn ontdekt."

Dit dagverhaal is slordig afgedrukt in:

Nieuwste en Beknopte Beschrijving van de Kaap de Goede-Hope; nevens een Dag-Verhaal van eenen Landtogt, Naar het Binnenste van Afrika. Door het Land der kleine en groote Namacquas. Gedaan op bevel van wijlen den WelEdelen en Gestrengen Heer Rijk Tulbagh, Gouverneur van de Kaap der Goede-Hope, en derselver ressorte, enz. enz. nevens den Edelen Achtbaren Raad van Politie. enz. Door een Kommando van LXXXV. Persoonen. Te Amsterdam. Bij J. H. Schneider, MDCCLXXVIII.

bagh [1]) Raad Extraordinaris van Neederlands-India, mitsgs gouverneur van Cabo de goede hoop met den Ressorte van dien, &&&a, beneevens den E. Agtb. Raad van Politie hadden gelieven te doen formeeren, voor bovengem. Burger Capitein Hop en de verdere hier na te meldene Persoonen, die zig tot het doen deeser voyagie, meede vrywillig hadden aengebooden, aan deselve voorgeleesen, en daerop by een yder beloofd en aangenoomen geworden was, zig daarna behoorlijk te gedraagen; Soo wierd gesamentlijk afspraak genoomen, dat een ijgelijk sig ten spoedigsten naar zijn woonplaats begeevende, men vervolgens sonder eenig tijdversuim soude maaken, op, of tegens den 16 der aanstaande maand Augustus aan de Oliphantsrivier, op de Plaats genaamd Koekenaap by malkanderen te zijn, en dan de reijze van daer verder voort te setten. Gelijk dan ook op heeden, weesende Donderdag den 16 July, hier van de Caap zijn vertrocken, drie wagens der E. Compagnie, yder met 10 ossen bespannen zijnde, behalven een schuijt gelaaden met 900 ℔ buscruit en 2010 ℔ loot neevens diverse noodsakelyke gereedschappen, mitsgs eenige snuysseryen, die ten dienste deeser landtogt 's Comp: weegen zijn meede gegeeven. Terwijl zig by deese wagens quamen te bevinden den ondergeteek: landmeeter Carel Fredrik Brink, ten eijnde niet alleen van de te ontdeckene, onbekende landen, een behoorlijke caart te formeeren, maar ook van de dagelijx voorvallende saaken aanteekening te houden, hebbende wyders by zig den thuynier Johan Andréas Auge, [2]) ter versameling van alle vreemde en hier nog onbe-

---

De toelichtende noten waren van de hand van Professor Allamand, „Hoogleraar in de Wijsbegeerte en Wiskunstige Weetenschappen, op 's Lands Universiteit te Leyden; eenige daarvan zijn van den WelEdelen Heer Doctor J. C. Klockner."

1) Rijk Tulbagh werd 21 Mei 1699 te Utrecht geboren. Zijn vader was Dirk Tulbagh en zijn moeder Catharina Cattepoel. Zijn ouders verhuisden in zijn jeugd naar Bergen op Zoom. In 1716 voer hij uit op het schip Ter Horst voor de Kamer Rotterdam. In 1718 werd hij voor klerkewerk gebruikt door de Raad, en in 1722 volgde promotie. In 1725 werd hij fiscaal, in 1728 lid van de Raad van Politie, in 1732 Koopman, in 1739 Secunde en in 1751 Goeverneur en bleef dit tot zijn dood in 1771.

2) Lichtenstein bezocht Auge toen hij 93 jaar oud en blind was. Auge was geboren te Stolberg in de Harz, kwam vóór zijn twintigste jaar naar Nederland en studeerde onder Boerhave. Er kwamen toen veel Kaapse gewassen te Leiden. In 1747 wilde Auge, aangespoord door Boerhave, naar de Kaap, werkte in de Compagniestuin, maakte een herbarium voor Burman. Auge vergezelde Hop, Thunberg en Masson op hun tochten. Hij kreeg pensioen toen hij blind werd tot de Engelse inval in 1795. Bij een vriend levend moest hij voor Kafferinval vluchten, verloor zijn boeken en verzameling. Lichtenstein zag hem te Swellendam. Auge noemde de planten nog bij de oude „Burmanse" namen, was zijn moedertaal verleerd en sprak Afrikaans. Hij vroeg naar de Heliconia alba (Strelitica alba) meegebracht uit Namaqualand en geplant in de Kaapse tuin. Cf. *Mc Owan, Personalia of Botanical Collectors at the Cape. Capetown, 1887.*

kend zijnde saad- en plantgewasschen, arriveerende dus naer eene march van 3 mylen, aan den koebergen op de Plaats gen[t] de Oliphantsberg, alwaar verbleeven tot

Saterdag den 18: July,

wanneer van daar vertrocken, en naar 3½ mijlen afgelegd te hebben, op de Plaats van den landbouwer Christiaan Bester, leggende in 't Swart-land aan de Dieprivier, quamen.

Sondag den 19 dito.

Passeerden wy de Cloof van het gebergte gen[t]: het Ribeeks-Casteel, en arriveerden naar eene gedaane reijze van 3 mylen op de Plaats van den Landbouwer Witske: alwaar den Commandant, S. Hop, intusschen meede was aangekomen.

Maandag den 20 D°.

Vervolgden wy onsen togt, en quamen na 3½ mijlen regt Noordwaard gereijsd hebbende, aan de Hooningbergen.

Dinsdag den 21 d°.

Stelden wy onsen Cours wederom regt ten Noorden tot aan de berghrivier, die wy 4½ vt. diep bevonden, en de by ons hebbende schuijt in 't water gebragt hebbende, bragten wy onse wagens en goederen daarmeede over en passeerden dus gesamentlijk gemelde Rivier sonder eenige verhindering.

Woensdag den 22 d°.

Quaamen wy, naar eenen march van drie en een halve mijlen te Campeeren aan eene valley gen[t] de Knolle valley.

Donderdag den 23 July.

Arriveerden wy op de Plaats gen[t] de groene valley, leggende aan den Picquetberg, hebbende deesen dag 3½ mijlen gereijsd.

Sondag den 26 d°.

Vertrocken wy van gemelde Groenevalley en quamen naar eenen march van 3 mylen, te Campeeren aan een plaets gen[t] het Kruys.

Dingsdag den 28 d°.

Verlieten wy eevengemelde rustplaats en marcheerden 2 mylen noordelyker tot de veeplaats, gen[t]. de Bergvalley.

Woensdag den 29 d°:

Vervorderden wy onse reyse 2: mylen N:N:W:lyk tot de Plaats gen[t]. de lange valley.

Donderdag den 30 d°.

Stelden wy onze Cours regt noorden, en quamen, naar eenen afgelegden march van 3: mylen te campeeren, op eene veeplaats, gen[t]. Brandenburg.

Vrydag den 31 July

Leegerden wy ons, naar eenen gedaanen togt van 3½ mylen aan de Ratelklip.

Saturdag den 1 Aug[s].

Vertrocken wy weederom van de Ratelklip; dog onse trekbeesten, door de groote droogte en de slegte wyde seer verswakt zijnde, moesten wy naar een kleijne togt van 1½ mijlen onse rustplaats houden aan 't sogen. heeren Logement.

Sondag den 2 d°.

Marcheerden wy 2½ mijlen verder, en quamen te campeeren op de veeplaats van den Landbouwer Pieter van Zeyl; leggende aan de Oliphantsrivier, op de Zuiderbreete van 31 gr. 40 min., en lengte van 38 gr. 18 min. Onze trekossen, gelijk gesegd is, seer afgemat zijnde, waaren wy genoodsaakt alhier te vertoeven, tot

Donderdag den 6 d°.

Wanneer wy door gem. van Zeyl, ten behoeve van 's Comp. wagens met 10 trekbeesten geadsisteerd sijnde, desselfs plaats verlieten, en ons aan de overseyde der Oliphants rivier leegerden.

Vrydag den 7 Aug[s].

Weederom 1½ mijlen voortgetrocken sijnde, hielden wy halte aan een Rivier, die wy nu ten eenemaal uijtgedroogd vonden; dog andersints en voornamentlijk naar dat het veel gereegend heeft, zig in de Oliphants Rivier ontlast, en hadden wy alhier de breette van 31 gr. 35 min., lengte 38 gr. 20 min.

Saturdag den 8 d°.

Verlieten wy ons gisterig Campement en leegerden ons weederom langs d' Oliphants Rivier, teegensover de plaats van den landbouwer Jochem Koekemoer, weesende de afgelegde Coers en verheijd N.W. 3¾ mylen, breete 31 gr. 24 min. lengte 38 gr. 9 min.

Sondag den 9 Aug[s].

Naamen wy onse rustplaats aan de Salpeeterklip, leggende meede aan d'Oliphants Rivier, en was de Coers en verheid W: Z: W: 4¾ mylen, de breete 31 gr. 29 min. lengte 37 gr. 53 min.

Woensdag den 12 d°.

Verlieten wy gem: Salpeeterklip, en leegerden ons weederom beseyden d'Oliphants Rivier, aan een plaats Koekenaap, in 't Duyts Bakoven gen[t]. en was de afgelegde cours en verheyd N.W. 2 mylen, mitsg[s]. de breete 31: gr: 29: min, lengte 37: gr: 47 min.

En nadien deese plaats, volgens genoomen afspraak aan de Caab was uytgekoosen, om alhier te samen te komen; soo vonden

wy hier ter plaats ook alle de resteerende, tot ons geselschap behoorende Persoonen met haare wagens; terwijl d'andere gedeeltelijk d'eene voor, d'andere na, zig onder weegs by ons gevoegd hadden.

Sondag den 16 Aug$_s$.

Nadat dit alles vroegtydig in gereedheijd was gebragt, verlieten wy onse voorsz: legerplaets, en setteden den togt voort, weesende ons geselschap alsnu compleet, en bestond hetselve in de volgende 17 Europeesen, als:

Sr. Hendrick Hop, commandant van den landtogt.
Carel Frederik Brink, Landmeeter.
Johan Andries Auge, thuynier.
Carel Christoffel Rijkvoet, burger chirurgijn.
Abraham Russouw, burger.
Jacobus Coetsee, Jansz, burger.
Hendrik Crüger —
Andries Greef —
Jan Nieuwkerk —
Thieleman Roos —
Pieter Marais —
Caspar Batenhorst —
Jan Batenhorst —
Josua Joubert —
Coenraad Scheffer —
Jurgen Coetsee —
Ockerts Heyns —

Beneevens 68 basterd hottentotten; voerende by ons een treijn van 15 wagens, elk bespannen met 10 trekossen, waarvan 3 wagens aan d'E. Comp. toebehoorden, en dewijl wy alhier verstonden dat men langs twee differente weegen naar de groene Rivier konde komen, soo wierd goedgevonden om vijf van ons geselschap, met haare wagens, den boven weg te laten neemen, en dat wy met de resteerende, die van beneeden souden houden, ondertusschen quaamen wy naar 4 mylen afgelegd te hebben, te campeeren aan een fontein, geleegen aen een berg, gen^t. de Oliphantskraal, en hadden alhier de breete van 31 gr. 26 min., lengte 37 gr. 32½ minuten. Onse trekbeesten seer afgemat, en alhier behalven 't water een tamelyke weyde sijnde, bleeven wy aan deese plaats uytrusten, tot

Woensdag den 19 Aug^s.

Wanneer wy weederom van evengem. Oliphants Kraal vertrokken,

tot aan de Ronde berg, de Coers en verheijd N.W. 3¼ mylen; breete 31 gr. 17 min., lengte 37 gr. 23 min.

Donderdag den 20 do.

Verlieten wy evengem. Rondeberg, en naamen onse rustplaats by een berg gen[t]. de Oliphants Kop, de cours en verheyd was N.W. 3½ mijlen breete 31 gr. 7 min. lengte 37 gr. 12½ min.

Vrydag den 21 do.

Decampeerden wy van evengem. Berg. en leegerden ons aan de Klip fontijn, de cours en verheyd N.N.W. 3½ mylen ; breete 30 gr. 56 min., lengte 37 gr. 7½ min.

Saturdag den 22 do.

Marcheerden wy tot aan de Roode klipheuvel, onse cours en verheyd N. 2¾ mylen ; breete 30 gr. 45 min., lengte 37 gr. 7½ min. Vermits door den slegten weg, die wy van d'Oliphantskraal tot hier toe moesten passeeren, den togt seer moeyelijk was gevallen, waaren wy genoodsaakt hier te moeten blyven uijtrusten tot

Maandag den 24 Aug[s].

Wanneer wy onse reijze wederom vervorderden ; en naar eene march van 4¼ mijlen aan de groene Rivier quamen, alwaar wy onse leegerplaats needer sloegen, ter plaatse alwaar gem. Rivier sig met de Swarte Doorn Rivier verEenigd ; en hadden alhier de breete van 30 gr. 28 min., lengte 37 gr. 7½ min. Wy vonden op onse aankomst alhier onse mackers, die met haare wagens van de bakoven voor uijt gereeden, en gelast waaren, den boven weg te nemen, gelijk deselve ook gedeeltelijk gedaan, dog op een verkeerd berigt, dat deselve niet passabel was, naderhand de beneeden weg opgesogt hadden ; want de burger Pieter Marais, Andries Greef, Jan Batenhorst en Coenraad Scheffer, die voorsz. weg te paard hadden afgelegd, ons berigt deeden, dat sy deselve seer goed en op verscheijdene plaatsen water gevonden hadden, daar wy inteegendeel langs de beneedenweg, maar even soo veel water hadden aangetroffen, als men noodig hadde, om onse trek ossen te doen drinken, en waarschijnlijk in 't geheel niets soude gevonden hebben, by aldien het op den 13 en 16 deeser niet hadde gereegend.

Nadien het veld hieromstreex redelyker wyze met gras beset was, en onse trekbeesten in 't algemeen niet alleen seer slegt gesteld, maar van die der E. Comp. bereijts 18: stux gecreveert waaren, wierd dierhalven geresolveerd alhier eenige dagen te vertoeven.

Wat nu deese Landstreek van d' Oliphants rivier tot hier toe, gemeenlijk het Amacquas land gen[t], betreft, deselve strekt ten Zuyden

aan de Oliphants Rivier, ten Westen aan de zee, ten Noorden aan de groene Rivier, en ten oosten aan het bockeveld, leggende onder de Zuijder breete van 30: gr. 30: min, tot 31: gr. 30: min. Sijnde doorgaans een droog, sandig land; naar het Westen met hooge ruggens, en Oostwaard met hooge klippige gebergtens beset; hebbende geene loopende rivieren, maar alleen eenige fonteynen by swaare reegens, formeeren zig langs de gebergtens kleijne riviertjens, dewelke in een korten tijd afloopen, laatende in kuijlen wat water na, dat egter des somers schielijk uijtdroogt of brak wordt, wyders vind men hier geen Timmerhoud, sijnde de oevers der drooge Rivieren eenelijk met doornboomen, en het vlacke veld met kleijne bosjes en gras bewassen; ook is deese landstreek maar sober bevolkt, mitsg^{s} niet abundant van grof wild voorsien; uijtgenomen langs het strant, alwaer zig nog tamelijk veel oliphanten komen op te houden.

Sondag den 30 Aug^{s}.

Wanneer wy van evengem. Groene rivier opbraaken, en aan een droog riviertjen quamen te campeeren, hebben wy deesen dag maer gemarcheerd 2½ mylen, en was de breete 30: gr: 18 min. lengte 37 gr. 7½ min.

Maandag den 31 Aug^{s}.

Vervolgden wy onse reijze tot aan de Klip valley, by een Namacquas Kraal, Cours en verheijd N. ten O. 4 mylen; breete 30 gr. 4 min. lengte 37 gr. 11 min.

Woensdag den 2 Sept^{b}.

Verlieten wy evengem., rustplaats, leegerden ons weederom aan een fonteijn, alwaar de Namacquas van verscheijdene kleijne kraalen by ons quamen, meede brengende eenige slagtbeesten en schaapen tot ruijling: Cours en verheijd N. ½ myl; breete 30: gr. 2: min. lengte 37: gr: 11 min:

Vrydag den 4 do.

Verlieten wy voorsz. fonteijn, en quamen te campeeren aan een Doornboome riviertjen, van waar het op eene distantie van 3 mylen westwaards in zee loopt; de afgelegde Cours en verheyd N: 1¼ mylen; breete 29 gr. 51 min. lengte 37: gr: 11 min:

Sondag den 6: do.

Marcheerden wy van 't gedagte riviertjen, en leegerden ons in eene Cloof, gen^{t}. de Aloë Cloof, de cours en verheijd N. 1¼ mijl; breete 29 gr. 51 min. lengte 37 gr. 11 min. Hier omstreex vonden wy seer veel Aloë boomen van diversse groote, alle meestendeels met een fraaye kroon voorsien; Sijnde de bladeren omtrent een voet

lang, en van agteren drie vingeren breed, loopende na het eijnd spits toe, en aen weersyde met kleine doornen beset; onder anderen vonden wy omtrent een half uur eer men by de Santrivier komt, ter regterhand van den weg, een diergelyken Aloë boom, waer van de stam omtrent seeven voeten hoog, en zoo dik was, dat deselve naauwlijx door drie menschen konde omvademt werden.

Dingsdag den 8 Sept.

Vertrocken wy uijt de Aloë-Cloof, en naamen ons campement aan de groote Sant rivier, onse Cours en veerheijd N. 1¾ mylen; breete 29 gr. 44 min., lengte 37 gr. 11 min. Het water, in deese Sand rivier, bevonden wy genoegsaam sout te zijn, loopende doorgaens seer swak, terwijl het op sommige Plaatsen sig ten eenemaal in 't sand quam te verliesen.

Vrydag den 11 do.

Vervorderden wy onse reijze tot aan een kleijn Doorboomeriviertje, alwaar wy een fonteijn vonden, gen^t. de Tigerfonteijn, de Cours en veerheijd was N.W. 3½ mijlen en de breete 29 gr. 34 min., lengte 37 gr. 1 min.

Saturdag den 12 do.

Marcheerden wy tot aan een dito riviertje, leggende voor de Cloof der kooperbergen; cours en verheijd N.O. 3½ mijlen, breete 29 gr. 24 min., lengte 37 gr. 11 min.

Sondag den 13 do.

Passeerden wy de Cloof der kooperbergen, aen welkers uijtgang wy de kooperbergen vonden, dewelke den Edelen heer Simon van der Stel in het Jaar 1685, heeft doen bewerken; zijnde eijgentlijk 6 teegens het hoog gebergte staende heuvelen, dewelke zig van buijten als spaans groen aangeslagen vertoonden, wy sagen daarin verscheijdene gaaten gegraaven, het diepste omtrent van eene mans lengte, gelijk meede, dat ter regter syde van den weg in een klip het voorsz. Jaartal van 1685: stond uijtgehouwen: wy marcheerden vervolgens door een ruijme vlakte, alwaar wy nog 3 dito kleyne kooperbergen passeerden, en namen onse rustplaats by de laatste; de Cours en verheijd was N. N. O. 1¾ mijlen; de breete 29 gr. 17 min. en lengte 37 gr. 14 min.

Dingsdag den 15 Septb.

Verlieten wy gedagte kooperbergen en leegerdten ons aan een fonteijn, alwaar zig het hoog gebergte van de kleyne Namacquas eyndigt, gen^t. de Poort; Cours en verheijd N. 1¾ mijlen, breete 29 gr. 10 min. lengte 37 gr. 14 min.

Woensdag den 16 Septb.

Marcheerden wy van gedn. Poort fonteijn, en leegerden ons aan een kleyn opgedroogde rivier; vonden aldaar eene bracke fonteijn; Cours en verheijd N. 2½ mijlen, breete 29 gr. 0 min., lengte 37 gr. 14 min.

Vrydag den 18 do.

Vervolgden wy onse reijze door een sandige vlakte, en aldaar geen water voor onse beesten vindende, soo sagen wy ons genoodsaakt onsen march verder voort te setten, en arriveerden den 19 des morgens voor aan aan het hoog gebergte, streckende langs de groote Rivier, alwaar wy onse beesten wat lieten rusten, en quamen teegens den avond aan gem. Rivier, dewelke wy snel stroomend met steyle oevers aan weederseyden met hooge klippige gebergtens, en langs d'oevers met wilgen en Doornboomen beset vonden; sijnde in zijne ordinaire oever 1052 rynlandse voeten breed; het stroomd in den reegentijd aan weederskanten seer verre over en is visrijk, onder dewelke zig karpers gelijk de Vaderlandsche bevinden, ook houden zig alhier een groote meenigte van zeekoeyen in op; voor 't overige neemt deese Rivier sijn begin op omtrent 25 gr. Zuijder breete, stroomende regt Zuijd af, en naar aan weederskanten, met kleijne Riviertjes versterkt te zijn, formeerd deselve op de breete van 28 gr. een boog, vloeyende vervolgens Westwaards in zee, de bewoonders noemen het Ein, ook wel Charie, terwijl in verscheijdene landcaarten van dit gewest, een Rivier op omtrent deese hoogte werd aangetoond, onder de naam van R. der St Anthonio; onse afgelegde Coers en verheijd was N.N.O. 5 mylen; breete 28 gr. 42 min., lengte 37 gr. 22 min.

Maandag den 21 Septb.

Wierd preparatie gemaakt om onse Equipagie van de kleijne Namacquas aan d'overzyde in de groote Namacquas over te setten.

Dingsdag den 22 Septembr.

Nam den landmeeter met den burger Jacobus Coetzee de reyze aan, soo om den loop als meede de contrye naar de mond van het Rivier heen streckende, t' observeeren; waaromtrent deselve bevonden, dat het hoog en style gebergte aan verscheijdene plaatsen soo digt aan 't Rivier strekte, dat het niet moogelijk was, daar ter plaatse langs hetselve te passeeren, wy sogten dierhalven agter het gebergte een bequamer pad, en vonden, naar twee dagen door een swaar klippig gebergte gemarcheerd, en sonder goed water gehad te hebben, eene naauwe Passagie naar 't Rivier, dewelke een schuijlhoek der Bosjesmans was, alwaar zig verscheijdene teekenen vertoonden, dat deselve zig nog onlangs hier moesten geleegerd hebben, ook ontwaarden wy

langs 't Rivier verscheijdene kleijne vlaktens, op dewelke zig de Zeekoeyen by troupen ophielden, alsmeede, dat het hooge gebergte als nog rifswyze langs 't rivier heen strekte, sonder desselfs eijnde westwaards te kunnen afsien, wy moesten dierhalven, als niet verseekert zijnde, agter het gebergte drinkwater te vinden, van 't verder naspeuren deeser Landstreek afsien: koomende Saturdag den 26 do. weeder in 't campement aan, alwaar verstonden, dat den Commandant den 23 eenige der ons gevolgde kleijne Namacquas, naar de groote Namacquas gesonden hebbende, om haarl. van onse komst te verwittigen, deselve met 15 dier groote Namacquas, mitsg^{s} twee slagtbeesten en eenige hamels waren te rug gekomen. Wyders was de groote rivier, die seedert ons arrivement alhier, dagelijx was afgenoomen, den 23 deeser weederom 10 duijmen hoog opgeloopen, sonder dat het gereegend had, ook woey de westewind den 25 dito seer sterk, en veroorsaakte dusdanige kabbeling in 't Rivier, dat men genoodsaakt was, het doorhalen der wagens dien dag te moeten staaken.

Betreffende nu de strecking van het land van de groene tot aan de groote Rivieren, 't welk eijgentlijk 't Land der kleijne Namacquas komt te zijn; Soo paald hetselve ten westen aan de Zee, ten Noorden aan 't land der groote Namacquas; ten Oosten aan dat van de Bosjesmans; en ten Suijden aen de Namacquas, leggende onder de Zuijder breete van 28 gr. 42 min. tot 30 gr. 30 min.; is voorts een droog sandig land, sonder van eenige altoos loopende Rivieren, voorsien te zijn, zijnde het Swarte doorn- de groene- en groote-Sand-Rivieren wel de voornaamste, en die haaren oorsprong N.O.lijk uijt het hoog Gebergte bekoomen, en zig vervolgens ten westen in Zee ontlasten; doorgaans tusschen en door hooge klippige gebergtens, op dewelke geen gras nog Lover groeijd, waar onder zig meede bevinden, de bekende kooperbergen, dewelke de heer gouverneur Simon van der Stel, in het Jaar 1685 heeft gevisiteerd: ook vind men in deese Landstreek, geen timmerhout als eenelijk langs de Rivieren hooge doorn boomen, en op het vlacke veld, laage struijk gewasschen, waar van het grootste gedeelte melk bosjes zijn.

De voorsz Kleijne Namacquas, die dit land bewoonen, zijn van natuur zeer luy en vreesagtig, en van wijnig vee voorsien zijnde, leeven zy zeer armoedig, welk ongeagt, deselve evenwel geduurig door de Bosjesmans ontrust werden, die haar van leeven en vee berooven; waardoor deese volkeren van tijd tot tijd al swacker en armer wordende, het dus te vreesen is, dat deselve eijndelijk naar verloop van

eenige Jaren ten eenemaal door voorsz. stroopers sullen weesen uijtgeroeijd.

Dingsdag den 29 Septb.

Waaren wy gesamentlijk met alle de wagens 't Rivier geluckig gepasseerd, alsmeede by de 100 kleijne Namacquas, soo mans, vrouwen als kinderen, dewelke ons gevolgd waren om haare vrienden onder de groote Namacquas te besoeken, waartoe zy deese occagie waarnamen, dewijl zyl. zulx andersints niet wel onderneemen derven, uijt vreese van door de bosjesmans vermoord te werden: onder deese ons volgende kleijne Namacquas, bevonden zig ook een groote Namacqua, die het gepasseerde Jaar met den burger Jacobus Coetsée naer de kleijne Namacquas overgekomen was, en gisteren doende sijnde met zijn vee door 't rivier te jagen, had denselven het ongeluk in den stroom te vervallen en te verdrinken.

Teegens den avond begaven wy ons weederom op March, trocken door eene cloof heen en leegerden ons aan eene fonteijn, dewelke brak bevonden wierd; ende Cours en verheijd was N. O. ten N. 1½ mijlen; breete 28 gr. 36 min., lengte 37 gr. 26 min.

Woensdag den 30 Septb.

Marcheerden wy weederom al tusschen klippige gebergtens, tot aan een hottentots craal, vonden aldaar een fonteijn, welkers water sterk naar modder smaakte, hier stelde den Commandant ordre, in het ruijlen en nagtwagt houden; te weeten, dat elk volgens zyne getrockene nommer niet meer als 6 beesten op eenmaal ruijlen mogte, en altoos twee persoonen met eenige bastard hottentotten des nagts de wagt houden souden: de afgelegde Cours en verheijd was N. O. ten N. 3½ mijlen, breete 28 gr. 24 min., lengte 37 gr. 34 min.

Donderdag den 1 October.

Verlieten wy bovengem. leegerplaats, en marcheerden al tusschen 't gebergte, quamen vervolgens aan de Leeuwen Rivier, dewelke noordwaards by de bergfonteijn ontspringende, zig van hier Z.O.lijk in de groote Rivier ontlast; dragende wyders de naam naar de meenigte van Leeuwen, die zig daar omtrent ophouden; langs de oevers is gem. Rivier met rood houte boomen en Doorn bossen voorsien, wy vonden het droog, dog ontwaarden egter teekenen aan d'oevers, dat deese Rivier in den reegentijd seer hoog komt op te swellen; ook quamen wy heeden by een van de groote Namacquas kraalen; waarvan de bewoonders, of schoon van onse aannadering verwittigt, egter, eenige van ons Geselschap te Paard siende aankoomen, alle de vlugt naamen, Sulx wy in de hutten geen andere dan oude man-

nen en wyven vonden, dewelke seer verleegen waaren, dog egter ten eersten goedsmoeds wierden, Soo dra van ons met dagga [1]) en Tabak beschonken wierden, het welk by 't gevlugte Jonge volk bemerkt zijnde, quamen deselve weederom, d'eene voor d'andere na, als ongemerkt in de hutten sluijpen, en zig naderhand onbeschroomt aan ons vertoonen ; wy namen onse rustplaets alhier by een waterkuijl, gen. de valse drift, en hadden op deesen dag maar 1¾ mylen N.O. ten N.den gemarcheert ; weesende de breete 28 gr. 18 min. en lengte 37 gr. 36 min.

Sondag den 4 October.

Naamen wy onse march langs de Leeuwen Rivier, en leegerden ons aan eene fonteijn, gent. de vogelfonteijn ; hier eijndigd zig het gebergte, neemende daar en tegen eene ruijme grasvlakte een begin ; de Cours en verheijd was N. ten O.en 1¾ mijlen ; breete 28 gr. 10 minuten, lengte 37 gr. 39 min.

Maandag den 5 do.

Marcheerden wy nog al langs het rivier, quamen vervolgens te campeeren, aen het warme [2]) bad, sijnde een altijds loopende fonteijn, met water van getemperde warmte, en dus altoos bequaam om sig daar in te baden ; leggende circa 200 treeden aan de OostSyde van 't Rivier, op een kleijne klipagtige heuvel ; hetselve borrelt als ziedend water op, en heeft eenigsints een brakke smaak, hetgeen egter maar seer wijnig, en dus niet onaangenaam om te drinken is, wy bevonden de grond hier rondsom brak te zijn, en het sout aan de kanten van dit water, een vinger hoog opgedroogd leggen.

Ook zijn hieromstreex door ons de Eerste kameleopardali gesien, alsmeede een daarvan, weesende een wijfje, gedood, en 't by zig hebbende jonge dier gevangen, [3]) betreffende de gedaante van 't gedoode beest, bevonden wy 't Lijf naar een koebeest ; dog de hals en kop 't naast naar een paard te sweemen, en was de hoogte van de voorklaauwen, tot op de kop 17 voeten ; Sijnde de lengte van 't lighaam geproportioneerd teegens de hoogte, als een teegens Twee en een half ; en voorts weegens de kortheijd van 't Lijf, teegens d'andere leeden, in desselfs wonderlyke beweeging, niet te denken, dat dit beest tot eenigen dienst gebruijkt kan worden ; voor 't overige is dit

---

1) Cf. hierboven bl. 16.

2) Later Nisbett's Bath geheten, cf. bl. 20.

3) De huid hiervan werd toegezonden aan Professor Allamand te Leiden, die er een opgezet exemplaar van deed maken voor het „Kabinet van Natuurlijke Zeldzaamheden der Academie."

dier van couleur wit, langs de hals en van vooren aan het Lijf, met ligt bruijne plekken, als een ruijt gevlakt, op het agterlijf op gelyke wyze, dog iets bruijnder geteekent; voor den kop heeft hetselve Twee hoorens, byna een voet lang, dewelke regt uyt staan, en met een haarige huid overtrocken zijn, desselfs voedsel soekt het meerendeels aan de hooge roode houtboomen; doch iets van de gelyke grond willende opnemen, Soo moet het, wegens desselfs hoog voorlijf op de kniën gaan leggen.

Wy bevinden alhier de breete 28 gr. 5 min., lengte 37 gr. 41 min. te zijn, en hadden heeden N.N.O., maar 1½ mijlen afgelegd.

Saturdag den 10 October.

Verlieten wy het warm bad, marcheerden weederom al langs 't rivier tot aan een bracke kuijl, alwaar wy van Intentie waaren te overnagten; maar hier byna geen water vindende, Soo wierd goed gevonden die nagt nog tot naar de rietfonteijn door te setten, hetwelk ook door de burgers gedaan wierd; dog zulx met s'E. Comp. wagens en derselver afgematte beesten niet kunnende geschieden, moesten deselve op eerstgem. plaats verblyven.

Ondertusschen was de door ons gevangene Jonge Kameleopardali nietteegenstaande alle aangewende moeijte om deselve in 't leeven te houden, koomen te sterven; de Cours en verheijd N. N. W. 2½ mijlen; breete 27 gr. 56 min., lengte 37. gr. 37 min.

Sondag den 11. October.

Volgden s'E. Comp. waagens den treijn naar de rietfonteyn, sijnde de plaats van waar den burger Jacobus Coetsee, in het gepasseerde Jaar zyne te rugreyze genomen heeft. Cours en verheijd N. N. W. 3 mylen; breete 27 gr. 45 min. lengte 37 gr. 32 min.

Dingsdag den 13 do.

Verplaatsten wy ons Campement ¼ mijl noordoostelijk, tot aan de versse fonteijn.

Donderdag den 15 do.

Verplaatsten wy weederom ons Camp ½ mijl N. ten W. tot aan de Rietvalley, leggende meede in [1]) voorsz. leeuwenrivier.

Vrydag den 16 en

Saturdag den 17 October.

Bleeven wy alhier uijtrusten; sijnde intusschen op gisteren, door den burger Jan Badenhorst, weederom een kameleopardali geschooten, weesende van het mannelijk geslagt; dit dier gemeeten zijnde, bevond men hetselve groot te zijn al volgd.

1) Is „aan" te lezen?

Jacht op Giraffen.

	Voet.	Duim.
De lengte der kop	1:	8
de hoogte, van de voorklauw opwaards tot aan de schoft	10:	:
en van de schoft verder opwaards naar de kop	7:	:
de lengte, van de schoft na 't kruijs	5:	6:
„ „ „ 't kruis na de staart	1:	6:
„ hoogte, van d' agterklauwen opwaerts naar 't kruijs	8:	5:

Sondag den 18 do.

Vernieuwden wy weederom onse reijze langs 't rivier tot aan de Springbocke fonteyn. Cours en verheijd N. 2: mylen; breete 27 gr. 34 min. lengte 37 gr. 32 min.

Maandag den 19 October.

Verlieten wy ged. leegerplaats, namen onse rustplaats weederom aan de Renoster-fonteijn, alwaar zig op Twee uuren gaans, regt voor ons uijt, de grasvlakte eijndigde, en daarenteegen een hoog, en boven vlak, gebergte een begin nam; de Cours en verheijd was N. 1¼ mijlen breete 27 gr. 28 min. lengte 37 gr. 32½ min.

Donderdag den 22 do.

Verlieten wy gem. rustplaats, en passeerden by eene Hottentots Craal, een cloof, quamen vervolgens weederom in een vlakte, en leegerden ons den 23 des morgens nog al langs de leeuwenrivier; onse Cours en verheijd was N. ten O.en 4 mylen; breete 27 gr. 16 min., lengte 37 gr. 35 min.

Zaturdag den 24 do.

Verplaatsen wy ons leeger ¼ mijl noordwaards tot aan de Parelhoenderfonteijn.

Maandag den 26 October.

Sond den commandant de burgers Jacobus Coetsee, Pieter Marius[1]) en Andries Greef voor uijt, om naar den weg en water te sien, van welke Persoonen de twee laatstgen. teegens den avond door twee bastards hottentotten lieten rapporteeren, dat zy wel waater gevonden hadden, maar weijnig kans zagen de wagens door de voor ons leggende klipruggens en kranssen te brengen.

Dingsdag den 27 do.

Quam gem. Coetsee by ons te rug, met berigt, dat hy een Pad gevonden had, sijnde wel hier en daar met swaare losse klippen beset, maar

---

1) Lees: Marais.

dat men naar zijn gedagten, deselve wel zoude kunnen passeeren, en dat wij vervolgens op een gelijke sandpad soude uijtkoomen, waarop den commandant met de geheele train dien agtermiddag den marsch aannam en bevonden de saak volgens 't rapport van Coetsee te zijn, en leegerden ons aan de bergfonteijn. Cours en verheijd N. ten O 1½ mijlen; breete 27 gr. 11 min., lengte 37 gr. 36 min.

Woensdag den 28 Octob.

Marcheerden wy al tussen het vlak gebergte heen, leegerden ons vervolgens aan de draayrivier, die meede uijtgedroogd vonden; deselve ontspringd by de style Cloof, en ontlast in de reegentijd desselfs water Z. Oostlijk in de groote rivier. Langs hetselve vind men schoone, hooge en dicke rood houte boomen, en tusschen het gebergte goede grasvelden, onze Cours en verheijd was heeden O. ten N. 1¼ mylen, breete 27 gr. 10½ min , lengte 37 gr. 41 min.

Vrydag den 30 do.

Rapporteerde meergem. Coetsee weederom, dat hy voor twee dagen reysens, tamelyke wyde en water gevonden had.

Saturdag den 31 do.

Verlieten wy onse voorm. leegerplaats, marcheerden tusschen het gebergte langs 't Rivier door een schoon grasveld, betrocken ons Camp aan de lange berg: Cours en verheijd N. O. ten O. 1¼ mijl, breete 27 gr. 8 min., lengte 37 gr. 44.

Sondag den 1 November

Vervolgden wy onsen march, dog moesten verscheijdene Coursen neemen, om door een voor ons leggende drooge rivier te komen, dewelke met style oevers en kranssen beset was, wy arriveerden den 2 's morgens aan de rietkuyl, alwaar wy goed water en wyde voor ons vee vonden. Cours en verheijd N.N.W. 3¾ mylen, breete 27 gr. 6 min., lengte 37 gr. 47 min.

Woensdag den 4 do.

Namen wy ons leegerplaats aan de klipkuijl. Cours en verheijd N. ten W. 1¾ mijlen, breete 27 gr. 0 min., lengte 37 gr. 42 min.

Vrydag den 6 do.

Verplaatsten wy ons Campement aan 't rivier. Cours N. ten O. breete 26 gr. 58 min., lengte 37 gr. 43 min.

Saturdag den 7 do.

Rapporteerden Jacobus Coetsee, dat hy drie dagen rydens voor uijt gereeden was, en bevonden had, dat wy den Eersten dag een style, klippige Cloof souden moeten passeeren, en wijnig water bekoomen, den tweeden dag in het geheel uijt het gebergte geraken, en vervol-

gens in een schoon gelijk grasveld souden koomen, alwaar wy water en wyde naer genoegen voor ons vee souden vinden.

Sondag den 8 do.

Dewijl sommige der tot het geselschap gehoorende Persoonen haare bekommering aan den Commandant hadden te kennen gegeeven, dat men tot hier toe niet alleen een seer verre en moeyelyken togt hadde gedaan, maar volgens het berigt van Coetsee, nog al langer door een swaare en klipperige mitsgs van water ontblood zijnde Landstreek soude moeten passeeren, sonder tot heeden toe nog eenige gegronde berigten te hebben bekoomen, van de in Lijnwaat gekleed gaande, mitsg[s] van een taanagtige couleur sijnde natie, om dewelke t'ontdecken deese togt ten principale was ingerigt, en dat zy vreesden het niet langer met hunne afgematte trekbeesten en seer ontramponeerde wagens meer te sullen kunnen goedmaaken; zoo vond den commandant goed, het gantsche geselschap by een te doen koomen, en haarl. de voorsz. voortgebragte swarigheeden haarer mackers voor te stellen, en wyders te samen te overleggen, wat verders best soude dienen gedaan te werden.

Waarop de Persoonen, die haare voorsz. meening, invoegen voorsz., den Commandant hadden te kennen gegeeven, zulx andermaal herhaalden, met byvoeging, dat zy oordeelden noodsakelijk te zijn, dat er eenige hottentotten dienden uytgesonden te worden; om niet alleen het Pad verder voor uijt, te gaan ondersoeken, maar ook by de Dieper wonende inwoonders na de voorsz. taanagtige en in lijwaad gekleed gaande natiën te gaan verneemen ; en ingevalle zy daarvan eenige seekere berigten quamen meede te brengen, zy als dan bereijdwillig waaren den togt verder te doen. Waarteegen egter door andere wierd ingebracht : dat nadien men volgens 't berigt van Coetsee, maar twee dagen door een slegte weg moesten passeeren, en naderhand goed water en wyde stond aan te treffen, en dat de hitte van dag tot dag toeneemende, men dierhalven in steede van stil te blyven leggen, om de te rug komst der uijt te sendene hottentotten af te wagten, van het teegenwoordige maanligt diende te profiteeren, en de reyze te vervolgen, en dus doende tragten te ontdekken de Rivier de Bravagul, die volgens de landcaart maar 50 mylen regt ten noorden van hier zoude moeten leggen. Terwijl het seer apparent was, dat ingevalle 'er in der daad in deese landstreek, eene natie, als hier vooren is gemeld gevonden wierd, deselve zig omtrent voorsz. rivier Bravagul souden komen te onthouden ; met byvoeging wyders, dat men den togt derwaards vervolgende, hoopen konde,

de nog onbekende westkust tot aan den tropicus Capricorni te sullen kunnen ontdecken. Proponeerende treffens zulx door sommige te laaten doen, terwijl d'andere, wier wagens en beesten daartoe te slegt waren, hier ter plaatse soude kunnen vertoeven ; dog dewijl de meeste van gevoelen waren, dat het te gevaarlijk was, om zig in dit verre afgeleegene land van elkanderen te separeeren, en dus aan veele gevaaren te Exponeeren ; Soo wierd eijndelijk beslooten dat vier à vijf van 't geselschap, verseld van eenige, onse Bastaard Hottentotten, het voorwaarts leggende land nader souden gaan ontdecken : en teffens van de aldaar te ontmoetene inwoonders noopens meergem., in Lijwaad gekleed gaande natiën eenige nadere berigten souden tragten te bekoomen ; ingevolge van hetwelke zig de Persoonen van Pieter Marais, Jan Nieuwkerken, Jan Batenhorst en Andries Greeff, met eenige Bastaard Hottentotten, teegen den avond op weg begaven ; en wy met de overige van den train hier bleeven vertoeven.

Donderdag den 12 Novbr.

Quamen de vier evengem., uijtgesondene Persoonen te rug met berigt, dat zy de Passagie der voor ons uijt leggende Landstreek in der daad sodanig bevonden hadden, als zulkx door Coetsee was opgegeeven ; alsmeede, dat zyl. by drie Namacquas Craalen waren geweest, en zig aldaar naar de dikwils gen. Geele volkeren ondervraagd hebbende, eenige dier Namacquas hun daar op hadden verhaald, dat nog wat meerder Noordwaards eene Natie wierd gevonden, die gelijk d'onse kleederen en lang hoofdhair hadden ; doch bruijnder van aanzigt waren ; seggende weederom andere, dat deese volkeren geen kleederen, maar vellen of Carossen droegen, sonder dat iemand van hunl. voorsz. Natie selve hadden gesien of gesprooken, terwijl de meeste der voorsz. Namacquas betuygden, van meergem. volkeren niets te weeten, soodat de berigten daarvan nog even twyffelagtig bleeven.

Wy resolveerden evenwel den togt nog eenige dagen te vervolgen, in hoope van gedurende deselve eenige nadere ontdekkinge te sullen doen.

Vrydag den 13 Novbr :

Weegens de Schaarsheijd van water, soo verdeelde den Commandant den train in twee deelen, en begaf zig met het eerste des morgens vroeg op march, en wierd des avonds van het tweede gevolgd ; wy Passeerden dien dag en nagt een steyle klippige cloof, mitsgs. eenige steenagtige ruggens, sonder iets aan onse wagens te bescha-

digen; deeden vervolgens onse beesten wat rusten; en volgden onsen march den 14 teegens den avond, tot aan de Buffel rivier (zijnde nu een kleijn drooge spruijt) die zig des winters ten noord westen in de Gamma-rivier ontlast; onse Cours en verheyd N. ten O. 5 mylen; breete 26 gr. 43 min. lengte 37 gr. 45 min:

Sondag den 15 Novbr:

Nam den Commandant met evengem. Eerste deel weederom den march aan, en wierd door het tweede den 16: gevolgd, tot aan een Hottentots Craal, gen.t de Dwaalhoek; Cours en verheijd N. ten W. 2 mylen; breete 26 gr. 34 min. lengte 37 gr. 43 min:

Woensdag den 18 do.

Verlieten wy gedagte rustplaats, passeerden eerst eene uijtgedroogde rivier, en quamen daarna uijt het gebergte in eene schoone grasvlakte, en leegerden ons des avonds by een hottentots Craal. wy hadden heeden 2¼ mijlen afgelegd, de breete was 26 gr. 26 min. lengte 37 gr. 43 minuten.

Donderdag den 19 Novbr:

Verlieten wy voorsz: rustplaats en quamen te campeeren aan een oude verlatene Namacquas craal, Cours en verheijd N.N.W. ¾ mylen; breete 26 gr. 24 min., lengte 37 gr. 42 min.

Saturdag den 21 do.

Ontfingen wy tyding van Jacobus Coetsee, dat voor uit goed water gevonden was.

Sondag den 22 do.

Volgden wy onsen wegwyser, en quamen aan een groote Namacquas craal aan de gammorivier te Campeeren, wy vonden dese rivier thans meede droog te zijn; deselve neemt des winters zijn oorspronk by de op den 13: deeser van ons gepasseerde steyle Cloof, word aan weederseyde met andere diergelyke kleijne riviertjens versterkt, en ontlast zig vervolgens Z.W.lijk in de visRivier; het hier voor ons uijtleggende land is doorgaans vlak leggende, hier en daar eenige kleine bergen, Sijnde het veld met gras en Renoster bosjes begroeijt, en de Rivieren met Rood-houte en Doorn-boomen beset: ook sagen wy in de vlaktens groote troupen van verscheijdene soorten van wild gedierte, als Renosters, Cameleopardalis, Buffels, witte wilde Paarden, Ezels, quachas, Coedoes, Gemsbocken, Hartebeesten, mitsg.s Auerossen, welk dier naar een ordinairen os sweemt, uijtgenoomen dat hetselve grooter en asgraauw van couleur [1]), hebbende wyders

1) **Blijkbaar is hier de buffel bedoeld.**

een kleijne Kop en korte hoorens, alsmeede lang gekruld haijr op de borst en tusschen de hoorens, mitsg[s] een lange baard, gelijk de bocken; dit Dier is seer snel in 't loopen, en word daarom by de Namacquas de baas gen[t]; onze Cours en verheijd N.W. 2 mylen, breete 26 gr. 18 min. lengte 37 gr. 37 min.

Woensdag den 2 Decbr.

Quamen Jacobus Coetsee en Pieter Marais te rug, als door den Commandant uijtgesonden geweest zijnde, om naar het Pad en water tot naar de visrivier te sien; deselve rapporteerden, dat zy naar drie dagen rijdens aan de visrivier gekoomen waren, en het Pad seer goed, maar seer wijnig water gevonden hadden, soo dat de aldaar woonende hottentotten haar water door 't graven van Putten moesten bekoomen, om haar vee uyt bakken te drinken geeven. De visrivier was almeede uijtgedroogd en alleen op enkelde plaatsen met eenige kuijlen waters, dog daar en teegen aan weer syden met tamelyke graswyden voorsien, ook verhaalden voorsz. uijtgesondene, dat de hottentotten daaromstreex abundant van Vee voorsien waren, gelijk meede dat zig al aldaar een groote meenigte van groot wild gedierte, voornamentlijk oliphanten ophielden. Dat zyl. zig wyders naar de Damrocquas natie geïnformeert, maar van deselve geene seekere berigten hadden kunnen bekoomen, zijn de haarl. egter door eene der wegwysers verhaald, dat hy by seekere verder voorwaarts leggende natie geweest was, die swarter als zy Namacquas waren en lang hoofdhair hadden, sijnde op de borst ruijg en in het gesigt gekorven, mitsg.[s] met Carossen van beeste vellen omhangen, dat deese volkeren haar verblijf, in hutten van hout opgemaakt, hielden, zig met den landbouw en het planten van Tabacq erneerden, terwijl in die landstreek niet alleen veel vee, maar ook Coper mynen gevonden wierden, hebbende voorsz. wegwysers hun onder anderen ook een berg, leggende regt voor uijt ten noorden, getoond, alwaar zy seijden dat 't Land van bovengem. Natie die zy Damrocquas, dog somtyds ook Tamaquas, noemden, een begin nam en zig vervolgens westwaards naar de Zee strekte, denselven wegwyser had hun ook eenig Cooper en Coraalen getoond, waarmeede eenige zyner mackers behangen, en door haar van voorsz. volkeren bekoomen waaren, met byvoeging, dat deese Coralen (weesende van blaauw glas, ten deele lang vierkant, ten deele rond) aan deselve wierden toegebragt, van een andere Natie, die nog al verder voor uyt woonde, en geel of taanagtig van verwe waren, mitsg[s] Sondamrocquas dog van andere Briquas of Birinas genaamt wierden, seggende eijndelijk wel aan te neemen, ons by de eerstgem.

te weeten de Damroquas of Tamacquas te brengen; dog dat zulx in het teegenwoordige en buijtengewoone drooge saijsoen niet wel doenelyk zoude weesen, sonder ons, mits gebrek aan water op den weg, in groot pericul te stellen, gelijk voorsz. Coetsee en Marais, dan ook betuijgde dat zy tot aan de vis rivier, naauwelijx water genoeg voor de beesten van 4 à 5 wagens hadden gevonden.

Saturdag den 5 Decbr.

Liet den Commandant het gantsche reijsgeselschap weeder byeen komen en communiceerde deselve de berigten die aan hem op gisteren door Coetsee en Marais waren gedaan, geevende teffens in bedenkinge, wat men nu verders soude behooren in 't werk te stellen, ofte hoedanig de reijze verders best te vervolgen, waer op de meeste aannamen, zig te beraden, en hun gevoelen op morgen te seggen.

Sondag den 6 do.

Na dat den Commandant alle de reijsgesellen weederom by een geroepen en haarl. Resolutie op de gisteren door hem gedaane voorstelling hadde afgevraagd, soo wierd door deselve eenpariglijk betuijgd, dat nadien haarl. wagens, door de langduurige en doorgaans door d'allermoeyelijkste weegen gedaane togt, niet alleen ten eenemaal ontramponeerd, maar de daar voor treckende ossen ook genoegsaam in 't geheel afgemat, en dus meerendeels buijten staat om met deselve langer overweg te komen, waaren geraakt, en dat insonderheijd volgens de bekoomene berigten, op den verderen weg, die men nog souden moeten passeeren, schier geen water te vinden zijnde, dit gebrek door de dagelijxe toeneemende hitte notoir soude komen te vermeerderen, zyl. het oversulx volstrekt ondoenelijk oordeelden, het land dieper in te trecken, en dat men om selfs op onsen te rug togt door gebrek aan water in geen ongeleegentheijd te vervallen, zig alhier niet langer behoorde op te houden, maar de reijze ten spoedigsten weederom Caabwaards aan te neemen, met byvoeging wyders, dat zy verhoopten, dat onse hooge gebieders, goedgunstelijk overweegende, met wat lijdsaamheijd, moeijte en gevaaren zy deesen togt tot hier toe hadden afgelegd, zig van derselver bereijdwilligheijd om (by aldien sulx maar doenelijk waare geweest) het land verder in te trecken, en dus doende het voorgestelde oogmerk te bereijken, wel zouden gelieven verseekert te houden.

Waarop dan beslooten wierd, om langs denselven weg die wy tot hier toe hadden genoomen, de te rug reijze aan te neemen.

Wy bevonden ons hier op de distantie van 120½ mylen regt noord van Cabo de goede hoop, 5¾ mylen westlyker als de regte

noordlijn en 21¾ mylen regt noorden, verder als den burger Jacobus Coetsee in 't Jaar 1760 geweest is. Voor 't overige werd deese gantsche Landstreek van de groote rivier af tot hier toe met den naam van 't Land der groote Namacquas onderscheijden, en strekt ten W. aan de Zee; ten N^de^ aan 't land van St Thomas, ten oosten aan de Bricquas en Gricquas, ten Suijden aan de kleine Namacquas, leggende onder de Zuijder breete van 25 graden tot 28 graden 42 min.; 't land selve betreffende, soo bestaet hetselve ten Zuijden en westen meest uijt hooge klippige gebergtens, op dewelke geen gras nog lover groeijt; ten Oosten en Noorden heeft het schoone grasvlaktens, alwaar zig dan ook een groote meenigte van groot wild gedierte als oliphanten, Renosters, Cameleopardalis, Auerossen, Buffels, wilde Paarden, en gestreepte Ezels, Coedoes, gemsbocken en hartebeesten komen op te houden.

De rivieren, dewelke door 't land loopen, zijn de groote- en Visrivier, mitsg^s^ de leeuwen- Draay- en Gammo-Rivieren; onder dewelke de groote rivier, anders Charie of Eyn gen^t^, de eenigste is, die niet komt op te droogen; neemende desselfs oirsprong op omtrent 25: gr. Zuijder breete; vervolgens Zuijdwaards afstroomende, word deselve aan de WestZyde met de Draay- en leeuwenRivieren versterkt, formeerd wyders op 28 gr. een boog en vloeijt vervolgens westwaards in zee; maakende wyders de grensscheijding van de groote Namacquas; ten oosten tusschen de Bricquas en Eynicquas; en ten Zuyden tusschen de kleine Namacquas. De VisRivier neemt zyn begin meede op omtrent de breete van 25: graden; vloeijt regt Zuijden door het midden deeser landstreek, en naar aan desselfs oostzyde door de Gammo-rivier versterkt te zijn, vereenigd zig deselve vervolgens digt aan zee met de voorsz. groote rivier; dog droogt wanneer het des winters minder als naar gewoonte heeft gereegend, des somers ten eenemaal uijt; in welkervoegen het ook met de Leeuwen-, Draay- en Gammo rivier geleegen is.

Sijnde deese Rivieren meestendeels besoomd met willigen en Doorn Boomen, als meede nog een andere Boom, doorgaans ter groote van een ordinaire Eijk; dog waarvan het hout, het rood Brasiliën, en het blad, dat van den Tamarinde boom, seer na by komt; ook brengt deselve een peul voort, hebbende de gedaante eener halve maan, waar in het Zaat, bestaande in verscheijdene kleijne bruijne boonen, beslooten legt. Het climaat, in 't algemeen seer suiver en getemperd sijnde, maakt, dat voorsz: landaard vry gesond leeft: hebbende egter bespeurd, dat de kindersiekte, die men in den

Jaere 1755 aen Cabo heeft gehadt, genoegsaam ter selfder tijd ook onder deese natie heeft geregeerd; Des onverminderd, zijn deese groote Namacquas thans nog seer volkrijk, en doorgaans in kleijne craalen of gehugten verdeeld; levende voor 't overige sonder eenig opperhoofd, onderling steeds in vreede, terwijl hun rykdom alleen in Vee, dat zy in abundantie besitten, komt te bestaan; en yser en coralen hun liefst gewilde waaren zijn.

Maandag den 7 Decembr.

Braken wy ons camp op en namen den te rug togt aan, komende teegens den namiddag aan de dwaal hoek, alwaer halte hielden.

Woensdag den 9 do.

Arriveerden wy aan de Steyle cloof.

Donderdag den 10 do.

Aan de Patientie Hoek.

Vrydag den 11 do.

Betrocken wy ons camp aan de Rietkuijl.

Maandag den 14 do.

Marcheerden wy tot de lange berg.

Dingsdag den 15 do.

Namen wy onse rustplaats aan de bergfonteyn.

Woensdag den 16 December.

Arriveerden wy aan de Parel hoenderfonteijn.

Vrydag den 18 do.

Aan de Renoster fonteijn.

Saturdag den 19 do.

Namen wy ons camp aan de Rietvalley.

Dingsdag den 29 do.

Leegerden wy ons aan de rietfonteijn.

Woensdag den 30 do.

Verlieten wy evengem. fonteijn, arriveerden den 31 des morgens aan het warme bad.

1762. Vrydag den 1 January

Marcheerden wy tot aan de vogelfonteyn.

Saturdag den 2 do.

Den Burger Jacobus Coetsee met eenige andere burgers naar 't groote Rivier geweest zijnde, om een wegwyser op te soeken, die haarl. naar d' Eynicquas gelijden souden, quam heeden alhier weederom by ons, en rapporteerde dat de Namacquas haarl. niet derwaards hadden willen geleijden, als onder beding om de Eniquas vyandelijk aan te tasten, het geen sy van de hand geweesen hadden.

Sondag den 3 do.

Marcheerden wy tot aan de versse drift; dog den commandant bleef met eenige burgers by voorsz. Vogel fonteijn, om by d' aldaar in het rond woonende hottentots kralen, eenige trekbeesten voor s' E. Comp. wagen in Steede der gestorvene te ruijlen.

Maandag den 4 January.

Marcheerden wy tot de modderfonteijn.

Dingsdag den 5 do.

Arriveerden wy aan de groote rivier, alwaar beslooten wierd eenige dagen te vertoeven, om onse ten eenemaal afgematte trekossen, weederom wat tot verhaal te doen komen.

Saturdag den 23 do.

Arriveerde den Commandant by ons, meede brengende eenige trek- en Slagt ossen voor s'E. Comp. wagen en volk, hebbende de burgers Jacobus Coetsee en Josua Joubert agter gelaaten, om nog een Parthy by de verder leggende kraalen meede voor d'E. comp. te ruijlen. Terwijl wy ons tot deeser plaatse ophielden, examineerden den burger Chirurgijn, Carel Christoffel Rijkvoet, het Cooper Ertz, dat zig alhier in de langs het rivier staande gebergtens komt te vertoonen; (zijnde hetselfde groen Ertz, waarvan den Burger Jacobus Coetsee, in het gepasseerde Jaar, eenige brocken aan de Cabo de goede hoop heeft meede gebragt,) en bevond by een kleijne proef dat zig daar in meer dan een derde deel suijver coper quam te bevinden. Voor 't overige bestaat het voorsz. gebergte ten eenemaal uyt seer hooge en swaare kliprotsen, dewelke op verscheijdene plaatsen met een groen uijtslag beset zijn, doormengd met witte aderen, 't geen deese rotsen op veel plaatsen naar wit Marmer doet gelyken, terwijl zich op andere plaatsen ook aderen als van coper selve koomen te vertoonen: invoegen men dan niet behoefd te twyffelen of de hier uijt te gravene Ertzen sullen doorgaans zoo veel cooper uijtleeveren, als by de voorsz. Proefneeming is bevonden; zijnde het des ongeagt niet apparent om alhier eenig mijnwerk met voordeel te kunnen aanleggen.

1. Om dat de voorsz. rotsen van een ongemeen harde substantie sijnde, het uijtgraven der Ertzen op zig selven een seer swaaren en langsamen arbeijd soude komen uijt te maaken.

2. Dat ook omstreex het voorsz. Ertzgebergte geen hout genoeg gevonden werd, om d' Ertzen te kunnen smelten.

3. Dewijl de voorwaartsgem. groote- of Charie-Rivier niet alleen met veele reeven en ondieptens beset is en dus op veele plaatsen met geen vaartuijgen kan werden bevaaren; maar dat het ook nog on-

seeker blijft hoedanig het met dies uijtwatering in Zee gesteld is, invoegen dan 't Coper of d' Ertzen niet anders dan per as herwaards soude kunnen vervoerd werden; waarom dit transport gevolgelijk, geconsidereert den verren en moeyelijken weg, apparentelijk meer soude kosten dan het voordeel quam af te werpen; doch omtrent welk een en ander den ondergeteek. sig gedraagd aan de berigten, dewelke gem. Chirurgijn Rykvoet, als ten principaele tot het Examineeren der Ertzen gelast zijnde, daarvan selfs sal komen te geeven.

Maandag den 8 Febr.

Ontfing den Commandant tyding, dat er tot de Coperbergen toe, water gevonden was.

Dingsdag den 9 do.

Begaf zig een gedeelte van de burgers op reijse naar de Cooperbergen.

Woensdag den 10 do.

Vertrok weederom een gedeelte van 't geselschap naar voorm. Coperbergen.

Donderdag den 11 do.

Volgde den Commandant met nog eenige andere, Terwijl S' E. Comp. wagens met die van den Burger Jacobus Coetsee, dewijl zig niet in staat bevonden, om haarl. weegens gebrek aan trekbeesten te kunnen volgen, alhier moesten agterblyven.

Vrydag den 12 Febr.

In de gepasseerde nagt rees het rivier onverwagts soo schielijk op, dat wy, die aan den oever gecampeerd lagen, naauwlijks soo veel tijd vonden, om onse Equipagie te redden.

Sondag den 21 do.

In de gepasseerde nagt, wierden ons van de Bosjesmans 30 beesten geroofd, waar onder zig 6 stux van d'E. Comp. bevonden.

Sondag den 28 do.

Was 't rivier weederom soo verre gesakt, dat wy de wielen van onse wagens, die weegens derselver Spakeloosheijd daer in gelegd waren, op heeden weederom konden magtig werden.

Dingsdag den 2 Maart.

Nadat wy alhier eenige trek en slagtbeesten hadden bekoomen, braken wy met s' Comp. wagens meede op, en avanceerden tot voor aan het gebergte.

Woensdag den 3 Maart.

Arriveerden wy aan de kleijne Sand Rivier by de bracke klipfonteyn.

Vrydag den 5 do.

Marcheerden wy tot aan de sogen. Poort der Coperbergen.

Sondag den 7 do.

Quamen wy te Campeeren by de groote kooperberg.

Dingsdag den 9 do.

Marcheerden wy naar de Tyger fonteijn, dog aldaar geen water vindende, soo vervorderden wy onsen march dien nagt tot aan de groote Sant rivier.

Donderdag den 11 do.

Arriveerden twee bastaard Hottentotten by ons, die by s' E. Comp. wagens bescheiden en by den burger Coetsee agter gelaaten waren; dewelke rapporteerden, dat gem. Coetsee behouden aan de groote Rivier gekoomen was, en dat zyl. met hem tot digt by de Eynicquas waren geweest; en op den weg eene soort van hottentotten gelijk de Bosjesmans gevonden hadden, dewelke sig seer onvriendelijk teegens haarl. betoond, en hun absoluut geene ossen hadden willen verruijlen; alhoewel zy daar van abundant genoeg voorsien waaren.

Vrydag den 12 Maart.

Passeerden wy de Aloë cloof en leegerden ons aan een berg gen[t] de Baviaans Kop.

Dingsdag den 16 do.

Verlieten wy voorsz. rustplaats, alwaer wy seedert den 12. deeser hebben moeten vertoeven, dewijl onse trekbeesten dermaaten afgemat waren, dat wy byna geen kans meer sagen om met de wagens verder over weg te komen; wy marcheerden tot naar de klipvalley; wendden ons vervolgens regt Oosten van den beneedenweg, die wy in de heenrijze genoomen hadden, naar het boven Pad, leegerden ons aan de groene Rivier, alwaar wy goede weijde voor ons Vee vonden.

Donderdag den 25 Maart.

Verlieten wy evengem. leegersteede, en vonden aldaar een parthy Beesten onder 't opzigt van den Landbouwer Gerrit Kloete, d' oude, toebehoorende aan de op Landtogt meede geweest zijnde Landbouwers, Thieleman Roos en Pieter Marais, van dewelke wy ons gedrongen sagen 20 stux tot trek en 4 tot slagt beesten voor s' E. Comp. wagens, en daar by gehoorende hottentotten, meede te neemen, om ons daar door in Staat te Stellen, verder over weg te komen; marcheerden al langs 't Rivier tot aan de riet Kuijl.

Vrydag den 26 do.

Marcheerden wy tot aan het Swart Doorn Rivier.

Sondag den 28 do.

Leegerden wy ons aan de backely-Plaats.

Dingsdag den 30 do.

Quamen wy te Campeeren aan meerhofdscasteel.

Donderdag den 1 April.

Arriveerden wy aan de Eijlands fonteijn.

Saturdag den 3 do.

Marcheerden wy tot koekenaap aan 't Oliphants rivier.

Sondag den 4 do.

Verlieten wy voorsz. leeger plaats, passeerden de Salpeeter klip, alwaar wy eenige stijle sandhoogtens voor ons vonden, over dewelke wy onmogelijk kans sagen de drie Comp.wagens te brengen; moesten derhalven twee van deselve aldaar staan laaten; wy spanden de nog best by kragten zijnde beeste voor d' eene wagen, en marcheerden dien nagt daarmeede tot de drift aan het Oliphants rivier.

Maandag den 5 do.

Arriveerden wy by den landbouwer Pieter van Zeyl.

Vrydag den 9 do.

Wierden de beijde agter gelaatene wagens door de landbouwers Jochem Koekemoer en Pieter van Zeyl, bij ons gebragt.

Maandag den 12 April.

Marcheerden wy met d' eene Comp. wagen tot aan 't Heerenlogiment.

Dingsdag den 13 do.

Tot de Ratelklip.

Woensdag den 14 do.

Arriveerden wy aan de rietfonteyn.

Donderdag den 15 do.

Aan de plaats van Abraham Meyer.

Saturdag den 17 do.

Aan de verlooren valley.

Sondag den 18 do.

Aan de plaats van Sr Petrus Eksteen.

Maandag den 19 do.

Aan de klipfonteijn.

Woensdag den 21 do.

Aan de groenefonteijn.

Donderdag den 22 do.

Aan de klipbank.

Vrydag den 23 do.

Aan de Uyle Kraal.

Saturdag den 24 do.

Aan de brackefonteyn.

Sondag den 25 do.

Aan s' E. Comp. post de groene Cloof.

Maandag den 26 do.

Aan de Blaauwe berg.

Dingsdag den 27 do.

Arriveerden wy weederom behouden aen Cabo de goede Hoop, hebbende op deesen langduurigen en door swaare woestenyen gedaene togt seer veel fatigues moeten uijtstaan: principaal, dewijl door de algemeene droogte niet alleen de fonteynen van water ontbloot geraakt waren, maar ook op de meeste plaetsen het gras op het veld ten eenemaal was komen te verdorren; invoegen door gebrek aan voedsel voor 't vee onse voorsz. reijze met geen moogelijkheijd verder hebben kunnen voortsetten; dog ongeagt alle de voorsz: geleedene ongemacken gesamentlijk steeds gesond gebleeven en in diervoegen weederom hier ter plaatse gereverteert weesende, hebben wy dierhalven reede den alderhoogsten te danken voor de goedheijd, die 't hem heeft gelieven te behagen ons hiermeede te bewysen.

(onderstond).

Gehouden by my

(*was geteekent*) C. F. BRINK.

Accordeert

F. C. RONNENKAMP.

E. G. CLERCQ.

[15] Aan den WelEdelen
Gestr. Heere,
RIJK TULBAGH
Raad Extra ordinaris van Nederlands India,
mitsg^{s} gouverneur van Cabo de goe-
de hoop, en den ressorte van dien &c &c
Beneffens den Edelen Agtbaren Raad
van Politie, door de burgers
Etc. Etc.

WelEdele Gestr. Heer!

D'ondergeteekendens, die neevens de verdere vrywilligers, onlangs onder Commmando van den burger Cap. Hendrik Hop, den togt noordwaards door het Land der Namacquas hebbende gedaan, door Uwe WelEdele Gestr. gelast geworden zijnde, een exact berigt te geeven, van zodanige weetenswaardige saaken als aan haarl. in 't byzonder, soo noopens de voorsz. Namacquas, als wel voornaamentlijk van seekere natie Birinas gen^{t}, op voorseyde Togt zoude zijn bekent geworden; soo zullen d' ondergeteek^{s} om aan dees Uwe WelEdelen Gestr. g' Eerde ordre gehoorsaamst te voldoen, d' Eere hebben te seggen, dat, ofschoon het Land, soo verre het selve van ons is doorreijsd geworden, wel door de meergem. Namacquas werd bewoond, egter onder deselve de volgende onderscheijdene Soorten werden gevonden, als:

1. De Comeincquas, leggende omtrent ses à seven dag reysens van de groote Rivier (bij de Namacquas Charie gen^{t}.) by en omtrent seekere hooge berg gen^{t} Comma; sijnde deese landstreek seer dor, en dermaten sober van water voorsien, dat gem: Natie genoodsaakt is, het water met backen uyt diep gegravene Putten voor hunl: vee te scheppen, en nadien het woord Comma, by ons olyvenhout beteekend, zoo scheind de geciteerde hier omstreex woonende Natie, ook daarna de naam van Comeincqua, ofte olijvenhoutsvolkeren te hebben ontleend, het geen ons egter vreemd is te vooren gekomen, nadien wij, 't zy op of omtrent voorsz: Berg, geen Olijf Bomen gevonden hebben.

2. De Tradiamacquas, woonende meede omtrent de Berg Comma, zijnde 't selfde volk, waarvan by den burger Jacobus Coetsee, in desselfs relaas gesegd werd [1]), hem vry sagtsinniger dan d'andere Namacquas te hebben toegescheenen, gelijk wij deselve dan ook in der

1) Zie hierboven blz. 20.

Daad seer vriendelijk hebben gevonden, sonder daarom evenwel te kunnen seggen, dat deselve sagtsinniger dan d'andere koomen te weesen, nadien de Namacquas in 't generaal, zig altoos seer vreedsaam teegens ons hebben betoond; wijders beteekent de naam van Tradiamacquas by ons wijven of vrouwen volkeren, dog van waar deese benaming herkomstig is, is ons meede niet mogelijk geweest na te vorsschen.

3. De Cabona's, deese werden gevonden aan de rivier de keina, leggende 4: a 5. dag: Reysens van de Tradiamacquas, en is ons van deese Natie niets bysonders te vooren gekoomen, als eenelijk dat deselve ons een ander volk Coenqua genaamt, en westwaards geleegen, hebben opgenoemd, dog die, voor soo veel wy van deselve hebben kunnen verstaan, almeede onder de Namacquas Sorteeren; zijnde het land dat deese Cabona's bewoonen, doorgaans meede seer klip of steenagtig, welk onverminderd alhier tamelijk veel grof vee gevonden werd, onder anderen een soort van tamme bocken, die, behalven dat zy van geen hoorens voorsien zijn, anders in alles met de hierlandse gelijk zijn; Terwijl wij in voorsz. Landstreek geen ander wild gedierte, dan een meenigte van wilde Paarden gesien hebben.

4. De Korikambes, dewelke hunl: naamsoorspronk van een haarer voorouderen ontleend hebbende, eygentlijk maar een groot geslagt koomen uyt te maken; deese woonen aen de Rivier de Cham, die wy in desselfs ordinaire loop, wel ten eenemaal uytgedroogd vonden, egter langs of beseyden deselve nog hier en daar met eenige fonteynen, die goed water opgaven, voorsien, sulx zig in deese Landstreek dan ook seer veel Renosters, Buffels, wilde Paarden en ander grof wild komen op te houden.

5. De Keinamacquas, dewelke zig onthouden omtrent de Rivier de Visch, leggende 5 a 6 dag Reysens van de Plaats, alwaar wij de Korikambes hebben aangetroffen. Sijnde deese Landstreek doorgaans meede seer Dor, gelijk wij dan ook op den gantschen weg die wij van de Korikambes, tot deese Keinamacquas gepasseerd zijn, geen ander water hebben gevonden, dan in Putten of kuylen, die ontrent haare Cralen gegraven waaren, van dewelke sommige nog maer soo weynig water opgaaven, dat daarvan niet meer dan Vijf of Ses ossen te gelijk konden werden gedrenkt, sulx het vee alhier gewoon is, selfs bij nagt, hun dorst aan deese gemaakte kuylen te koomen Lesschen; Terwijl wij de voorsz. Rivier de visch, inselvervoegen als de meeste andere door ons gepasseerde, meede ten eenemaal uytgedroogd gevonden hebben.

Nademaal nu by d' Instructie die Uwe Wel Edele gestr. ende E. Agtb. Politicquen Raadt aan voorwaards gem. Capt Hop, als hoofd over ons, en onse verdere medgesellen, hebben gelieven ter hand te stellen, hoofdsakelijk is geordonneerd, nader ondersoek te doen, noopens seekere natie Damrocquas genaamt, die, volgens het ter needer gestelde bij 't Relaas van Jacobus Coetsee, omtrent thien dagreysens verder zouden leggen, dan de plaats, van waer hij op desselfs bevoorens alleen gedaanen landtogt is te rug gekeert, en den tweeden ondergeteek. als de Hottentotse Taal verstaande, oversulx diversse malen met een of meerder van 't Commando en dus ook nu en dan met den Eersten teekenaar is voorafgesonden geweest, om na de gesteldheijd van den weg, die men stond te neemen, ondersoek te doen, mitsg^s om de voor uyt leggende volkeren van de aannadering van 'tCommando te verwittigen, Soo hebben wij niet versuijmt, Zoo dra by de hier vooren geciteerde onderscheydene Soorten van Namacquas zijn gekoomen, op het naauwkeurigste te verneemen, naar de gedagte Damrocquas of eenige andere natie, die van een Taanagtige gedaante zijnde, in Lijwaat soude gekleed gaan, zonder egter van deselve het allerminste te hebben kunnen ontdecken, nademaal alle de meergeciteerde Namacqua's ons eenpariglijk hebben betuijgd, dat hun niet alleen geen natie, onder de naam van Damrocquas, maar ook geen andere volkeren in Lijwaat gekleed, als de Duijtsen quam bekent te zijn, zoodat wij hierom moeten vaststellen, dat het geene door Coetsee, van voorsz: Damrocquas is verhaald, 't zij door een quaade vertolking is voortgesprooten, of dat dusdanig verhaal doenmaals door de Namacquas, met het een of ander Oogmerk verdigt, en aan hem voor waarheijd zal weesen opgegeeven; immers heeft hij selve op deesen togt, niets naders dienaangaande, nogte ook de geene die hem zulx de voorige reyze hebben verhaald gehad kunnen ontdecken.

Maar ofschoon ons nu gelijk gesegd is, van deese Damrocquas niets is te vooren gekoomen, hebben wij egter van de voorwaards gem. Cabona's verstaan, dat ten N. O. van hun een volk gevonden wierd, Birina's gen^t wier wooningen op Paalen gebouwd, mitsg^s met Riet doorvlogten, en van binnen en buyten met een vermengsel van koemist en kley bestreeken zijn, en dat derselver kleeding wel meede van huyden gemaakt weesende, deselve egter hunne Lighaamen met geen vet of smeer komen te bestreyken, mitsg^s een gantsch andere Taal, dan de Namacquas spreeken; Sijnde deese Birina's voorts gewoon, wanneer het daar te lande veel gereegend heeft, tot de voorsz.

Cabonas over te koomen, als dan met zig brengende yzer en Coper, mitsgs groote en kleijne Coralen, ten eynde het een en ander bij de Cabona's, teegens vee te vermangelen; Terwijl het meer dan eens was gebeurd, dat wanneer de reegens vroeger als naar gewoonte waren koomen op te houden, deese Birina's wel een Jaar lang bij de Cabonas hadden moeten overblijven, voor ende al eer zij weederom naar hun land hadden kunnen te rugkeeren; gelijk het dan ook volgens het seggen deeser laatstgem. Natie, ten tijde van ons aanweesen aldaar niet doenelijk was, naar het Land der Birina's te kunnen koomen, dewijl hetselve ten minsten 10: dagreysens van hun quam te leggen, en tusschen beyde geen water soude te vinden zijn; hebbende gem. Cabona's ons egter niet weeten te berigten, van waar en op wat wijze de meergen: Birinas aan 't Yser, Coper en Coralen koomen, waarmeede deselve, als gesegd is, bij hun koomen handelen; Ondertusschen dat wij ten belange deeser Natie niet voorbij kunnen, nog aan te merken, dat nadien de Namacquas bij 't noemen van eenige Natiën, altoos gewoon zijn, de woorden van na en qua te voegen, bij de naam van 't land, dat door diergelijke volkeren werd bewoond, en insonderheijd, dat wanneer deselve van de Birinas spreekende, een Enkeld Persoon een Biri noemen, het dierhalven zijne bedenkelijkheijd heeft, of het Land der dikwils gen. Birinas, niet wel het Rijk van Biri zoude moogen zijn, te meer, dewijl hetselve volgens dies plaatsing in de Land Caarten, niet verre van 't land der Keinamacquas zoude komen te leggen.

Ook is ons door de Evengem: keinamacquas verhaald, dat ten N:W:t van hun nog twee Soorten van volkeren wierden gevonden, waer van d'eene Tamaqua's gen.t, niet alleen seer swart van gedaante, maar ook in 't aangesigt gekurven zijn, terwijl d'andere Saumtamaap gent niet Soo Swart als de Tamaquas en lang haijr op 't hoofd hebbende, beijde deese natiën andersints in opzigte van derselver kleederen, hutten, waapenen en handeldrijvende waren, niet van de Birinas komen te verschillen, bij welk een en ander, meergem: keinamacqua's nog voegden, dat er voor ons middel zoude zijn, om opwaards langs de Rivier de Visch, bij gedagte Saumtamaaps te kunnen koomen.

Wat nu betreft d'Eniquas, waarvan door meergem: Coetsee in desselfs vooren geciteerd Relaas gewaagd werd, deselve kunnen wij met genoegsaame seekerheijd seggen, meede onder de Namacquas te behooren, en alleen door de benaming, van deselve onderscheyden te zijn, leggende Oostwaards de Comeinques en Cabonas, met welke

Kraal der Grote Namaqua.

natien zij, door 't over en weeder Huwelijken als andersints, in goede vriendschap leeven, gelijk wij dan ook op onsen hertogt, onder seekere Namacquas geslagt karangoijers genaamt, die omtrent de groote Rivier geleegert waren, een vrouwspersoon van voorsz: Eniquas Natie gesien hebben; deese soo wel als verscheijde andere Namacquas, die dikwerf bij d'Eniquas waren geweest, door ons naar de gesteldheijd van 't Land gevraagd zijnde, verhaalden Eenparig, dat gedagte Natie abundant van vee voorsien waren, dog dat er geen andere dan ordinaire bocken gevonden wierden, 't geen wij soo veel te Eerder moeten gelooven, nadien deselfde Namacqua, die deese bocken aen Coetsee heeft opgegeeven, soo groot en swaer als een hierlands Hartebeest te zijn, nu diesaangaande door ons en meer andere van ons geselschap ondervraagd zijnde, daër van niets heeft willen weeten; en alhoewel de voorsz: Eniquas met sommige Namacquas, gelijk soo even is aangehaeld, in goede vriendschap leeven, zijn er daer en teegen weederom andere onder deselve, die hun gantsch niet geneegen zijn, want den tweeden ondergeteek: op den te rugtogt door den Commandant naar de omtrent de Rivier Charie geleegerde Namacquas gesonden weesende, om hun te vragen, of zij geneegen waaren, ons den weg naar d'Eniquas aan te wijsen, waren deselve aanvankelijk daartoe bereijd, dog verclaarden deselve des anderen daags, die reijze wel meede te willen doen, dog onder beding, dat wij d'Eniquas als vijanden aanvallen, en van hun vee beroven moesten, weshalven soo hierom, als ook, dat men nu genoegsaam verseekert was, niets vreemds bij deese Natie te zullen ontdecken, de reijze derwaards is gestaakt geworden.

Dus dan d'onderscheijde soorten van Namacquas volkeren, die door ons zijn ontmoet, mitsg.s de bijzonderheeden, die wij van deselve hebben kunnen te weeten koomen, ter needer gesteld hebbende, sullen wij, om derselver manier van leeven, mitsg:s Zeeden en gewoontens, niet met stilswijgen voor bij te gaan, dienaangaande kortelijk aanhalen, dat derselver wooningen van Riet of Biesen gemaakt zijn, waerin zig doorgaans 2: of 3: familiën te samen onthouden, uijtgenomen dat de vermoogende onder haar, die 2: a 3: wijven hebben, ook gemeenlijk meer diergelijke hutten hebben, die door de wijven moeten gemaakt worden, gemerkt de mans zig alleen met het vervaardigen hunner waapenen, bestaande in assagaayen, Boogen, Pijlen en Schilden, bemoeyen, sonder iets anders te doen, dewijl zij zig vastelijk verbeelden, dat door 't werken, hunne leedematen tot het behandelen der waapenen onbequaam werden, en het arbeijden hun dien-

volgens schadelijk zij: Alle zijn zij zeer geset op IJser, tot het maken van Assagaayen en Pijlen, mitsg:s van Coper en Coralen, waarin hunl: grootste Cieraad bestaad, vallende derselver verkiesing insonderheijd op sodanige Coralen, als haarl: door de Birinas besorgd worden, en waar van wij eenige hebben meede gebragt: Gelijk gem: Namacquas nu gewoon zijn, haarl: Lichamen sterk met vet te bestrijken, dus zijn deselve ook alle met schaapen, Jakhals en dassen vellen omhangen, welke laatste zij zeer net met zenuwdraaden weeten aan malkanderen te hegten.

Bestaande hun Godsdienst ten principale hierin, dat zij bij het opkoomen der nieuwe maan, deselve looven of verEeren, want als dan zetten sig de mans te samen in een ronde kring en op een hol riet of diergelijk Instrument blaasende, beginnen de wijven daarop in de handen te klappen en rondsom de mans te danssen, steeds uijtroepende, dat de voorige maan hun en hunl: vee, zoo wel hadde bewaard, en dat hetzelfde haarl: van deese insgelijx mogte weedervaren, waarbij d'Eerste Cabonas die wij quamen aan te treffen, de Maan bijsonderlijk loofden, dat deselve een volk in hun land hadde gebragt, van wien zij veel goeds ontfingen. — [1])

Schoon nu hierin alleen, gelijk boven is aangehaald, hunne Godsdienst plegtigheeden bestaan, hebben wij egter ondervonden dat deselve ook eenig denkbeeld eens opperweesen hebben, die zij Chuijn, dat is groot of magtig, noemen, want iets willende te kennen geeven, dat hun begrip te boven gaat, seggen zij, het is een werk van Chuijn; [2]) voor 't overige zijn de Ceremoniën omtrent de Huwelijken het begraven der dooden, onder de Namacquas deselfde, die onder andere hottentotten gebruykelijk zijn, gelijk dan ook het bekende man of anders maaken, bij hun Camie gen[t] : [3]) 't welk heedendaags bij d'andere Hottentotten genoegsaam in onbruijk is geraakt, door hun nog stiptelijk werd onderhouden. —

Terwijl ten opzigte van hunne Huwelijken door ons nog twee bijsondere saaken zijn opgemerkt, als Eerstelijk, dat wanneer een onder hun een vrouw begeerd, neemt denselven 8: á 10: Runderen, en gaat daarmeede naar den vader van sodanige Dogter, als waarop zijn sinnen gevallen zijn, aan wien hij deese beesten presenteerd; wanneer nu deese het volle getal aanneemt, verliest denselven 't regt om zijn dog-

---

1) Een improvisatie over de komst der blanken.

2) Hierover wordt bij Wikar's reis gesproken.

3) Eveneens en in de Nieuwste en Beknopte Beschrijving van de Kaap der Goede-Hope. Amsterdam, MDCCLXXVIII, bl. 108—111.

ter ooijt weederom te kunnen eijsschen, daar denselven in teegendeel, wanneer hij de hem aangeboodene ossen, den bruydegom op Twee na, te rug geeft, de magt behoud, om zijn dogter weeder naar zig te neemen, wanneer deese van haar Man qualijk behandeld word. —

Ten anderen dat een van hun komende te sterven vrouw en kinderen nalatende, des overl: oudste broeder alsdan gehouden is, het wijf voor de sijne aan te neemen, en de kinderen neevens desselfs eijgene op te voeden, ten waare de nagelaatene weed^{w}: genoegsaame middelen tot onderhoud voor haar en haare kinderen quam te besitten, wanneer zodanige Broeder des overl: het in zijn keur heeft, het wijf aan te neemen ofte niet. —

Wat nu betreft de in deese landen zig ophoudende vreemde Dieren Cameleopardalis gen^{t}: gelijk meede het gebergte, langs welke het Coper Ertz seer abundant gevonden werd, diesaangaende zullen wij de vrijheijd neemen ons te gedragen aan 't geen daarvan ontwijffelbaar door den landmeeter Carel Fredrik Brink, als door uwe wel Edele gestr: gelast zijnde, alles naauwkeurig, bij wijze van Dagregister aen te teekenen, sal weesen genoteerd, en dat den Chirurgijn Rijkvoet, die, als ten Principaele tot het Examineeren der Ertszen is meede gegaan, hier van 't beste berigt sal hunnen geeven, sulx wij hierbij dan maar alleen nog zullen voegen, dat hoe meenigvuldig het voorsz: Ertz in 't land der Namacquas werd gevonden, sijl: egter geen ander Coper hebben, dan 't geen hun door middel der kleijne Namacquas van herwaards, mitsg:^{s} aan de andere zijde, door de Birinas werd toegevoerd, zijnde deselve egter in het smelten van 't Coper, seer behendig, gelijk wij hiervan op onse te rug togt omtrent de Rivier de Charie een Preuve hebben gesien, want de daar woonende namacquas op onse begeerte aan 't smelten van dit metaal gaande, sagen wij deselve daer toe een Croesje van kleij prepareeren, vervolgens een soort van haardsteede van versche koemist, een half voet hoog en omtrent een voet in 't ronde gemaakt hebbende, wierden wijders aan d' Eene zijde van dit haardje, langs de grond, Twee Gemshoorens gestooken, hebbende ijder aan 't eene eijnd een windsak van vellen, zodanig gemaakt, dat deselve met het op en toehalen dier sacken, de wind door de hoorens gestadig weeten te doen Passeeren, en op deese wijze, de op het haardje leggende houtskolen aanblaasende, het Cooper in korten tijd tot smelte brengen, wanneer hetselve in versche koemist met kleijne groeven, ter lengte van een vinger, komen uijt te gieten, en de op deese wijze gegootene staafjes vervolgens met een steenen hamer op een andere swaaren steen tot Ringen,

en het geene zij verder daarvan begeeren te maaken, komen te fatsoeneeren.

En hiermeede verhoopende, aen Uwen Wel Edele gestr: hoogst g'Eerde Intentie te hebben voldaan, zullen wij de vrijheijd neemen, ons met het alleruytterst Respect te onderschrijven.

(: onderstond :)

Wel Edele gestr: Heer, Uwe wel Edele gestr: ootmoedigste en gehoorsaamste Dienaaren (: was geteekent :) T.ⁿ Roos, Petrus Marais (: in margine :) Cabo de goede hoop den 18: Augustus 1762.

Accordeert.

. . F. C. RONNENKAMP

E: g: CLERCQ.

Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd.

IV.

DE LANDREIS VAN GOEVERNEUR MR. JOACHIM BARON VAN PLETTENBERG EN HET REIS-VERHAAL VAN H. J. WIKAR.

1778—1779.

Karmoeb, Kapitein der Grote Namaqua.

[16]

Dagverhaal van de landryse, door den Weledelen Gestrengen Heer Mr. Joachim Baron van Plettenberg raadt extra ordinair van Nederlands India, mitsgaders Gouverneur en Directeur van Cabo de Goede Hoop [1]) met den ressorte van dien etcetera, etcetera, etcetera, in den jaare 1778 gedaan door de landstreken beoosten de gem. Caab tot aan de Plettenbergs en groote Visch rivieren, mitsgaders vervolgens van daar te rugwaarts langs de Zuydkust [2]).

Van de Caab tot over de Hexe rivier.

Donderdag den 3de September. Den Weledelen Gestrengen heer Gouverneur had reeds voor eenigen tijd besloten in perzoon eene ryse te doen naar de aller verst gelegene landeryen, zo wijd dezelve door de ingezetenen werden bewoond, ten einde niet alleen van dezelve en de daar omtrent onlangs tusschen de beyde colonien van Stellenbosch en Swellendam nader bepaalde limiet scheidingen, oculaire inspectie te nemen; maar ook om van naby de nodige ordres te

---

1) Mr. Joachim Baron van Plettenberg was 18 Mei 1764 op het schip Amerongen, waarop J. P. van Braam kapitein was, naar Batavia vertrokken, waar hij in het begin van Januarie 1765 aankwam. Van Plettenberg werd lid van de Raad van Justitie, Van Braam [onder-?] equipagemeester. Beiden maakten kennis met de dochters van de venduemeester Feith; Van Plettenberg huwde de rijke weduwe van Louis Taillefer, Direkteur te Soeratte, Van Braam de jongere zuster. Eerstgenoemde ging naar de Kaap, Van Braam naar Hougly als equipagemeester. Mevrouw Van Plettenberg heeft nooit kinderen gehad. Te Hougly werd o.a. de latere Regeringskommissaris Van Braam geboren; diens zoon was bij de dood van Mevrouw van Plettenberg burgemeester van Hattem en executeur-testamentair en zo bleef het Van Plettenberg-archief ongeveer een eeuw in de familie Van Braam. Deze meedelingen dank ik aan de vriendelikheid van F. E. Baron Mulert. 18 Aug. 1793 overleed Joachim van Plettenberg, oud 54 jaar en 5 maanden. De titulatuur: „WelEdelGestrenge Heer" bleef in de Boerenrepublieken bestaan voor de Staatssekretaris.

2) *Rijksarchief 's Gravenhage, Kol. Aanw. 1914, Van Plettenberg-archief.* Het dagverhaal wordt in dit deel gegeven, voorzover er geen sprake is van aanraking met Kaffers. De rest volgt in een ander deel. De Heer W. H. van Braam, te Arnhem, is de schenker van het Van Plettenberg-archief.

stellen ten opzigte van diverse zaken; dewelke in die verre afgelegene districten een noodwendig redres vorderden.

Om deeze ryze met zo veel mogelyken spoed en zekerheyd te doen, waren de respective land-drosten nevens de heem- en krijgsraden van Stellenbosch en Drakenstein, en ook die van Swellendam, tydig gelast, te zorgen dat er op de bestemde tyden en plaatsen de nodige voorspannen van trekossen en rijdpaarden gereed mogten zijn; insgelijks dat uyt elk derzelve districten een detachement, bestaande in een cornet, corporaal en agt dragonders uyt de landmilitie met derzelver volle wapenen, ter begeleidinge van zijn Weledele Gestr. zoude werden gecommandeerd.

Den capitein lieutenant militair van Heiden, een meede reysgezel zullende zijn, had zig gisteren met de wagens, beladen met al het geene van provisie als anderzints tot de reyse was geschikt, reeds voor uyt begeeven, naar de plaats van den oud burgerraad Hendrik Oostwald Eksteen aan de Tygerbergen gelegen; om in tijds de bagagie wagens verder te kunnen vooruyt zenden. Dezen ogtend ten seven uuren, aangenaam sonneschijn weer zijnde vertrok den Weledelen Gestr. heer Gouverneur, vergezelt van den secretaris der Weeskamer de Wet en den opper chirurgijn Seid als mede reisigers, in een rytuyg met agt paarden bespannen, uyt het casteel de Goede Hoop; werdende tot aan 't rytuyg uytgeleyd door den heer Secunde, benevens eenige verdere leeden der regeeringe en voornaamste van 's Comps. dienaren. By het uytreyden van de barriere wierd zijn Weledele Gestr. van 't fort Imhof met seventhien schoten gesalueert; terwijl zommige der gemde. heeren volgden tot de plaats van den oud burgerraad Eksteen voormeld daar wy ten negen uuren aanquamen en een vriendelijk onthaal genoten: Wy verlieten deeze plaats ten elf uuren in onze twee reyswagens met ossen bespannen; en onder wegen van ossen verwisselt hebbende, waren wy 's namiddags ten vijf uuren ten plaatse van de weeduwe Hop genaamt 't Slot van de Paarl; en vonden hier onse drie bagagiewagens.

Vrydag den 4 do. 's Morgens mistig weer, dewelke kort daar aan in regen veranderde met een weste wind, reden wy ten half seven uuren van de laastgem.de plaats en passeerden de grote Bergrivier met de Ponton. 't Regenachtig weer verhinderde 't gezigt van 't Drakensteins gebergte daar de Du Troits cloof door gaat: door welke cloof men thans onder handen had het maken van eenen weg, bequaam om met vragt wagens gepasseerd te werden: het geen, voltooyd wesende, van veel belang en voordeel zoude zijn voor degeene

die hunne plaatsen in de Gaudiene, aan de Hexe rivier en daar omstreeks leggende hebben; [1]) dewelke, om de producten van daar na de Caab te brengen, de rode Zandse cloof moeten passeeren; makende eenen omweg van twee dag reisens.

's Voormiddags ten half elf uuren, bevonden wy ons ter plaatse van den oud heemraad Paul Roux aan de groene Bergh. Wy wierden gewaar dat door de swaarte en groote volumen der bagagien de wagens te veel moesten leiden; waarom den Weledelen Gestr. heer Gouverneur nog een wagen van gem.de Roux daar toe liet emploieeren; en ordre stelde dat hem voor dezelve weder een andere in de plaats zoude werden bezorgt. Ten half elf uuren begaven wy ons van daar, waren vier uuren daar na aan de Vogelvalley, om nog eens te verspannen [waar] een en een half [uur] vertoevd wierd; en quamen met de eerste wagen 's avonds ten half seven uuren op 't rode zand by den oud burger lieutenant Jacobus de Wet. Een van de bagagie wagens had door de onvoorzigtigheyd van den dryver [2]) het ongeluk in de Rode zandse cloof om te slaan; zonder dat daar door egter iets van belang beschadigt was, alleen veroorzaakte dit, dat de overige wagens eerst ten negen uuren by ons arriveerden.

Saturdag den 5 do. Zonneschijn weder met een Westelijk windje, begaven wy ons 's morgens ten agt uuren van 't Rode-zand, daar een wagen met de bagagie van degene die uyt het Stellenbosche district tot de escorte gecommandeert waren, zig onder ons gevolg voegde. Wy bereykten ten elf uuren de Breede rivier, dewelke, ter plaatse daar men dezelve passeerd, op een afstand van circa veertig minuten gaens in negen zo grote als kleine gedeeltens loopt, en quamen ten vier uuren 's namiddags aan op een plaats van Philip Mijburg, geleegen af en aan de Chavonnes-berg [3]). Om de menigte der zig alhier bevindende lieden, sloegen wy op deezen plaats voor 't eerst een gedeelte van ons campement op; en trocken

Zondag den 6 do. 's ogtends ten half agt uuren met mooy weer en een zagt westlijk lugtje weder op weg, een quart voor twaalf uuren 's middags quamen wy aan de Hexe-rivier even voor dat de cloof van dien naam begind: dezelve rivier tweemaal aldaar en vervolgens eenige rysen in de cloof gepasseerd zijnde, ontmoeten wy ter plaatse van Willem van den Vyver den capitain militair Gor-

---

1) Goudini.

2) In het nu in Zuid-Afrika gebruikte drijver heeft men dus niet een anglicisme te zien.

3) Genoemd naar Luitenant-Kolonel Maurits Pasques de Chavonnes, Goeverneur van de Kaap van 1714—1724.

don [1]) die met ons reysde; en waren ten half twaalf uuren over de veerthiende bogt of spruyt van die rivier, toen wy 's namiddags ten half twee uuren ons leger opsloegen ter plaatse van Daniel Hugo. Zo als wy

Maandag den 7de do. wanneer het mooy weder bleef aanhouden,

---

1) De Nederlander Robert Jacob Gordon kwam in Junie 1777 uit Nederland in Compagniesdienst in Zuid-Afrika. Hij bereisde het binnenland, bezocht de Grote Rivier, reisde in 1778 met Goeverneur Joachim Baron van Plettenberg, in 1779 met Luitenant Paterson en was, voorzover bekend is, de eerste Europeaan, die de mond van de Grote Rivier zag, en de naam veranderde in Oranjerivier. Paterson, *Op. cit. p. 113*, vermeldt over 17 Augustus 1779: „In the evening we launched Colonel Gordon's boat and hoisted Dutch colours. Colonel Gordon proposed first to drink the States' health, and then that of the Prince of Orange, and the Company; after which he gave the river the name of the Orange River, in honour of that Prince."

Gordon had, na tot Kolonel opgeklommen te zijn, het bevel over de troepen aan de Kaap in 1795. Zijn liefde tot het Oranjehuis blijkt onder meer uit zijn dood: het niet kunnende aanzien, dat de Kaap in Britse bewaring kwam, zonder dat uit iets bleek, dat waarlik voor en namens de Prins van Oranje het bestuur werd gevoerd, maakte Gordon in de nacht van 5 Oktober 1795 een eind aan zijn leven.

Zijn tijdgenoten kenden hem als een naturalist van betekenis en over de gnoe heeft hij de eerste berichten van waarde naar Europa gezonden. Naar hem heeft een der Zuid-Afrikaanse aasplanten nog de wetenschappelike naam „Stapelia Gordoni." Van de giraffe zond hij de eerste goede tekeningen naar Europa en naar het kabinet van de Prins van Oranje een giraffe skelet. Onder een tekening schrijft hij: „Dit is het skelet het welk ik na den Haag gesonden heb, edog het is slegt opgeset, zijnde veels te laag van agteren, en heeft bogten in den hals, hetgeen het dier niet heeft, maar wel recht op of schuins voor uit."

Als gids op Van Plettenberg's reis was hij de aangewezen man; in 1777 had hij de Sneeuwberg bereikt en de Grote Rivier gezien op ongeveer 26° O.L. Een drift was niet te vinden en zo kon de overzijde niet worden bereikt van de rivier, die later van Gordon een naam, aan het Oranjehuis ontleend, zou ontvangen. Van een kopje af was te zien dat de rivier uit de samenvloeiing van twee stromen ontstond. Waar de terugtocht begon gaf men de naam: „Gordon-keerom-bergen."

Een zijrivier van de Oranjerivier doopte hij Wilhelminaasrivier naar 's Prinsen energieke gemalin en ook de Hertog van Brunswijk werd herdacht bij het geven van aardrijkskundige namen.

In een brief van Olof Godlieb de Wet aan Baron van Plettenberg van 20 Februarie 1786 leest men: „Collonel Gordon rijst weder over de Toppen der Bergen en door akelige en nooit te vooren bezogte kloven en Canalen, blijvende nog even vatbaar voor zodanige wonderbare zeldzaamheeden, als alleen voor zijne ontdekkingen bloot zijn en te vooren nooit wierden gekend; hiermeede is hij nu al weder ruym drie maanden beezig geweest, zodat hij nog niet heeft moogen jouisseeren van den gereed staanden Triumphboog."

Naar Gordon heten verder nog Gordonsbaai en Gordonia.

De verzameling tekeningen, van Gordon afkomstig, kwam aan de Markies van Stafford en aan de vorige Hertog van Sutherland. Bij de veiling in 1913 werd de firma Maggs Bros, te Londen, eigenaar. Schrijver dezes slaagde er in een kommissie te vormen, die een bedrag bijeenbracht, benodigd om de verzameling voor Nederland te behouden. In 1914 kreeg de Gordonverzameling een plaats in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Australië heeft Gordon dankbaar te gedenken. In 1795 verkocht zijn weduwe „to the Commanders of the *Supply* and *Reliance* sloops of war some merino sheep, from which sprang the great wool production of Australia. These animals were derived from the cele-

van evengem.de plaats afreden, nam de passagie door de Hex-rivier op nieuw haar begin; en wy waren dezelve rivier nog niet ten eenemaal overgetrokken, toen nog veerthien zo bogten als spruyten ons waren ontmoet, en wy ten negen uuren aan 't einde van dien cloof quamen: wy hadden nog twee voorname spruyten te passeeren, eer wy ons bevonden ter plaatse van de weduwe Jacobus van der Merwe genaamt de Vendutie-kraal, het geen 's voormiddags ten thien uuren geschiede. Den snellen stroom en het verspoelen der driften, maakt den overtogt van de Hexe-rivier periculeus: Dit veroorzaakte dat een van onse wegwysers te paard, toerydende na een der wagens, welke hy zag dat in een diep gat stond te schieten en daar door groot gevaar liep, de wagen reddende, met het paard ter zyde van dezelve in dat gat zo diep onder sloeg, dat men alleen des mans hoofd konde zien, egter gelukkig weder daar uyt zijnde geraakt, had hy zig slegts door 't wiel van de wagen aan de beene bezeerd.

Van de Vendutie-kraal begaven wy ons 's voormiddags een quart voor elf uuren; en dewijl een der wagens van ons gevolg quam om te slaan, met welks redding, zoo wel als met het vertoeven ter plaatse van Jourdaan, daar wy vervolgens aan reden, een en een half uur verlet wierd, was 't twee uuren in den namiddag, toen wy de plaats van Wouter de Vos de Buffelskraal genaamt, genaakt waren, daar wy de geheele escorte der Stellenbosche dragonders met derzelver paccagie wagens aantroffen. Deeze plaats is geleegen aan de voet van een der koude Bockvelds bergen, wiens kruyn nog voor een groot gedeelte met sneeuw bedekt was. Wy sloegen hier ons campement op; en hielden

Dingsdag den 8de do. rustdag; de lugt was helder, en in den morgen en avondstond koud, maar op den middag aangenaam.

Woensdag den 9de do stil weder en heldere zonneschijn, braken wy ons leger op; en trocken voort met den nu compleeten trein, dewelke bestonden in

Een rijs-wagen van den Welede Gestr. heer gouverneur.
En do voor 't byhebbend gezeldschap.
Vier bagagie wagens.
Twee do van de verzellende escorte uyt 't Stellenbosche district.

---

brated Escurial flock presented by the King of Spain to the Dutch Government, which sent them to the Colony at the Cape, where in some way they passed into Gordon's possession. The commanders of the sloops in question were friends of Captain John Macarthur, then experimenting with wool production in New South Wales, and had been asked by him to keep their eyes open for wool-bearing sheep. They arrived at the Cape just in the nick of time, for the merinos were being sold of." (*Maggs Bros.' Supplement to Catalogue 316*).

De escorte zelve, te paard en gewapend, welke escorte geformeert wierd, door Dirk Wouter Hofman, Cornet.

Jacobus de Wet Jacobusz, corporaal.

Christoffel Albertijn
Alewijn Petrus Burgers
François du Plessies
Daniel Bosman
Jacobus van Aarden — Dragonders.
François Roos
Jan Hendrik Olivier en
Anthonij Fik Lambertsz:

Een jager en twee raportgangers meed te paard en gewapend.

Voorts eenige handpaarden, behalven een wagen en rijdpaarden van capitein Gordon.

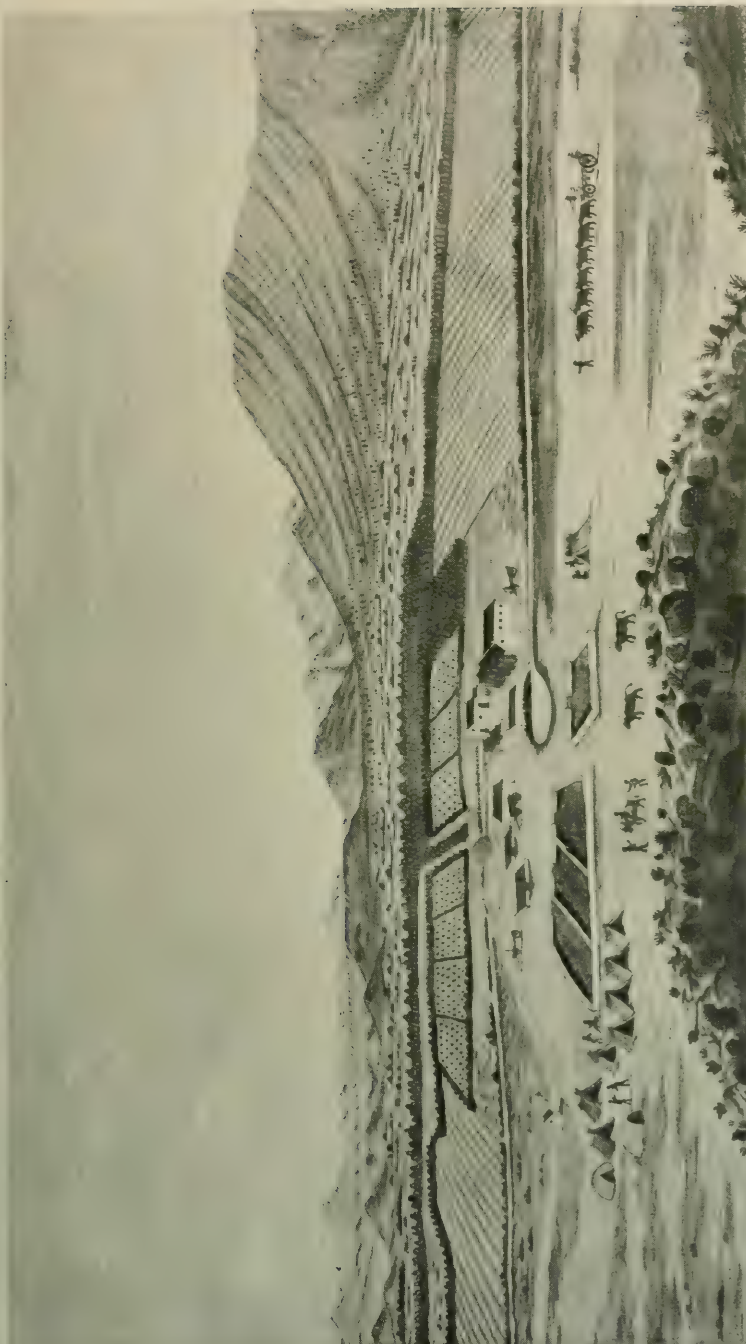
Van de Hexe rivier na de Queek valley.

Wy trocken kort daar aan langs een weg de Candauw genaamt; dewelke tusschen de Hexe riviers bergen doorlopende, door haare verscheidene draayen en steyltens vier uuren lang en ongemakkelijk viel: toen wy daar na een minder ongemakkelyken weg, nog ruym een en een half uur doorgereyst waren, quamen wy aan de Straat, zijnde een cloof tusschen twee niet zeer hoge bergen, en de Straat genaamd, om dat dezelve op eene byna evenwydige breete van ses à seven roeden, tusschen deeze bergen zonder eenige hoogtens doorloopt: deeze cloof of Straat hield een groot quartier uurs aan; by het eindigen van dezelve passeerden wy de plaats van Gideon Joubert, meede de Straat genaamd, en na nog ruym een uur reisens, legerden wy ons 's namiddags ten half twee uuren in 't veld, aan de voet van een der Caro bergen daar de Touwsrivier voor by stroomd: Wy vonden ons nu in het begin van 't Caro [1]) of Droogveld daar onsen weg door liep, en hadden tot hier toe onder weeg, 't veld meest met canna-renosser- en andere bosjes begroeyt gezien. Heeden stond de termometer na de schaal van Farenheyt in den vroegen morgen ter plaatse daar wy aftrocken op 43 graden en rees in den namiddag daar wy ons verblijf namen tot 79 graden. Wy trocken

Donderdag den 10de do. met helder zonneschijn weêr en een westlijk lugje 's morgens ten half agt uuren weder voort, hadden, daar wy afgingen 't Touws gebergte ter regterhand van ons, en hielden

---

1) Nog de Karroo geheten.

Queekvaleij.

voort reysende de Caroos-bergen aan de linker-zyde, tot agter eenen hogen klipheuvel aan een onbewoonde plaats van de Weede. Lourens Erasmus, genaamt de Jagers fontein; daar ten half drie uuren 's namiddags uyt gespannen wierd. Ten half elf uuren 's voormiddags, wanneer wy ter zyde aan 't einde van 't Touws gebergte gevordert waren, quam ons aan dezelve zyde van verre 't begin van de Swarte-bergen in 't gezigt. Onder wegen waren van een der Carosbergen tot ons komen afzakken twee Hottentotten nevens eenige Hottentottinnen en kinderen om den Welede: Gestr. heer Gouverneur te begroeten: de Hottentottinnen hadden ten dien eynde hare aangezigten op onderscheydene wysen en met verschillende couleuren besmeert; [1]) en hare halsen, borsten en verdere lichaams delen met de gewone onbevallge vercierselen omhangen: dezelve wierden met tabak en aracq beschonken en onthaald: het een en ander namen en genuttigden de vrouwlieden met even zo veel gretigheyd en smaak als de mans: zelfs staken eenige der vrouwen hare houtene tabaks pypen in onse tegenwoordigheyd aan, en begonnen sterk daar uit te dampen.

Vrydag den 11de do. wind N:W: met betrocken lugt, vervolgden wy onsen weg van de Jagers fonteyn, geraakten meer en meer tusschen de Caros bergen, en hadden ter regterzyde de Swarte bergen veel in 't gezigt; de weg was meest effen voor by een verlaten plaats van Pieter Mijntjes, die wy ten half thien uuren 's voormiddags passeerden en bevonden ons vier uuren daar na aan een legerplaats de Riet-fontein genaamt, welke fonteyn eygentlijk een lopend riviertje zijnde, geen riet maar wel doorn en care-bomen [2]) aan hare boorden had: de care-boom maakt een hard en buygzaam hout welk door de Hottentotten veel tot hunne hazegaeyen en schiet-bogen gebezigt werd, en wierd onder weg in de laagtens, op de heuvels en langs de bergen meede verspreyt gezien: Wij hadden gisteren en heden aan de diep staande sporen van 't veeh bemerkt, dat voor wynig tijds in deeze streek lands veel regen moest gevallen zijn: hetgeen te weeg had gebracht, dat verscheyde lopende beekjes en riviertjes onder weeg wierden ontmoed, en dat 't veld met veele bloemen bedekt was, zonder dat 't zelve evenwel eenig gras van belang tot voetsel van 't vee had voortgebragt. De berg by de plaats van Wouter de Vos, die wy tot heeden nog continueel in 't gezigt gehouden hadden, dog

---

1) Op de tekening van de kraal met dansende inboorlingen uit de Gordonverzameling is die beschildering bij enkele vrouwen duidelik zichtbaar.

2) Karree bomen.

welke ons 's namiddags uyt 't gezigt raakte, had zig hoe langer hoe hoger vertoond, waaruyt, zo wél als uyt eenige daarby genomene observatien ondervonden wierd, dat 't land daar wy door reysden veel lager dan de voet van dien berg gelegen was.

Zaturdag den 12de do. Sterke Weste wind met regen, verlieten wy 's morgens ten ses uuren de Riet-fonteyn en passeerden een weynige na seven uuren de weg door eenige bergachtige heuvelen : deeze weg die om haare ongemakkelyke overeenkomst met de cloof tusschen het Rodezand en 't Bockeveld, de Mostertshoek genaamt, meede dien naam voert, duurde slegts een quartier uurs ; wy trocken voorts door een dor, droog en steenachtig land, daar in lang geen, ten minsten niet veel regen scheen gevallen te zijn, en waar in ook geen ander water wierd gevonden, als de loop van 't riviertje daar wy in den gepasseerden nagt by gelegerd hadden : Ten twaalf uuren 's middags bereykte wy, na twee uuren bevorens de Buffels rivier daar geen water in gevonden wierd, overgetrocken te zijn, een verlaten plaats van Jan Bernard Hofman, de Geelbeks fonteyn [1]) genaamt, en hadden door de tusschen beiden schietende Caros bergen, de Swarte bergen dikwils uyt het gezigt. Wanneer wy

Zondag den 13de do. in den vroegen morgen met goed weder en een aangenaam westelijk lugje ons wederom op weg hadden begeeven, nemen wy na drie uuren reidens ons ontbijt aan de Hartebeesten-fontein, welke redelijk sterk uyt vloeyde : van waar ten negen uuren voorttrokken, ten half twaalf de nu opgedroogde Wolfen-fontein, en ten twee uuren de Jakhals-fonteyn, daar insgelijks geen water was, passeerden, ons 's avonds ten half seven uuren bevindende aan de Deepka of Brakke-rivier, die by natte jaar saisoenen breet en hoog scheen te moeten swellen, dog thans zeer schraal van water voorzien was : de boorden van deeze rivier, zo wel als die daar de Geelbeks-fonteyn door loopt waren met veele Amacquas doornbomen en andere wilde struyken begroeyt ; dewelke zig ook vertoonden op zodanige plaatsen daar by sterke regen vlagen de kloven der bergen uytwateren. Wy wierden gewaar dat de roete van gisteren en heden evenrediger zouden zijn geweest, wanneer wy ons legerplaats gisteren met nog drie uuren verder te trecken, aan de Hartebeeste-fonteyn hadden genomen ; hetgeen ons de weg van heden welke omtrent derthien uuren lang aanhield minder verdrietig zoude hebben gemaakt. De Caroosbergen benamen ons dezen voormiddag

---

1) Geelbek is een vis : Otolithus aequidens. Cf. *P. Bleeker. Over eenige Vischsoorten van de Kaap de Goede Hoop. Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, XXI, bl. 49—81.*

geheel het gezigt van de Swarte bergen die wy 's namiddags eerst weder te zien kregen, en ook

Maandag den 14de do. in 't gezigt behielden: 't was heden aangenaam weer en de wind westelijk. 's Morgens ten half negen uuren wierd de legerplaats aan de Deepka opgebroken en na een half uur vertoevens aan de Gamka of Leeuwen rivier, daar nu en altoos ruymte van water gevonden werd, 's avonds ten half seven uuren weder betrocken aan de Queek-valley een plaats van de Weede, Zacharias de Beer gelegen aan de Swarte bergen. Van de Leeuwen rivier had den Welede. Gestr. heer Gouverneur zig te paard vooruyt begeven en wierd omtrent een half uur van de Queek-valley af, te gemoed gereden door den veldwagtmeester Hendrik Herhold nevens twaalf van zyne onderhebbende manschappen; dewelke ter zyde van den weg zig in een rey schaarden, en zijn Welede. Gestr. met drie salvos uyt hun geweer verwelkomden het geen dezelve voor uyt rydende, by de aankomst van zijn Welede. Gestr. aan de Queek-valley hervatteden.[1])

Den langen en verdrietigen weg die wy sedert den 9de deezer door een dor, droog en onbewoond veld tot hier heen hadden afgelegd, maakte ons de rust zeer aangenaam, dewelke op deeze wel gesitueerde plaats in de twee volgende dagen genoten wierd.

Dingsdag den 15de do. was de lugt betrokken en de Z.O. wind begon in de namiddag sterk te waeyen, dewelke den nagt daaraan en ook

Woensdag den 16de do. hoewel eenigzints gemindert zijnde aanhield.

Van de Queek valley na de Cambdebo.

Donderdag den 17de do. bleef de wind nog Z.O. met betrocken lugt, dewelke 's namiddags op klaerde, wy verlieten 's morgens ten seven uuren de Queek-valley, passeerden ter linkerzyde eenige Carobergen, met 't gezigt op de Zwarte bergen aan de regterhand, en quamen door verscheydene droge en met doornbomen begroeyde rivieren, 's middags ten een uur aan de Tygerberg, by helder en goed lopend water: van waar wy

Vrydag den 18de do. met stil en zonneschijn weer, 's morgens ten seven uuren weder vertrokken: 's namiddags was de lugt eenigsints beneveld en de wind N.W., die 's avonds een wyle sterker wierd, maar omtrent de nagt weder afnam. Wy bereykten tegens den avond

---

1) Zulk eerbetoon bleef bestaan en werd b.v. in de Boerenrepublieken aan de Presidenten bewezen.

ten vijf uuren ons legerplaats aan de Traka of Vrouwenrivier, by een verlatene plaats van Pieter Erasmus. Onder weeg wierd een troep van 40 struysvogels en eenige elanden gezien: met het jagen op de struysvogels, van welke een geschoten wierd, raakten drie paarden van d'escorte op de loop, dewelke ter vergeefs wierden nagezet door twee dier manschappen, dewelke eerst 's avonds een quart na agt uuren op het afsteeken van eenige vuur pylen aan ons leger quamen.

Zaturdag den 19de do. was de lugt betrokken en 't begon met een koude weste wind 's voormiddags wat te regenen. Wy hadden ons ten half seven uuren op weg begeeven en moesten om het water niet te missen $^1/_4$ na thien uuren weder aan dezelve rivier de Traka legeren; hebbende de plaats van Rudolf Opperman ter regterhand van ons dog buyten 't gezigt.

Sondag den 20st do. betrockene lugt en weste wind, dog 's namiddags zonneschijn, verlieten wy de Traka 's morgens ten half seven uuren passeerden ten negen uuren de Kauka of Buffelsrivier en namen ten half elf uuren 's voormiddags ons leger aan de Loerie-fonteyn ter plaatse daar dezelve over zeer grote klipbanken haren loop heeft. Wy hadden hier ter regter zyde van ons de Zoetendaalsvalleys poort, by welke de Swarte bergen haren naam van Swarte bergen verliesen, en van waar aan dezelve verder voortschietende, andere willekeurige benamingen gegeeven werden, tot omtrent aan het einde, daar dezelve weder de naam van Swarte bergen bekomen. 's Avonds bragt een afgezonden Basterthottentot, twee van de absent geraakte paarden terug.

Maandag den 21ste do. was de lugt helder en even voor zons opgang koud, dog wierd op den dag heet. Wy vervorderden 's morgens ten half seven uuren onsen weg; en hadden ten thien uuren den Blyenberg ter linkerzyde, van waar de weg door eene afhellende vlakte voortging tot aan de Beeren valley; daar wy ons een quart na drie uuren neder sloegen: Werdende den Welede. Gestr. heer gouverneur door de manschappen uyt dat veld met drie salvos verwelkomd.

De Beeren valley leggende aan de Karigas berg, strekt zig wijd uyt en was nu begroeyt met dorre dunne ruygte, riet en gras, dezelve werd door de Kariga, ook de Buffels-rivier genaamt, welke daar door loopt, onder gehouden, en droogt geheel op wanneer die rivier afneemt gelijk doorgaans jaarlijks in de maand November geschied.

Wy kreegen onder weeg eenige duyzende springbocken in verscheidene troupen te zien, op welken eenige kogels afgeschoten wier-

den; maar dewijl men dezelve nauwlijks op 200 schreeden konde naderen, gelukte het slegts drie daarvan te doden: met deeze jagt hadden wy ons twee uuren langer onderweg opgehouden.

Dingsdag den 22de do. was 't even voor zons opgang met stil weder en een heldere lugt zo koud, dat de termometer op de friez punt van 32 graden daalde, maar de koude wierd op den dag afgewisseld door eene hitte, die even na den middag de termometer tot 78 graden deed rysen.

Wy hadden 's morgens ten half agt uuren ons leger opgebroken en begonnen de valley over te trekken, dog twee wagens van de bagagie in de kil van de Karigas rivier blyvende steeken, met welke uyt te helpen een uur toegebragt wierd, was 't half negen uuren eer wy van de Beeren-valley voortreden.

De grond van de valley zo wel als van de vlakte welke zig van daar verder uitstrekte, en daar wy vervolgens door passeerden, bestaat uyt swarte kley. Wy sloegen ons leger 's avonds ten half seven uuren op aan de Kariga, welke wy ter zyden langs gereden en door haar kromme bogten eens ten twee en vervolgens weder $^1/_4$ voor ses uuren gepasseerd waren.

Woensdag den 23ste do. was 't weer als gisteren; 's morgens ten seven uuren trocken wy op weg, waaren ten agt uuren de Kraanvogel-valley gepasseerd en raakten vervolgens weer in eene zeer uytgestrekte vlakte, daar eenige Gnous [1]) wierden gezien: Ten half drie uuren 's namiddags, namen wy ons nagt verblijf aan de Kareerivier omtrend de plaats van Gerrit Lotteringen aan de Cambdebosberg, van welke plaats dewijl de rivier byna opgedroogd en men niet als

---

1) In de reeds herhaaldelik vermelde „Nieuwste en Beknopte Beschrijving van de Kaap der Goede-Hoope . . . MDCCLXXVIII" wordt sprekend over „hertebeesten" de gnou behandeld. „Het is te verwonderen, dat een Dier, zoo groot en zoo zonderling als dit, als wy hier beschrijven . . . , tot heden toe onbekend gebleeven, of zoo onvolmaakt beschreeven is, dat men zich onmogelyk eenig denkbeeld daar van heeft kunnen maaken. De Hottentotten noemen het *Gnou*, en spreeken dat woord met een geklak van de tong uit, dat niet wel in schrift kan uitgedrukt worden; ik geloof deeze benaaming te moeten overneemen. De kennis daarvan is men aan den Hr. Kapitein Gordon verschuldigd. Dit Dier is byna zoo groot als een Ezel; zyne hoogte is van drie en een half voet, en zijne lengte van vier en een half, van tusschen de ooren af tot aan den staart. Deeze afmeetingen zyn genomen naar dien eersten, welke in de Diergaarde van Z. D. H. den Hr. Prins van Oranje was; maar zy, die eene volkomen vryheid in hun eigen land genieten, zyn veel grooter." Dan volgt een uitvoerige beschrijving. „Hy geeft tweederlei geluid, waar van het eene, ten aanzien van de sterkte, vry wel gelykt naar het bulken van den Os, en kan mogelyk niet beter uitgedrukt worden, dan door de verlenging van het woord *Gnou*. De Hr. GORDON gist zelfs, dat dit hem dien naam by de Hottentotten heeft doen geeven. Zyn ander geluid is zeer zonderling; het zelve is doordringender en zeer scherp; het gelykt naar dat van een Ryger, maar is veel sterker."

kuylen met staande water voor 't veeh vond, 't drinkwater voor ons met een wagen moest werden gehaalt.

De N.W. wind 's nagts zeer sterk waeyende nam tegens den dag een wynig af, en bleef

Donderdag den 24ste do. met zonneschijn zagtkens aanhouden, en liep op den namiddag meer na 't Noorden met een heete lugt. Wy braken 's morgens ten seeven uuren op, raakten thien uuren aan 't eynde van het Caroveld en in 't begin van de Cambdebo, passeerden ten elf uuren de Cambdeboos rivier en vertoefden twee uuren ter plaatse van Cornelis de Klerk, aan dezelve rivier geleegen; van waar ten een uur 's namiddags vertrocken zijnde, legerden wy ons twee uuren daar na digt aan een veeplaats van Abraham Overholster, 't Zeekoegat genaamt. Onderwegen lieten zig weder eenige springbocken sien, maar daar en tegen tot aan de Cambdebo's rivier verscheyde Gnous die kleine troupen en ook afzonderlijk liepen. Wy waren nu ten eynde van eenen langen en zeer verdrietigen weg, welke op den 9 deezer zijn begin genomen had door een dor, droog en woest veld: zijnde alleen begroeyt met bosjes en ook met doornbomen op zodanige uytgespoelde laagtens, daar by overvloedige regens, die in dit veld niet als in 't zomer saisoen by donder vlagen vallen, 't water afloopt. De grond van dit veld bestaat doorgaans uyt geele harde kley met kleine steentjes vermengd en meestendeels met losse steenen overdekt; ook veel doorsneden met klipbanken [1]) en rotsen die zig op de heuvels even boven de grond vertonen en voor een groot gedeelte blauw en zo brosch vallen, dat de uytsteekende schorsachtige punten afbreeken en vergruysen, wanneer men er slegts overgaat: met welk gruys de grond meest overdekt is. 't Veld van de Cambdebo daar wy nu in quamen, was integendeel in de laagstens overdekt met zeer schoon en hoog gras welk nu verdort stond; en aan de kant in het hangen [2]) van het gebergte digt begroeyt met doornbomen, tusschen welke 't gras meede zeer hoog uytschiet.

Vrydag den 25sten do. de lugt eenigsints betrocken zijnde met een z.o. windje, verlieten wy 's morgens ten ses uuren onsen legerplaats, passeerden ten negen uuren de Swarte rivier by de plaats van Christiaan Opperman en quamen ten half elf uuren op die van Johannes

---

1) Nu beschouwd als afrikanisme; de wording van het Afrikaans valt in Wikar's stuk op: opdragend, scherm, arm af, boutvlies, babianen, de weglating van de t bij de 3e pers. enk. indic. praes.: borrel en werk, pensvel, ongedierte, legewaan, afslachten, gebeloofd, gebewaard, gevernield, grafte, dronken, duytsman, pampoen, wegsteken, geslaan, flause.

2) Zie hierboven dl. XI bl. 81. Zo kan Hanglip ontstaan zijn uit Hangklip.

de Beer, meede aan de Swarte rivier gelegen; daar wy om uyt te rusten nog twee dagen vertoefden. Deeze plaats heeft hare situatie tusschen eenige Cambdebo's bergen in eene valley van vette kleygrond, welke voor een groot gedeelte met graan bezaayt en met wyngard beplant was, die door waterleydingen uyt de Swarte rivier geduurig bevogtigd en onderhouden moesten werden, uytgenomen in de maand November tot Februarij, wanneer de met dondervlagen nederstorde [1]) regens, zulks niet alleen onnodig maakten, maar ook weder nieuw gras voor 't veeh doed uytspruyten: de wijn die deeze plaats voortbrengt valt zeer schraal en van eene onaangename smaak, hetgeen veel aan de waterleiding, 't slegte vaatwerk en de behandeling kan toegeschreven werden.

Saturdag den 26ste do. Stil heet weer en de lugt betrokken.

Zondag den 27ste do. was de wind Z:W: en de lugt ook eenigzints betrocken en heet. Men had verwagt in dit verre afgelegene Cambdebo's veld of daaromstreeks te zullen aantreffen eenige Hottentots kralen, daar die natie op zig zelfs nog hare allereerste zeden en gewoontens zouden onderhouden; dog dewijl in dit gantsche veld geene andere Hottentotten meer te vinden waren, als de geene die zig reeds zedert eenige jaaren by de colonisten hadden verhuurt en met geheele familien onder dezelve ter woon waren gekomen zo vond men dezelve van hare eerste grond zeden en gewoontens geheel vervreemd, en men konde by dit dom en onwetend nakroost daar van niets meer ontdekken ofte naspeuren. [2])

Van de Cambdebo over de Sneeuwberg na de Plettenbergs rivier.

Maandag den 28sten do. de lugt beneveld en een zagt Zuydoostlijk windje, begaf zig den Weled: Gestr. heer Gouverneur en 't gezeldschap met een klein gevolg en de nodigste bagagien, 's morgens ten seven uuren weder van de plaats van Johannes de Beer op reys, tot eenen uytstap na de landstreek in 't N:O: ten N: van de Cambdebo; terwijl eenige colonisten met hunne wagens ons volgden: Wy quamen ten half negen op de plaats van Diederik Koekemoer aan de Twee-fonteynen over een spruyt van de Zondagsrivier daar de Sneeuwberg op gaat, raakten vervolgens ten elf uuren op de Sneeuwbergen een uur daarna ter plaatse van Carel van der Merwe Davidsz.

1) Lees: nederstortende.

2) Dit getuigenis is een waardevolle aanbeveling voor Wikar's reisverhaal, dat hierna komt.

aan de overzeyde van de Sneeuwbergse rivier, van waar wy ten half twee uuren weder afreden, komende ten half seven uuren ter plaatse van de weede: Hendrik Venter de Riet-fonteyn genaamt, geleegen over 't riviertje.

Dingsdag den 29sten do. helder zonneschijn, was de lugt in den morgen- en avondstond zeer koud, maar op den dag aangenaam en de wind Z:W: Wy verlieten 's morgens ten agt uuren de Riet-fonteyn, bevonden ons ten half een uur op de plaats van Johannes van der Walt en na een groot half uur vertoevens aldaar, 's namiddags een quart voor vijf uuren op de plaats van Barend Burgers. Hier zagen wy een menigte overblijfzels leggen van schapen die ten getalle van ruym 3,000, in 't midden van de gepasseerde maand Augustus, onder de sneeuw versmoort en door de kort daarop gevolgde swaare en koude regens waren verkleumd geraekt: op welke tijd de sneeuw aldaar vijf dagen lang ruym een voet hoog had gelegen en de koude zo streng was geweest, dat ook 't wild op het veld dood gevrooren gevonden wierd; deeze plaats is volgens de genomene observatien met de barometer, 4,800 Engelsche voeten hoger gelegen dan de oppervlakte der zee.

Woensdag den 30ste do. was 't 's morgens zeer koud, de termometer stond op 30 graden, en men vond byna een vinger dik ijs op 't lopend water: de wind bleef Z:W: en nam op den dag eenigzints af met een gematigde lugt. Wy begaven ons 's morgens een quart na agten van de laatstgemelde plaats, bereykten 's namiddags ten half twee uuren de plaats van Stephanus Smit aan het eindigen der Sneeuwbergen en legerden ons een quart na vijf uuren in 't veld aan de van Heydens fonteyn.

De Sneeuwberg dewelke van 't Zden na 't Nden zig na gissing seven mylen uytstrekt en ten Wten in de Caupsbergen [1]) loopt dog ten Oosten an de Bosch-berg stoot, zeer schaars van brandhout voorzien; en van timmerhout geheel zijnde ontbloot, strekt zulks voor de bewoonders van dat gebergte in de strenge koude die dezelve moeten ondergaan, tot een groot inconvenient: te meer daar dezelve zig op de armoedigste wyse moeten behelpen, [2]) en hunne wooningen meest alleen bestaan in een enkeld laag gemuurd vertrek, zonder afzondering, zijnde met een zoort van grof riet zeer ondigt gedekt; welk vertrek tevens tot koornschuur en berging van andere goederen is dienende. In deezen armoedigen toestand, vond men evenwel

1) De Kaup.

2) Voortrekkers van omstreeks 1780!

dat de huysgezinnen voorzien waren van zodanige boeken, als hun, by gebrek van gelegentheyd tot den openbaren godsdienst verstrekten om dezelve in hunne huysgezinnen met elkanderen te kunnen oeffenen: meestal waren zy zedig, redelijk wel onderleid en sterk verlangende na eenen leeraar, zo om 't nut van den openbaaren godsdienst, als om 't gebruyk der H. Bondzegelen; [1]) zy wenschten insgelijks dat over hun verre geleegen landstreek eenen drost of ander amptenaar de regeering representeerende, mogte werden aangesteld, om van na by ten hunnen algemeenen besten te kunnen werden bestierd.

De Sneeuwberg maakt een zeer hoog land met punten en bergen die daar uyt op nieuw voortkomen; welke door tusschen schietende ruyme en uytnemend grasryke vlaktens, die van fonteynen voorzien zijn, van elkanderen werden gescheyden; dezelve punten en bergen zijn zeer verschillende van gedaante, zommige derzelve vertoonen zig spits, rond en langwerpig, dog de meeste, voor al na de Cambdebo, schieten op met eens, twee en drie tusschen uytsteekende vlaktens, dewelke zo wel als de toppen die meede ruym en vlak zijn, overvloedig veel gras uytleveren: welke vlaktens in het hangen en boven op de bergen, met lootregte, dog niet zeer hoge klipkransen omboord zijn.

De colonisten, bewoonders van dit gebergte, leiden grote schade overlast, van de agter dezelve ten N:Oten zig schuyl houdende zogenaamde Bosjesmans Hottentotten: dewelke hun zedert eenige jaaren door continueele strooperyen van hun veeh, daar derzelver voornaamste bezittingen in bestaan, hebben berooft en nog blyven beroven, hetgeen die swervende en woeste, dog in haar doen zeer doortrapte menschen, op de onverwagste wyze uytvoeren, wanneer 't veeh in 't veld ter wyde loopt: hunne gewone wyze is, zig op de bergen boven de plaatsen te verschuylen en de gelegentheyd af te loeren wanneer de huysman zig van zijn plaats begeeft, den veehoeder van geen schietgeweer voorzien is, of een gedeelte van 't veeh om een hoek of draey van 't gebergte buyten 't gezigt van de gewapenden hoeder raakt: by welke gelegentheeden zy 't veeh roven en zodanig sterk na hunne schuylplaatsen voortjagen, dat zy niet schielijk genoeg werdende vervolgd, zomtijds na verloop van slegts eenen dag, te paard niet kunnen werden agterhaald; terwijl zy van 't geroofde veeh onder wegen doden en laten leggen al wat niet spoedig

---

1) **Een duidelik getuigenis voor de Godsdienstzin der Boeren.**

genoeg volgen kan, en hetgeen overblijft, dadelijk onder hun verdeelen, doden en schielijk verslinden.

Den ongewapenden veeh hoeder werd door hun overvallen en afgemaakt, dog 't op een loop zettende, door vergiftigde pylen zodanig doorschooten dat er zeer zeldzaam 't leven van werd afgebragt: waar door zy tragten te beletten dat er eenige spoedige kennisse van hunnen gepleegden roof gegeeven en zy dus agtervolgd zouden kunnen worden.

Van dit volk, 't welk van den eenen berg op den anderen voorttrekt zonder een vaste verblijfplaats de [1]) houden; en wanneer zy hunne sein vuren hebben aangestoken, zig ter stond van daar begeeft, om niet te werden betrapt, konde men geen een te zien krygen. Een derzelve een doortrapte fielt zijnde, welken reeds twee maalen gevangen genomen en eenigen tijd by de colonisten woonachtig was geweest op onse reyse sijnde meede genomen, had zig op 't gezigt van eenige in 't gebergte aangestokene vuren, in de nagt geabsenteerd en had ook, zoals wy by onse terugkomst in de Cambdebo vernamen, intusschen zijn wijf en kinderen afgehaald en meede gevoerd. Dewijl de Sneeuwberg door onse colonisten voor als nog niet zeer sterk werd bewoond en de plaatsen zo wijd van elkanderen gelegen zijn, dat men by 't exteren [2]) van eenige stroperyen der Bosjesmans, elkanderen niet tydig genoeg kan byspringen, werd in 't algemeen vertrouwd dat dien berg meerder werdende bewoond, gelijk, zonder elkander in de wyden te benadeelen gevoegelijk genoeg geschieden kan, men de Bosjesmans met sterker magt afkeerende, dezelve zoodanig zoude afschricken en na hunne oude verblijfplaatsen terug dryven, dat ten laatste hunne roveryen van zelfs zouden komen op te houden.

Donderdag den 1ste October: De gepasseerde nagt viel uytnemend koud, zodat 's morgens 't ijs iets dikker als gisteren gevonden wierd: de lugt was 's morgens helder en de wind zuydoostelijk, dog 's namiddags na 't N:Wte gekeerd en redelijk koel. Wy sloegen 's morgens ten ses uuren weder op weg, passeerden drie uuren daar na de Champagne poortsrivier, en legerden ons ten vier uuren 's namiddags in 't veld aan de Wetsfonteyn van waar

Vrydag den 2de do, 's morgens een quart voor ses uuren de weg wierd vervolgd, zijnde de lugt betrokken met eene zagte N:W: wind. Onder weeg zagen wy de practijk der Bosjesmans om zig van wild

1) Lees: te.

2) Lees: existeren.

Kraal van Boesmans.

te voorzien. Verscheydene groote miershopen in eenen ruymen omtrek, waren door hun verbroken en weder opgezet, om zig daar agter te verschuylen en 't wild van naby in te wagten, ten eynde hetzelve met hunne pylen te kunnen treffen : op ander plaatsen hadden zy op verscheydene afstanden langs eenen geheelen streek steenen op elkanderen gestapeld, zo dat men zig van verre verbeelde zo veel zittende en staande menschen te zien, waardoor 't wild, gejaagt zijnde, verschalkt werd, ter zyden afwijkt en door de geenen die zich in de passagie verscholen houden, met gemak van naby kunnen werden waargenomen. Ook maken zy diepe gaten met eene overeynd staande scherpe houte pen in 't midden en met takken, ruygte en losse aarde overdekt, om 't gejaagde wild op de pennen te doen neder storten, of ook wel, wanneer de gaten met geene pennen voorzien zijn, levendig te kunnen vangen. Wy hadden 's voormiddags ten half thien uuren de schuilhoek ter regter zyde van ons; en namen ons nagt verblijf om half twe uur aan de Seydsfonteyn omtrent de Plettenbergsrivier, hebbende het gezigt aan de overzyde van dezelve rivier; op de Gordons bergen, onder welke zig een vertoonde in de gedaante van eene Turkse Mosque, waarom dien berg ook de Mosque genaamd werd. Het gantsche land van de Sneeuwberg af na deeze rivier en zoo verre men aan de overzyde der rivier konde zien, loopt met afhellende en opdragende vlaktens voort, tusschen verscheidene niet zeer hoge bergen, zijnde de vlaktens met uytnemend hoog gras overdekt.

De Sneeuwberg van zeer wynig wild zijnde voorsien, sagen wy met veel vermaak na het passeeren derzelve onderscheidene zoorten in dit veld, als elanden, quagas, gnous, herten, springbocken, reebocken, hasen, bosch-verkens en velerley gevogelte. Wy begaven ons

Saturdag den 3de dito met helder, stil en aangename zonneschijn weer na de gemelde Plettenbergs rivier, die wij bevonden tamelijk breet en met zeer groote en diepe gaten uitgespoeld te zijn; in de gaten van de rivier onthouden zig de zeekoeyen in zulk eene menigte, dat men slegts in twee van dezelve gaten, dezen dag 20 stuks stieren, koeyen, en kalveren doodschoot. Dit water dier, welke in beide geslagten de zeekoe werd genaamd, is genoeg bekend dat, zig in 't water ophoud, alleen gras tot voedsel gebruykt en 's nagts op 't land ter weyde loopt, gelijk ons aan de menigte van sporen, en de wegen die dezelve langs de rivier en verder op, expres hielden, volkomen quam te blijken. Wy bleven

Zondag den 4de do met zonneschijn, aangenaam weer en een

N:Wtlijk lugje aan de meergem: rivier vertoeven: terwijl de meede getrockene colonisten zig bezig hielden met het speck van de gedode zeekoeyen af te snyden en in te zouten. Ondertusschen vertoonde zig 's namiddags ruym twee uuren lang een zeekoe met haar kalf op den rug, telkens met de kop ten halven en met de kop van 't kalf volkomen boven water; en bleef niettegenstaande de bewegingen en 't geschreeuw dat wy maakten om haar vrees aan te jagen, ons aanhoudent nieuwsgierig aanzien: Den Weledelen Gestr: heer gouverneur hier door aangezet, bragt de koe, met eenen enkelden schoot de kogel zo wel voor in de kop, dat zy opstonds dood weg zonk en 's anderen daags 's morgens aan den oever der rivier opgespoeld gevonden wierd. 's Namiddags wierd ruym twee hondert schreeden van de rivier ten Z:Z:Oten van de mosque een gedenksteen opgeregt, waarop 't wapen en de naam van den Weledelen gestr: heer gouverneur, nevens dit jaar getal uytgehouwen was. [1])

[17] **Berigt aan den Weleedelen Gestrengen Heer Mr. Joachim van Plettenbergh. Raad extra ordinaris van Neederlands India, Gouverneur en Directeur van Gabo de Goede Hoop en den ressorte van dien &a &a &a van 't geene myn ondergeteekende ontmoet is, wat ik gehoord ende gezien hebbe, zeedert dat ik langs de groote rivier op ende needer gesworven hebbe.** [2])

Toen ik met veel perykel aan de groote rivier quam, vond ik onder de Comp. wagedrift (namelyk waar Hoppe zyn togt door gegaan is), 3) aan de Goedous 4) eenige Hottentotten uyt 't klyne Nomakkoasland 5), welke door de rivier laagen, op leeg 6) waater wagtende

1) Het vervolg van deze reis wordt later vermeld, daar dit in hoofdzaak met Kaffers te maken heeft.

2) *Rijksarchief, 's Gravenhage. Kol. Aanw. 1914. Van Plettenberg-archief, N°. 29.*

3) Zie hierboven bl. 32.

4) Een zijrivier van de Grote Rivier.

5) Van Hendrik Jacob Wikar's reisverhaal bestaat een gekuiste „editio ad usum Gubernatoris", die de aantrekkelikheid van het onopgesmukte origineel mist. Bij aanhaling zal het B. genoemd worden. Er wordt in meegedeeld dat Wikar in het begin van September 1778 in de buurt van de Grote Rivier kwam en aan de „Goedaus, na het beduiden der Hottentotten ses Dag reisens van de zee gelegen, eenige Hottentotten van 't geslagt der kleyne Namacquas" aantrof; dat geselschap had bij zich vijf draagossen, beladen met het huisraad, enz. van deze inboorlingen, en drie slachtbeesten.

6) Bedoeld is laag water.

om door de rivier te gaan, na de groote Namacquoas om van die voor coraale en tabak beesten te handelen, welke Hott.s dewyl de rivier niet zakte, maar meer vol wierd my zeyden dat zy geresolveerd waaren om de zon op te trekken (dat is t. Z. 1)) na 't oosten na 't Eynikkoa land, 2) om aldaar te handelen, welke resolution my zeer

---

1) Men trekt dus ten Zuiden van de Grote Rivier naar het Oosten.

2) De Eynikkoa zullen hun naam, Eyniqua, gedragen hebben naar de Eyn (= Grote Rivier, Chari of Gariep, nu Oranje Rivier), cf. Van der Stel's reis, hierboven Deel XI bl. 191.

B. geeft een systematiese opsomming der volkeren aldus:

Dan om in 't vervolg de natiën van dewelke in dit berigt gesproken werd, 1) te beter te kunnen onderscheiden, zal 't dienstig zijn vooraf dezelve met namen bekend te stellen en aan te wysen en welke streeken, langs en omtrent de groote rivier, dezelve zig onthouden: hiervan zijn my deeze navolgende ses onderscheidene volkeren te voren gekomen als

I De groote Namacquas, ten noorden van de rivier tot aan de zee wonende, van deeze heeft men agt of negen kralen met namen Sambdama, Camingo, Thabobé, Thaykoa en anderen meer, die ieder zijn byzondere capitain heeft, dog alle tezamen gehoren onder den Thaykao of grooten Capitainskraal, wonende seventhien of achtien dagreisens van 's Compˢ wagendrift. Schoon van de onderhorige kralen eenige zijn met namen de Sambdama en degeene die naby de zee wonen, die wynig gehoorzaamheid aan hunnen opperhoofd betonen, ja zelfs tegen hem oorlogen en zijn vee roven, is dezen egter by de anderen zeer gevreest, zodat zig niemand durvt verstouten eenig quaad van hem te spreeken, regerende onbepaald zonder zig aan eenige gewoontens te binden, waardoor ook 't aloud gebruik onder de Hottentotten, dat geene neven en nigten met elkanderen huwen, door hem onder de zynen is vernietigd, en hy allereerst tegen die gewoonte, eene zodanige nabemaagde, zich ten wyve genomen heeft. Ook legt hy schattingen op de zynen, zodat wanneer hy komt te verarmen, ieder van zyne onderhorige capitains vier vaarsen en een os moet opbrengen; en ook by den handel zyner soldaten, de betaling die zy genoten hebben, voor hem werd gebragt wanneer van ieder een stukje van twee of drie duim tabak werd gekort.

II Eynicquas, meede ten noorden van de groote rivier, oostwaards omtrent vijfthien à twintig dagreisens van 's Compˢ wagendrift, boven den grooten waterval 2) wonende, daar dezelve, zo op de eilanden in de rivier, als over dezelve zig onthouden tot aan de Gysicquas; hebbende meede verscheide kralen met namen Namnycquas, Tkouqua, Aukoucqua en andere meer.

III Koracquas, zig onthoudende ten noorden van de rivier, daar dezelve zuid-oost opdraaid en ook wel gedeeltelijk ten zuiden van dien, dewelke uit onderscheidene groote kralen bestaat, in 't gemeen Kouringais genaamt, ook Husingais en andere meer, zijnde weder in klijndere kralen verdeelt, dog die tezamen de groote Koracquas natie uitmaken; deeze natie is meede zeer oneenig, zodat zy elkanderen beoorlogen en beroven.

IV Blicquas, wonende noordwaards vier dagreisens vanden z.o.lyken draay der rivier, over eene ruime vlakte, die in 't drooge jaarsaisoen geheel van water is ontbloot, hetgeen de onderhandeling van deeze zagtzinnige en vernuftige natie, met de andere zeer moeielyk maakt. Tot dezelve gehoren, als eenen afgescheurden tak, nog de Gysicquas, die zig ten noorden aan de rivier tusschen de Eynicquas en Koracquas onthouden; zijnde Gysicquas of tweelingskraal genaamt, omdat dezelve met de Blicquas niet als in gedeeltens over en

---

1) Berigt aan den Hoogedelgeboren en Gestrengen Heer Joachim, Baron van Plettenberg, raadt extraordinair van Nederlands India, mitsgaders Gouverneur en Directeur van Cabo de Goede Hoop, met den ressorte van dien etc. etc. etc. gedaan door den soldaat Hendrik Jacob Wikar van Gottenburg geboortig, wegens hetgeene hem in zijn omzwerven langs de groote rivier aanmerkenswaardig voorgekomen is.

2) „De Groote Waterval Aukoerebis, in Oranje Rivier, of Garieb; in het Einiquas land." (*Gordonverzameling N°. 42*).

In onze dagen wil men de naam „Auhgrabies" vervangen door „King George Waterfall."

paste en ik haar daartoe nog meer aanraayde, dat eenige die van haar daar nog teegen waaren, op mijn aanraaden 't ook toestemden. Het gezelschap van die Hott.ⁿ bestond uyt 8 man Hottentots, vijf meyden [1]) en 2 kinderen, onder welke drie Hott.ˢ en eene meyd waaren die Duyts verstonden, [2]) over alle deeze was den Hott.ᵗ Claas Barend [3]) 't hoofd, zijnde een Goeyeman Hott.ᵗ [4]) uyt 't boovenland, en hy is al eens met Jac Koetzee [5]) op togt na de groote Namacquoas geweest. Hy was nu hier woonagtig.

Aan deeze Hott.ᵗ zeyde ik of maakte ik weys, dat ik een inboor-

weder komen te wonen. Deeze hoofdnatie of Blicquas brengt jaarlijks in 't natte saisoen tot de andere aangrensende volkeren in ruiling tegens vee, over, yzere en kopere koralen ooren armringen, assegayen, bylen, elsen, messen met zonderling gewerkte elpenbeene hegten, lepels van elpenbeen, renosserhoorn en zwart ebbenhout, houte backen, tabak, kafferskoorn [1]), kalbassen, zeer kunstig bereide hartebeestevellen en andere zaken meer.

V Damracquas wonende noordwaards zeer wyd af tusschen de groote Namacquas en Blicquas; door welker landstreek volgens beduidenis een andere zware rivier haren loop heeft. Dit volk, verhaalde men my dat klyner van gestalte als de Blicquas en zwart als de Kaffers zoude zijn, hebbende blyken van de kinderpokken en insnydingen op 't aangezigt. Zy werden by de Namacquas zeer minzaam onthaald, alleen uit vrees voor de toverkunst, die aan dezelve toegeschreven werd.

Alle welke natiën van malkanderen kenbaar onderscheiden zyn in kleding, spraak, gestalte of gelaat; en hun vast verblyf in zeekere bepaalde landstreeken houden, daar integendeel de

VIᵈᵉ natie, by de Hottentotten in 't algemeen Tkaboek genaamd, als menschen die arm zyn en zich in bosschen en wildernissen onthouden (daarom by de ingeseetenen bekend onder de naam van Bosjesmans) overal rond zwerven. Van deeze zijn er die onder de Hottentotten wonen en van dezelve tot veelderlei diensten en byzonder in de oorlogen als huurlingen werden gebruikt, blyvende gemeenlyk verkleevt aan die natie daar zy zig onder begeven hebben [2]). Buiten de oorlogen genieten zy tot bezolding eenige givten van vleesch en ander voetsel; dog deelen zy in den oorlog meede van den buit, die er werd gemaakt, hetgeen hun eenige wynige bezittingen van vee verschaft, hebbende egter voornamentlijk hun bestaan uit de jagt van renossers, zeekoeien en ander wilt, alsmeede van de visschen uit de rivier [3]) en gedeeltelijk ook uit den roov van vee by de Hottentotten, daar zy niet onder wonen. Andere die geen vast verblyf onder de Hottentotten hebben zyn zeer menschenschuw en moordadig, en onthouden zig meest in gebergtens, bosschen en wildernissen, daar zy hunzelfs met slangen, hagedissen, muisen en meer buitengewone spysen voeden, van welke zig de andere Tkaboeks onthouden. [4]) Onder deeze natie, zeer klijn van gestalte en doorgaans blanker zijnde dan de andere, vind men veeltijds vrouwen en kinderen met blosende kaken, dog de groote armoede, die zy moeten ondergaan, brengt te weeg, dat zy vermageren en de vrouwen onder hun nauwlijks sterker geborst zijn als de mannen.

1) Toen reeds werd dus het woord meid voor de vrouwen der inboorlingen gebruikt.

2) Ze hadden volgens B. Hollands geleerd in dienst bij kolonisten.

3) Let op de Hollandse naam die Hottentotten droegen.

4) Lees: „Goenjeman". Met „het bovenland" wordt aangeduid land tussen spreker en de Kaap, dus in Zuidelike richting.

5) Zie hierboven bl. 18.

1) *Sorghum caffrorum.* Beauv.

2) Een bevestiging van de meedeling in Deel XI, bl. 157.

3) Een zeldzaam voorbeeld van visetende inboorlingen die niet aan de kust wonen.

4) Een juiste onderscheiding van de twee beschavingstoestanden onder de Boesmans.

ling deezes lands [1]) was, en dat ik graag met zijn gezelschap wilde meegaan om booven langs de groote rivier een plaats voor my te zoeken, daar hy om verblijd was, weetende dat hy my, by zig hebbende, beeter als anders voor roovers verzeekerd was. [2]) Dus zijn wy van de Goedous na de Comp. waagedrift getrokken in een halve dag. Alhier stapten eenige van haar voorneemen af om langs de rivier op te trekken, zeggende dat de rivier passabel was, om door te koomen en in de groote of kay Nomakkoa waaren haare vrienden, dus aldaar voordeeliger voor haar, als by Eynikkoas; ik liet my ook bepraaten, by my zelven denkende, dat de Namaquoas rijk van vee en goedaardig voor een mens waaren, zo als my beduyd is, maar daarenteegen de Eynikkoas natie, nog onbekend en kwaadaardig zoals my berigt wierd, (en zoals ik na dato vernomen heeft is 't ook zoo ten opzigte van haar eygen geslagt (of de Hotts) maar my hebben ze dan wel behandelt, en waaren zelfs verleegen als my wat weederwaardigs ontmoete dat zy als schuldig mogten aangezien worden, en als ik onder haar kwam te verongelukken, dat zulks van mijn natie (of de Christenen) by haar gezogt en gewrooken zoude worden). Maar 't was of het God den Heere bestierde dat ik na het oosten langs de rivier moeste trekken, want 's morgens was de rivier weer en kant en wal vol.

Dus getrokken 4 September na Claas Bastaard zijn craal genoemd de Kakais en aldaar 3 daagen stil geleegen, onder welke tijd den bastaard Claas te huys kwam, welke na de groote Namacquoos was geweest, om te handelen, by chabobe en de Keykao, [3]) die 't aldaar voor goed aanprees dat ons weer deed van voorneemen veranderen, om langs de rivier op te trekken, nu maakten wy al vlot klaar om over te gaan, maar als de [4]) vlot [5]) klaar was, vertrouden zig de zwemmers [6]) ons niet door te brengen, zeggende dat de water nog te sterk was.

Voorgenoemde Claas Bastaard wist my te verhaalen dat hy by de Keykao of kapiteyn Kandelaars kraal hadde gezien 2 keerels met 2 meyde en kinderen van de Damracquoa natie, zijnde zo zwart als

---

1) Een Boer bedoelt hij.

2) Volgens B. bezat Wikar een rijpaard en vuurwapenen.

3) Twee stammen der Grote Namaqua.

4) Met de lidwoorden neemt men het dan al niet zo nauw: de vlot, de water e. d. Ook nu nog zegt men van een snel stromende rivier met veel water „die water es baja sterk."

5) Volgens B. waren deze vlotten gemaakt van wilgebomen, verbonden door touw, gedraaid van de bast van doornbomen.

6) Twee mannen zwommen voor aan het vlot, zes er achter om te duwen.

tarentaale [1]) en alle pokdaadig. [2]) Deeze natie zoals ik na dato vernoomen heb woonen onderkant de Blicquoas [3]) aan de andere groote rivier die na het Noord loopt, zijn klijnder van gewas en statuur als de Blicquoas en in haar gezigt gesneeden. Deeze Damracquoas worden by de Nomacquoa capiteyns goed uytgevoerd en opgepast al uyt vreeze omdat ze voor zware toovenaars gehouden worden, die ook zelfs den weer en wind zouden doen veranderen, na hare vertelling. Onder gemelde Keykao capiteyns gebied zijn nog 8 kraale die ook capiteyns hebben zelfs de voorste Namacquoa hier vandaan, gen. de Kamingou die aan 't warme bad [4]) en zomtijds wel aan de groote rivier aan de overzeyde liggen.

Deeze kapiteyn is byna een afgod by de Nomacq: want niemand mag van hem quaad spreeken, hy laat zig ook schatting geeven om zijn honeur op te houden want als hy verarmd word moeten hem alle de kapiteyns, onder zijn gebied staande, elk 4 veerze en een os geeven, en als zyne soldaten wat verruylt hebben brengen zy de betaling eerst by hem om te wyzen, wanneer dat hy van den tobak van yder, een kortom [5]) afneemt. Hy steld ook wetten en laat hem ook gehoorzamen want voor deezen hebben neeven en nigten nooyt moogen trouwen by de Namacq: want dat zo veel als bloedschande by haar gereekend word; neef en nigt word by haar zo benoemt als broeder en zuster, en ook alzo in waarde gehouden, maar deeze capiteyn Kandelaar heeft voor eenige tijd gebooden (om eygene interessehalven) dat neeven nigten trouwen moogen. Dit word nu ook by haar zint die tijd gedaan, nu meyden zig alleenig zusters en broers, maar 't volgende geloof hebben ze dat by haar als een pligt geagt word, die niet verzuymd kan worden, als de broer komt te sterven moet de overgebleeven broer zijn overleedene broeders weduwe trouwen, en dit huwelijk, is zo heylig dat de andere vrouwen deezes mans hare jaloursheyd niet durven laaten blyken, ook als de vader komt te sterven, moet de oudste zoon zijn vaders jongste vrouw trouwen, maar de oudere vrouwen niet.

---

1) Tarentaal, paarlhoender. (*Numida mitrata* of *Numida coronata*). Damracquoa worden nu Damara genoemd.

2) Pokdalig is bedoeld.

3) Hiermee worden Beetsjoeanen aangeduid. Cf. Deel XI, bl. 62, noot 1.

4) Welk Warmbad is bedoeld?

5) Een kort stuk tabak. Cf. *Ten Rhijne, Op. cit. Cap. XXVII* De lingua eorundem: „.... nisi illi, qui dudum prope *fortalitium* vitam transegere, nostratibus se accommodent, plurima *Belgica* vocabula, sola terminatione diversa callentes. Omnia ferme finiunt in *kom*, ut *tabaqkom*, tabacum, *kortom*, portiuncula, *horom*, audire &c." Cf. ook hierboven bl. 6.

Ik vroeg dan, hoeveel vrouens dat een Namacq: te gelijk bezat, antwoord, ten minsten 2 ook wel 3, 4 à 5 ook wel is gebeurt 6, weederom gevraagt waar koomen al de vrouwluy vandaan, Antw.: Om de beeste halven vind men zo veel grafte in dat land, maar niet van ziekte, dat is te zeggen : de Namacq: keerels vermooren alle jaaren zo eene meenigte van malkanderen om de beeste, de meyden koomen niet in den oorlog, daarom schieten zy over, en door dien weg die in 't leeven blijft en overwinnaar is word zowel rijk van vee als van vrouwens. N.B.)

Van avond [1]) kwam er een party van de Boestjesmans Hottentots uyt de zandveltskraal of Samgomomkoa, deeze hebben vee maar weynig, zijn tog geene roovers maar omdat ze zig meest met wildschieten en veldkost geneeren worden ze Chaboup of Bossiesmans van de Namacq: genoemt. Deeze Samgomomkoa zijn meestendeels vrienden met de Eynikkoa, waar wy heen willen, zy hadden al van onze komst gehoord, prezenteerden zelfs haare dienst aan, om mee te gaan na de Eynikkoa, en den weg te wyzen. Zy wisten ons ook te vertellen dat de onderste Eynikkoa genaamd de Namnykoa of krosdragers, oorlog met de boovenste genaamd de Gyzikoa of tweelingkraal gehad hadden, en een groote trop beeste van de laastgemelde afgenoomen, en ook dat de laatstgemelde waaren na de Blicquoas gevlugt. (De helft van de Gyzikoa natie woond aan de andere groote rivier [2]) en zy zijn zelve bastaard blicquoas).

Deeze vertelling was maar ten deele waar, want na dato by de Namnykoa koomende, verstonden wy dat het wel zo was, maar de Gyzikoa hadden nog grooter trop beeste van de Namnykoa weeder afgenoomen, als de eerste van haar, en dat ze nog in haar land woonden, maar de capiteyn met meer volk van de Gyzikoa was in den strijd gesneuvelt.

Met boovengemeld Samgomomkoa of Zandveltsvolk, zijn wy nu op reys gegaan, en tot na Koungama getrokken alwaar wy een met pijl gekwetste Hartebeest doodschooten. Den 11 overgebleeven om de vlijs te droogen, [3]) 12 getrokken na Gouns alwaar de Zandveltsvolk (Samgomomkoa [4])) haare kraal was. De kraal was ver-

N.B. De Keykao capiteyn met zijn onderhoorig volk voeren altijd oorlog met de Zambdana en de Hottentots die langs de visrivier en na de strandkant woonen.

---

1) B. vermeldt dat het 9 September was.

2) ?

3) Tot padkost namelik.

4) Samgonomaqua komt in B. voor.

deelt, dat hier maar 13 strohuysen was. De rest van de kraal was om datter teegenswoordig de tijd van de voogelstruyseyers is, na de grasvlakte getrokken, der capiteynennaam waaren Gounzaap en Ouga, waarvan de laatste mijn reyscamraat en broeder geworden is.

Den 13 September slagteden zy een beest, waar zy my en mijn gezelschap ook van gaven. Wonderlijk leeven zy want als ze op reys gaan slagten ze te huys en eeten dan zo lang dat alles op is en met die buyk vol loopen zy zonder kost meede te neemen, wel een maand lang, leevende alleenig van veldkost. Den 13 zijn wy met 11 man Hott[s] van de Samgomomkoa getrokken, tot waar Zabisies rivier in de groote rivier inkomt, 14 tot na Kamasrivier, 15 over de Nakourisberg gepasseert na de Chabous (de brakke water genaamd) bezwaarlyke weg gehad over de berg, boovenin den berg zijn groote steene, bezonders na marmer gelykende, hier is het mooyste velt in de grasvlakte wat ik ooyt gezien heb, maar jammer dat de fonteyn brak is en datter maar een naauwe poort na de rivier gaat.

Hier aan de overzyde van de rivier leg een Bossiesmanskraal genaamd: de Nanningai of bergklimmers hebben vee en volgens beduyding veel sterker van volk en strohuysen, als de voorige Samgomomkoa; bragten ons 3 schapen en 1 kalf tot slagtvee, voor tobak en daga; hier hebben wy een zeekoey gekwetst, en zijn wy dus hier gebleeven om die op te zoeken; by dit geval heb ik ondervonden dat men ook met een klyne donderboskoegel een zeekoey kan dood schieten als 't maar half tin half loot onder de koegels is, de zeekoey kopbeene zijn zo hard dat een koegel van puure loot daarop slaande zo plat als een koek word. Hierby wierd ik ook gewaar dat de Bossiesmans niet durven doorzwemme waar een zeekoey of 2 legt, en is my ook verhaalt dat al meenige Hott[s] van zijn leeven van zeekoeye middel door gebeeten zijn en oude Gouzep of Baartman toonde my zijn borst daar een zeekoey van zijn leeven al ingehapt hadde, maar dat was op de wal voorgevallen, 's nagts als zy zeekoeye gejagt hadden, welke manier van jagte ik wel verders beschryven zal.

Onse gezelschap van Bossiesmannen waaren door de rivier gezwommen, om de gekwetste zeekoey op te zoeken en vonden hem nog leevendig aan deeze zyde [1]) van de wal leggende, want de andere zeekoeye hadden hem al uyt gebeurt en 't vreeten van de vis kan de gekwetste zeekoey ook niet verdragen dat hy de wal kiezen moest, hy lag nu onder de hoever [2]) dat wy dees kant zijnde hem niet zien

1) Dus de Zuidzijde.

2) Oever.

konden, maar zy wel van de overkant, dus schooten wy op een gezonde digt aan de wal leggende zeekoey en de gekwetste lag onder de hoever, digt by ons, die wy niet zagen, anders had men hem met een assagay kunnen dooden; toen de schoot af was, zag wy eerst dat de gekwetste zeekoey begon te spartelen, om in 't water te koomen, die ons ook ontglipte wijl de koegel niet onder wilde; nu begon 't al donker te worden, en 't was ver na onze leegerplaats, maar de Bossiesmans zwommen tog deur, ver onderkant van waar de zeekoeye laagen, en kwamen by ons.

T' was nu braaf koud en ik was hier maar in mijn hembd en broek, dat ik overleyde om maar by de vuur te zitten, en zo den nagt deur te brengen, maar de Bossiesmans maakten voor my een warme kooy, dat ik slapen kon, zy maakten eerst een groot vuur op de zand en als die uytgebrand was, graafden zy in die warme zand een sloot zo lang als ik was, leyden gras en bossies in die warme sloot, waarin ik gong leggen my met gras en bossies toedekkende, de warmte uyt de grond waar ik op lag, deed my zo goed dat ik wel haast in slaap viel, en den nagt gerust deurbragt. Zo een kooy noemen zy eykaro. [1])

Een oud vader en capiteyn van de Bossiesmannen genaamd Ougaa [2]) bediende my van avond, en aanbood om my als opligtbroer aan te neemen, [3]) daar ik ook in gewilligde, maar ik had geen beeste zeyde ik om hem te geeven, maar hy zeyde my dat de tobak was net

---

1) Voorzover bekend nergens anders vermeld.

2) Wikar geeft niet de vertaling van de naam. In het namen geven plachten de Hottentotten dikwels een gebeurtenis te herdenken die bij de geboorte plaats vond. Graevenbroeck (*Op. cit.*) verhaalt er over: „Een kraamvrouw dienen hare naaste vrouwelijke bloedverwanten als vroedvrouwen. Op den achtsten dag na de geboorte van het kind, en somtijds later, wasschen zij de kraamvrouw in den winter met lauw, in den zomer met koud water van top tot teen in haar hut, terwijl al de mans verwijderd zijn; en eerst dan laten zij haar toe om uit te gaan. Daarna noodigt de man zijn bloed- en aanverwanten uit om op zijn plek zamen te komen, waar hij dan, als men zamenzit, het eerst zijn vrouw vraagt over den naam dien men het kind geven zal. In den regel stemt hij met haar in, en dan juichen al de rest de schranderheid der kraamvrouw toe, begroeten het kind bij zijn naam, en na het even, als zijn ouders, gelukgewenscht te hebben, brengen zij den dag door met het vieren van het geboortefeest. Ik ken een Naturel, die *Gauda*, d.i. *Damhert* heet, omdat op den dag van zijn geboorte, terwijl zijn moeder niet wist welken kost zij te eten zou geven, zijn vader met herten beladen van de jacht thuis kwam, zoodat men het vleesch aan de hongerige gasten kon geven, en de vellen als zwachtels voor het kind kon gebruiken. Vandaar de naam dien zij het gaf. Een andere kwam midden in den zomer in de kraam, net op een tijd dat de zon met zijn stralen de aarde en het vee het meeste droog maakt, en gene dus dor is, het vee geen melk geeft Toen nu de kraamvrouw hierbij nog zag dat ook haar eigen borsten droog waren, noemde zij haar dochtertje *Bithatà*, een zamenstel van *Bi*, melk, en *Thatà*, gebrek, en dus met een zeer gepasten naam."

3) Deze meedeling is zeer merkwaardig en verklaart wat oudere schrijvers wel opmerkten. Graevenbroeck (*Op. cit. vert. Van Oordt*) geeft er voorbeelden van: „Allen zijn

zo goed als beeste van mijn kant; als ik van zijn leeven beesten kreeg, dan konden wy malkander over en weer geven, zo niet hy was tog mijn broer en zou mijn nooyt verleegen laaten, maar my helpen en getrouw weezen dat ook na dato waar geworden is, want ik moet voor God en de menschen bekennen, dat hy my niet alleenig als een broer, maar zelfs als een vader in al mijn jammer, elende, hongersnood en levensgevaaren geweest is. Volgens Hottentots manier mag ik hem nu niets weygeren, als hy my vraag, en ik 't heb, moet ik hem in alles helpen en bystaan, en hy daarteegen aan my ook net zo. De ceremoniën van haar hierby gebruykelijk hebben wy niet gedaan waarvan op een ander plaats zal gemeld worden.

Des morgens weeder zogten wy na onze gekwetste zeekoey, maar kon hem niet krygen, en keerden weederom na onze scherm. [1]) Deeze gemelde zeekoey is na dato de oorzaak tot een groot ongeluk geworden, want 3 daagen na onze vertrek hier vandaan, is de zeekoey dood gevonden van 't volk van de voornoemde Nanningais, van deeze hebben eenige meyde by de zeekoey vrolyk geweest, hebbende 's avonds in de Oliphantspad, langs de rivier zonder honde of vuur by zig hebbende, gaan leggen, om te slaapen, toen is een groote oliphantsbul 's nagts gekoomen en 2 van die meyde slaapende dood getrapt; en by mijn weeromkomst, waaren daar nog 2 gekwetste, de eene de arm af, de andere een stuk van de wangvlijs af. Den 19 September van Chabous na Evyop weeder een zeekoey in de bek geschooten maar ook niet gekreegen.

De Hottentots wisten my te vertellen, dat de groote Namacquoas die zeer vee rijk zijn, haare staat en rijkdom vertoonen in een melkdrinker, die noemen ze op haare taal teyaap, [2]) voor zo een word een huys alleenig gemaakt en een kooy waarvan hy niet mag opstaan, maar geduurig blyven leggen, zo lang als de navolgende cuur duurt, want voor hem worden de beste 8 koeyen vastgemaakt en gemolken, wiens melk hy en zijn oude oppasser of toovermeester dagelijks moet verteeren: hier mag geen hond of mens anders van genieten als zy 2, hy moet leggende de melk drinken, en in geen voorvallende geval

---

trouwens op die gemeenschap van goederen gesteld, zoodat een aangestoken pijp tabak van den eenen mond naar den anderen gaat tot de tabak in rook en asch is opgegaan. Dien wedijver om goed te doen moeten de Christenen van zulke barbaren leeren!" Dapper (*Op. cit. p. 644—645*) vermeldt dat: „als d' een wat heeft, dat den ander gewillighlyk zal mede delen: ja, al waert noch zo klein, zoo trachten zy altyts met elkandre broederlyk te parten en te delen."

1) Van takken namelik.

2) Voorzover bekend nergens elders vermeld.

opstaan maar zijn oppasser moet hem reynigen, en zoals hy maar wakker word moet hy weer drinken of hy 't binnen houden kan of niet; dit duurt wel 3 à 4 maanden, ook wel langer, dan begint de melk ten laatsten in zijn lighaam te teeren, of hy houd nu de melk by zig, nu begint hy vet te worden [1]) en zyn boutvleys begint met barsies of rimpels te springen, zoals de buykvel van een jonge meyd, die zwanger gaat; als hy nu zo vet genoeg is, dan word er een schaap geslagt; en dan moet deeze teyaap of melkdrinker al de vet van 't schaap uytdrinken dan staat hy eerst op, en nu is hy wanschapelyk van vettigheyd. Zo een teyaap trout nooyt, [2]) en volgens hare vertelling kan zo een Hott[t] magtig lang zonder kost uythouden, maar zijn geweezene oppasser die hy geduurende de cuur gehad heeft is ook niet mager.

Den 21 na de Kalagas en daar overgebleeven om olifanten te jagten waarvan hier onder in 't bos een groote meenigte was, ook met klyne kalvers by zig. Hoewel de Hottentotten zeer assurant waaren konden wy tog niet een van de kalvers dood krygen daar zy anders de grootste olifantsbul met assagaye dood maaken, want zy hadden 't verbruyt daarmeede dat ze aan 't boovenend van de bos dwars na de rivier geloopen hadden, om water te drinken, de onderend van de bos was booven de wind, daar staken zy de bos in brand, en gingen op 17 tree naby de olifanten. De olifanten streeken wind af van de vuur de rivier op, om uyt de bos te koomen, daar de Hott[s] zeer verblyd om waren, my toezeggende dat ik vanavond olifantsvlees zoude eeten, want daarbooven als de olifanten uyt de bos waaren, circa 200 of 300 tree, moesten de olifanten naauwe bergen en hooge klippen passeeren, (op welke plaatzen zy de grootste bul dooden, hem zo lang in de nauwe gangen tussen de klippen waar den olifant braaf langsaam moet weezen en kan zig daar ook niet te weer stellen, met assagaye steekende en goeyende, de zeene af van des olifants beenen en ook op 't lijf, agter blad en zo al voort, dat hy ten laatsten flaauw gebloeyd is). De Hottentotten nu kort agter de olifanten na, maar de olifants op de flus genaamd waaterdrinkersspoor koomende, en de spoor gerooken hebbende, draayden kortom, hart loopende weederom na de bos waar zy vandaan gekoomen waaren; op dit gezigt moest men gezien hebben, hoe de olifantsvervolgersklauwen in de grond zaten, om de op zy leggende klipheuvel te haalen, want de

1) B. vermeldt dat hij in het begin van de kuur sterk vermagert.

2) B. vermeldt: „Deezen Tyaap zegt men dat 't lang zonder voetzel kan uithouden, dog te gelyk dat hy door onmagt nooit trouwt."

olifants wierden haar ook gewaar, als de olifanten in de bos waaren probeerden de Hotts weederom, dezelve met vuur daar weer uyt te krygen, maar de olifants lieten 't vuur tot by zig koomen, kwamen wel tot aan de end van de bos, maar heel en dal daaruyt, dat wilden ze niet, waarop zy geen kans meer zagen, om met assagaye te jagten. Toen heeft den Hottentot Claas Barend met 't klyne geweer daarheen gegaan, en op 21 tree na schoot hy een olifantskoey agter blad, die daarop een bulk gaf, toen hoorde men boomen breeken en kraken, want op de bulk van de koey, kwam de bul agter de Hottentot, schreeuwde ysselijk, en had zeekerlijk den Hottentot gevangen, indien de honden niet tusschen in waaren gekoomen.

De Bossiesmanshonden zijn klijn van gewas en hebben geen stemme om regt te blaffen maar 't zijn haare melkkoeyen, daar ze van leeven, zooals ze maar 't spoor van een jonge genzebok of jonge hartebeest kalf etca krygen, dan kunnen ze met behulp van de honden zulke kalvers krygen, want die zijn der al op geleert; den naäs of den eerdwolf word by haar 't meeste met deeze honden gevangen; ik oordeel dat de honde in gaauwigheyd en hart loope weynig een windhond nageeven. Wy lieten dien avond de olifanten staan en 's morgens 22 September weer heengegaan hebbende, vonden wy bloed tot in 't water, en dat de olifanten na de overzyde des riviers deurgegaan waaren, waarop wy weer na huys keerden.

Hier was ook varze renoster en kameelpeerdspoor maar te zien kreegen wy ze niet, want nu was nog water overal in 't veld, dat men ze langs de rivier weynig te zien krijgt, maar met mijn weeromkomst in de maand van December heb ik wel 20 kameelpeerde en meer in een trop om deeze streek langs de rivier gezien. Van Kalagas na Kaykoop getrokken; hier heeft voor eenige jaaren een zwaare Bossiesmanskraal met vee geleegen, die nu na Cupido Roggevelt [1]) zijn bezoek verstroyt is.

Hier heb ik de eerste kaysi of wildgaate gezien daar ze zeekoeye, hartebeeste en meer wild in vangen. Deeze kaysi of wildgaate worden in de harde klipgrond gegraaven iets wyder van booven als van onder, onbegrypelijk voor my, hoe zy in de harde klipgrond en dat zonder koevoeten of wyntjesyzers, kunnen zo diepe gaate graaven, maar zy hebben een olivenhout kieri, die scherp op de end is gesneeden, en omtrent iets onder op de helfte van de kirie, is een ronde zwaare steen daar een gat ingewerkt is in de middel; [2]) deur die

1) Een Basterd Hottentot.

2) Een doorboorde stenen bol uit het neolithies tijdvak.

zwaarte die de kieri van de ronde steen ontfangt spoedt grave tog reedlijk. Van deeze voornoemde kaysi of wildgaate gaat van weerskanten schuyns af 2 sterke henninge, van weerhaakdoorns of noey gemaakt, en waar de 2 heyninge nu by malkander koomen, daar is een gat zomtijds 2 à 3 naast malkander, want het is zo gepractizeert, dat als 't wild van de rivier af komt, raaken zy binnen die 2 heyninge, die dan na verdrag schuijns na 't gat toe gaat; nu ziet 't wild de opening op de end van de henning waar zy uyt wille loopen, maar daar is 't gat met fyne takke overgeleyd, en met gras van booven toegespreyd, daar valt 't wild dan in. Zy vertelle dat ze wel kameele en andere wild kunnen vangen daarin, maar ik hebbe dan zelfs daarin gevangen gezien een zeekoey en 1 hartebeest, by de Namnykoa.

Van daag (25 September) zijn wy van de rivier gescheyden en trokken van Kaykoop na Hougay, dewyle de rivier nu een bogt neemt in 't noorden en onze cours oost moet weezen zo hebben wy de rivier verlaaten, en deur verscheyde groote grasvlaktens, en over een berg heeden gepasseert; de weg die wy heeden gepasseert bennen is zeer moeyelijk namelijk over de berg te koomen; hier in deeze berg heb ik gevonden een zoort zwaare steen van gewigt, na mijn oordeel denk ik 't yzererts te zijn. Nu uyt de rivier zijnde moeten wy water graven, voor ons en voor onze draagossen. De olifanten en renosters graven hier ook voor haarzelve water, [1]) 27 September tot na Eyasa by Kaykoop heb ik aan de rivier kleyne steene gevonden, gelykende robyne, maar 't is granate. [2])

De Hottentotskinderen kunnen zeer behendig voogels vangen, want van voogelente [N.B.]) of vogelstront zoals ze hier buyten genoemd word, neemen zy de binnenste pitten, die kaauwen zy, en de

N.B. Deeze voogelente is een aparte gewas, groeyende op de swartebbenhout, dawee, doornboome etc.[a] Het wordt gezeyd dat 't van de voogelmist op zulke boomen vallende, aan 't groeye [gaat]: ik hebbe in mijn kleyne herbarium 2 bloeyende takkies hiervan.

---

1) Cf. „Ik heb hier iets gezien, dat ik tevoren nog nooit gezien had. We waren bij een water in de rivier uitgespannen. Doch de paarden proefden dat water niet eens. Neen, als honden groeven ze, elk voor zichzelf, een gat in het zand. Dan stonden ze er in te loeren, totdat het vol water werd, en dronken het dan leeg. Één van de paarden deed niets aan het werk, maar schopte één van de gravers eenvoudig weg, en dronk het water uit. Gert Mostert vertelde me toen, dat de paarden in het Zandveld dit altoos deden, als het water te zout en te warm is. Het schelme paard komt uit het Hardeveld, en heeft dus nog niet geleerd water te graven." *Ds. W. J. Conradie. Ondervindingen van een jonge predikant in Namakwaland. Londen. 1909.*

2) Een granaat heet in het Engels „Cape ruby."

massa van de pitten deurgekauwt is, word die zo taay en kleeverig als lijm ooyt weezen kan, zo een klomp kleeverige lijm neemen zy tusschen de vingers, en draayen daarin een lange stuk biezem of mattyesgoed. Van deeze mattyesgoed waar de kleeverigheyd om gesmeerd is, leggen zy stuk 2, 3 à 4 naast malkander langs een put water of klyne fonteyn, de enden van 't gesmeerde mattyesgoed leggen zy onder klippen vast, als de klyne voogels water drinken, gaan zy met de voeten op 't gelijmde mattyesgoed zitten, gemeenlijk als zy wegvliegen willen raak de punte van de vlerke aan 't kleeverige mattyesgoed vast. De kinders zitten nu agter een boom of bos, en loeren als de voogels gaan zitten, wanneer zy hard toeloopen om te vangen. Den tortelduyf is de grootste voogel die zy hier met deeze kunst vangen.

Zo als de kinders der Eynikkoas kunnen loopen word haar een boogie en peyltjes gegeeven, dat ze al vroeg haare excercitie leeren; nu klijn zijnde jagten zy klyne hagadisse die ze doodschieten, braden en opeeten, ook vinke en meer klyne voogels schieten de kinderen, en zijn hierin zeer eergierig want alle de velle van de klyne voogels die zy doodgeschooten hebben, worden aan haare kop gehangen, dat voor haar een groote eer is; dat is voor de ouders ook een groote blijdschap; voor 't overige zijn ze zeer slegt in haare kindertugt, want hoe grooter brakke dat de kinderen zijn, om te bakkeleyen, vegten etc., hoe liever voor de ouders, en door die beuzelagtigheeden der kinderen, koomen de oude ook veeltijds aan malkander, dat hierdoor wel moord en doodslag geschied. Een moeder zelfs verdraag geduldig dat ze met stokken en steenen gegoeyd word, voor een eer en geluk agtende, dat ze zo een quaadaardige held tot zoon heeft; als de kinderen 6 of 8 jaar oud zijn, word voor haar scherpe stokken, op de manier van assagaye van dawee of sapreyhout gesneeden, nu gebruyken zy een stomp van een oude gevallen kookerboom voor 't gewaande dier, de kookerboom is zo voos dat de scherpe stokken die daarin raak, vast blyven. Zo leeren zy eerst op twaalf à 15 tree goeyen, maar de oude goeyen net op 24 of 26 tree. Hiermee heb ik my ook zelve geëxcerceert, ook met pijl en boog te schieten.

Nu ben ik onder de Basterd Babiane, [1]) want wy ze zo min als de Babiane te spreeken krygen, want zoals zy maar wat gewaar worden zitten zy booven in de kranzen en bergen, zoals de Babiane. By mijn

---

1) Blijkbaar zijn de echte Boesmans bedoeld. B. vermeldt dat het gezelschap te Eyas komt „en waren hier by de wilde Tkaboebs die evenals de Bavianen op het gewaar werden van eenig mensch in de Bergen en op de Klipkransen wyken en zich verbergen."

tweede togt hebben wy ze tog bepraat, dat ze afgekoomen zijn, wanneer wy vreede met haar gemaakt hebben; toen zijn ze ons eenige schoften agterna gevolgt, als goeye kennisse om te aazen, als wy wat wild schooten, haare taal is weynig van de Namacquois verschillende, haare kost is dasse, jakhalse, wilde katte, slange, Hott^s^ rijst, [1]) en al wat ze maar krygen kunnen, haare dragt is karosse aan malkander genaayt van de velle van boovengenoemde gediertens, of van noãs, klijnder als den jakhals graauw van coleur, met een spitze bek. Ik hebbe hier een vel van voor den Weleed. Gestr. heer gouver.^r^ meegebrogt, maar de ooren van 't gedierte zijn van de mot beschadigt.

Nu is ook onze kost op maar wy krygen God zy dank dassies en hoonig in overvloed. Onder de Hott^s^ word 't honigzoeken of byejaagen, voor een kunst gehouden, en 't is ook weezentlijk zo, want in 't wilde, woeste veld waar ze geen nesten weeten, krygen zy die; tog 't gemakkelijkste om te vinden is 's avonds een uur circa voor zonondergang, dan trekken de beyen na hare nest wind op, maar overdag moet men zig na de voorvliegende bye rigten en zien hoe haare cours is; let dan op de wind en regelregt wind op loopende, dan vind men haast weeder een tropje beye. Dan is de nest niet ver meer, in de dikke bosschagie van geboomte aan de groote rivier letten zy op de mist van de beye, en daardeur vinden zy de nest, die honig uyt boomneste gehaalt, is aangenaamer als die uyt neste in de berg leggende gehaalt word, want in de riviersbosschagie zyn geene giftboomen of bossen gelijk als in de bergen.

Nu leer ik op zijn Bossiesmans te leeven als 't noodig is. Ik leer nu ook de wortels te kennen, welke eetbaar zijn, zoals een die zy haãp noemen, die groeyt net als een klimop langs de haakdoornboomen, of wagt een beetje, [2]) deeze groeye wel 2 el diep in de grond en een van de grootste kan wel 2 menschen haar bekomst van eeten, is van smaak byna als witte wortel, maar haarig of draadig van binnen, hy word onder de as gaar gebraden. Hott.^s^ brood: in de grasvlaktens vergaaderen de mieren 't zaad van de lange witgras of *gaa*, op zo een plek raapen de Bossiesmans 't zaad op, en wannen de zand schoon daaruyt, stampen 't zaad en maaken daarvan een deeg, en kooken dat zoals wy kluytjes kooken, is zeer voedzaam maar heeft een vreemde smaak.

Wilde aprikooze op Hott.^s^ kalouwep, is een aangenaame vrugt van smaak en zeer voedzaam, worden ook van de Hottentots ge-

---

1) Miereneieren.

2) Nog spreekt men in Zuid-Afrika van de Wag-een-bietje-doorn.

droogt gelijk als de rozijntjes en voor den verleegen dag bewaart. Hier groeyt eene meenigte van swartebben houtboome en ook kameeldoornboome is regt mooyrood, en hard, ik denk dat 't Brasilyes hout moet zijn. Den Hottentot Claas Barend zeyd dat Jacobus Koetze met zijn eerste togt deezen boom alzo den naam gegeeven heeft, dewyle de kameelepeerde meestendeels in de toppe van deeze boomen vreeten. [1])

Den 29 September zijn wy na de Haris getrokken, nu kwamen wy onverziens op een Bossiesmanskraaltje van 3 strohuysen, de kinderen naamen de vlugt de berg op, maar de oude waaren vrolijk by de bierpot, dat zy ons niet gewaar wierden, eer wy by haar waaren, daar zy ons uyt benoutheyd op staande voet de pot met bier en moer overgaven, met een knapzak honig. Nu maak ons gezelschap ook dagelijks bier, de moer waardeur 't bier aan 't werke raak is de wortel [N.B.]) van de voornoemde haäp of haarwortel, die word gedroogd en gestampt en helpt de warme zoete honingwater vooreerst aan 't werken, datter moer van komt, die naderhand hoe meer hy gebruykt word zo veel te grooter word hy ook, daar is eenige moer die buykpijn veroorzaakt, maar onze moer is goed, van 2 spoelkomme schoone honig en 4 of 5 pintjes water kunnen zig 6 of 8 Hotten[n] vrolijk van maaken, de pot word by de vuur of in de zon gezet dat hy warm word of aan 't werke raak, als de bier circa 4 uur in de droogen tijd in de zon gestaan heeft, borrel en werk hy sterk. Dan word hy gedronken eer dat hy verloopen is, en als de eerste water afgedronken is, word tot 2 à 3 keer na water op de moer gegoeyd, die ook smaaklijk gedronken word, hierby word fris gebromt en gezongen zonder twist of tweedragt, die ik scherp verbooden hebbe, want anders by deeze biervrolijkheyd weeten zy malkander alles te verwyten, en schieten malkander bont met pyle. Van de voornoemde bier krygen de jonge luyden niets maar die moeten nu vee en al watter is oppassen en bezorgen; by deeze Bossiesmans kraal was 't oudste vrouwsschepzel dat ik denk van mijn leeven gezien te hebben, ik moest voor dat oude geraamte eysselen, en tog was 't nog een vrouw van een jonge Hottentot.

Een ander van deeze Bossiesmansmeyde riep uyt, dat zy een man wou hebben, maar ik wist nog niet wat 't beduyde, want zy wou

N.B. De wortel haăp genaamd brengt een klimop voort hebbende een witte bloem met rode stanninas en piorillas.

---

1) Een zeldzaam geval dat bekend is hoe een plant een naam kreeg.

maar een opligt man hebben om maar wat tobak en daga te krygen. [1]) Zy kwam stilletjes en bestrooyde een Nomakkoa Hottentot met roode boegoe die van kameeldoornhout gestampt was, waarop hy haar een brokje tobak en een handvol daga gaf; hiermee was gedaan. Nu noemen zy zig al haar leevenstijd man ende vrouw, en kunnen malkander niets weygeren, als den eene den anderen wat vraagt, en hy 't heeft, anders hoord 't hierby dat de opgeligte man voor zijn opgeligte vrouw, slagten moet en zy moet ter eeren van hem het netvel om de hals dragen, ende gal op de kop; 't vee dat by alle haare andersmaak [N.B.]) slagten, geslagt word, word altijd de pensvel open gesneeden, dan steeken zy de hand daarbinnen, en trekken de longaar af. Net zo behandelen zy haare vyanden die zy in oorlog vangen, die worden ook leevendig open gesneeden, dan steeken zy de hand daarbinnen, en trekken ook den longaar af. Zomtijds als de gevangene niet zoebatten wil, word hem wel eerst de schamele deelen afgesneeden en daarmeede voor de bek geslaan, dit weet ik is onder mijn hierzijn gebeurt, tusschen de Kamingou [2]) en de Nanningais. Deeze naties hebben in de gepasseerde maand December 2 daagen gevogten, en van de Nanningais zijn 13 dootgeschooten en diep in de 20 van haar volk gekwetst. Maar de Nanningais hebben maar een van de groote Namacquoas of Kamingon gevangen en uyt spijt van haar groot verlies, hebben ze deeze zo gruwelijk behandelt. In alle haare andersmaak slagten dragen zo wel de mans als de meyde de gal op de kop en de netvel om de hals, en de meyde bezonders de zeene om de beene. [3])

N.B. Als een Hott[t] voor zijn huyshouden slagt, dat alle daarvan eeten moogen, dat is geen andersmaak slagt, uyt 't teegendeel hiervan kan men afneemen, wat een andersmaakslagt [is], dit is de naaste definition die ik hierop geeven kan, in 't kort gezeyd 't is een zoort offering daar maar zeekere perzoonen van eeten moogen namelijk: die uyt zig zelve zulk een offering al gedaan hebben.

---

1) Een merkwaardige meedeling.

2) Zou dit dezelfde naam zijn als „de Kamezon's" waarvan sprake was hierboven in Deel XI op bl. 191, 197, 199, 211?

3) Nergens, voorzover bekend, is over dit „anders maken" zo duidelik geschreven als hier. Kolbe *(Op. cit. I. 505 en volgg.)* spreekt er over en voelt hoe moeilik het is uitleg te geven. Boven zijn dertigste hoofdstuk staat: „Van het offeren der Hottentotten, of (gelijk zy het gewoon zyn te noemen) van het Anders maken; als mede van de uitsnyding der Testiculi." En dan begint hij: „Men kan eigenlyk niet zeggen wat door het Anders maken verstaan word". Hierover handelt ook zonder nieuws te geven: *Nieuwste en Beknopte beschrijving van de Kaap der Goede-Hope... MDCCLXXVIII p. 188 en volgg.* Wikar geeft echter biezonderheden die nergens elders vermeld zijn.

Een mans andersmaakslagt moogen de vrouwen en kinderen niet van eeten, der vrouwen slagt inteegendeel net zo, maar van een plysterbeest die voor ziekte geslagt is eeten alle, als 't niet een bezonder handslagt is. Haar heele geloof zoals ik 't opgelet hebbe, bestaat nergens in als in slagte. Der vrouwen bezonderste daarvan is 1° als een meyd haar tyden begint te krygen, 2° als zy gezogt word tot vrouw, dat is de broekkrosslagt, 3° nu als zy weezentlijk getrout is, 4° als zy zwanger geworden is, 5° als zy in de kraam gekoomen is, 6° als zy sterft. [1]) Der mannen alweeder als hy tot man gemaakt word, [2]) den kneukelslagt. Als hy eenige ongedierte [3]) doodgemaakt heeft of eetbaare gediertens die quaadaardig zijn, zoals den olifant, renoster, zeekoey, buffel, slang etc[a], ook voor den babiaan dat is de oude tyden zijn mens by haar, [4]) maar by 't dood maake van kameele, [5]) wilde peerde, hartebeeste etc[a] word niet anders gemaakt, want die zijn niet quaad of stellen zig niet te weer, ergo word 't voor geen cordaat stuk gehouden, zo een gedierte te vellen. Voor een man word ook anders gemaakt van de keerels als hy gestorven is, en de vrouw met de vrouwen maak weer bezonders anders voor haar overleedene man.

Maar by ziektens is zo veelderley manier van slagte dat 't byna onnoemlijk is, dat gaat al na dat de ziekte is, en na 't bevel van den tovermeester; een van alle daar ik bygewoont heb, zal ik maar verhaalen. Als een mens zijn arm stijf of gebreklijk is, moet er een bezonder handslagt weezen, dat is als 't slagte aan gaat dan mag den patient dien dag geen schaap, hond of kind of iets anders slaan, hier mag den patient en de naaste vrienden niet van eeten, de toovermeester [N.B.]) alleenig, 's anderen daags word er weer een schaap by den patient gebragt, dan word hem een stok gegeeven, dan ligt den toovermeester des patients arm op, en laat hem op 't schaap slaan, met de stok, nu mag hy ook weer alles slaan, en hiervan moogen alle ook mee eten. Ook slagten zy anders maak als zy oorlog tegen malkander gehad hebben, bezonders voor die welke van haar gesneuvelt

N.B. Den tovermeester van deese en andere kralen, zonder dat de andere buiten den eenen, die den lyder aanneemt, zig met den lyder mogen bemoeien.

1) B. geeft reeds hier: „als zij weduwe werd".

2) Zie hierover Nieuwste en Beknopte Beschrijving van de Kaap.... MDCCLXXVIII bl. 108—111.

3) Ongedierte is, als nog in Zuid-Afrika, gebruikt voor verscheurende dieren alleen.

4) Modern zou men zeggen: het prototype van de mens, volgens hen.

5) Men herinnere zich dat hiermee giraffen aangeduid worden.

zijn, en bezonders voor die welke zy van haare vyanden dood gemaakt hebben. Dit geloof van 't slagte by haar gaat zo vast dat ik my daarover verwonderen moet, want al willen de kinders byna van honger verrekken, [1]) dan zullen ze tog niet om een stuk vlijs die anders gemaakt is, huylen. Het is net of zy een aangeboore weetenschap hebben, dat ze weeten dat 't zo niet weezen mag. [2])

Den 30 als wy vertrekken wilden vertelden myne bossiesmans, dat de kraaltje verleeden nagt weg gevlugt was, met zak en pak, en datter nog maar 2 oude op de kraal waaren, welke ik liet roepen en uytvraagen, waarom dat de andere gevlugt waren. Antwoorden dat ze gedagt hadden dat ze moesten sterven, en konden haar niet verwonderen [3]) dat zy 2 van daag nog leefden, waarop ik haar liet vragen, of zy dogten dat wy moordenaars, schelmen en gaauwdieven waaren; antwoorden van neen maar nu kwam alles daar uyt, namelijk dat ze verleeden jaar 2 Hotts die van de Namnykoa na de Samgomonikoa toeliepen, vermoord hadden, en dat was vriende van die Bossiesmannen, die ik by mijn had. Nu dagten deeze moordenaars dat wy gekoomen waaren, om zulks op haar te wreeken; zo verklapten zy zig zelfs, en als de capteyn of meyn opligtbroer Ouga, en die andere van meyne Bossiesmannen zulks hoorden, wilden ze op staande voet de twee oude den kop inslaan, en den rest wat van nagt gevlugt was opzoeken, maar ik en Claas Barend keerde zulks, en wy kreegen ze eyndelijk met veel moeite tot stilstand, dat ze na my begonden te luysteren, waarop ik die 2 oude liet tolken, dat indien zy zulks meer deeden dan zoude ik capiteyn Ouga niet meer keeren, waarom zy my preezen.

Van de Haris na Kougaas, vandaag heb ik de eerste Tarentaalse hoenders gezien, ook legewaane, [4]) maar na dato zo als ik van de Bossiesmannen agter gekoomen ben, zijn dat geen legewaane, maar groote kliphagadisse waar ik ook een vel met kop en pooten afgeslagt van hebbe; want ik denk dat de legewaane in de groote rivier in 't water houden, zoals ik ook gezien hebbe, maar daarenteegen de groote kliphagadisse in de bergen landwaards in, waar geen water hen of trent [5]) te vinden is, gevonden. Een kleyne legewaan uyt 't water in de groote rivier gevangen, heb ik de voorlijf maar van ge-

1) Verrekken = sterven.
2) Een merkwaardig gegeven.
3) De zin is: niet genoeg verwonderen.
4) Leguanen, iguanidae, een reusachtige soort der hagedisachtigen, meent Wikar te zien.
5) In de beteekenis van: her of der.

zien, ik kan niet veel onderscheyt zien, want de tong is 2 spaltig net zoals van den kliphagadis, maar de kop is tog spitsder en langwerpiger als van den kliphagadis, hy is ook groender van coleur en schittert in 't blaauw, en alle beyde worden van de Eynikkoas graag gegeeten, den kliphagadis kan zo magtig vet worden, maar afgeslagt is hy scherper en leelyker van reuk als den legewaan. Ik hebbe mijn kliphagadis wel 14 dagen leevendig gehad en aan een pakriem vastgebonden laaten weyen; hy eet miere, spinnekoppe en allerhande beesjes; als hy een mier ziet, steek hy 2 duym en wel langer zijn 2 spaltige tong uyt, en al is de mier nog een duym ver van de tong, haalt hy hem tog met den aassem. [1]) Ik hebbe my ook van geloofbaare Christenen hier buyten op mijn weeromkomst laaten vertellen, dat een geelagtige slang ten lengte van byna drie voeten en byna zo dik als een arm, gezien hebben voor wie een muys op zeeker distans gepiepen en geschreeuwen heeft om weg te koomen, maar naderde tog hoe langer hoe meer den slang dat hy hem ten laatsten in de bek [N.B.]) quam. Den langaazemvoogel [2]) heb ik maar hier om deeze streek gehoord 's avonds, maar zelfs niet te zien gekreegen, de Hott[s] zeggen dat hy grauwagtig van coleur is, grooter als een vink, maar kleynder als een spreuw, hy schreuwt eerst eenige maalen kwak, kwak, daarna tjirrr en dat duurt uyt een aasem tot 4 à 5000 tellens.

Onbekende voogels heb ik tot nogtoe maar de volgende gezien. De kleyne papegaay of loeri, een heele groene omtrent zo groot als een spreeuw met roode voeten, en een die ik maar van verre gezien heb gelykende een Cakatoe horende onder 't geslagt van uylen. Kleyne christalsteene heb ik ook vandaag in overvloed gevonden, en een roodagtig steen in 't gebergte, die my in 't geheel onbekend is; 3) van avond by de fonteyn op een renoster geschooten, maar door de holle ribbes; den 1 October nagezet op de bloed maar niet gekreegen; teegen zononder weer een renoster gekwetst maar van dorst hem niet kunnen vervolgen. Een jonge genzebok [4]) hebben de Bossiesmannen, vandaag met haare honden gevangen, ook eene ge-

N.B. Deeze slang is my gebelooft, by de eerste occasie als ik hier blijf; ik hebbe die mensen gezeyd, dat ze hem in sterke peekel bewaaren moeten.

---

1) Zo lijkt het inderdaad voor wie het ziet gebeuren.

2) De naam is uiterst juist gekozen. B. geeft: „vier of vijf hondert tellens", wat vermoedelik beter is.

3) Wikar erkent hier verstand van edelgesteenten te hebben. Cf. hierboven bl. 89.

4) Lees: gemsbok.

Caaps Sogenaamt Aardvarken
zynde een regte Mieren eter, van het Vrouwelyk geslagt

Miereneter.

dierte, die zy nuaap noemen, maar Claas Barend noem hem den eerdwolf, van kop een jakhals, van coleur een tigerwolf en van pooten een haas gelykende, eet miere en smaak goed om te eeten. [1])

Vandaag wist my eenige oude van mijn reysgeselschap veel nieuwes te vertellen. Zy zouden na beduyding nog 16 dagreysen verder in 't noorden geweest hebben, als Hoppe zijn togt geweest is; vooreerst weezen zy my koraale die zy op Hotts koeno noemen, van allerhande coleuren, de mooyste zijn als spaans groen of uytgeslagen kopererts, ik heb ze bezien ook stukken geslaan en weet er niets als glas van te maaken. [2]) Zy koomen van de Zountama de meeste part, welke natie omtrent digt aan de strand zouden woonen, ander kant van de Zambdana. Deeze Zambdana nader aan de Namacquoas leggende als de Zountama koomen om te werken by de Namacquoas, zy smeeden van eyzer en kooper fyne en groffe coraalen, welke 2 metaalen by haar [N.B.]) onder een benaaming gaat Namacquoa eyzer noengais of zwart kooper, en avangais of rood kooper dat is de regte kooper. Den dagloon van deeze Samdama smits by de Namacquoas is dagelijks een ooybok, waarvan dat deeze natie slegt verzien is, maar beeste hebben ze zoveel te meer. De Zambdama en Zountama naties zijn veel zwarter als de Namacquoas maar tog zo zwart en schurfd van bakkes niet als de Damracquoa en de Blip, nu van deeze voornoemde koenokraale vroeg ik waar de Zountama daar aankomt. Zo zeyden ze als men haar zelfs vraagt zeggen ze al na dat de coleur van de coraale is, zoo een wey van gras, moeten ze ook voor de oude koeye hebben, en als die koeye vet zijn, worden ze geslagt en de pensmist in de grond gegraven, die zeeker tijd onder de grond blyven moet, daaruyt gehaalt, dat geeft dan de coraale; [3]) maar onze Namacquoas zeyden zy die met meyde van de Zountama getrout zijn, vertellen dat anders namelijk dat de Zountama jaarlyks met beeste na de Kawep en Blip gaat, en voor die beeste krygen ze rykelijk van de voornoemde coraale by de vlus genaamd [4]) maar by ons Namacquoas koomende geeven zy maar heel min van die coraale voor een beest. De agsterste naties waar de coraale vandaan komt, zouden ook wel zelfs daarmee by de Namacquoas koomen, maar zy worden van de Zountama weysgemaakt, dat de Namacquoas zo een

N.B. by de Namacquoas.

1) Zie deel XI bl. 155.
2) Is hier sprake van een soort malachiet?
3) Weer een bewijs hoe men trachtte te verbergen waarvandaan de kralen kwamen.
4) Op bl. 87 hierboven spreekt Wikar ook van: „op de flus genaamd".

quaade natie is, en dat de weg zo ver is en zonder water, dat als zy loopen zal haar kop als een voogelstruys eyerdop in vlakte worden, dat is t. z. dat zy sterven zullen en haar kop klapperdop zal van de Zountamas in de vlakte gevonden worden. [1]) Dit is eerder te geloo-ven als 't eerste want de Zountama moogen wel deezen leugen ge-practizeert hebben, om haare profijt die zy uyt de negotie van deeze coraale hebben; net zo een leugen vertellen ze ook van de schulpe of kouers [2]) die zy op de kop dragen, maar de Gyzikoa natie daar-booven langs de groote rivier waar ik geweest ben vertellen my regt-uyt, dat ze gezien hebben, dat de Blip uyt de kuyle van de andere groote rivier, die daarbooven maar 4 dagreyze ver in 't noorden van deeze rivier af is geleegen, dezelfde kouers in de kuyle des riviers graven. [3]) Zy wisten my op te noemen de Zambdama, Zountama, Blip en Kawep aan de strand, de Damracquoa N.O. van de Keykoa, de grootste Nomacquoa capteynskraale. Zy beduyden my dat voor eenige jaaren aan de overzyde van de groote rivier een magtig groot stuk eyser gevonden was aan de strand. Na haar beduyding kan ik daar niets als een anker uyt maken, ook heeft een oude Hott[t] nog een stuk van een zilvere beugeltas die daar gevonden is.

Zy wisten my ceremonies van de groote Namacquoas te vertellen die ik zelvers na dato eenders onder de Eynikkoa en Korakkoa (waar ik onder gezworven hebbe) bevonden heb, behalven dat de Eynik-koa of Korakkoa den eenen bal uytsnyden, [N.B.]) voorgeevende daar-meede 't hartloopen te bevorderen, of 't daaraan helpt weet ik niet, maar sy kunnen byna teegen een peerd hartloopen, maar eenige jonge Hott[n] heb ik daar ook gevonden daar 't niet aan gedaan is, [4])

N.B. den linker.

---

1) Dit onvervalst achttiende eeuws Afrikaans laat aan schilderachtigheid niets te wen-sen over.

2) Kauri's.

3) Deze meedeling moet onjuist geweest zijn. Kauri's kwamen van de Malediven, cf. hierboven deel XI bl. 16.

4) De kunstmatige monorchie was dus al in 1778 niet meer algemeen. In de 17[e] eeuw was die een gewoon iets in de buurt van de Tafelbaai, en Kolbe geeft in zijn dertigste hoofd-stuk de beschrijving van wat hij zag. Hij begint zijn betoog met de spreuk „Naturalia non sunt turpia," en gaat dan voort:

„Met dit beding moet de Lezer weten, dat zoo dikwyls als een zodanige operatie geschie-den zal, de gene, van wien de *Testiculus* zal worden uitgesneden, van de anderen en reeds gesneden Hottentotten, om dat kleine en ongesnede Hottentotten gantsch niet by de opera-tie zyn mogen, ruglings op de vlakke aarde gelegt, en aan hem de handen en voeten uitge-strekt, en ver van elkanderen gespannen worden, en eindelyk met strikken van biezen, of van diergelyk taai kruid gemaakt, gelyk de kuipers tot de vaten gebruiken, vast word ge-

de Blip verzuymen dit niet, en sneyden ook haare meyde. [1])

Als een meyd voeld dat ze haare maande of tyden begint te kry-

---

1) Dit gebruik, ook elders voorkomend, beschouwt Dr. Fritsch (*Op. cit. S. 282*) als een gevolg van de hypertrophie van de labia minora. Die vergroting zou dan aldus te verklaren zijn: „Es wäre wohl nicht unmöglich, dass die so regelmässig vorkommende Verlängerung der Labien und eventuell der Clitoris gar nichts Besonderes darstellt, sondern wesentlich als eine Folge der ausserordentlich häufigen Masturbation anzusehen ist; jedenfalls wird dieses Laster viel zur monströsen Ausbildung der Eigenthümlichkeit beitragen können." En op *bl. 351*: „Eine besondere Art der Unzucht, die Masturbation, ist unter dem jüngeren, weiblichen Geschlecht, wie ich auf gute Autorität hin versichern kann, aber eine so häufige, dass man sie als Landessitte hinstellen könnte. Es wird daher auch kein besonderes Geheimniss daraus gemacht, sondern in den Erzählungen und Sagen sprechen die Leute davon, wie von der gewöhnlichsten Sache."

B. vermeldt: „Die Blicqua hebben ook 't gebruik om hunne wyven de zonderlinge klappen waar van dezelve gelyk andere Hottentotswyven voorzien zyn, met een ordinaire mes weg te snyden en te ontnemen; dog hier over werden zy door de andere Natien bespot, zo wel als over de gewoonte die onder hen heerscht, dat namentlyk de mans aan vreemde ryzende personen een hunner wyven tot gebruyk overgeevt; en de kinderen die daar van voortkomen even als hunne eigene beminnen en opbrengen."

---

bonden, dat hy zich in die gedaante al zoo weinig kan bewegen als een misdadiger die op het kruis word gebonden, om gerabraakt te worden.

Deze strikken maken zy alle zelf, en wel zoo goed, sterk en hecht, en ook zoo wel gedraait, als een Lyndrajer in Europa die zoude konnen maken, gelyk op een anderen tyd zal gezegt worden. Ondertusschen eer en alvorens de gene daar by komt, die den *Testiculus* uit nemen zal, komen 'er anderen, ook wel de genen, die hem eerst hebben gebonden, hem met de knien op beide de armen en beide de voeten zitten, om zich nog minder te konnen bewegen; een van allen gaat op de borst leggen, om hem ook in die gelegde postuur te houden, en te beletten, dat hy het snyden zie.

Wanneer dit alles geschied is, zoo komt de oude Hottentot, die de operatie doen zal en moet, en als hy alvorens zyn daar toe benodigt mes, 't welk geen scheermes of vlym, maar een gemeen en tot eeten gebruikelyk broodmes is, op een steen wel geslepen en scherp gemaakt heeft, zoo neemt hy den *Testiculus* in de hand, maakt een opening, ontrent anderhalf lid lang, en drukt den *Testiculus* daar uit, dien hy daar na achter niet by de bloed of water of andere vaten, maar aan het end van denzelven door en afsnyd.

Deze Hottentotsche Kapoenneerder draagt een byzonderen naam, waar ontrent weder te erinneren is, 't geen hier voren van den *Domine* is gemeld, dat zy hem den ouden Heer tituleren, wanneer hy een zodanige operatie doet. Deze titul is in zulk een grote achting, als onder de Joden die van een beroemden Rabby zyn kan. Hy woont echter of by hen in hun Dorp, of word uit een andere Kraal gehaalt, en verzocht, om die operatie te doen, schoon hy voor het overige even zoo smerig en onwetend is als een van de anderen, en verder ook gene privilegien geniet.

Zoo dra de operatie geschieden zal, en de Patient gebonden word, zoo gaan eenige uit de Kraal, en nemen een der vetste schapen van hem of van zyn Vader, slaan het zelve op hunne manier, en niet zoo als in Europa geschied, gelyk op zyn tyd zal bericht worden. Uit het zelve nemen zy eer het recht dood is, de darmen nevens het net, en brengen het aan den ouden Heer of Capoeneerder, die van het warme vet, na dat hy *Buchu* en andere goede heilzame gepulveriseerde kruiden daar onder gekneed en gemengt heeft, een kogel maakt, ontrent zoo groot als de *Testiculus* geweest is, dewelke hy in plaats van den uitgesneden *Testiculus* in de opening steekt.

Wanneer nu dit warme en met gemelde kruiden, die byzonder heilzaam zyn moeten, wel doorknede vet in plaats van den *Testiculus* gestoken is, zoo naait de oude Heer zijne gemaakte

gen, dan blijft zy die dag in de huys zitten, dat geen wind of zon haar aanraak, dan moet haar ouders of vrienden dat ziende, schaapen en beesten voor haar slagten, wel 14 dagen lang, als zy rijk zijn. Zijn ze arm, kennen ze met een ook af, de jonge meyd moet nu de gal van 't geslagte op de kop dragen de netvet om de hals, de zeene om de beene, en is ze ouderloos, word voor haar van de ooms of broers 't slagtvee gegeeven; zy zullen wel dit nooyt niet nalaaten om te geeven, maar zy weeten 't meysje zulks ook al haar leeven voor te houden, dat zy haar tot een mens gemaakt hebben.

Als een Hott[t] na een meyd vreyd om met haar te trouwen, zo spreekt hy haar nooyt aan, of vraagt haar ook niet, maar oua of zoekt

---

en hier toe benodigde wonde weder toe .... met een spits gemaakt en als een els geslepen vogel-been, 't welk hare naald is, en met een zenuw van een os, of gemeenlyker van een schaap, die zy uit de rug-graat halen, en als gaarn of zyde van elkander splissen en daar mede naajen ....; zo dra de strikken hem afgenomen zyn, komt de oude Heer weder by den Patient, en smeert hem met het overige vet van de nieren over het gantsche lichaam, zodanig dat hy schier druipt; en vermids hy gedurende het smeren heen en weder beweegt, en ook op den buik gelegt word, zoo is licht te denken dat de nieuwe pyn in verre gevoeliger moet zyn, dan de eerste.

Daarenboven komt eindelyk de gemelde oude Heer, neemt zyn eige Membrum virile in de hand, en maakt den Patient over het gantsche lichaam met zyn water nat...." Kolbe ziet in dit gebruik òf vrees der vrouwen voor tweelingen òf een godsdienstig voorschrift. Graevenbroeck vermeldt over de Hottentotten vlak bij het Kasteel wonend dat zij gewoon zijn „om van tweelingen het eene kind, vooral als het een meisje is, want jongens houden zij aan, op wreede wijze aan gevogelte of wilde dieren prijs te geven door het ergens in een boschje neer te leggen, of wel om het levend te begraven, zijnde huns inziens een vrouw niet geschikt om tweelingen te voeden.... Werpt een koe een bul- en een vaarskalf zamen, dan snijden zij het bulkalf in stukken en werpen het aan de honden voor, terwijl zij het vaarskalf, schoon zij het niet drachtig laten worden, dwaselijk aanhouden."

Dr. Gustav Fritsch, *Op. cit., S. 333*, gelooft niet aan het wegnemen van een testikel.

„Man kann nur die Vermuthung aufstellen, dass die Berichterstatter belogen wurden, indem die Eingeborenen ihnen aufbanden, sie schnitten den einen Hoden heraus, während sie in der That nur die Vorhaut entfernten. Die längliche Gestalt des Scrotum, in welchem ein Hode in der Regel viel höher liegt als der andere, vielleicht überhaupt die Bauchhöhle etwas später verlässt, mochte wohl das Ihrige dazu beitragen, der Fabel Glauben zu verschaffen...."

Stow, (*Op. cit. p. 260*), sprekend over de Berg-Damara vermeldt echter: „There are certain families among them that cut out one testicle of every male child." Dat Fritsch kort voor 1870 geen voorbeelden vond, bewijst niets tegen de juistheid van vroegere berichten.

Wikar's meedeling is hier van grote waarde. B. geeft die aldus: „Zij verhaalden my eenige plechtigheden onder de Namacqua gebruikelyk, die ik naderhand conform gevonden heb by de Eynicqua, behalve dat de laaste en nevens deese de Gyzicqua, Blicqua en Coracqua de mansperzonen de linker Testiculus of bal uit 't zakje snyden; van welk gebruik de Namacqua geheel vreemd zyn. Veele oude mannen onder de Eynicqua heb ik gevonden die deze operatie hadden ondergaan; dog al de jonge karels die ik onderzogt, waren nog van beide de ballen voorzien. De ouden beklaagden zig dat men zedert eenige Jaaren dit gebruik had veronachtzaamd, 't geen zy geloven tot het snel lopen zeer bevorderlyk te zyn. Of dit waarlyk daar toe diend kan ik niet zeker berigten; schoon my gebleken is dat de Eynicqua karels die van eene bal berooft zyn, in het hart lopen een paard weynig toegeven."

haar, dat geschied alzo: den Hott[t] let wel op van te vooren, waar zo eene meyd 's avonds gaat leggen, en hy komt (als hy niet te beschaamt is of als hy dat regt van harte meent) terwijl 't vuur 's avonds nog brand in zijn aanstaande schoonvaders huys, en als alle gaan leggen en 't vuur dood is, gaat hy ook by zijn aanstaande bruyd leggen, welke meyd als zy niet te haastig is, opstaat en op een ander plaats gaat leggen. Den vryer blijft maar op haar kooy leggen, tot 's morgens als de dag daar is, wanneer hy zonder een woord te spreeken opstaat en heenen gaat; de aanstaande avond alweer net zo, als de vryster haar kooy weer op dezelfde plaats is, als de voorige avond, dat is een teeken dat den vryer zal klaar raaken, al staat de vryster nu eenige avonden agter malkander op, dat doet er niets aan, dat is maar om de vryer zijn standvastigheyd te beproeven, hy moet maar aanhouden dan gewint hij 't. Nu als zy de eerste avond blijft leggen, dan staat de vryer eerst helder dag op; op de kooy laat hy leggen agter zig een lijfcoraale [N.B.]), dat is voor 't gebruyken van de kooy voor zijn schoonmoeder; nu ook zonder een word te spreeken, gaat hy eerst helder dag weg, nadat hy eerst stilzwygende den karos met zijn bruyd gewisselt heeft, en zy geeft hem ruyk boegoe, daarmeede poeyert hy zijn hooft en vrijft zig onder de armen.

Nu moet er op staande voet een schaap of beest van den vryer voor de meyd geslagt worden, de vier voeten van 't aanstaande slagtvee moeten aan malkander gebonden worden, in welke posituur 't beestiaal 1 uur of iets langer moet leggen. Dan komt alle de getroude meyden by malkanderen, en de arme bruyd zit er middel onder de hoop zo verstomd als een zondaresse, ik hebbe ze ook zomtijds zien huylen maar wat ze beweent, weet ik niet. De oude meyden voeren nu een discours, en pryzen die mans welke vrouwen zoeken, al daarom dat ze haaren buyk vandaag ter deegen kunnen vol eeten, onderwyle komt een man Hott[t], dat is den slagter van het gebonden beest of schaap, by haar word hy den toovenaar genoemd. Aan deeze als hy zijn slagtwerk verrigt heeft, word van de oudmoeders een bezonder stuk vlijs uytgedeeld, dat is de eenigste mansperzoon die hiervan eet, zelfs den vryer mag hier geen mond aan slaan, ook geene kinderen of meyde, die deeze slagtmanier nog niet gedaan hebben. Den vryer wil ook heeden gemeenlijk zijn cordaat stukken vertoonen, daarom is hy al vroeg met zijn assagay, pijl en boog, na 't veld

N.B. Zijnde een snoer, die thien maal om den middellijf word geslagen.

gegaan om te jagten. Den gal van 't geslagte vee word nu opgeblaazen en ter deegen middel op de kop van den vryster vastgebonden, het netvet word van die hierby zittende vreeters gebreyt, [1]) en met boegoe van binnen bestrooyd, dat moet ze om de hals dragen; de zeene en 't gaaren daar word een vierkant van coraale aan gereegen, die moet ze om haare beenen draagen.

Teegen den agtermiddag word er dansies gemaakt, welke gemeenlijk den bromdans is, daar de meyde in een lange rey gaan staan, en zingen geduurig met de hande klappende. Daar koomen nu de man Hotts met haare hoks spokereyen [2]) aanloopen, brommende zooals een voogelstruys, en na de tagt [3]) of melodey van 't lied, zoals de meyde zingen alle eenders met de voeten stampende, dat de grond daarvan dreunt. Zy koomen hoe langer hoe naader aan de meyde, dat ze subtiel onder den dans aan de voorskrosbanden der meyden trekken, wanneer er een of 2 van de meyde haar tegemoet danst, zodat haare heele dragt heen en weer slingert, waarop dat de mans agteruyt danzende retireeren, maar de dans duurt daarom net zoals van te vooren, want de uytgedanste meyde retireeren ook na haare staanplaats. Dit gaat nu uyt een aazem zo lang weg dat de mans met de voeten stampende van de slag afraaken, onderwyle dat eenige zig met ruyk boegoe onder de armen vrijvende vervrissen, beginnen de andere meyde weer haar lied, dat den dans weer net zo aangaat, en zy probeeren teegen malkander de mans en de meyde welke op 't langst 't danzen uythouden. Verliezen 't de keerels dan moeten ze de meyden betaalen met voor haar vee te slagten, maar de meyde verliezende betaalen niets, haare dans duurt van 's avonds tot 's morgens hellen dag, zomtijds ook nog die dag door tot den anderen avond, wanneer zy gemeenlyk alweer aan 't slagte gaan, en van al haar bromme, schreuwe en zinge in deeze dans worden ze zo hees dat ze op 't lest zoals vinke piepen.

Nu alweer van onze 2 getroude; aan de moeder van den bruyd moet den vryer 2 melkkoeye geeven; is hy arm, geeft hy maar 1. Hiervoor ontvangt hy en zyn jong getroude vrouw 't huysraad bestaande in 6 of 10 strohuyspaalen, 2 of 3 mattjes en een geverwde springbokknapzak met boegoe. Nu is 't huwelijk vast geslooten. [N.B.])

N.B. Dog niet onverbrekelyk, want met wederzijdse toestemming word 't huwelijk verbroken; ook heeft den man regt om een

1) Toebereid.

2) Hokus pokus, grappen, vreemde ceremoniën.

3) Bedoeld is takt, maat.

Daarna moet hy ook beeste aan zyn schoonvader geeven, maar daarvoor krygt hy omtrent net zoveel beeste weer agteruyt. Dit is nu regt en eerlyk getrout en zo neemen zy wel 2 à 3 regte vrouwen eenige ook wel meer als zy ryk zijn, behalven al de beschaarvrouwens [1]) die zy op zy hebben. Voor die word ook geslagt, en dat word wel voor een eer gehouden by die meyde beschaarmans gehad te hebben, want als 2 meyde ruusie of twist hebben weet den eenen den anderen zo te verwyten, wie heeft voor jou geslagt of by jou gebeschaart jou leelyke dit en dat, voor my hebben zo en zoveel zo al anders gemaakt. In de Nomacquoa en ook in de Eynikkoa weeten zy ook met malkander vrouwen te ruylen, dat is al om te slagten en vrolijkheyd van weerskanten te houden. Als nu een getroude Hottentot komt 's avonds by een ander Hottentot die by zijn vrouw legt, gaat hy by deeze mans vrouw leggen; de man van de vrouw staat op, voor de andere en gaat op een ander plaats leggen. [2]) De andere man moet de aanstaande avond voor hem ook zo ruymte geeven, maar is de vrouw van diegeene die 't spel eerst begonnen heeft leelijk, dan wil 't tog niet braaf lukken met deeze handel.

Nog een ceremonie van 2 jonkgetroude, als zy al getrout zijn moet er nog een *hand*slagt weezen, van de keelvel en de borst moeten noratje van gekookt worden, en daarin moet 't vuyl goed van de man zijn kop in weezen, dat moet zy ook opeeten, dat is den teeken van haare liefde teegens haar man — en zy moet weggoeyen (maar wat 't zy weet ik niet, want ik heb 't by haar geweeten en daarom op mijn memorieblad weggoeye gezet, maar nu is 't my ontschooten). [3])

Een jonge Hottentot moet man gemaakt worden anders kan hy nog zo oud zijnde niet meespreeken, by de Eynikkoas gaat 't alzo toe; ten eersten word hy met water schoongewassen, dat is, zeggen ze de kindervuyligheyd of schaapwagtervuyligheyd wegdoen, dan

---

wijf, die zig over een tweede wijf jaloers toond te verlaten en geschied ook wel een separatie voor een tijd, dog met onderlinge bewilliging, in welken vastgestelden tijd geene gemeenschap tusschen zodanigen man en wijf plaats heeft, schoon zy nu en dan malkanderen bezoeken.

---

1) Bescharen = zich verschaffen, zich toeëigenen. *Wdb. d. Ned. Taal II, Kol. 1951* geeft de woorden „beschaarman" en „beschaarvrouw" niet.

2) Dapper, op gezag van Wreede, deelt op bl. 649 mee: „Onder de getrouden wort gansch weinigh jaloersheit bespeurt, niet tegenstaende wel een paert by donker in een onrechte stal komt te raken."

3) Een mooi bewijs voor Wikar's nauwkeurigheid

word hy 2° met vet schoongemaakt, 3° word hy van de ouden 3 dagen agtereen gebepist, [1]) 4°, word hy met de bloed van dat tot dien eynde geslagte beest schoongemaakt, 5° ten laatsten word hy ook weer gewasschen met vet en gesmeerd; al zijn vee, wat hy heeft word ook met vet gesprenkelt, dan is hy een man.

Als een meyd niet teel dan word er ter deegen getovert met hoorns en houtjes, van welke houtjes den toovermeester op de meyd haar buyk krappen, en smeerd haar uyt de toverhoorn. Voor zo een meyd word een ooy dik met lam geslagt, en de moerzak van dat ongeboore lam moet de meyd op haar rug aba of dragen, zoals een kind.

Oorlog en alle quaad komt van den duyvel, kouwnaap, hy is zwart zeggen de toovenaars die voorgeeven dat ze hem dikwils zien. Omdat hy quaad is, moet voor hem geslagt en geoffert worden. Tzoekoab [N.B.]) of God [2]) daar weeten zy niets van, alsdat hy goed is, en dat hy eerst die steene of klippe gemaakt heeft waarvan haare voorouders gekoomen zijn, zeggen zy. Zy vloeken zon, wind en reegen, ikode solep verwensch de zon, maar den nieuwen maan schynen zy eenige eerbieding voor te hebben, want als die uytkomt, dan danzen zy en klappen op haar handen vrolijk zijnde, 't gezigt altijd teegen den nieuwen maan houdende. In 't groote Nomakkoaland, anderkant de Bokkerivier is 2 groote reye met grafte na haar beduyding zeer gereguleert in een linie staande. 3) Daar, zeggen zy, heeft Tzoekoab of God in de oude tyden volk begraven, en alle die daar voorbygaande moeten een takkie van een groene bos breeken, en op de grafte goeyen, anders krygen zy zwaare ziekte in haar land. 4) Een alge-

N.B. goede man.

1) Fritsch, *Op. cit. S. 330*: „für das thatsächliche Vorkommen gewisser unappetitlicher Proceduren, wie das Benetzenmit Urin, hat sich auch eine neue Autorität in Theophilus Hahn *(Beiträge zur Kunde d. Hottent. Z. d. Verein f. Erdkunde Dresden VI)* gefunden, welcher ausdrücklich betont, das entsprechende Sitten unter den *Namaqua* heute noch existiren."

2) De vertaling is onjuist. Tsui- || Koab betekent volgens Hahn Wond-knie; de verering van de geest van een machtig Kapitein die eens die naam droeg, werd door Europeanen voor verering Gods aangezien. Cf. *Fritsch, Op. cit. S. 338.* Graevenbroeck ondervroeg Kapitein Klaas in 1687 over godsdienst: „Toen ik hem daarop vroeg hoe men onder hen het Hoogste Wezen noemde, voegde hy terstond aan een verwonderlijke geslachtsrekening van zijn oorsprong toe dat zijn eerste voorvader *Khourrou* of *Thikkwa* heette, en als god der onderwereld *Damoh.*"

3) Zou daar wellicht Kapitein Tsui- || koab geheerst hebben?

4) Cf. Deel XI, *bl. 19.* Graevenbroeck, *Op. cit.* vermeldt: „Een Hollander dien men goed kan vertrouwen heb ik hooren beweren dat hij nooit zekere klip, een of twee mijlen van zijn landgoed gelegen, voorbij ging zonder er eenige barbaren te vinden die zamen een tak, van een heester of boom in de buurt afgerukt, als heilig kruid op een altaar, er op legden; en vroeg hij hun de reden, dan antwoordden zij doorgaans dat hunne voorvaders dit altijd gedaan hadden, en het bij hen zelve van ouds in gebruik was."

meene bygeloof by de Namacquoas, Blip en Eynikkoa, dat haare beeste uyt een klipgat uytgekoomen zijn, en die platte klip zoude daarby de Blip weezen, als men daarop loop dan klinkt hy alsof hy hol van onder was. In de klip zou voetpaaden weezen van beestespoor net of ze in de deurslaggrond getrapt hadden, en de beestewagters haare spoor zoude daar ook net zo staan. [1]) By de beestegat is een groene bos die nooyt droog word. Een ryke capteynsdogter heeft haar uyt nieuwsgierigheyd met pakrieme in de beestegat hebbe laate neerzakken, haar oogen zijn daarin verduystert, en die avond was zy dood, waarop des dogters vader de meeste van haar gezelschap met assagaye heeft vermoord.

Met al ons renoster jagten hier aan de groot fonteyn, hebben wy magtig honger en dorst geleeden, dat mijn reyscamraat Claas Barend genoodzaakt was, een jonge os, die hy voor pakke meegenoomen had te slagten. Hottentots kunnen met puur vrange veldkost te eeten haar leeven ophouden, maar my kwam dat zuur voor om geduurig zo te leeven. Daarom heeft mijn Hott[t] reyscamraat tog met my meedelyden gekreegen. Nu hadde wy ook gants niets meer te slagten, daarom als wy veldkost kreegen wierd 't vlijs gebewaard. Van hier getrokken na toelykamma of litteekenwater, de Hottentots alleenig, maar ik en Claas Barend niet meer flaauw van honger maar fris zijnde, reeden te paarde veldwaarts in om de gekwetste renoster op te zoeken als wy de halve dag omtrent gereeden hadden, en een tijd lang op de gekwetste renosters bloedspoor gevolgt, reeden wy stipt op de grond kykende dat wy de gekwetste renosters spoor niet verliezen mogten. Dit doende kwamen wy onverziens 6 renosters op 't lijf ryden, zijnde geen 6 tree spasie tussen ons en de renosters, wy waaren aan deeze zyde van een kleyne haakdoornbos, en de renosters aan geene zyde staande, de renosters eerder ons als wy haar gewaar wordende, blaasden toe, gelukkig dat 't onder de wind was, en voor

---

1) Fritsch, *Op. cit. S. 356* vermeldt dit geloof ook van andere volken in Zuid-Afrika. „Solche Sandsteinfelsen mit abgedrückten Fährten noch jetzt lebender Thiere finden sich übrigens viel in Afrika.".

Kolbe, *Op. cit. I. bl. 422*: zegt „Want zy geven voor, dat zy door de overlevering van kind op kind weten, hoe dat hunne eerste ouders door een venster of poort, van welk Hottentots woord, 't welk by hen een venster of deur betekent, men my geen beter uitlegging heeft konnen geven, op de aarde gekomen zijn. . . ."

Graevenbroeck, *Op. cit.* vermeldt: „Sommigen leiden hun geslacht af van een man en vrouw door de aarde voortgebracht; anderen, volgens een doorgaande overlevering van hun voorvaders, en meer in overeenstemming met de Schrift van Joden en Christenen, schrijven hun oorsprong toe aan een man en vrouw die zamen door een venster op de aarde waren gekomen." Men ziet hoe Kolbe zijn voorbeeld naschrijft.

de bos zagen ze ons niet, hadden ons alleenig gehoord, en jaagden op 't gehoor rond. Ik was altans zo verschrikt niet beeter weetende alsof de renoster oogenbliklijk booven my was, maar 't peerd had ook geschrokken, dat 't deur haakdoornbosse heen vloog; ik was zo confuus, dat ik 't peerd niet stuuren kon, en kon hem ook niet inhouden, maar bad God dat ik van 't peerd niet mogt afvallen. De renosters jaagden tog een ander cours, als waarheen mijn paard uyt schrik den loop genoomen had.

Na dit geval reeden wy schuyns af na de andere fonteyn waar wy 't volk heen gestuurt had; ik was altans zo verschrokken, dat ik geen lust meer had om te jagten, maar nam my voor om my een tijd lang met honig zoeken en dassies te vangen op te houden. Maar na dato heb ik den renoster beeter leeren kennen als voorheen, nu ben ik ook voor den renoster meer assurant als voor andere gedierte, want van Hotts heb ik geleert en by eyge ondervinding bevonden waar te weezen, dat al heeft een renoster my al voor de stok uyt, dat hy maar een tree of 3 agter my is, vald maar neer agter een bos en als die er niet is, goey maar met een ruk 't lijf op zy neer, op de kaale vlakte, dat de lijf op zyde is, van de cours daar hy met zijn hoorn deurploegt,[1]) elken blaas, die hy geeft, dat is ook een stoot al heeft hy ook niets voor hem, hy klooft tog den grond, dat is of men daar geploegt had; al kom hy zo ploegende neffens u voeten voorby, dat doet er niets aan, zijn kwaadheyd is te groot, hy gleyt voorby en kan zijn loop niet stutten of moogelijk hy ziet UE. niet, want zijn oogen zijn altans seer kleyn, en zoals de Hotts my zeggen is hy ook zeer slegt van gezigt, maar zijn oore zijn zo veel te scherper, als hy stilstaat. Dit van den renoster moet alles waar weezen, want ik heb 't van de Gyzikoa N.B.), en die jagten zo te zeggen dagelijks renosters, en onder die natie zijn eenige zo assurante keerels, dat zy maar voor de hoorns van den renoster op zy pat geeven, en met dat de renoster den keerel voorby gleyt, krijg hy ook een assagay of 2 in zijn ribbes. Als deeze Gyzikoavolk een renoster krijgt die zig te weer stelt, of aan 't jaagen raak, die komt niet vry. Deeze renoster gelijkt in 't geheel niet na diegeene welke ik uytgeteekent gezien heb, hy lykent veel na den olifant van lijf; maar van kop omtrent als een varken, met 2 hoorns booven malkander die los in de vel zitten. De bogt van

N.B. Een stam van de Blicquas die zig van dezelve afgescheiden heeft en aan de overzeide van de groote rivier woone.

1) Cf. Deel XI, *bl. 150*.

Graf van een Kapitein der Hottentotten.

de hoorns is na booven toe, maar ik heb van de Hottentots gehoord dat zy gezien hebben renosters die de bogt des hoorns na onder toe hebben; van geloofbaare Christenen heb ik 't ook gehoord en eenen Jacob Laauw heeft ze zelve agter 't roggevelt geschooten.

Voor den olifant heb ik nog maar een hartschrik, want wegkruype help niet, hy zoek my op, nog listiger als een mens de spoor navolgende. Hartloope daar schiet ik mee te kort als er geen klipheuvels naby zijn; zo lang een mens zijn aazem heeft, komt men voorwaards, maar daaruyt zijnde is 't ook gedaan of 't moet bergop gaan, dan wind een mens teegen den olifant, alhoewel ik heb Hott^s gezien, die byna teegen een paard kunnen hartloopen; om op een boom te klimmen zoals voor den buffel, want ik zoude wel haast met boom en al naar onder koomen, zodat de Hott^s den olifant niet veel kunnen doen, of zy moeten hem op nauwe plekken tusschen bergen krygen daar hy alweer niet braaf voort koomen of teegenstand doen kan. De zeekoeyjagt van de Hott^s is ook zeer hazaardeerlijk, want 's nagts in de maanschijn als de zeekoeye uyt de rivier in de grasvlaktens om te weye zijn, dan gaan de Hott^s langs de rivier en sneyen de spoor, waar de zeekoey uytgegaan is, en vervolgen hem dan met een groote trop, goed van assagaye verzien; daar regten zy dan met den zeekoey al met draaye en patgeeve, want met hartloope schieten de Hott^s te kort, men zou den zeekoey met zijn korte pooten daar niet voor aanzien, dat hy hart loope kan, maar hy kan zelfs in bergen en klipheuvels klimmen, en maakt de Hott^s voor goed benoud. De jaagers zijn gemeenlijk in 2 partye verdeeld, want als de eerste jaagers zig braaf afgemoord hebben, schyden die uyt. De zeekoey loop dan de eygenste poort weer terug agter uyt, om in de rivier te koomen, maar daar neemen hem de varze en frisse jaagers weer waar. Nu gebeurt 't ook al dat de zeekoey uyt de laatste jaagers haare handen ook uytraak, maar hy heeft tog zijn part weg, want gekwetst in de rivier koomende, laaten hem zijn eyge makkers geen rust, maar beuren hem uyt de rivier, en 't vreeten van de vis kan hy ook niet verdrage, dat hy daarom de wal kiest, dat de Hott^s zoals veeltyds gebeurt, den zeekoey op de kant van de rivier of dood of ten minsten weynig leeven hebbende vinden, dat zy hem daar verders doodmaaken. Zo jagten hem de Bossiesmannen hier onder, maar daarbooven waar hy niet zo wijs en wild is, daar krygen zy hem gemaklyker, want de zeekoeye daar onder aan de Compwaagedrift, en 3 à 4 schoften hooger, zijn ze al te slim van al 't schieten der Duytze, maar daarbooven zoals ik zelfs gezien hebbe, als een zeekoey middel in de ri-

vier leyt, en men schreuwt aan de kant, naadert de zeekoey digt aan de kant, uyt nieuwsgierigheyd om te zien wat of 't is. De Eynikkoas dan daarbooven als zy hem met assagaye gekwetst hebben, maaken zy een groot vuur, dan gaat de zeekoey met 't vuur aan 't vegte. Onderwyle goeyen zy hem bont met assagaye, in 't ligt van 't vuur, en zo krygen ze hem gemaklyker als daaronder.

(6 October). Van Toelykamma na Amkams getrokken, heeden heb ik een droevige comedie bygewoont, want een van de Bossiesmans meyde was omtrent een 100 tree op zy van ons afgegaan om heyra te zoeken (N.B. dat is gom die aan de haakdoornboome groeyt, die is zoet van smaak om te eeten en verzadigt dat men er lang op teeren kan). Deeze meyd kwam onverziens een renosterkoey op 't lijf, die daar met een kalf lag. (Eene wonderlyke manier heb ik opgelet van de renosters. Zy houden eenen vasten slaapplek, of kooy, eenen vasten schuurplek, eenen vasten mistplek, en hy zal na die plek expres loopen om te misten). De meyd op de renoster koomende kwam uyt schrik reegelregt na ons toe, maar eer zy by ons was, vangde de renoster haar. De renoster stak in de loop met de hoorn de meyd tusschen haar beenen, ligte haar op en goeyde haar op zey, en liep zo voort door onze draagosse en alles heen, dat alles op een hol raakte. Onderkant van de draagosse kreeg hy my en nog eenige Hott^{n} voor de stok, maar wy draayden gaauw op zy uyt zijn cours. By 't volk koomende hoorde ik een lied zinge die ik nooyt gehoord had, ik stelde my quaad aan, dat zy zo een geschreeuw maakten en vrolijk waaren, daar de arme meyd daar lag om te steune en riep om hulp, maar my wierd van mijn kamraad Claas beduyd dat 't een treurlied was, die met huyle gepaard gong; [1]) dat is een aardig huyle, want dat gaat al voort met gezang van woorde, van 1 of 2 meyde, en dan word de meening van de resteerende meyde herhaald en toegestemd. De meyd was wel zwaar bezeert maar zy kon tog loopen slegties, en wy lieten haar op een draagos zomtijds zitten. De schrik was 't ergste. Zy is tog mooy weer bygekoomen. Hier voor ons was een groote trop koedoes in de drooge rivier, maar de wind was te slegt om by te koomen. 't Geloof van de Hott^{s} brogt ook mee dat de gekwetste meyd een ander gewaad moest aan hebben, anders kon zy niet weer tot herhaal koomen. Van avond proponeerde ik mijn reysgezelschap dat wy moesten beurt om beurt 's nagts wagt houden, en dat ik zelve met nog een de eerste wilde weezen, daarin zy my gewilligden.

1) Een improvisatie dus, koorsgewijs.

Van Amkams na Namis getrokken. Heeden hadden wy 't geluk om een renoster dood te schieten, waarby de Hotts ons dapper met assagaye bystonden, want met de eerste schoot viel de renoster wel teegen de grond, maar hy was maar dronken van die schoot; zoals hy teegen den grond viel, kwam 'er ook assagaye als stofreegen op zijn lijf; toe heeft Claas Barend hem verders doodgeschooten.

Hier verzogt nu een van onze kleyne Nomakkoas om den doodmaaker van deeze renoster te weezen, [1]) alhoewel hy geen part of deel aan 't doode van den renoster gehad heeft. Zijn verzoek wierd hem toegestaan, hy vat nu zyn eyge assagay en steek die in den renoster, dat hy bloedig word, dan staat hy en commandeer hoe 't beste vlijs voor hem tot de aanstaande andersmaak vrolykheyd moet afgeslagt worden. Onderwyle snyden zy den renoster ook oopen, en haalen uyt de netvet, 't welke den baas doodmaker over de kop gegoeyd word. Nu als 't vlijs afgeslagt en op de afpakplaats gebrogt is, gaat de vrolykheyd aan, dan word dat andersgemaakte vlys bezonders gezet. Dan raak men aan 't kooken, 't bezonderste wat hierby hoort, is de oogen, de ooren, de steert en de milt en 't hart, en ook van 't vetste en beste andere vlys; als er nu wat gaar gekookt is, deel den baas doodmaker voor yder die daarvan eeten mag rond, Ik en Claas Barend wy krygen onze stuk, omdat wy wild al meenigmaal doodgemaakt hebben, alhoewel wy tog niet andersgemaakt zijn, en een Duytsman mag van alle andersgemaakte goed eeten, maar de Hott.n die nog niet anders gemaakt zijn, moogen niet mee eeten. Van dit vuur waar deeze andersgemaakte kost mee gekookt word, mag niet ergens heen gedragen worden, of op andere plaatzen gebruykt worden, ook mag men er niet eens de pijp mee opsteeken, maar als 't 's avonds met kooken gedaan is, word de vuur met beestemist doodgemaakt. De zeene van den renoster worden nu aan den baas doodmaker gegeeven, die hy wel bewaart totdat hy een schaap of beest krijgt om deeze vrolykheyd te herhalen. Nu word hy ook in zyn gezigt met roet van de pot gesmeert heel swart, dan maken ze eenige plekken daarvan schoon, zoals kruysse, dat hy in zyn gezigt bont geschildert is.

Toe wy booven by de Ankokoa kwamen, ruylde hy een schaap om deeze vrolykheyd te herhalen, en terwyl 't by malkander hoort, moet ik 't hier ook invoegen. Als hy nu 't schaap had, toe moesten al die assagaye van die Hotts die mee eeten zouden, daarby weesen,

---

1) Een merkwaardig gegeven!

die assagaye worden dan vastgehouden en hy breekt 't been van den schaap aan de assagaye; dan word de schaap geslagt zoals ik al eens gemeld heb, de assagaye op een hoop teegen een bos neergezet, en de netvet word over al 't scherp gehangen. Nu moet den baas doodmaker op zijn rug gaan leggen. Eerst word hem een streep van de navel tot booven op de ruggestreng getrokken; als hy nu legt word na deeze streep kervies digt aan malkander de vel deur dat de bloed daaruyt kom, gesneeden. Deeze harde penitentie moet hy uythouden, dan heeft hy eerst zijn cordaat stukken volvoert, dan mag hy de zeene van den renoster vlegten met koraale en klosse daaraan, die hy dan om zijn arm draagt; dat is hem een groote eer, daar word wel een 30 à 40 kerven op zijn lijf gesneeden, al op een rey. Als de mes stomp is, moeten ze wel 2 à 3 maal op de eygenste plek snyden, dan maak hy wel een zuur gezigt, maar 't helpt niet. Die hiertoe geslagte schaap moet heel en dal opgegeeten worden, zelfs tot de vel incluys, maar de beene en 't ander oneetbaare word verbrand of gebegraven, datter geen honden of kinders van krygen moogen. Nu is de ceremonie gedaan, hy vertel nu ook aan een yder voor een geloofbaare stuk in wat gevaar hy met 't dooden van dit gedierte geweest is, al is hy daar niet eens by geweest. Nu mag hy by alle zulke gevallen mee eeten.

By 't dooden en andersmaaken van den olifant, zeekoey en buffel word ook net zo vervaaren, en by haar is een vaste wet als zy gaan jagten, die 't wild voor de eerste keer met een assagay geraakt heeft, al heeft hy hem maar een schram gegeeven, dat is tog zyne, al word hy van de andere weezentlijk doodgemaakt; na dato die 't wild eerst geraakt heeft, die is er baas van, die kan hem ook anders maaken, of hy moet 't een ander goeye vriend overgeeven.

Hier van de Namis is circa 2 uur te voet na de rivier, daar is de magtige groote waterval die men in de droogen tijd by helder weer op een schoft ver en ook wel verder als een vuurrook zien kan, [1]) op mijn oog zou de heele rivier van een klipkrans afstorten 2 maal zo hoog als 't casteel hier is, maar in de reegentijd heb ik hem geobzer-

1) Dit is „De Grote Waterval of Cataract in Oranje rivier," afgebeeld in de Gordonverzameling No. 64 en vermeld in de beschrijving van No. 42: „Gesigt van het land op de 28ste graad, 32 min. Zuid, 3 gr. oost. lengte van de Caap de Goede Hoop, beneden de Groote Waterval Aukoerebis, in Oranje Rivier, of Garieb; in het Einiquasland." Daarbij wordt vermeld: „Hier had ik het schoonste en singulierste gesigt in alle mijne Reisen, siende met een opslag van een oog in een halve cirkel, twaalf Cameelpaarden; in de vijftig oliphanten; 5 rhinocerossen; een trop van 20 struisen; een trop van 13 koedoes, en een grote trop zebraas, siende de Hippopotamussen in de Rivier beneden swemmen en samen spelen."

veert, toe ik hem in de maand Mey gepasseerd ben, dat de stof niet zo hoog stygert als in de droogen tijd by helder en klaar weer, 't ligt daar ook veel aan of de rivier vol is of niet, als 't weer daarna is kan men 't gedruys als een bruyssende zee ook wel op een schoft ver hooren; en een half uur booven deeze waterval, is 't water zeer sterk van trek, want zoals de Namnykoa my vertellen, kunnen de zeekoeye als zij in de regte stroom door een ongeluk raaken, den stroom niet teegen houden, maar dryven af dat ze van den waterval afvallen, en breeken den ruggestreng af, en dat de Hottent[s] zulke zeekoeye dan opvangen. Ook hebben ze eenige jaaren van te vooren omtrent een halve uur booven de waterval, een trop beeste deur de rivier gejaagt, waarvan wel de helfte afgedreeven en by de waterval verongelukt zijn.

Onder deeze waterval word van de Hott[s] als de rivier leeg is een magt van vis gevangen, dat ze die niet vernielen kunnen, zy weeten ook met een hoek te hengelen, maar de meeste vangen zy met vuyke van karee houte latte gemaakt. Ik heb hier in de rivier maar driederley zoort vis gezien, de eene byna zoals de witvis in de Olifantsrivier maar niet met zoveel graate, is regt vet en lekker van smaak; de andere vis is zonder schobbe met een ysselyke groote kop, de grootste die ik gezien heb was omtrent iets meer als drie en een halve voet lank, maar de Hott[s] zeggen dat er in deese rivier geeft zo groote als een mens. Het moet waar wezen, want bij Volkert Schoemaker aan de groote rivier, heb ik een geraamte van eene kop van deeze vis gezien, die hy langs de rivier dood gevonden had. De kopbeen was byna vierkantig en ruym een voet lank en breed; hy had deeze kop van huys meegenomen, om aan de heer overste van Prehn te wyzen, maar die is op den weg weggeraakt. Voornoemde Schoemaker noem den vis mokkelkop, andere Duytze noemen hem Varswaterbager, maar ik oordeel dat hy tot nog toe onbekend is. Nog is er een zoort gelykende na klyne karpers.

Aan deeze waterval, dan aan deeze, dan aan geene zeyde van de rivier, houd zig gemeenlijk op, de klaare kraal, zijnde een sterke Bossiesmanskraal zonder vee van circa 20 strohuysen. De oorzaak waarom zy meestendeels hier woonen is, dat ze van de meenigte van den vis leeven kunnen, en hier omstreek van de waterval staan ook de vrugtbaarste rozijntjesboomen. Hier groeyt een soort groote boom, die fijn van blaaderen is, en als hy bloeyd de mooyste boom die ik ooyt gezien heb, want als hy bloeyd is hy heel en dal rood. Hier groeyen de Hott[s] boontjes aan die noemen zy gammis, zy kooken die

boontjes dan gaat de buytenste roode schil weg, want die schil is iets vrangagtig; zy braaden ze ook onder de as en stampen tot meel en kooken hem. Varsgroen te eeten smaak hy ook goed.

(8 October.) Van Namis op een half uur na voorby de waterval getrokken in de groote rivier; by Kaykoop nam de rivier een draay of bogt noord in, maar na beduyding van de Hotts en zoals ik by mijn weeromkomst, toe ik de rivier van weegens watergebrek moest houden, zelfs gezien hebbe, duurt de bogt in 't noorden geen volle schoft, of hy neemt weer zijn cours na 't oost. Om deeze bogt waaren wy uyt de rivier geraakt by de Graafwaters en de fonteyne, die nu tog voor weynig vee water hadden, maar by mijn terugkomst in de maand van October knap voor een mens water hadden, terwijl de rivier ook weer na 't ooste draayd, en alhoewel wy deur de vlaktens geloopen hebben, zijn wy tog niet nergens verder als op den distans van 6, 8 of 10 uuren loopens van de rivier op zy geweest.

Omtrent iets booven de waterval, beginnen de Kaysi of wildgaate der Namnykoa, en duuren byna 2 schoften na booven toe, waaruyt men zien kan dat de natie werkzaam is. Hier in de dikke boschagie van de rivier heeft ons een renoster weer schrik op 't lijf gejaagt, hier leg in de rivier een meenigte van zeekoeye. Den 10 trokken wy weer langs de rivier op, en in de wildgaate of kaysi vonden wy een hartebeest die onze Bossiesmans uythaalden, en afslagteden dat my raar voorkwam, dat zy dat zonder permissie deeden, maar my wierd geantwoord, dat 't een manier by haar was, dat diegeene welke op pat zijn, wat in de kaysi vindende, datzelve vryelijk moogen gebruyken, zonder teegenspraak. Want by de Blip en Eynikkoa was die manier, om kost aan de reyzende voor niet te geeven, en zy by andere koomende pretendeerden 't net zo. Hier was alweer een bygeloof by, want die hartebeestkoey was dik met kalf, de ongeboore kalf met de vuyligheyd wierd weeder in de vanggat geworpen, dat is te zeggen daar zal haast weer wat inkoomen. De kayzi wierd weeder na behooren opgesteld, met gras van booven toegespreyd.

Voorttrekkende kwamen wy in de rivier onverziens, waar eenige Hottn van de Namnykoa waaren om vis uyt hare vuyke te haalen, zy bragten ons al haar vangst van vis en wilden gaan om de kaysi te visiteeren, maar wy vertelden, dat wy alle kaysi bekeeken hadden, en een hartebeest daarin gevonden, die wy afgeslagt hadden, daar zy haar byval toegaven; toe hebbe ik haar yder een stukkie tobak gegeeven, dat voor haar een groote blijdschap was.

(Den 11 October). Hiervandaan na de renosterkop (Nawaptana).

De Hotts[s] kwamen ons teegen met slagtschaape, al van verre tawee-tjes roepende, uyt blydschap dat zy te rooken kreegen. Een span tobak en een hoed vol daga vroegen zy voor een schaap, maar wy gaven haar iets meer. 2 van de Namnykoa kraale leg nu vlak over ons in de gr: rivier op een eyland die zeer groot is; omtrent een half uur of iets meer, moet men loopen door 4 waterspruyten en een dikke bosschagie van boomen, eer men op haare kraal komt. De eylanden zyn zeer vrugtbaar van gras begroeyt, en lekkere wilde komkommers is er ook. Deeze komkommers zijn met pennitjes op de bast begroeyd, zo als een yzervarken, de eylanden zijn van veelderhande mooye boomen begroeyt, zoals kameeldoorn, buffeldoorn, rivierdoorn, zwart ebbenhout, rozijntjes en karee hout, olive en willige boomen, zo dik en groot heb ik ze nooyt gezien, op haare krale koomende zag ik met boegoe besmeerde en geverfde renoster, zeekoey en buffelskoppe, die middel op de werf, onder een boom te pronk leggen. Daarmeede willen ze hare cordaatstukken vertoonen, op de werf en rondom was een meenigte van klyne tuyne, waarin zy daga gezaayd hebben, die hier groeyde dat 't een lust was. Ik wilde hier ook wat waterlamoen en pampoenpitten zaayen om te probeeren, maar zy waaren daar bang voor om dat op te passen, want 't mogt van haare kinders gevernielt worden, en dan zou ik op haar kwaad worden. Daarom zaayde ik op een ander eyland daar zij niet van wisten, en by mijn weeromkomst in laast van October bezogt ik die plek, en bevond dat alles mooy groeyde. Met veele moeyte hebben ze tog een knapzak met steene en tobak in bewaring van my genoomen, die ik by mijn weeromkomst onaangeroerd weerkreeg.

Deeze Namnykoa waaren in 3 kraalen verdeelt, 2 lagen 1000 tree circa van malkander, op een groote eyland, en de derde een groote uur daar vandaan ook op een eyland, te zaamen getrokken waaren ze ruym 40 strohuysen sterk. Te zaamen hadden ze na mijn gissing 300 schapen en bokken, en ruym 150 beesten, maar zy hadden behalven die nog een gedeelte aan de overkant van de rivier weggestooken. Na dato brogten zij dit zelfs uyt, en dat ze gedogt hadden dat wy met haar handelen zouden zoals Cupido Roggevelt, daar zy de schrik nog van hadden, waarop ik haar liet tolken dat ik zulks niet van meening was. Ik was ook niet gekoomen om met haar te handelen, alleenlijk maar om haar land te bezien, en handelde mijn gezelschap onbehoorlijk dan zoude ik en Claas Beerend zulks voor weezen, en beletten. Antwoorden, dat zy die woorden al van mijn volk gehoord hadden, preezen ons en zeyden dat ze voor ons een oude slagt-

koey gebrogt hadden, daar wy haar met coraale en tobak voor betaalden.

Booven de waterval beginnen de groote eylanden en worden hoe langer hoe grooter en breeder, dat als men op de hoogte waar wy nu zijn of waar de eerste Namnykoakraale leggen, deur de rivier wil, van de eene kant van de wal tot de andere, moet men over verscheyde spruyten en over verscheyde eylanden circa 2 uur loopen, eer men den overkant haalt. Eenige van deeze eylanden loop de water over als de rivier vol is, over eenige alweer niet, desniettemin zijn de laatste tog zeer vrugtbaar, en altyd van onder vogtig. De beeste van deeze natie zyn zeer mooy van lyf en hoorns en 't vee in 't generaal is 't mooyste en vetste, wat ik ooyt gezien hebbe.

Hier hebben wy onze draagosse laaten rusten, tot den 16 October dat wy na de boovenste craal van de Namnykoa getrokken zijn. Onder al die tijd heb ik myn tijd deurgebrogt met visse, steene en blomme te zoeken. By deeze kraal heb ik een steen gekreegen die de Blicquoas voor haar bringt, die stampen zy stukken en smeeren met vet op haare kop, dat die daarvan blinkt; de steen lykent bezonders na een zoort arts, maar met de ongeluk dat al mijn goed verbrand is, is die steen ook weggeraakt. [1]) Door veel moeyte heb ik na dato een kleyne stuk van die soort van de Hott^{s} gekreegen, om maar te toonen.

De Namnykoa van de onderste kraal waren ons agterna gekoomen, en hadden gepractizeerd, dat als mijn gezelschap doende is om te handelen met de Gyzikoa, zouden zy de beeste van de Gyzikoas die in 't veld was wegsteelen, (want zoals ik al geschreeven heb, zo heeft de Gyzikoa haar eyge beeste en nog meer laast van de Namnykoa weerom genoomen,) waarop ik aan de Namnykoa zeyde, dat ik haar absoluut niet mee hebben wilde, en ook zag ik graag dat ze niet van malkander stalen en oorlog maakten, zo lang als ik in haar land was, waarop zy my gehoorzaamden en gaven 2 mee tot patwyzers, welke in de laatste oorlog niet mee geweest hadden.

Den 17 hout by malkander gezogt om vlot te maken om morgen deur de rivier te komen. Den 18 deur de rivier gegaan; de bossiesmannen in plek om haare vlotte deur te roeyen zwemmen zy die deur,

---

1) Fritsch (*Op. cit. S. 313*) vermeldt dat: „der Stoff, *Blinkklip* von den Colonisten genannt, bei *Tsansabane* gefunden wird und eine Varietät des *Eisenglanzes* darstellt, Eisenglimmer genannt, dessen Schüppchen *selbst glänzen*, aber keinen Glimmer enthalten, von dunkler *stahlblauer Farbe* sind und nur roth *abfärben*. Es wird von den Hottentotten als Regel *gar nicht*, wohl aber sehr viel von den *Be-chuana* gebraucht und zwar zum Schmücken der *behaarten Kopfhaut*".

aan elken vlot is gemeenlijk 8 man of 10 man. Van vooren aan de vlot met één hand vasthoudende strekken zy met forsie 't lijf uyt en met de eene losse hand scheppen zy 't water, en die van agter zwemmen doen haare magt met de voeten, den vlot zo vort stootende en een enkelde Hott[t] maak zijn goed aan een lange stok vast, die houd hy over en neffens zijn linker schouder, en zwemt zo met een enkelde hout deur, van willigehout. Zo hebben ze my meenig keer deur de rivier gebrogt, ik houd met de eene hand vast aan een pen, die ik middel in de blok geslaan heb, en met de andere hand en met de voeten help ik zwemmen, maar den bossiesman agter zwemmende, stuurt en regeert 't alles. De Vrouwen kunnen zowel de kunst om door de groote rivier te zwemmen, als de mans en de kinderen ook zo, want dat is haar speelwerk, zodra zy beginnen te loopen, om den heelen dag in 't water te zijn.

Aan de andere [N.B.]) zyde van de rivier was geene buffels, maar hier zijn ze zo veel te meer, want 't veld is zo van dezelve gespoord, alsof hier altijd een trop beeste lag, 't spoor en de mist is zo weynig verschillende van een beest, dat men het niet wel onderscheyden kan.

Den 19 na Kaslis. Van avond kwam een zeer groote trop met buffels uyt 't geboomte van 't rivier na de vlakte, waaronder geschooten en geraakt, maar niet gekreegen. N.B. De plaats waar wy door de rivier gegaan zijn legt circa 2 uur onderkant van de Hartebeestrivier of Kamkao, waar dat die in de groote rivier inkomt. Deeze Hartebeestrivier oordeel ik de Zakkerivier te zijn, want zo ver als ik na booven in 't oost geweest ben, omtrent 15 schoften hier vandaan loopt er geen rivier van beduyding in de groote rivier als deeze, ik hebbe deeze rivier 3 maalen gepasseert namelijk in de maanden December, April en Mey, maar heeft toen niet geloopen, desniettemin houd hy altijd kuyle met brakagtig water, en is van vaderlandze of fluytjesriet sterk begroeyd; waar deeze rivier zig in de groote rivier ontlast, is weergaloose koornland, en ook goede weyveld.

Den 21 na Koeninganib of Olievenhoek; hier is caree olieven en

N.B. Dat is aan de overzyde van de rivier hier vandaan waar de buffels zijn, en de hooggeeerde leezer belieft te obzerveeren en verstaan, dat ik nu over de rivier gegaan ben, en daarom noem ik de overzyde, dees kant, omdat ik nu aan die kant ben, en zo op meer plaatzen.

rozijntjeshout, zo mooy als men 't verlangen wil; hier hebben wy aan de kant van de rivier afgepakt, maar moesten haast de klipheuvels kiezen, want de rivier begon schrikkelijk te reysen, hoewel wy geen reegen maar betrokken lugt eenige daagen agtereen gehad hadden. Iets lager als waar wy vandaag afgepakt hebben, is een drift, die de Hott.[t] Hosabes of vondeling noemen, daar loop de geheele rivier weer in eene. Onder deeze drift op eenige plaatzen loopt de geheele rivier zo nauw tusschen hooge bergen en kranzen, dat men hem op veele plaatzen met een steen byna kan overgoeyen; hier loopt 't water ook zeer vinnig, en ik zoude denken dat 't hier moet eysselijk diep zijn, terwijl de groote rivier hier zo nouw is.

Hieromtrent, toen ik by mijn terugkomst deeze drift ben deurgegaan, hebben my de Hott.[s] een plek geweezen waar een warlstroom moet weezen, die hout of wat hy krijgt inslukt. Want zoals ze vertellen, is voor een tijdlang een vlot met zeekoeyvleys en 5 Hott.[s] daarheen afgetrokken, die in 't gezigt van de andere die aan de wal waaren eerst 3 of 4 maal met haare vlot in den warl ronddraayden, en zo weg zonken, na dato zijn ze lang van de weerskanten des riviers gezogt maar nooyt geen stuk of steel gevonden van al wat gezonken is; ik denk dat in de berge waartusschen de water loopt, onder in de diepte gate of kliphuyse zijn, gelijk als men ook op 't drooge aan de voeten van de bergen vind, en moogelijk dat de heftige stroom zulke gaate zelfs uytmaald, en 't kan weezen dat de vlot in zo een dwarrelende holte geraakt is.

Aan deeze drift Hosabes vind men heele kranze van wit en zwartagtig christal, en als de rivier leeg is dat men in de grond graven kan, bevind men dat de boovengenoemde witte christal blaauw en paars onder de grond is, en hoe dieper men graaft, hoe mooyer dat hy word. Hierbooven begint de rivier zig alweer in spruyten en eylanden te verdeelen, en dat duurt wel 3 schofte lang.

Den 22 October na de Kaloewep dwars over ons; in de rivier op de eylanden legt een kleyne kraal bestaande uyt 18 strohuyzen, hebbende vee maar de grootste gedeelte van 's capiteyns vee, met zamt vrouw en kinderen, is hem door de Aukokoa afgenomen, uyt reede dat hy qualijk met zijn vrouw zoude geleeft hebben. Hy heeft ons een slagtbeest gegeeven, is ons gevolgt na de Aukokoa, heeft om zijn haave met goed fatsoen gevraagt, en 't is hem ook om onze komsthalven gegeeven. Deeze capiteyn is met een giftpijl op de borst geschooten van zijn eygen zoon, dat 't vlijs uytgevallen en verrot is, tot op de borstbeen, nog leeft hy en 't is geneezen met een dunne

flies of vel op de bloote been maar zeer heslijk [1]) en hol om te bezien.

De secuurste middel onder de Hott[s] om een te geneezen die van een giftige slang gebeeten is of zwaar met gift gekwetst is, dat is 't water van een giftzuyper, zo een word met gift gebreyd, [2]) dat hem na dato geen gift schaad, en 't gaat alzo toe: Een Hott[t] van een slang zwaar gekwetst zijnde, word gesneeden wel op 30 plekken in zijn lijf en overal gift in gestooken, dan geeven zy hem van een kooper kappelle 3) of geele slang 3 blaasjes gift te drinken; dan word hy warm toegedekt met velle en karosse; als hy sterk gezweet heeft word hem gift van de spuugslang 4) in gegeeven; dan komt hy weer by zig zelven, want 't heeft tussen leeven en dood gegaan. Den patient begint hier middel onder 't spel schoon ongevoelig te worden, en blijft buyten kennis een eetmaal, totdat hy spuugslanggift inkrijgt. Enkelde aan wie dit geprobeert word gaan er ook mee heen, maar die in 't leeven blyven, laaten zig, weer gezond zijnde, van de giftigste slangen en schorpioenen aan de lippen en overal byten, dat haar geen schaade doet. Zy zuypen gezond zijnde 't sterkste gift namelijk van den geelslang, maar dat doet haar tog kwynen, zo lang totdat ze weer spuugslanggift krygen, dan zijn ze weer zo fris als van te vooren. De water van zo een perzoon is in gevaaren zeer heylzaam. Omdat dit een wonderlyke zaak voor my is, heb ik my by zo een giftzuyper laten brengen, en bevonden 't veritable te zijn. Zy vertellen ook dat de spuugslang iemand in de oogen gespoogen hebbende, moet ook van zo een mans water gebruyken. Geneezen zijnde, worden zyne oogen veel klaarder als van te vooren, maar als hy oud word en ziek word, eer hy komt te sterven, word hy eerst stokblind, probatum aan een hond en ook aan een mens.

By de Kaukoa of Snyervolk een fraaye weerhaak assagay en een lavoore 5) leepel gekreegen; dit is Blicquoas maakzel. 't Lavoor weeten zy zagt en week te maaken, dat 't met een mes kan besneeden en bewerkt worden, zy laaten hem in zuure melk 10 à 12 daagen liggen, dan is hy bekwaam om te bewerken. Als de leepel nog niet klaar is, en zy een wyle met werke moeten uytscheyden, dan word hy weer in melk zo lang gegoeyd, want anders word hy weer te hard.

De pitte van de kareeboome worden by haar gestampt met bla-

---

1) Germanisme, niet Afrikaans.
2) Bewerkt.
3) Cobra de capello.
4) Een slang die gif spuwt naar vervolgers.
5) Ivoor is bedoeld.

deren van de wilde lelie, en met zoete melk gegeeten, dat een aangenaame zoetzuure smaak heeft. De wilde rozijntjes worden ook zo van haar gegeeten, behalven de bladeren van voornoemde lelie komt er niet in. Met deeze twee vrugten verzien ze zig goed, en pakken dat hard als 't droog is, en zeggen, dat zy dat voor den verleegen dag bewaaren.

Den 25 trokken wy na de Aukokoa of Naauwwange, men moet van de vaste wal af 14 spruyten passeeren, eer men by haare kraal komt, zo is de rivier hier verdeelt, want anderkant van de kraal leg nog 3 spruyten, waarvan de eene zeer gevaarlijk om deur te zwemmen is. Na mijn gissing zouden ze ruym 300 beeste hebben, en 4 of 500 schaape; zy leggen nu in 2 kraale verdeelt, omtrent een 1/4 uur loopens van malkander. Als zy tezaamen zijn, bestaat de kraal omtrent uyt 40 strohuysen, de voorgenoemde Kaukoa en haare capiteyn staan ook onder subordinantie van deeze Aukokoa. Deeze laatste natie heeft my zeer wel onthaald, omdat ik de eerste Duytsman was, die zy ooyt gezien had. [1]) Ik en de peerde was voor haar 't grootste wonder, en voor een peerd waaren zy banger, als voor een renoster of quaade ongedierte.

By mijn terugkomst gong hier een gemompel, dat de capiteyn hadde gepractizeert om my en Claas Barend in de rivier te laaten verzuypen, dewijl wy niet goed zwemmen konde, en wy met haar afgesprooken hadden, om by onze terugkomst by haar over de rivier te gaan, en de peerde wilde zy met harpoene doodschieten. Dit heb ik mijn goeden capiteyn laaten navraagen, die 't alles negeerde en zeyde, dat 't een aansmeerpraatje was. Desniettemin begon ik my tog in agt te neemen, en liet my van niemand deurbrenge, als van mijn opligtbroer capiteyn Ouga.

Ter geleegendheyd dat de Hott^s een haas doodgoeyden, moet ik het Hott^s geloof aangaande dat dier melden. 't Is by haar een groot kwaad om een haas te eeten, en is 't dat een uyt hongersnood dat gedaan heeft, hy is geen man meer, en 't word hem ook al zijn leeven verweeten, dat hy niet meer durf meepraaten. Dit klyne dier word van haar zeer gehaat en kunnen zy hem dood goeye of bekoomen, hy moet er aan. De reede hiervan is, zoals ze zeggen namelijk: Dat Tzoekoab of God zoude in oude tyden (toen de menschen zo treurig waaren, daarover dat haare vrienden kwamen te sterven) een boodschap aan den haas gegeeven hebben, dat hy moeste den menschen

1) Blanken waren daar dus nog niet geweest vóór Wikar.

boodschappen, dat ze over zulks niet hoefden treurig te zijn, dewyle zy en haare vrienden schoon zy nu kwamen te sterven, tog t'eeniger tijd weeder herleeven zouden gelijk de nieuwe maan. Den haas beloofde zulks te verrigten, maar had anstonts den schelm in de mouw, gong by de bosluys, zeyde hem de boodschap averegts verkeerd, en verzogt hem, dat aan de mensen te vertellen; deeze brogt in, dat 't voor hem te vroeg was, hy had zijn khey of voorkros nog niet aan, en zeyde dat de haas kon beeter loopen als hy, hy konde deese boodschap zelfs schielyker verrigten. Waarop den haas zulks zelfs gedaan heeft, maar hy loog en zeyde aan de menschen: die dood is, zal dood blyven en niet herleeven, gelijk de nieuwe maan; en dat word van haar niet geloofd, maar dat ze te eeniger tijd weer zullen herleeven gelijk de nieuwe maan. [1]) Om zyne leugens is nu de haas een groote vyand der Hott[n] geworden. Dit geloof hebben al de naties, die my bekend zijn, en oude Hott[s] die ver in de Blicquoa Damracquoa etc[a] geweest zijn, zeggen dat 't eygenste geloof by haar ook is. Dit geloof is my verscheyde maalen van groote nut geweest, want als mijn geselschap 's avonds gongen met een leege maag slaapen, heb ik haazevlees onder de as voor my gebraaden, hoewel 't haar niet braaf aanstond.

Deeze natiën weeten ook 't jaar in driën te verdeelen, (namelijk in droogen tijd, reegentijd, en blomtijd), hebben 13 maanden in 't jaar, die yder zijn bezondere namen heeft. Zo reekenen zy 't uyt met een koey die gespeelt heeft, dat ze 9 maanden loopt en de 10de maand kalft ze. Als men haar vraagt, hoe oud dat ze zijn, zullen ze haare 2 handen uytsteeken; zoveel keer, als zoveel maal 10 jaaren dat ze oud zijn, maar 2, 3 en 4 verschillende, dat weeten zy niet.

Aan de onderkant van deeze kraal op zey van de rivier zijn groote klipheuvels en bergen, waar veelderley zoorten christal zijn; een zoort die ik gegraaven heb die met blaauwagtige streepen van binnen is, als men den steen stukken slaat, maar van buyten is er niets te zien. Ik denk dat 't een onbekende christallisatie is; hier vind men ook iets dat na erts lykent.

Hier vandaan zijn wy in drie dagen getrokken na de Gyzikoa of tweelingvolk; heet daarom zo omdat hier maar de helfte van haare

---

1) Een geloof aan een voortbestaan na de dood. Het verbaal is niet volledig meegedeeld: Toen de Haas aan de Maan vertelde hoe hij de boodschap had overgebracht, werd de Maan boos en sloeg de Haas met een stuk hout op zijn kop, waardoor de gespleten bovenlip ontstond; de Haas verdedigde zich en krabde de Maan met zijn poten zó, dat op de Maan nog de donkere vlekken ervan te zien zijn. Cf. *Fritsch, Op. cit. S. 355.*

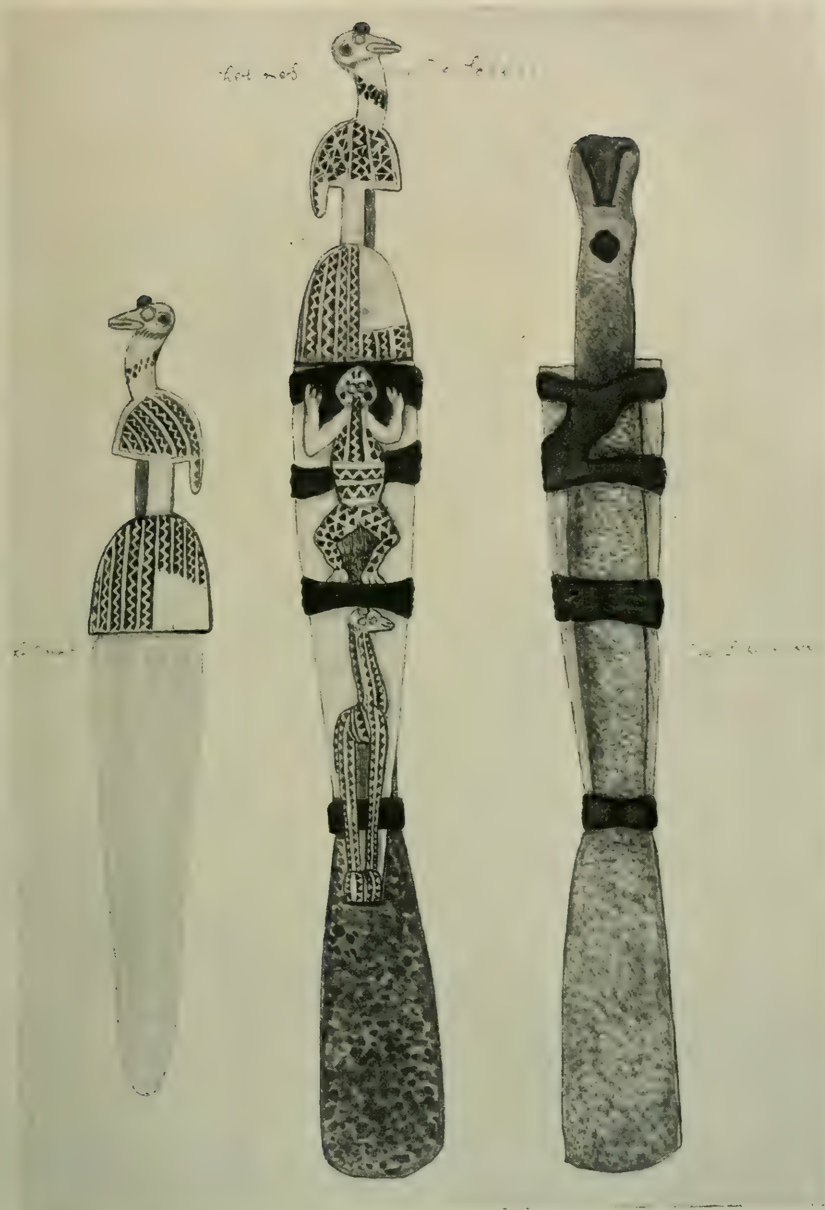
volk is en de andere helfte by de Blicquoas en men kan den onderscheyd anstonts zien, want dit zijn groote gezette mooye keerels, zwartbruyn van haare als de Madagascarze slaven, [1]) maar deeze trouwen nu veeltijds met de Korakkoa daarbooven, of met de Aukokoa hieronder, daarom zijn der veel verbasterd. Haare dagelijkze taal is byna als de andere Nomakkoa Hott[n] maar kunnen alle de Blicquoastaal spreeken, zijn eygentlijk zo goed als vlugtelingen uyt haar eygen land. Van gewaad zijn ze anders als de andere Hott[n], dragende wel een karos, maar die is van hartebeestvel zo zagt als zeemsleer gebreyd rondom uytgesneeden op de manier van kantwerk, van vooren op de klappe is 't haar daaraan, en een lappie met nerf van weerskanten die net over malkander getrokken is, waaruyt men zien kan, dat 't een gereguleerde natie is. Agter in de nek is 't zwarte steerthaar van den hartebeest tot een sieraad, om de armen draagen zy witte lavoore ringen.

Deeze natie hadde nu maar van verre hooren spreeken dat er hoengab of Duyts volk in de weerelt was. Daarom toe wy aankwamen zetteden haare veewagters op een loop, na de kraal en wilde maar oppakken en vlugten, maar onze laatste wegwyzers naamelijk de Aukokoa haalden haar in, en beprateden haar dat wy haar geen leed zoude doen, en dat wy geen kwaad volk waaren, verhaalden haar hoe wy 't by haare kraal gehad hadden, dat zy ons kost etc.[a] gegeeven hadden, maar dat ze inteegendeel tobak en meer klynigheeden van ons gekreegen hadden. Deeze kwamen dan voor ons aan de kraal en vertelden zulks aan den baas van de kraal, die my en Claas Barend tegemoet kwam om ons te groeten, maar bleef altijd op 20 tree voor de paarde, welke dieren hy niet betroude, al immers voor ons loopende en taweetjes roepende, en by de kraal koomende, bragten zy er bamboeze met melk van alle kanten en vereerden my ook een slagtbeest, waarvoor wy hun weer tobak vereerden.

Deeze was de baas van de kraal of de rijkste, maar de capiteyn is laatst in den oorlog met de Namnykoa doodgeschooten en zy waaren nu 2 spaltig om een capiteyn op te ligten. Hier heb ik verscheyde oorringen van de Blicquoas gekreegen, ook massive handringe van haare kooper, en ringe die van binnen steert is van den kameleopardalis, en van buyten subtiel en net met kooper en yzer beslagen, dat men daar ook uyt zien kan, dat ze ook een summetrie bezitten.

Haare kraal was 46 strohuysen groot, en na mijn gissing hadden

1) Hierin was dus Kafferbloed.

Mes gemaakt door Beetsjoeanen.

ze wel 400 beeste, maar weynig schaape. Zy eeten den jakhals en wilde kat niet gelijk de andere naties, zy leggen niet in de rivier op de eylanden zoals de andere naties, maar buyten is haare kraale. De drie voorige naties die ik aangetroffen hebbe, worden van de Namacquoa met een woord Eynikkoa of Riviervolk genoemt, maar deeze zijn bezonders, eygentlijk is 't bastaard Blicquoas. Zy wilden graag hebben, dat ik na haar volk de Blicquoas gaan zoude, maar 't was nu met de tijd datter geen water op den weg was.

Nadat wy hier eenige tijd gebleeven waaren, zijn wy verders na booven langs de rivier getrokken, en ons is een meenigte van deeze Blicquoas gevolgt, en een dagreys hooger van de kraal zijnde, weezen zy my den weg, waar zy deeze rivier verlaaten, als ze na de Blicquoas noord op gaan aan de andere groote rivier. [1]) Om deeze tijd loopen zy den weg in drie daagen af, maar in deeze 3 daagen krygen haare draagosse geen water, maar voor haarzelve pakken zy melk en water, deur malkander in knapzakke, dat de draagosse dragen moeten, maar in de maanden July, Augustus, September als er water is, is 't ordentlyke vier dagreysen na de Blicquoas aan de andere rivier leggende.

Deeze Blip koomen jaarlijks by de naties langs deese rivier leggende om te handelen, en brengen mee tobak, lavoore leepels en armringe, koopere en yzere koraale, ook glaase koraale, koopere oor- en armringe, messe, assagaye met weerhaake, ook gladde byle en elze. Zo handelen zy, zy geeven voor een veers 8 assagaye, een bijl en een els, een zakkie tobak en een sakkie daga, en voor een bul of os, 5 assagaye en de rest zoals voor een veers zaft en mooy gebreyde hartebeestvelle daar de nerf af is, brengen ze ook, van deeze hebbe ik een oude meegebragt om te toonen want ik hadde niet zoveel om een nieuwe te betaalen, maar men kan er tog der Blicquoas haare dragt uyt zien.

Deeze Blip moeten na mijn oordeel een sneedige en verstandige natie weezen, die handwerkskunsten bezitten, want al wat men vraagt: wie heeft dat gemaakt? de antwoord is anstonds: de Blicquoas. Dat kan men zien aan een mes van weerskanten scherp. Zy hebben aan 't heft van deeze mes in lavoor uytgestooken een olifantskop, en de schey ook in lavoor met reye uytgestooken, welke mes na mijn oordeel 't grootste rariteyt is, dat ik meebrenge en ik ben van meening om 't aan den Wel Eed.[en] Gest[n] heer gouverneur

1) Welke?

van Plettenberg aan te bieden. [1]) Ook kan men zien dat ze kunstig zijn, uyt haare kooper- en yzerwerk, leepels van hout, renoster en buffelhoorn ook van lavoor gemaakt, bakke etc[a], zulks alles verkoopen zy aan deeze naties. Zy winnen ook een zoort koorn; kalbasse, die daar vandaan koomen, zijn my van de Korakkoa geweezen.

Volgens zeggen deezer natiën vegten de Blip slegt, want zy gebruyken geen pijl en boog, maar zijn altijd met 10 à 12 tot 14 assagaye gewapent, goeyen wel net met assagaye, maar de Hott[s] met pijl en boog winnen tog, zodat indien de Hott[s] en Bossiesmans voor der Blip tooverkunst niet bang waaren, dan zouden de Blip daar slegt aan weezen. Ik vroeg haar of zy al proef van der Blip haare tooverkunst hadden; antwoorden in vroeger tyden had haare voorouders van de Blip vee gestoolen, maar zijn op de weg betoovert dat ze mal geworden zijn, met vee en al na de Blip weeromgekeerd, en met assagaye by haar vermoord geworden.

Maar de Damrakoa onderkant van deeze Blip aan de andere groote rivier leggende, worden nog voor zwaarder toovenaars gehouden. Onder deeze naties [N.B.]) zijn ook die zig voor toovenaars uytgeeven, en zeggen dat ze zien den duyvel zwart te zijn. By zieken daar ze den duyvel zoeken uyt te jaagen heb ik zien tooveren; daar brommen ze en maaken allerhande geluyt met de mond op de zieke plek; dan gaan ze telkens buyten, en maaken daar weer een ander geluyt, spuugen nu alles met een forsie uyt. 't Is net of zy den duyvel uyt de zieke in haar lijf gezoogen hadden, en dat ze hem nu uyt haar zelve verdrijven willen. Weer binnen koomende en haare flause maakende zoals van te vooren, komt er ten lange laatsten een stuk hout voor den dag, dat met knobbels en kort gezeyd leelijk gegroeyd is; dit stukkie hout word den patient getoont en hy gelooft dat 't uyt zijn lijf gekoomen is. Met deeze hout word den patient op de zieke plek gebrand, en 't boutvlijs van 't tot dien eynde andersmaak geslagte vee word van den toovenaar gekout en daarop geleyd; voelt de zieke nog pijn, dan moet er nog meer geslagt worden, en als de toovermeesters omtrent vet gevreeten zijn, en dat de zieke komt te sterven, dan heet 't dat er niet genoeg geslagt is, dat de duyvel nog kwaad is,

N.B. De Cyniequas, Corarquas en Gyzioquas.

Blicquoas is de regte naam deezer, maar kort af Blip (dat is t.z. Bok, ook als zy schielijk spreeken komt 't woord van Bliras daaruyt, en 't is al maar dezelfde natie).

1) Cf. de afbeelding uit de Gordonverzameling, waarbij struisvogel en giraffe duidelik te onderscheiden zijn.

dan moet er nog na 't overleyden des patients geslagt worden, dat de duyvel verzoent mag worden, en dat hy van die plaats af mag vertrekken, dat er van de gezonde menschen ook niet ziek worden en sterven. Als dat alles dan verrigt is en als de toovermeesters heengaan, goeyen zy klippe, steene, hout al wat ze op de werf krygen kunnen in de lugt. Hiermee is nu den duyvel weggebannen. Dit alles gelooven zy zo vast dat 't een onmoogelijkheyd is om dat haar uyt de kop praaten, dat ik eens geprobeert hebbe, maar ik zal er nooyt weer aan gaan, en eens als ik by geval agter den rug van een toovermeester quam te staan, zeyde hy my dat ik agter zijn rug moest weg gaan, want dat mijn anders geen goeds zou overkoomen; ik wou hem niet tergen maar gehoorzaamde hem. De toovermeesters verkoopen ook aan 't andere volk allerhande kromgewassene houtjes, dienende voor zugt of ziekte, en wel ook voor andere gevaarlijkheeden van menschen of vee, om daarmeede gebrand te worden, of op 't lijf daarvan geschraapt, zoals onder anderen verkoopen zy een kromme met knobbels gewassen hout. Deeze word gebruykt als iemand in oorlog bezet word, en dat ziende moet hy op zijn voet daarvan schrapen, en op zijn lijf, dan zou hy kunnen loopen dat hem zijn vyand niet inhaal, en meer zulke flause. De pootje van den sprinkhaas is ook zo een middel, zulks word van haar op de borst gedragen.

Ik hebbe naauwkeurig daarna gevraagt waar of de Blip aan dat kooper en yzer komt; regt weeten zy 't niet en 't word haar van de Blip ook niet gezeyd, maar die over en weer loopen, verhaalen 't aldus, dat de Blip op haare woonplekke, waar zy tuynieren haare melkkoeye maar houden, en 't ander vee leggen zy na 't gebergte heen. Van haare woonplekke loopen zy in een dag na 't laastgemelde vee; 's anderen daags klimmen zy op de bergen en graven daar goed. Daarmee koomen zy den 3[en] of 4[en] dag te huys, dat gegravene goed op de kop dragende, zy goeyen dat goed in de vuur en hebben knapzakke, die in dat vuur blaazen, maar hoe zy 't verders bewerken, daar word haar net zo min van verteld of gewezen, als hoe de Blip den tobak maaken. Wat hiervan zey of niet laat ik tot daar na toe, ik verlangde graag om 't te onderzoeken of 't zo waar was, maar terwijl zy anders kunstig zijn, moogelijk hebben ze ook de weetenschap van de bergwerkerey en na mijn domme verstand zoude ik 't uyt een oorzaak besluyten dat 't waar zou weezen, want de meeste gedeelte van haare kooper lykent in myne oogen bezonders na souwas of Japans kooper. Eenige oor en handringe zijn zo smeedig dat men ze krom en scheef buygen kan, en ook weer teregt buygen; zulk kooper oor-

deel ik zoude geen Europeeze natie haar kunnen toebrengen, of aan die langs de strand woonende naties verhandelen.

Den Blip haare tobak is sterker als onze groen tobak, maar heeft een bittere smaak. Toen de Gyzikoas my dat alles weezen en verhaalden, verlangde ik zeer om na deeze Blip heen te gaan, maar mijn gezelschap wou er niet aan. De Gyzikoas hadden dat graag gezien; had ik maar een tolk by my gehad, ik zoude met de Gyzikoas daar graag heen gegaan hebben, en zeyden my dat voor een 14 dagen omtrent een beuy donderweer reegen daardeur getrokken had, dat wy wel voor 3 of 4 draagosse op de platte klippen hier en daar wel water zouden krygen. Tot mijn spijt kon er niets van worden, ik was mijn eygen baas niet, maar ik moest na mijn geselschap haare pypen danzen, dat my verdrietig genoeg was.

Vandaag weezen my [de Gyzikoa] hoe dat de Blicquoas rooken. Zy maken de kleygrond nat en bewerken hem taay, dan steeken zy schuyns van weerskanten 2 stokkies in de kley regt over malkander, en uytgetrokken dan probeeren zy of 't getroffen is met de stokkies en of 't lugt geeft; dan word er wat water ingegoeyd. In de eene gat word tobak gestopt, dan leg den rooker op zijn buyk, den rook uyt de eene gat trekkende en een ander steek den tobak in brand. [1]) Ook rooken zy uyt een beestehoorn, waar ze ook den rook deur 't water trekken, en slukken den rook in dat ze zo dronken worden dat ze van haare kennis afraaken, en vallen met 't rooken in 't vuur, dat ze zig zomtijds deerlijk verbranden, eerdat de andere haar zo gaauw helpen kunnen.

Aangaande de andere groote rivier waar de Blip aan woonen, vertellen deeze naties zeer onderscheydlijk van, want eenige zeggen 't is een bezonder rivier, en andere zeggen alweer dat hy uyt deeze rivier uytkomt, waar ik nu ben, want circa 3 dagen hooger loopens als waar ik geweest ben, namelijk de Kay korakkoa, dat is 3 dagreysen hooger als de Husingais of Spinnekopdraadkraal is waar ik geweest ben, loop deeze groote rivier in verscheyde deelen. Zy wyzen zoals de vingers op haare 2 handen, daar zoude een spruyt uytloopen na 't noord, en deeze Blipsrivier loop ook na 't noord in; [N.B.]) van oude Namacquoas die ver in 't noord geweest zijn, word verteld dat deeze Blipsrivier, agter de Keykao om by de Kawep in zee loopt, maar zoude wat klynder weezen als deeze

N.B. De andere zeggen alweer 't is een bezonder rivier.

---

1) Nog is deze wijze van roken in Zuid-Afrika in gebruik.

groote rivier, waar ik nu aan ben, maar ook rijk van zeekoeye en vis.

De tweede schoft die wy van de Gyzikoa deeden kreeg deeze groote rivier een draay na 't Zuyd-Oost. Nu heeft hy wel circa 5 of 26 schofte zoals ik hem van booven na onder toe bekend ben, zijn cours gehouden koomende van O. en afloopende na 't W. behalven de kleyne draaye en bogte, die hy van weegens 't gebergte neemen moet; maar nu komt hy van Z.O. en houd ook zo streek zo ver als ik hem geweest ben groote 5 schofte hooger en de Hott.s die nog 3 schofte hooger bekend zijn getuygen 't zelfde. Maar als ik haar vroeg of zy de beginzel of de oog wisten waar de rivier uyt komt, vroegen ze my of ik ook de end van de lugt wist aan haar te beduyden.

Hier was nu een sterke Bossiesmans kraal, dat waaren de Gyzikoa haare Bossiesmannen. Want yder natie die vee heeft, heeft ook een trop Bossiesmannen onder zijn bescherming. Deeze Bossiesmannen spraken de vinke of sneese taal [1]) zoals de Sneuwbergs Bossiesmannen. Wisten niet wat dat de peerde was, maar wilde die met harpoene doodschieten, zoals een wild gedierte. Zy hadden ook al haare boogen voor my gespannen, maar 't wierd haar van de Gyzikoas belet. De Bossiesmannen konden van waterdorst niet meer uythouden, anders hadden zy uyt vrees voor mijn groote Hotts gezelschap niet de rivier durven naaderen, waaren zy daar niet toe gedrongen geweest. Daarom kroopen zy stilletjes deur de boome heen en toe zy nog een hoogie afgekoomen hadden en digt aan 't water kwamen, wierden zy my onverziens gewaar, want ik zat aan de kant van 't water, nog een Hottt by my hebbende om steene te zoeken. Hier waren ze nu van meening om my bont met pyle te schieten met zamt mijn maat, wy wisten van haar ter weereld geen kwaad.

De Gyzikoa die deeze Bossiesmannen kende, dat ze geen goed doen zoude weetende liepen haastig toe, schreeuwden, en wenkten met haare kamsstokke [N.B.]) of neusdoeke, de Hottt die by my was had wat gehoord en keek op, die gaf een schreeuw en wees my, dat

N.B. Deeze kams of neusdoeke, dat is de steert van een jakhals of van dat andere gedierte, den naäs, waar ik van gemeld. Zo een steert, zoals hy nat ofgeslagt is word over een dunne stok getrokken, en dient haar om de zweet af te veegen; deezen zal hy nooyt te huys vergeeten, zy maken ook zulke neusdoeke van kleyne voogelstruysveere, die zy kunstig aan malkander binden, en rondom een stok draayen.

---

1) De echte Boesmans werden ook wel Chinese Bossiesmans genoemd.

ik gemeent wierd. Toe ik opkeek, zag ik 't ook, toe liet de Bossiesman zijn boog zakke, toe hy zag, dat ik hem ook al gezien had, en met eens waaren de Gyzikoa ook daar, en brogten de Bossiesmannen tot stilstand. Had ik de Hott[t] niet by my gehad, had ik tenminsten al een of twee pylen gekreegen, eerdat de Gyzikoas zulks beletten kon. Dat ik nu zo vry geraakt ben, heb ik Gods's Heeren almagt en barmhertigheyd ten hoogsten voor te danken; God den Heere die door zijn alwyze bestiering, my ten goede, my door veele gevaaren geleyd heeft, inboezeme in mijn hart de herdenking van 't gepasseerde, dat ik de dankbaarheyd, als 't gevaar voorby is, niet vergeete, maar den Heere voor zijn alwyze en genaadige bestiering leevenslang loove ende pryze.

De Gyzikoa brogten ze nu tot stilstand en namen ze mee na onze scherm; ik gong er ook heen, en had altans geen lust om die dag meer steene te zoeken; ik onthaalde dezelfde myne vervolgers nog op een pijp tobak, maar zy 'tzidderden en beefden. Ik heb haar daar niet eens na laate vraagen, maar uyt zig zelven heeft mijn opligtbroer capiteyn Ouga haar gezeyd, dat ik niet wraakgierig of kwaad was, dat kunde zy nu zien daaruyt, dat ik haar nog daarby tracteerde. Op mijn tweede togt waaren ze zo mak, dat ze my zelfs opzogten, en om een pijp tobak vroegen, en beloofden my als ik weer kwam, dan zouden ze velle van allerhande klyne gediertens voor my hebben, maar ik moest maar kraale en tobak voor haar brenge, dat ik ook beloofde.

Nog een schoft hooger getrokken hebbende kwamen wy in een mooye groote valley, waar de Kouringaïs of de Hooge kraal ley; in de valley neevens de rivier was een bosschagie van boomen, die van onder waaren gesnoeyd en er gong paade deur op de manier van allees, dat 't vee en 't volk altijd in de schaduwe was. Deeze natie was in 3 kraale geverdeelt en daarvan heb ik een maar getelt, bestond uyt 49 strohuysen, hebben een meenigte van vee, maar meestendeels beeste. Deeze Kouringais is de eerste van de kleyne Korakkoa, gelykenen van posituur en dragt, meestendendeels na de Eynikkoa, maar zijn tog een heel andere natie, want zy wisten van de onderste naties weynig af. Niet veele van haar draagen 't voorgenoemde gewaad van de Blicquoas en Gyzikoas, maar alles wat ze van bakke, leepels, assagaye, cieraade etc[a] bezitten, dat brengt haar de Blicquoas.

Hier heb ik met mijn 1[ste] togt weeromgekeert, en ik ben van deeze natie onthaald geworden, beeter als ik 't verlangde of my inbeelden

kon. De capiteyn heete Soenop, hy wilde van my een oude roode neusdoek hebben tot cieraad voor zijn vrouw; dat was in haare oogen regt mooy, want ik hadde de neusdoek schoon gewasschen. Hy was nieuwsgierig om te weeten, of de neusdoek groeyde, of kort gezeyd op wat voor eene manier mijn natie aan zulke mooye goed quam. Toe ik hem dat beduyde en nog eenige kleynigheeden daarby toonde zo als een schaer met naald en gaaren etc[a] wees hy dat ook aan eenige van zyne zoldaten, die naast hem zaten, waarop zy zeyden, dat zy altijd gedogt hadden, dat de Blip de slemste natie van alle was, maar nu zagen zy wel datter nog slemmer was. Van die korale, die hy van myne reyscamraten gekreegen had, vroeg hy my of er ook veel van dat goed in mijn land was, waarop ik hem zeyde, datter meer was als hy en al zijn volk betaalen kon. Toe antwoorde hy: dat zegt gy wel, maar dat zou jou net zo gaan als de Blicquoas, die hebben ook veel goed, maar als wy in 't beste van den handel zijn, dan is de Blip haare ruylgoed al gedaan, waarop ik hem dat uyt de kop zogt te praten, maar hy zeyde: wy zijn altijd baas in den handel, wy zullen 't ook blyven.

By mijn tweede togt vernam ik dat ze effectief groots daarop teegen 't boovenste volk geweest waaren, dat ze de voorregt gehad hadden om my te zien; zy hebben ook een lied van my gemaakt in haare fluytjesdans, en zy hebben my en mijn geselschap met fluytdansies en Blip of renosterdans geëert. Deze twee dansies is in mijn oog en oor wat mooyes; by de fluytjesdans is vooreerst een melodey, en de principaalste is 't treurlied van een meyd of vrouw, die haar man in den oorlog verlooren heeft; de zin daarvan is omtrent zo, dat zy nu weduwe met hare kinderen alleenig zijnde, 't wild dat anders voor haar was nu zonder pylen loopen moet en teffens geeft zy te kennen, dat ze wil zo lang leeven, dat haar zoon, die zy by de overleedene man heeft, groot word om dat wild voor haar te schieten. De mans staan naast aan malkander geslooten in een ring, en yder heeft een fluyt, eenige hebben groffe fluyten, eenige fyne, een man staat met de fluyt middel in de kring; hy begint eerst den dans en 't lied met woorden, waarop die in den kring staan beginnen alle tegelijk rond danzen teffens op de fluyte blaazende. 't Geluyd van de groffe fluyten komen in 't lied niet anders als op zyn pas, als 't groffe geluyd daar weezen moet, en principalijk als het lied uyt is, laat zig de groffe fluyten 't laatste hooren; zo danzen ze zeer curieus met de voeten op zijn pas stampende, wanneer het weezen moet. De vrouwluyden danzen nu rondom den kring alle agter malkander, op de handen klap-

pende; hier voorvalt ook iets by dat na karesseere lykent, want als zy zo ronddanssen, glipt er wel een of 2 van de mans uyt den kring. Daarom sluyten ze tog aan malkander vast; die er nu uyt den kring is, danst neevens een vrouwperzoon zagties aan de banden van haar voorschootgewaad trekkende, waarvoor zy hem weer schijnt te dreygen. Het mooyste hiervan is de muziek, als men 's avonds een 4 à 500 tree daarvandaan is, dan hoort men zo veelderley stemmen als men bedenken kan, want dan belemmert 't geklap van de handen 't regte gehoor van den muziek niet.

De Blicquoasdans die zy ook wel den renosterdans noemen, heb ik eerst by de Gyzikoas gezien, die zweemt na een van onze contra danzen; hier komt geen muziek, maar gesang by. De meyde zijn de zingers en staan gemeenlijk in 2 reye op de hande slaande en zingende; daar koomen dan de mans danzende aan, en meteen koomen daar 2 van de meyde, die 't danzen best kunnen uyt; die verbeelden nu 2 renosters. Al in den dans zoeken deeze 2 gewaande renosters de jaagers of de mans te stooten, die nu in den dans haare kunst toonen om pat te geeven en uytvlugt te neemen.

Mijn tweede togt p^{mo} April 1779 begonnen, heb ik 4 schoften hooger geweest, tot na de Husingais of Spinnekopdraadkraal. Onderwijl, dat ik weggeweest ben, hebben de Gyzikoa en Kouringais twist gekreegen; de Kouringais hebben de Gyzikoa gedreygt om haar aan te doen met hulp van de Kay Korakkoa, of Groot dito. Toen zijn de Gyzikoa 2 schoften leeger als ik ze de eerste keer gevonden heb, afgetrokken, maar hebben de Korakkoa ook gedreygd met hulp te krygen van de Namnykoa, Kaukoa en Aukokoa, waarop de Kouringais ook bevreest zijn geworden, en 3 schofte hooger getrokken als ik ze de eerste keer gevonden heb. Nu met mijn tweede togt lagen de Husingais een schoft hooger als dat de Kouringais gevlugt waaren.

Deeze Husingais zijn ook quaade vriende met de Kouringais, alhoewel dat deeze 2 een volk namentlijk de kleyne Korakkoa uytmaaken. Maar de Bossiesmannen van de Kouringais hebben vee van de Husingais afgenoomen, en 't schijnt of de Kouringais haare Bossiesmannen willen voorstaan, daarom hebben de Husingais om de oorlog en meer kwaad te meyden over de rivier getrokken. Deeze kraal waar ik maar de helfte van gezien heb, is magtig sterk van volk en vee, en zy vertelden, dat de Kay Korakkoa die 3 dagen loopens hooger leggen, zijn nog sterker als zy. De Korakkoa bestaat uyt 6 kralen, die tot haare oorlog hooren.

Op mijn tweede togt is niets merkwaardigs voorgevallen, dewyle wy zo spoedig doortrokken, dat wy in 2 maanden heen en weer zijn gekoomen. Als 2 keer 's nagts reysende, ben ik met mijn geselschap onverziens Bossiesmans op 't lijf gekoomen, die onder ons pylen lieten vliegen, maar tog is er geen ongeluk geschied, dewyle wy dat net zo goed als zy weeten om agter de klippen te retireeren, en door bepraten van die haar kennen, zijn ze tog tot stilstand gekoomen; ook heeft ons eens 's nagts een leeuw bezogt die een beest vangen wou en had hem al van agter beet met de klauwen. De Hotts die nooyt zonder haare geweer by zig gereed te hebben leggen, hebben hem waargenoomen, en omtrent nadat ze een half uur met den leeuw in de nagt gevogten hadden, hebben zy hem dapperlijk met assagaye dood gegoeyd. Zy hadden opdriftzel en allerhande bogt in brand gestooken, dat 't overal ligt was. Dit was de meyde haare werk, die voor ditmaal ook meer hart in 't lijf hadden als ik, want regtuyt gezeyd, ik ben benout 's daags om met haar den leeuw te jagten, laat staan dan in den donkere nagt, want als het op een hartloope gaat, weet ik voortaans dat ik de agterste blijf, daarom stond ik by een groote kameeldoornboom, overleggende by myzelven, als de nood aan de man quam in de geswindigheyd daarop te klimmen.

Op alle beyde myne togten hebben wy te zamen getrokken 't volgende groote wild gedood namelijk 2 olifanten op de plek doodgebleeven (en een is met zyne quetzuuren weggeloopen, en omtrent 8 dage na dato van de Bossiesmans dood gevonden, die de tanden tot kleyne brokke stukkengeslaan hadden met klippe, om daarvan leepels voor haar te maken), 2 renosters, 1 buffel, 1 kameleopardalis, 10 zeekoeye.

In de maanden December, January, February en Maart is 't climaat alhier bezonderlijk heet, dat men geen vel of riem geen uur kan laten buyten leggen, of hy is gaar gebrand, dat men hem pluysen kan van malkander. De zon is alhier zo heet, dat men op deeze tijd geen 20 tree blootvoets loopen kan in 't stof of in den zand of er komt blaaren aan de voeten. Men kan ook zelfs om deeze tijd in de vlaktens van de groote rivier alle dagen met de hand een steenbok vangen (als 't n. b. niet reegent), want zoals een steenbok maar opspring laat men hem maar loopen zijn cours. Ik blijf nu circa een pijp tobak rookens onder een bos in de schaduwe zitten, dan neem ik alweer de spoor van den steenbok en volg die; als ik hem weer opjaag, blijf ik alweer een minuut of 7 à 8 zitten en zoals flussies gedaan. De 3de of de 4de keer zulks doende kan men hem als hy weer opspring met de

hand vangen, dan zijn zyne pooten deur gebrand. Dat is de Vlakbossiesmans haare vaste neering in die warme tijd.

Sprinkhanen zijn hierbooven, dat men ze zomtijds voor een wolk aanziet in de lugt, zy trekken altijd mee de wind, en zoals de wind draayd, zo vliegen ze ook. Zy veranderen 3 keer van coleur, eerst klijn zijnde zijn ze zwart, want waar een groote trop sprink neervalt dit jaar, zy laaten zoveel eyers agter zig, dat aanstaande jaar op die plek zoveel egaal groote zwarte sprinkhaantjes is, dat men zoude zeggen, dat 't stof of den zand der aarde tot sprinkhanen geworden was. Nu zwart en klijn zijnde vliegen ze niet, maar springen op de grond, alle een cours houdende; iets wonderlijks heb ik by deeze klyne opgelet, want wy graafden om te vangen in een sloot in een drooge rivier dat ze daarin spronge; die nu al voorby waaren keerden om en sprongen ook in de sloot, zodra zy merkten, dat hare makkers niet agterna kwamen. N.B.) Halfwassen zijn ze rood, ten laatsten volwassen zijnde zijn ze vaal, waar ze neervalle blijft zomtijds knappies de stompe van de bossies en 't gras over. Als ze nu in een groote grasvlakte neervallen, steeken de Bossiesmans vuur in 't gras en raapen dan de gebraayde sprinkhane by hoope op, bewaren dat in knapzakke, de kop en vlerken afgebrooken, eeten zy dat smaaklijk. Als de Bossiesmans de sprinkhaane zien aankoome, betuygen zy met een geklap der handen en geschreeuw een groote blijdschap, want nu is haare oegst. Gepasseerde jaar zijn de treksprinkhaane aan de Caabze zyde van de groote rivier geweest; zy zijn op drie schoften naby de Camusberg geweest, daar hebben ze weeromgedrayd.

De Bossiesmans en de veeryke naties langs deeze groote rivier leggende, kunnen zeer vinnig en net met de pijl en boog schieten. Haare boogen zijn gemeenlijk van rood karee hout of olivenhout gemaakt. Zy weeten 't wild mooy te betrekken met een afgeslagte voogelstruysvel, die trekken zy aan en loopen op de manier zoals deeze voogel doet in de streek, waar 't wild weyd; omtrent mooy in 't gezigt van 't wild zijnde, beginnen zy te schrikken, heen en weer springende zoals een voogelstruys doet, als hy wat gewaar word. Wanneer de quagas wilde peerde etc[a] zulks zien, koomen zy by deeze gewaande voogelstruys om te kyken, dewelke dit spel onder de wind aangevangen heeft, dat 't wild geen reuk van hem heeft kunnen kry-

N.B. Ik heb ze gezien zo trouw malkander volgen, dat ze in de groote rivier gesprongen zijn, dat de rivier op laatst langs de kant by hoope doode daarvan opgoeyd.

gen. Nu zy hem zelfs naaderen, kan hy ze na wensch schieten. [1]) Haare pyle, waar ze het wild mee schieten zijn gemeenlijk yzere harpoenen, ook word wel gebruykt op de punt van den rietpijl een kantige, scherpe, witte klip in plek van een yzere harpoen; deeze pryzen ze beeter te zijn als een yzer harpoen, want de klip breek veeltijds in 't lijf van 't wild in stukken. De andere pyle worden van scherpe genzebokbeene etc[a] gemaakt die binnen in 't fluytjesriet gestooken word. Als zy regt meenen op malkander te schieten, maaken ze de pylen zwart, want dan kan men een pijl die van een vinnige schut geschooten is, niet zien aankoomen, en dus is men niet in staat om voor zo een pijl pat te geeven.

Hare tweederley boomgift, dat ze aan deeze pylen gebruyken, is 't merkwaardigste van al. De eerste of sterkste giftboom groeyt langs de bergen van de groote rivier, is zeer scherp van reuk, bezonders van alle andere boomen, dat men hem zonder verdere kennis de reuk alleen gebruykende vinden kan; is groen van bladeren; in de maand July begint er de giftwurmen op de bladeren te gaan zitten, die anders geduurende den tijd dat de boom droog is, onder in de vaale stam van den boom woonen. Deeze wurmen binnen nu net zó van coleur als de bladeren daar ze van eeten. De wurme alleenig worden van de Hott.[s] genoomen, de wurmen worden in een leere lappie digt toegebonden en gebewaart, totdat ze verrot zijn; dan stampen zy ze fijn tot stof, en met spoog smeeren zy dat rondom de pylen. Als zy den gal van de groote kliphagadis daaronder mengen en als iemand dan daarmee gekwetst is, is er geen deurkoomen aan of hij moet anstonds giftzuyperswater krygen.

Als men een takkie van deeze boom afbreekt, loopt er een sterk ruykende sop of olie uyt, daar men voor oppasse moet, dat 't niet in de oogen komt of men word er stokblind van. Ik heb een bezonder eygene ondervinding by deeze boom, die ik niet nalaten kan om te melden, want op een zeeker tijd brogt my mijn opligtbroeder Ouga wat honing, zeggende aan my dat wy daarvan bier maken zouden, maar verbood my om daarvan te eeten, dat ik niet wel verstond en ik steurde my daar ook niet veel aan, maar ik had omtrent nog geen leepel vol daarvan gegeeten, of 't begon my in de keel als vuur te branden, waarop 't geen 2 minuuten duurde of ik gevoelde een heele ontroering in mijn lijf en ik met respect en promissie gezeyd aan 't purgeeren raakte, en wurme quyt raakte die zoals lind lykenden wel

---

1) Zulk een jacht in struisvogelvermomming, is afgebeeld in de Atlas: *„Zuid-Afrika's geschiedenis in beeld"* door schrijver dezes en Joh. Visscher, Amsterdam, 1913, bl. 2.

3 vaam lank en nog langer, waarop dat ik in flaaute viel dat de Hott[s] koude water over my goeyden, dat ik weer by myzelven quam en toe gong ik daarby aan 't vomeeren, en dat zo sterk, dat ik van flaauwigheyd en zwakheyd die agtermiddag moest blyven leggen. Met de wurme ben ik van mijn kindsgebeente afgeplaagt geweest, dat ik my van pijn in 't lijf zomtijds niet heeft weeten te bergen, maar na 't voorvalle van deeze passagie, heb ik God den Heere zy gedankt geen pijn gevoelt. De Hott[s] wisten my te vertellen als 't alles voorby was, dat de byen van de blommen van den voornoemden giftboom gezoogen hadden, en dat de honig daarom zo giftig was.

De tweede giftboom is een groote melkbos, van stam vierkantig, begroeyd met giftige doorns; onder in den stam van de boom steeken zy een gat, en laten de melk uytloopen in een bak of eerde pot, woelen dat gift in gras en goeyen dat in kleyne fonteynen of putten waar ze weeten dat de wilde paarde koomen om water te drinken, welke wilde paarde hiervan gedronken hebbende geene 400 tree loopen of zy barsten. 't Vlijs van zulke vergeeve peerde word gekookt en gegeeten, maar de zop daarvan drinken zy niet. 't Wild wat zy schieten, word meestendeels met malkopgift geschooten, daar snyden ze dan dat vlees maar weg wat rondom 't pijlgat is, de rest word schoon opgegeeten. Van deeze laastgemelde giftige melkbos word als hy oud en verrot is, de zwarte pit uyt de stam genoomen; ook fijn gestampt, word hy met spoog klam gemaakt, en om de pijl gesmeerd, maar een mens daarmee geschooten, dat is niet zo erg als 't voorige gift, maar de gekwetste moet tog anstonds gesneeden worden. De wonde met schoon water uytgewasschen zijnde, word de gift van een tooveresse uytgesoogen.

Van deeze melkbos heb ik ook een eyge ondervinding, want op zeeker dag dat wy de Nakourisbergen afquamen, zag ik dat den draagos zijn pak op zy was; toen reed ik haastig toe om zulks te verhelpen en ik was blootvoets, en in 't gedrang in de haastigheyd schraapte mijn voet aan zo een gifmelkbos, en er bleef 2 klyne dorntjes in zitten. De avond aankoomende als wy afpakken wilde, was mijn voet zoals een kussen geswollen, toe hebben de Hott[s] gesneeden de doorntjes daaruyt en gezoogen, maar ik was te kleynzeerig om diep genoeg te laten snyen, daarom wierd mijn voet nog slemmer, dat de nerf rondom weggong en er begon witte water uyt te scyfferen, ten laatsten wierd de heele been ook stijf. Toen heb ik van allegaar zuure melk my laaten geeven en ik kookte die op, en hief dan de voet daarin zo warm als ik konde, waarop de voet tog die nagt

zakte en de andere dag langsamerhand beeterde. Anders ben ik God den Heere zy gedankt onder al die tijd gezond geweest.

Als een Hott[t] wat manqueert word hy ten eersten als er geen tovermeester by de hand is, op zijn buyk gesmeerd en met een druk net of ze de vet daarin drukken konde, en dan word hy neffens zijn oog gesneeden en braaf diep dat hy voor goed bloeyd. [1])

Met 't na booven trekken van mijn tweede togt had ik 't geluk den 11 April 1779 om een kameleopardalis te krygen, waar ik de vel van meegebragt hebbe, hoewel dat ik dit vel beeter als myzelve opgepast hebbe, is 't tot mijn leedweezen op eenige plekkies tog geschaafd. Maar als men met een ander mans wagen opkomt, moet men bly weezen en tevreede zijn, zoals de baas van de waagen 't goed belieft te plaatsen. Deeze kameleopardalis was een veers, maar tog volwassen, terwijl men zien kon dat ze al gespeelt had; als zy geschooten was, lag de lange nek nog regt overend, daarom heb ik van onder van de voorvoeten tot aan de kop beginnen te meeten, en zy was circa 18 voet hoog, van de borst tot de steert 9¼ voet lang, en circa 9½ voet scheeld 't dat de voorvoeten langer als de agtervoeten zijn. De voornoemde maat van dit beest moet men niet zekuur op te werk gaan, want ik heb een voet na mijn gissing genoomen.

Dat den kameelpeerd gras eet, heb ik nooyt gezien, hoewel dat ik enkelde en ook heele troppen meenigmaal gezien heb, maar altoos vreeten zy in de toppen van de hooge boomen. 't Kan zijn, dat hy ook graast, maar gezien heb ik 't nooyt. Na mijn gedagten en onderzoek moet dit dier braaf lang zonder water kunnen uythouden, want in de drooge contrey waar geen water is, is 't veld vol met spoor, maar zelden krijgt men spoor na 't rivier toe; als men dit dier met bekruype onder schoot koomen kan, is 't een groot geluk en 't gebeurt zelden, want van dat hy zo hoog is en altijd in de toppen van de boome vreet, ziet hy een mens al van verre; maar als men een reedlijk paard heeft, is hy gemaklijk te krygen, want hy kan zo hard niet eens loopen als een eland. Om kalven te vangen is ook maklijk kans toe, want de eerste en de 2de dag dat de kalf oud is vangen hem de Bossiesmans te voet, want de Bossiesmans weeten den tijd net op te passen als de kameelkoeye kalven. En als 't God den Heere en de hooge regeeringe behaagde dat ik nog een keer aan de groote rivier kon koomen, zo wilde ik uyt liefhebberey en eergierigheyd probeeren of ik niet in staat zou weezen om een leevendige cameleopardalis na de Caab

---

1) **Een eigenaardige wijze van aderlaten.**

leevendig te brengen, want als 't waar is, dat mijn voorstaat dat ik geleezen heb, [1]) dat dit dier in de oude tyden leevendig aan 't volk te Roomen getoond is, zo zou ik denken, dat 't voor een liefhebber, die geen moeyte spaard, te probeeren was.

By de Eynikkoas en hooger op langs de rivier heb ik een klyne gedierte gevonden, die ik denke onbekend te zijn; hy heeft een mooye roode coleur en is zo groot als een muyshond, maar de steert is langer als 't heele dier is en op de punt gitswart; ik ben met 't vel zeer ongelukkig geweest.

Deeze naties gebruyken meestendeels de olie van de pitte van den koouwboom, in plaats van om zig met vet te smeeren. De besjes van deeze boom, dienen haar tot kost en tot drank, en is inderdaad een aangenaame vrugt, de pitten hiervan braden ze onder de as, en in stukken gestampt zoeken zy de buytenste schil daaruyt, die zy weggoeyen, de rest gemaalen word een welriekende olie. Op haar borst dragen eenige een zwam [N.B.]) van den haakdoornboom, die wit is en met knopies begroeyd, heeft een scherpe medecinaale reuk, en voor mijn deel weet ik geen specerey of mediceyn, die aangenaamer ruykt.

De meyde van de Eynikkoas die haare mans verlooren hebben, hebben zig ook den regterpink laaten afsneyden, [2]) en die jonge meyde hebben een gat deur de neus zoals een draagos, steeken daarin een beezemrietje of gras, als zy danzen. In den dans hebben ze ook de steert van 't een of 't ander gedierte lossies op de kop vastgebonden, dat 't met den dans heen en weer slingert.

In 't generaal staan deeze naties haare bloedvriende magtig veel voor, en als een zijn vader vermoord is, zal de zoon van hem groot geworden zijnde, zulks op de moordenaar zyne vrienden wreeken, als de moordenaar zelfs niet meer leeft en zo houd 't mooren aan over en weer, tot datter niets of weynig van een van die 2 families overschiet en zy zullen schoon de grootste levensgevaar onderworpen, tog haare vermoorde vrienden 's nagts haalen om te begraven, dat verzuymt niet. Voor 't overige is by haar voor gierig uytgeroepen te worden 't grootste quaad, derhalven hebben zy alles gemeen met malkander en weygeren malkander niets.

Onder in de loop van de groote rivier vind men veel agate en an-

N.B. groeiende onder aan de stam van een haakdoorenboom, zeer welriekend en by hun geacht als een hartsterkend middel.

1) Wikar's belezenheid blijkt hier uit.

2) Over dit afsnijden van vingers of leden van vingers zie *Kolbe, Op. cit. bl. 157—160* en *Fritsch, Op. cit. S. 108 u. 332.*

dere moye riviersteenen. Maar daarbooven by de Gyzikoas vind men dezelve ook landwaards in, men vind daar ook granate en zwart christal. Veele blommen en planten vind men hier niet, ik hebbe van dezelve een kleyne verzameling meegebragt, zoveel als ik in mijn 2 gebeedeboeken heb kunnen bergen.

Op mijn 2de togt heb ik op een agtermiddag 4 groote troppen olifanten uyt de rivierbosschagie na de vlakte zien gaan, ik voor mijn deel hebbe nooyt gedogt datter zoveele olifanten in de geheele waereld was. De olifantstande die ik meegebragt heb zijn van verongelukte olifanten, die heeft mijn getrouwe opligtbroeder capteyn Ouga gevonden, en my gevereerd met conditie als ik weerkom om hem niet te vergeeten.

Van Koungama onder aan de groote rivier tot booven by de waterval is langs de rivier overal groote bergen, en maar tussenbeyde eenige naauwe passagies en poorte die deur de bergen na 't rivier afgaat, maar op de regterhand van de bergen Z. Oostwaards opgaande zijn er groote grasvlaktens. Aan de overzyde des riviers is 't net zo dat de bergen maar langs de rivier zijn, en aan de noorderzyde 's riviers is een magtig lange en hooge platte berg. Men moet 4 dagreysen neevens dezelfde berg loopen eer hy zijn eynde neemt.

Met 't weer is 't hier wonderlijk want een reegen uyt 't noorden of een landreegen bespeurt men hier zelden, behalven verleeden jaar 1778; daarom was de groote rivier in de maanden July en Aug.s vol, wanneer dat 't anders volgens vertelling van alle Hotts de tijd moet weezen, dat hy leeg is, en in de goede messon [1]) moet de rivier vol weezen, want dan reegent 't met zware donderweer uyt 't oosten, met zo ene weer reegent 't op eenige plekken, op andere alweer niet. Ik weet, dat ik zelfs gezien heb, dat een beuy donderweer reegen in Hakais viel dat de heele aardboodem schijnde onder water te gaan, en te Koungama omtrent 5 uur daar vandaan was geen druppel gevallen, ook gebeurt 't wel, dat men 's morgens met helder weer opstaat, 's middags is alles alweer toe en 't reegent fris, de eygenste avond is 't alweer helder en klaar.

Nog iets aangaande de Eynikkoas; als zy sterven worden ze nakent zittende gebegraven. Een vrouw en dogter erf geen vee, als alleenig wat de vrouw voor haar uytgehuwelijkte dogters gekreegen heeft. Maar de krale, ringe, sieraade etca, dat is voor de weduwe en de dogters, omdat de zoons haare vrouwe koopen moeten, daarom

---

1) Bedoeld is moesson.

komt haar al 't vee in erffenis toe. Zijnder geen zoons dan komt 's mans vriende daarvoor op, maar de arme weduwe houd niets, 's vaaders broeder of oom is by haar een principaal erfgenaam. Zo een oom kan in zijn broeder zoons leevenstijd al wat slegt [N.B.]) is hem afeyschen, en de andere moet 't ook afgeeven, dat is p^r exempel een misschien op een klyne plek gebrande karos, of een beest die een hoorn of steert verlooren heeft. Nog een vaders broer in leeven hebbende, mag de man 't voornoemde niet houden, maar geeft 't gewillig af.

Dewijl ik lank genoeg langs de groote rivier op en neer gezworven hebbe, heb ik in mijn eenvoudigheyd de rivier willen afteekenen, zoals hy ook hier agter gevoegt is, [1]) maar alhoewel ik er mijn best aan gedaan heeft, geef ik hem tog niet voor goed en egt, terwyl ik ten 1sten van zulke zaken geen kennis heb en ten 2^{den} had ik geen compas, maar waar de zon opgong, heb ik oost genoomen, waar hy ondergaat west; dit eerst hebbende, denk ik dat een dwarslinie daardeur getrokken N. en Z. maken, ook denk ik, dat 't Noord is waar de zon 's middaags op zijn hoogste is.

In begin van de maand Juny ben ik weer van mijn 2de togt met myne Bossiesmans te huys gekoomen, onderaan de Groote rivier, en den 16 Juny kwam my 't geluk over, daar ik lang om gewenst had, namelijk, daar kwam een Hott^t van Pieter van den Heever, met een brief voor my waarin geslooten was een pas voor my om Caabwaards te koomen, uyt ordres van den Wel Eed^n Gest^n heer gouverneur, door den heer landdrost de Wet geteekent. Met deeze pas gong ik nu by een man die ik van de Hott^s gehoord had na booven, [1]) namelijk de Caap op reyden wilde; ik toonde den man mijn pas en verzogt hem vriendelijk om my en mijn goed na de Caab meede te neemen, 't welk die man my beloofde, maar hy kon niet eerder als in Julymaand op reys koomen. Myne Hott^s camraads hielpen my nog voor 't lest om 't goed van mijn met haare draagosse op de plaats van deeze man, waarop ik van haar afscheyd nam wezentlijk niet zonder aandoening, en ik ben den 11 July 1779 op reys gegaan van de groote rivier Caabwaards, mijn hoope op God den Heere zettende, als mijn verlosser en helper uyt alle nooden, my daarmeede troostende, dat

N.B. Namentlijk een geschonden karos, een onthoornd beest of dat zijn staart niet heeft of iets diergelijks.

---

1) Die kaart is niet over.

2) Het Bovenland, cf. hierboven bl. 24.

's Heeren almagt en alwyse bestieringe omtrent my zowel daar als hier weezen zoude, waarom dat ik na mijn zwakke vermoogen den Heere gebeeden heeft.

Den 25 July heb ik met mijn pas by den veldwagtmeester op de Kamusbergh Pieter van den Heever geweest, om dezelfde 't gemelde pas te laten onderteekenen, dat ik daar gepasseert ben. Die avond een klyne schoft dees kant de Kamusbergh koomende trof ik aan de wagens van den heer capiteyn Gordon, maar hooggemelde heer was er zelfs niet by, maar was vooruyt te paarde gereeden na Peeter van den Heever, waar dat Hooggemelde heer hoorde, dat ik gister al gepasseert was. Daarom quam de heer Gordon den volgenden dag zijnde den 26 July agteruyt om myne rariteyten te zien, en om onderrigting van eenige affaires te krygen, die hooggemelde heer op zijn aangevange reys dienstig konden zijn, waartoe ik na mijn eenvoudigheyd mijn uyterste vlijt aanwende om gemelde heer te dienen. Ik recommandeerde aan de heer Gordon ook mijn oude reyscamraat Claas Barend. De heer Gordon hadde graag my meegenoomen, maar ik was al op de weg na de Caap, en ik verzogt ook gemelde heer onderdanigst daarom, namelijk om my mijn reys na de Caap te laaten vervorderen, dat hooggemelde heer Gordon my gunstiglijk toestond.

De heer Patterzon [1]) was ook in 't gezelschap van de heer Gordon. Hy heeft ook alles bezien en my na veel zaake gevraagt. Deeze byde heeren hebben my veel gunste beweezen, en my ook belooft, indien 't zijn kan, verders gunstig te weezen.

Tot besluyt wil ik hiermeede U Wel Ed.[l] Gestr[ge] onderdanigst om

---

1) Luitenant William Paterson bezocht in 1777 Zuid-Afrika, reisde er en schreef het reeds aangehaalde boek: *A Narrative of four Journeys into the Country of the Hottentots and Caffraria, in the years 1777, 1778 and 1779. London, 1789.*

Op bl. 104 van zijn werk (2e druk) vermeldt Paterson over 26 Julie 1779: „At noon we met a peasant who had come from the Great River, and was travelling towards the Cape, accompanied by a deserter, who had been seven years absent, and had travelled over a great part of the country. This poor fellow was a native of Sweden, and made many sensible reflections upon his misfortunes in Africa." Geen wonder dat Wikar goed Afrikaans kende. We verstaan nu zijn blijdschap toen op 16 Julie voor hem de brief van pardon en zijn pas aankwam! Paterson's jarenopgave was verkeerd.

In B. geeft hij over zichzelf deze meedeling: „Uit de verkeering met d'Europeanen door dwase verbeeldingen en driften eensklaps zijnde vervoerd geworden tot een omzwervend leven onder de Hottentotten in de landstreeken daar dezelve hunne ruwe en oorspronglijke zeeden nog onveranderd door de verkeeringen met d'Europeanen bezitten, bij en onder dewelke ik mij eenen zeer geruimen tijd, in zommige opzigten dikwerf met eene volkomen schikking na hunne levenswijze, heb moeten onthouden, wierd mijn aandacht natuurlijk geleid, tot al het geene van de zeden der Europeanen zo zeer verschilde, dat ieder dag nieuwe voorwerpen en zeldzaamheden uitleverde..."

excuus verzoeken, dat dit mijn verhaal zo eenvoudig en ongereguleerd geschreeven is, eenige vreemde uytdrukzels die hier voorkoomen, zijn de naaste vertolkingen van dezelfde Hottentots woorden. Als ik van Uwelede Gestre gunst mogte profiteeren om ter plaisiere en dienst van Uwelee Gestrenge eene andere reyse landwaards in te moogen doen, zoude ik 't moogelijk beeter maaken.

Hiermeede wil ik fineeren na Uwelede Gestre hooge perzoon en wyze raadslaagen in de bescherming van Jehovah bevoolen te hebben, zal ik voor een eere houden om met de diepste hoogagting te verblyven

Wel Eedele Gestrenge Heer

Uweled.e zeer ootmoedigste en onderdanigste dienaar

HENRIK JACOB WIKAR. [1])

Cabo den 18 September
1779.

---

1) Het Rijksarchief te 's Gravenhage (*Kol. Arch. N°. 4271*) bevat de Resolutie van de Raad van Politie aan de Kaap de Goede Hoop:

„Saturdag den 25 7ber 1779.

Vermits uyt de door den Heer Secunde Picter Hacker, als praesident des Raeds van Iustitie op heeden g'Exhibeerde en Sub datis 9 en 23e deezer, in gemelde Iustitieelen Raede gehoudene notulen, mitsga het bij laatstgemelde aanteekening geinsereerde declaratoir des Heer Independents Fiscaal Mr Willem Cornelis Boers, is komen te blijken, dat zeekeren Hendrik Iacob Wickard van Amsterdam, die als schrijver in 's E. Comp.ies Hospitaal bescheiden geweest zijnde, zig in den Jaare 1775 van desselfs gede post geabsenteerd, dog nu onlangs zelve weederom ten deesen Casteele gesisteerd heeft altoos hier verre in 't Land gebleeven, en dus niet uyt het territoir der E. Comp.ie geweeken is, zulx ged. Heer fiscaal, zo om die als andere bij desselfs bovengem. declaratoir, ter needer gestelde reedenen heeft verclaard te renuntieeren en af te sien van d'Instantie, door hem in dato 4 Ianuary 1776 teegens voorsz. Wickard, in cas van desertie g'entameerd, en waarin bij voorn. Raad van Iustitie is geacquiseert, so is naar omvrage bij de Heeren Leeden des Raads gedaan, verstaan meerm. Hendrik Jacob Wickard weederom als Soldaat in dienst der E. Comp.ie aan te neemen, en de daartoe staande gagie van f 9.— ter maand, van dato deeser te laten Cours neemen.

(onder stond) Aldus Geresolveerd ende Gearresteerd In 't Casteel de goede Hoop ten dage en Iaare voorsz. (was geteekend.) J. van Plettenberg, P. Hacker, W. C. Boers, H. v. Prehn, O. M. Bergh rt en Secret.s, A. v. Schoor, I. I. Le Sueur, D. H. Staring."

Volgens *Kol. Arch. N°. 4263* komt Wikar voor als N°. 20 op de lijst van dertig deserteurs uit het jaar 1775. Hij liep weg op 4 April van dat jaar. Het dertigtal werd 4 Jan. 1776 gesommeerd ten Kastele te verschijnen binnen vier weken.

Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd.

V.

JOERNAAL VAN WILLEM VAN REENEN (1791—1792) EN VAN SEBASTIAAN VALENTIJN VAN REENEN (1793)

[18] **Journaal gehouden op de landtocht met voorkennisse der Hooge Overigheid alhier, in geselschap van Johan Christiaan Eyseloor, Adriaan Louw Adriaansz, Barent Frijn, Frederik Wijsman en Klaas van der Westhuysen, van Cabo de Goede Hoop, naar de Groote Rivier, noordoosten aan de Groote Rivier, noorden aan tot aan de Rhenius Berg bij de natie genaamd Damras, begonnen den 17den September 1791 en volvoerd den 20sten Juny 1792 te weten:**

1791 [1]).

Den 17 Sep. Heeft den ondergeteekende Willem van Reenen, [2]) zijne reise aangenoomen van de Caap met chaise [3]) en vier paarden, in geselschap van Vaartje Eyseloor, na de plaats van Johannes van Nieuwkerk, geleegen in de Koebergen; gereeden 5 uuren.

18 do. Na 't Zwartland, ter plaatse van Jan Rust, genaamd het Klijgat; gereeden 7 uuren.

19 do. Aldaar overgebleeven, wanneer Adriaan Louw, Adriaansz. by den onderget. is gekoomen om voorm. togt meede te doen.

20 do. Uit het Zwartland na de Zwarte Fontein, ter plaatse van Johannes Laubscher, [4]) gereeden 3 uuren.

21 do. Van de Zwartefontein na de Matjesrivier, geleegen over de Bergrivier; gereeden 4 uuren.

22 do. Van de Matjesrivier na de Kruis, ter plaatse van Reinier Baljon; gereeden 8 uuren.

---

1) Afgedrukt in: *Het Zuid-Afrikaansche Tijdschrift. Februarie 1889.*

2) Willem van Reenen en zijn broeders Sebastiaan Valentijn, Dirk en Jacob, behoorden tot een energieke familie, die veel gedaan heeft tot ontdekking van het nog onbekende binnenland. William Paterson vermeldt Willem en Sebastiaan als tochtgenoten. Hun ouderlike woning stond te Rondebosch. (*Op. cit. p. 99*). De Van Reenen's en hun vriend Pieter Pienaar waren olifantjagers van naam. Jacob was in 1790 en 1791 op zoek geweest naar overlevenden van de Grosvenor.

3) Men denke hier niet aan de Hollandse boeresjees, maar wat nog in Zuid-Afrika heet „Kaapse kar", een rijtuig op twee wielen, plaats biedend voor hoogstens acht of negen mensen, bespannen met een of meer spannen paarden of muildieren.

4) De familienaam wordt nu ook Loubser geschreven.

23 do. Van de Kruis na de Bergenvalleij, ter plaatse van Johan Engelbregt; gereeden 3 uuren.

24 do. Van de Bergvalleij over de Eijlant Fonteinsberg [1]) na de Jakhalsvalleij, ter plaatse van Hendrik van Zeijl, gereeden 5 uuren.

25 do. Van Jakhalsvallei naar de Olijphantsrivier, ter plaatse van den ondergeteekende; gereden 6 uuren.

Deze 41 uuren met de chais gereeden kan met de ossenwagen gereekend worden op 60 uuren, zijnde ondergeteekende van voorz. dato tot den 5 October overgebleeven ten einde zig tot de reize te prepareeren.

6 Oct. Van de Olijphantsrivier met 2 ossenwagens na de Groote Fontein; gereeden 13 uuren.

7 do. Van de Groote Fontein naar de plaats van de wed. Pieter van Zijl; gereeden 10 uuren.

8 do. Van voorz. wed. van Zijl naar de plaats van Albert van Zijl; gereeden 4 uuren.

9 do. Van meern. Albert van Zijl door de Oliphantsrivier naar de Remhoogte; gereeden 4 uuren.

10 do. Van de Remhoogte naar de Eilandsfontein genoegzaam geen water gehad; gereeden 15 uuren.

11 do. Van de Eilandsfontein naar de mieren Casteel; [2]) gereeden 5 uuren.

12 do. Overgebleeven, twee Hottentotte gehuurd tot aanwijzing van de weg naar de Grootrivier.

13 do. Van de mieren Casteel naar de Zwarte Doornrivier; gereeden 12 uuren.

14 do. Van voorz. Doornrivier na de Groenerivier ter plaatse van Gerrit Coetzee, gereeden 9 uuren.

15 do. Van voorz. Groenerivier na Brackefontein ter plaatse van de Wed. Cornelis van den Westhuyzen; gereeden 8 uuren.

16 do. Overgebleeven ter plaatse voorsz., terwijl de rijdpaarden weggeloopen waaren.

17 do. Van de Brackefontein, intusschen de paarden weeder gekreegen, naer de Kleine Namaquaskraal, waarby een trekos omgeruijld die kreupel was; gereeden 4 uuren.

18 do. Van de Kleine Namaquaskraal na de Kamiesberg; gereeden 6 uuren.

1) Lees: Elandfonteinsberg.

2) Quantum mutatus ab illo! Meerhoffs Kasteel tot Mierenkasteel verworden!

19 en 20 do. Overgebleeven de trekossen te doen rusten en de wagens te repareeren.

21 do. Van de Kamiesberg na de Matjesfontein, gereeden 6 uuren.

22 do. Van voorsz. Matjesfontein na de Cousie of Buffelrivier; gereeden 6 uuren.

23 do. Van voorschreeven Buffelrivier na de × oro × kap of droge flackte; gereeden 7 uuren.

N.B. voorsch. kruisjes beteekenen het klappen met de tonge.

24 do. Van voorsz. grasvlacte naar de Kleine Kooperberg; gereeden 8 uuren.

25 do. Aan voorsz. Kooperberg overgebleeven, wanneer den basterd Klaas van der Westhuijsen aangekoomen is met ossen en wagens om de togd mede te doen.

26 do. Van voorsz. Kooperberg naar de Van Wijkkraal, wanneer Fredrik Wijsman aangekomen is meede met ossen en wagens om de togd mede te doen; gereeden 4 uuren.

27 do. Van voorsz. Van Wijkskraal na de Brakkefontein; gereeden 6 uuren.

28 do. Van de Brakkefontein naar × - hou- × -ois of Platte Klip; gereede 4 uuren. N.B. In 't geheel geen waater gehad.

29 do. Van de × -hou- × -ois of Platte Klip na de Ezelsfontein; gereede 7 uuren.

30 do. Van voorsz. Ezelsfontein naar de Comp. doordrift [1]) in de Groote rivier, dewelke wy gelukkig doorgekoomen zijn, het water niet dieper als 30 duym; gereeden 4 uuren.

31 do. Van voorsz. doordrift noorden aan na de Sandfontein op de Onsabees, geen water voor 't vee; gereeden 9 uuren.

1 Nov. Van meermelde Sandfontein na de Varte drift of Navoula-bees; gereeden 5 uuren.

2 do. Van gemelde Varte drift na het Warme Badsrivier, wanneer Barend Freyn en Pieter Brand by de waagens gekomen zijn om de togd meede te doen; gereeden 8 uuren.

Van den 2 tot den 7 do. Overgebleeven, de trekossen laten rusten, en werden en zijn dus verder voorsz. Badsrivier op; gereeden 6 uuren.

8 do. Eeven voorsz. rivier verder op tot na de Koregaas, gereeden 7 uuren; vervolgens tot den 18 vertoefd, wanneer Barend Freyn zijn vee gelaaten heeft, terwijl hy Freyn zijn vee niet aan deeze zyde

---

1) Compagnies wagendrift, zie hierboven bl. 32, 34 en 78.

van de rivier laaten konden weegens de overvloedige meenigte van roovende Bosjesmans.

18 do. Van de Coregaas voornd, na de Hariep bigos Craal ; gereeden 4 uuren. N.B. Deeze is de plaats daar de heer Hendrik Hop met zijn geselschap en landtogd naar de Kaap is teruggekeerd [1]).

19 do. Verder voortgereeden zonder waater ; afgelegd 6 uuren.

20 do. Wy dan voortgereeden tot na de Roode Blom ; afgelegd 12 uuren. N.B. Deeze naam voorsz. is door den ondergeteekende gegeeven, omdat den zuid-oosten wind aldaar eeven zo fel als aan de Kaap waaijd [2]). Geen water voor de trekossen, kommende bij het water zeg nauwlijks 10 à 12 menschen haar genoegen drinken en niet meer.

Even gem. nagt hebben wij het ongeluk gehad, dat er drie leeuwen onder de trekossen en rijpaarde zijn gekomen, hebben 3 paarden en 4 ossen en resteerende 3 paarden en eenige ossen verjaagd en na twee daagen zoekens gevonden, dezelve nagezien en bevonden dat er 12 ossen vermist zijn, vermoedelijk door de Bosjesmans weggeroofd.

Zooals ook eerstgem. nagt de Bosjesmans bij ons geweest zijn omme tabak te vraagen, dat zij gekreegen hebben en beloofden bij ons te blijven, egter in dienzelfden nagt geëchappeerd ; hebben intusschen de ossen en paarden in 4 daagen geen waater gehad.

23 do. Van voorsz. Roode Bloem naar de Dasjes Fontein, hebben goed reegenwaater gehad, en gereeden 7 uuren.

24 en 25 do. Overgebleeven om het vee te laten rusten.

26 do. Van voorsz. Dassenfontein na de Koeboes bij een gat met reegenwaater ; gereeden 3 uuren.

27 do. Van voorsz. Koeboes door de zogenaamde Hel (deze naam is door den onderget. gegeeven ter wege het een allerslimste weg is voor ossen en wagens, nooit bij den ondergeteekende in d' veld zo gevonden), egter goed waater, zijnde een fontein dat in een rivier legd genaamd de Sougays ; gereeden 7 uuren.

28 do. Bij de Sougays of Asrivier hebben wij waater moeten graaven ; gereeden 7 uuren.

29 do. Van voorsz. Sougays na de Gamoysrivier ; gereeden 4 uuren. N.B. Hier zijn niet veel leeuwen ; hebbende waaterplaatzen, vertoefd, en de basterd Jan Sieberd laaten ontbieden om de weg aan

---

1) Zie hierboven bl. 43, op 26° 18' Z-Br.

2) De plaats Roode Blom bij de Kaap, zie hierboven bl. 11.

te wijzen naar het land der Dammerassen, [1]) dewelke mij afraade de togd naar voorsz. Dammerassen niet te doen voor en alleer dat het gereegend had, terwijl het onmogelijk was om door te komen, terwijl er in drie jaaren geen reegen gevallen was, dat men op de fonteinen niet gaan konde zooals ondervonden heb, hebbende wij toen geresolveerd na de Modderfontein te rijden, ter plaatse van Guilliam Visagie; gereeden 10 uuren. En aldaar vertoefd tot den 27 December. Gemd. Visagie heeft mij veel plaisier aangedaan en goede Hottentotte meede gegeeven om mijn togt te volvoeren.

28 do. Van de Modderfontein na de Hykaregap of Clavrehoud-rivier; [2]) gereeden 14 uuren. Hier hebben wij een renoster gereeden. [3])

29 do. Van voorsz. Carrehoudrivier na de Visrivier gereeden 6 uuren. Hier twee daagen stil geleegen, terwijl een slavejongen zwaar ziek wierd en weeder een renoster geschoten.

1792.

Den 1 Jan. Van de Visrivier voormeld na de Nieuwrivier en nu hernaamd Nieuwe Jaarsrivier, gereeden 6 uuren. Aldaar aangekoomen zijnde, vonden geen druppel water, dog dienzelfde nagd reegende het, geluk dat voorsz. rivier zijn loop nam. [4])

2 en 3 do. Stil geleegen en vooruit 2 Hottentotten gezonden om na waater te zien, egter niets gevonden.

4 do. Van voorsz. plaats een ander cours moeten neemen zonder water na de Groote Vischrivier; gereeden 8 uuren.

5 do. Van de Groote rivier bij een plas met reegenwater uitgespannen; gereeden 5 uuren.

6 do. Van de voorsz. plas na de Visrivier; gereeden 3 uuren.

7 do. Overgebleeve om een der gebrooken waagens te repareeren.

9 do. Van de Visrivier naar de Leeverrivier [5]) of Eyn × kaap; gereeden 8 uuren.

10 do. Overgebleeven terwijl een basterd Hottentot zwaar siek wierd.

11 do. Van de Leeverrivier na de Buffelsfontein; gereeden acht uuren.

12 do. Van de Buffelfontein na de Renosterfontein; gereeden 6 uuren. Alhier hebben een renoster geschoten.

13 do. Van de Renosterfontein na de Leeverrivier; een cameelpaard geschoten; gereeden 6 uuren.

---

1) Damaras of Ovaherero, dus niet behorend tot Boesmans of Hottentotten.

2) Lees: Karree-houtrivier.

3) Lees: geschoten.

4) De bedoeling is: het regende gelukkig, zodat ...

5) Of Leeuwerivier?

14 do. Van de Leeverrivier naar het Bosjesmansgat; gereeden 10 uuren. Alhier een renoster geschoten.

15 do. Van de Bosjesmansgat na de Klipfontein of Hankayson; gereeden 10 uuren.

16 do. Van de Klipfontein na de Visrivier; gereeden 7 uuren. Hier hebben wij 10 buffels geschoten.

17 en 18 do. Stilgeleegen.

19 do. Van de Vischrivier na de Som of Kalfsrivier; gereeden 10 uuren; geen water; een renoster geschooten.

20 do. Verder voort gereden 6 uuren; zonder water.

21 do. Van de Kalfrivier naar de Sommers of de Sackrivier; geen water; een renoster geschoten; gereeden 11 uuren.

22 do. Van de Zackrivier naar de Badsrivier; geen waater; gereeden 11 uuren.

23 do. Van de Badsrivier naar de Rheniusberg; [1]) gereeden 4 uuren. Transportuuren te zaamen 412 uuren.

Deeze berg legd in het landstreek der Key Dammerassen, ook eigen geweest aan denzelven, maar thans zo hebben zig de Numaquas [2]) of Goedousie [3]) meester van het land gemaakt, een der fraayste landstreeken dat aan deeze uithoek ontdekt heb. Aan deezen bergh, ontspringd een kostelyke batwaater, welk waater de hitte heeft om een stuck vleesch gaar in te kooken. Meede is er zo veel waater aan deeze berg dat men een stuk land van vijff of zes mudden zaad zouden kunnen bewaateren. Ook bevind zig alhier een kostelijke kopermein. Den voorsz. nagd van den 23 hebben de Numaquas ons aangedaan, twee Hottentotten vermoord en één zwaar gekwetst.

Op *den 24* daaraan volgende, hebben wij aldaar acht renosters doodgeschooten. Aan voorsz. Rheniusberg zijn wij van den 23 Januarij tot den 14 Feb. stil geleegen, en aldaar verlooren gegaan en verrekt [4]) agt en twintig ossen van den ondergeteekende. Van de Rheniusberg is door den ondergeteekende afgezonden landwaarts in: Pieter Brand met zeven basterd Hottentotten na de Camaka Damaras, die binnen een maand weeder retored [5]) zijn gekoomen, hebbende van voorsz. berg 15 daagen rijzens afgelegd, wanneer dat ze resolveerde om terug te keeren, terwijl haar rijd en draag ossen alle

1) Genoemd naar Johan Isaac Rhenius, waarnemend Goeverneur van 24 Junie 1791—3 Julie 1792.

2) Cf. hierboven Deel XI bl. 90.

3) Goudousie vermoedelik, naar de rivier Goudous; zie hierboven bl. 78 en 81.

4) Gestorven; nog wordt dit woord in Zuid-Afrika van beesten gebruikt.

5) Retour.

verrekt zijn door swaare droogtens en niets ontdekt, als alleen wanneer dat zy vijff of ses dagrijzens van voorsz. Reniusberg geweest waaren, een meenigte wilde volkeren gezien hadden, die van niets anders leevden als van veldvrugten, veel gelijkenis van de Bosjesmans hebbende, dog dezelve spraak voerende als die der Numaquas. Dan van de Damrassen, eenen natie aan de Numaquas onderworpen, swarter in couleur als de Mosambicquers, een natie die geen schaapen of runderen hebben en tot hun voedsel niets anders genietende als van wortels en uyntjens en gom van de doornboomen, en by deze spyze werkzaam, dat zo wanneer zij vleesch willen hebben tot voedsel, zo smelten zij kooper tot armringen en coraalen, die voor vee aan Numaquas verruyld werden, en zijn zelfs dienstbaar aan de Numaquas als slaaven. Den ondergeteekende heeft de Dameraas laaten afvraagen waarom dat ze geen vee en hielden eeven als de Numaquas. Dog de Damaraas andwoorden, dat ze vee hadden gehad in meenigte, zo schaapen, bokken als runderen, maar dat de Numaquas zig van al het vee meester gemaakt hadden en zo indien dat ze nog wat mogten hebben de eigenaars van het vee doodslaan en het vee wegroofden. Zij verhaalden teffens daarbij dat ze voortijds zig teegen de Numacquas te weer gesteld hebben, maar zedert het ijzer bij de natie der Numaquas heeft toegenomen, dat se veel pijlen en assegaaijen hebben, die se van de basterd Hottentotten ruijlen, teegens de Numaquas natie nied konden ageeren. Ook wierden wy door de Damrassen verzekerd dad nog neegen dagryzens van de plaats myner terugreize een volk woonden, die der Commaka Dammerassen, eeven zo onweerbaar waren als de eigentlyke Dammerassen voorschreven, hebbende niets anders tot teegenweer als een stav hout kirrie by ons genaamd, en hunne messen die ze gebruiken, is een harde steen, die zy lieden weeten af te slaan met een scherpste,[1]) zijnde dit hunner lieden snywerk tot slagten als andersinds. [2]) Deeze landstreek is rijk van kooper; hoe gaarne den ondergeteekende de reise na deese Commakka Damraas heeft willen doen, zoo was er geen mogelijkheid doordien de ossen mager, onegaal en zober er uitzaagen. De wegwijzer die expresse meede genomen, op de derwaards reise vermoord, [zeide] in die vier jaren geen reegen geweest, ook de grootste armoede en elenden in dat landstreek regeerden. Ja zelfs

---

1) Bedoeld is „zo dat een kant het scherpst is."

2) Een belangrijke plaats over de Damara. Er werden dus stenen wapenen gebruikt. De Berg Damara waren Bantoe van afstamming, Hottentotssprekend en levend als Boesmans. Ze noemden zich Hau-Koin (= de echte mensen).

by de Damraas, wat van meede gebragd hebt, in getal zo veele gestorven zijn, dat ze geen meester hebben kunnen worden om hunne dooden te begraven.

De Damraas gaaven meede te kennen en zelfs de Numaquas, dat indien de Numaquas beesten hebben willen, dat ze dan na de Commaka Dammerassen gaan en ruylden of roofden zoo veel als zijl. wilden hebben of vervoeren konden.

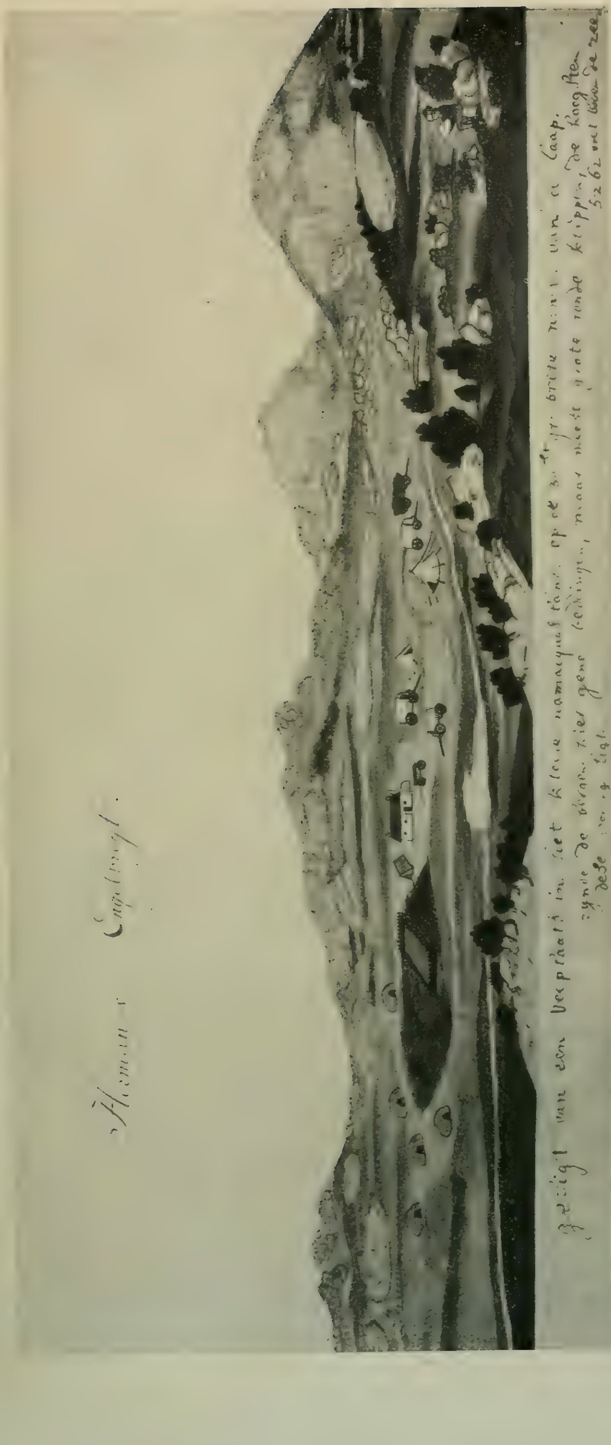
Dus van de Rheniusberg aangekoomen zijnde op den 14 Maart op de plaats genaamd de Modderfontein en aldaar moeten over blijven tot den 23 April om reedenen dat van de zestig ossen voor eigene privee niet meer hadde als ses ossen, dewelke of verrekt of door de Bosjesmans tot drie reise zijn geroofd geworden; dan ofschoon den landman Gideon Visagie mij gaarne ossen wilden geeven, zo waaren zeer maager en armoedig, terwijl zijn vrouw van de Modderfontein na de Kaap en weeder na huijs neegen maanden toegebragt had op de reise. En om mijn reise dan wijders Caabwaards voort te zetten was ik in de noodzakelijkhijd om ses van mijn beste schiedgeweeren te verruijlen voor ossen, bovendien van hun lieden geleend tot aan de Corregaas bij Barend Freijn.

Inmiddels na mijn vierdaagsche vertrek van de Modderfontein, den basterd Hottentot in naame Salomon Kok bij mij gekomen, brengende mij 30 goede trekossen en wijders mij verzeld agt daagen reisens, vervolgens door Barend Freijn geholpen tot op de Camiesbergen met ossen.

Op deeze her en derwaards reizen zijn doodgeschooten 65 renosteren en 6 cameelpaarden en in geval dit geluk niet getroffen hadden, zo zouden de togt-geselschap gevaar geloopen hebben van honger te sterven. Door Giedeon Visagie is aan den ondergeteekende voor reise proviecie meede gegeven elf beesten en twintig schaapen thien beesten van de basterds van Modderfontein op hoop daarmeede te zullen strekken. Denzelven Numacquas capitain die den ondergeteekende heeft aangedaan en de Hottentotten van den ondergeteekende vermoord, bragten aan mij drie slagtbeesten en vier schaapen, met verontschuldiging dat het zijn jaagers gedaan hadden en dat ze nu gevlugd zijn. Bij mijn terugkomst aan de Nieuwe of Nieuwe Jaarsrivier heeft zij [1]) een Numacquas capitain laaten vinden met naam van Noubels, thans hernaamd van de basterd Hottentotten Roode Mos; deezen capitein hoord het land van Gammoys tot aan de Somijs of Calfrivier

---

1) Lees: zich.

Plaats van Hermanus Engelbrecht.

en dit volk word genoemd de Keijkous of de Groote Kou. Deeze capitain liet bij mij vraagen of het waar was dat de Godousies mij aangedaan hadden en Hottentotten van mij vermoord hadden, wat ik liet beandwoorden met ja! toen resolveerde gemelde capitain zig om de Godousies te beoorlogen, maar dit wierd door mij aan hem afgeraaden van niet te doen, dat het hun lieden vergeeven was, omdat ik weederom in meeninge was, weeder een togt derwaards te doen. Deeze capitein Roode Mos verseekerde mij, zo indien ik een togt wilde doen, hij met zijn volk tot een bedekking my zouden gelijden en liet mij tot een preesent geeven vier slagt beesten.

Dus van den 23 April tot den 29 Mei zijn wij op den weg geweest van de Modderfontein tot op de Camiesberg. Bij Hermanus Engelbregt hier, is het bijna weeder zo ongelukkig gegaan als te vooren, hebbende bijna al de ossen verlooren door armoede en gebrek van weide en water, hebbende in thien daage reisens maar eens waater gehad. En zo indien op de Camiesberg bij de voorsz. Engelbregt door dien braaven veldman niet en was geadsisteerd geworden, zoo met ossen als provisiën, groote nood hadde moeten leiden; tog heb dank de zeer goede Engelbregt playsierden mij in allen deelen.

Van voorz. Engelbregt naar mijn plaats genaamd de Zeekoevally, in 12 daagen reizens, of gedaan met frisse ossen, alzo dat ik op 20 Junij gelukkig op mijn plaats aangekoomen ben met verlies op mijne reize her en derwaarts van een honderd en veertig ossen.

Oliphants rievier, den 21 Jan. 1792.

(*Getek.*) WM. VAN RHEENEN.

Accordeert met zijn origineel
(*Was get.*) EDS. DANIËLS.

[19] Journaal, [1]) door mij, Sebastiaan Valentijn van Rheenen, gehouden van de reise gedaan met het schip de „Meermin", Capitein Du Menie. [2])

3 Jan. 1793 vertrok ik met gemelde bodem om 11 uuren van de reede. Op het schip waaren meede mijn broeder Dirk van Rheenen, Pieter Pienaar, een knegt en Hottentots en twee lijffjongens, onze ordres van de hoog edele heeren Commissarissen Generaals Nederburgh en Frekenius, 3) waaren de noorderkust af te vaaren tot na de Walvisch baay, die geleegen legt op 22 of 23 graden, om zeekere baay op te zoeken, die overland aan mij bekend was 12 à 14 schoften over de Groote rivier, bij welke baay zig een Namagwas capitein ophoudt met naame Ynemand, alwaar wij verwagteden, dat zig den burger Barend Vreyn en Wysman zouden bevinden, die hun onder handteekening aan den achtbaaren heer gezaghebber Rhenius en aan mij belooft hadden den 1e Jan. 1793 bij voorn. Ynemand te zullen weezen om ons van daar met zeekere mijne te Convoyee te zijn, 4) welke Ynemand meede bekend was aan Vrein en Wysman door gezigten 5) en welke men dus hoopte dat ons na die mijnen adsisteeren zoude met waagens, ossen, paarden enz.

7 Jan. Bevonden wij ons des voordemiddags omstreeks van agt uuren langs de kust, dezelve vertoonde zig hier als men van de west komt op de Z. breedte van 27 graden 28 minuten, een à 1½ mijl uit de wal na gissing aan de zuydkant, dor, droog, zandig en klippig land, alwaar men niet zoude kunnen landen. Wij naamen om 12 uuren de cours en verheid O.N.O. ¼ O, 10 mijl bevonden zuyder breedte 27 graaden en 28 minuten, wij meenden nog Tomsons eiland binnen te loopen, maar wierden verhinderd door de stilte, alsmeede door de opkomende nagt, staaken dus verder in zee.

8 Jan. Stuurden wij regt op de wal aan, des anderen daags verkenden wij een eiland, welke wij sustineerden Tomsons eiland te zijn, maar konde door de schraal wind niet daarboven koomen, toen resolveerde de capitein om de noordkant binne te loopen, loodden op

---

1) Afgedrukt in *Het Zuid-Afrikaansch Tijdschrift. Maart 1889.*

2) François du Miny, een Frans zee officier, was aan de Kaap gehuwd met een juffrouw Neethling. Hij had in 1781 bericht naar Ceylon gebracht van de uitgebroken oorlog met Engeland.

3) Kapitein S. H. Frykenius en Mr. S. C. Nederburgh.

4) Bedoeld is: „om ons naar zekere mijn te convoyeren."

5) D. i. „van aanzien."

de diepte van 25,20 tot 8 vadem. Wij zaagen dat wij niet konden binnewerken om op de ankerplaats te koomen, gingen toen om 12 uuren ten anker tusschen de vasten wal en Tomsons yland, zaagen daar ten anker leggen een kleine boot en een schuit, die op ons aan kwamen rooyen, waarop zig bevond een Amerikaansche schipper, met naamen Cohoen, [1]) een stuurman en vier gemeenen, die ons berigteden geen water aan land te zullen vinden, als slegt en ondrinkbaar. Gemelde stuurman, met naame Chesterfield, [was] van London, die hier was gebleeven om zijn profijt te doen met de bood en zes man om robben te slaan. De Americaansche schipper Cohoen had zijn laading met robbevellen reeds weggezonden met een schooner genaamd De Betzie met eenige duizend robbevellen. De wind kwam intusschen zoo sterk door dat zij genoodzaakt wierden bij ons aan boord te blijven; zij verzogten aan den heer Du Menie, dat haar 'n helsboot in het schip mogt geheezen worden, en met het opheysen brak hun wheesboot [2]) middel van malkander; zij verhaalden ons dat een Engels schip drie achtereenvolgende jaaren wel 21,000 robbevellen van het eyland gehaald hadden. Ik vroeg aan de Engelsche stuurman Chesterfield hoe ver hij meende dat de mond van de Groote rivier of caap Woltes [3]) van Tomsons eyland over land gaans zoude weezen; hij dagd dat het niet verder zoude weezen als vier dagen gaans, vermits de Americaansche schipper vier man van hem op een eyland afgezet had, geleegen tusschen caap Woltes en Tomsons eyland, die bij hem genoemd wierd Cleret eiland, [4]) daar de Engelsche stuurman meede op geweest was, waaruit men zag dat men veel verder daar van af moeten weezen.

9 Jan. Gaf de heer Dumenie hun de schuit om na hun boodt te gaan, en om 10 uuren des morgens kwaamen zij met de schuit en hun boodt aan boord en bragten ons vogeleyeren en jongen robben tot een present; wij verzogt hun of zij met haar boot onze manschappen, die wij gaarne aan de wal wilden hebben, aldaar wilden bezorgen, waarin zij bewilgden. Mijn broeder en ik, Pieter Pienaar, de knegt en zeeven Hottentotten, voorzien van kruyd, lood, kraalen en tabak, gingen toen gezamenlijk meede, met intentie om Pienaar en het volk daar te laaten informeeren of zij geen natie konden opdoen, die misschien gehoord had dat er Christenen voorbij waren

---

1) Foneties voor Colquhoun.
2) Een kleine boot is blijkbaar bedoeld.
3) Kaap Voltas.
4) Claret island?

met een brief aan Vreijn, die Pienaaar aan de te ontmoeten natie moest afgeeven om dezelve aan gemelde Vreyn, als zij van hem hoorden te bezorgen, waarvoor zij een goed present zoud bekoomen. De inhoud van den brief was, dat wij aan Tomsons eiland waaren en zo wanneer Vreyn hier mogte koomen, wij naar een haave verder noordwaarts laagen na gissing 2 schoften door de zandige weg. Zodra Pienaar en het volk aan land gezet waaren met de schuijt, die ons de heer Du Mine ten dien ijnde, meede gegeeven had, wierden wij ook van intentie ons aan de wal te laaten zetten; dan er ontstack eene deinsigheid in de zee met een sterke wind waarop wij van intentie veranderden te meer daar wij gewaarschuwd wierden van de Engelsche stuurman om te maaken, dat wij weeder aan boord quamen, want dat het weer dikwijls zo weezen, en zo waayen kan dat men in geen 8 of 14 dagen met kleine vaartuigen vaaren kon. Wij ligten toen het anker van onze schuijt, om ons zo schielijk moogelijk weeder naar het schip te begeeven, die wij niet weeder vinden konden, als met het doen van drie snaphaanschooten te doen, om weeder sein van het schip te hebben, hetwelk geschieden met het luiden van de klok en twee canonschooten, waarop wij aan boord kwamen met een zeer heevige wind en onstuijmige zee, en een dikke nevel zodat men op twee scheepslengten kwaalijk het schip sien kon leggen.

10 Jan. Bleeven wij stil leggen met een sterke zuidoosten wind.

11 Jan. Gaf Pienaar sein om hem af te haalen, waarop de Engelsche boot, en onze schuijt hem ging afhaalen, met heel onstuijmig weer; hij verhaalde ons vier uuren van de wal een kraal Hottentotten aangetroffen te hebben bij een brakke fontein. Zij wisten niet dat er eenige Christenen voorbij getrokken waren, Pienaar bezorgde hun de brief met waarschuwing indien het mogt gebeuren dat zij eenige Christenen hoorden, zij dezelve brief moesten overgeeven. Zij zeiden ook aan Pienaar, dat zo hij met hun meede gaan woud, twee schoften van daar bij een kraal Hottentotten zouden brengen, die een meenigte van vee hadden, maar zij hadden geen zin om na het schip meede te gaan. Pienaar vereerde hun ook wat tabak en kraalen, de kraal Hottentotten was sterk, groot en klein vijff en dertig stuks. Sij geneerde zig meest met opgespoelde noordkapers; de fonteijn legt oost ten noorden van de plaats, daar wij met ons schip ten anker laagen, bevonden het district dor droog land met zwaare zandduine, waaren om 12 uuren de zuyd breedte bevonden 26 graaden 58 minuten. De Amerikaansche schipper verhaalde ons, dat de Engelsche vissers voor ettelijke jaaren uit het

districkt van Thomson eilandt een Hottentot met geweld gevangen en meede naar Engeland genoomen hadden, waarvoor zij weder na drie jaaren hem terug aan hun gebragt hadden, waaruijt men supponeerde: dat dat de reeden was, waarom zij niet met Pienaar niet meede naar boord wilde gaan.

12 Jan. Beraad de heer Demenie de baaken aan Tomsons eiland te zetten, vermits wij geen baaij aan de vaste wal maar een openbaar strand vonden, daar men niet gemakkelijk konden landen, daar men in tegendeel aan Tomsons Yland een groote mijl van de vaste kust met de scheepen in veiligheid liggen kon, die baaij wierd genaamd Elisabetsbaaij. De Americaansche schipper verhaalde ons, dat op 26½ graad meede een baaij was daar men zeeker voor alle winden liggen kon. De Americaansche schipper stuurde diezelfde dag de schuit met 2 man naar twee eilandjes [om] robben te slaan, die tussen Tomsons eilanden en de baaij daar men 's anderen daags vertrekken zouden, geleegen zijn.

De voorn. Americaansche schipper verzogd de heer Dumenie met het schip 's anderen daags meede te gaan om zig verders bij het eiland, die men digt voorbij moest seilen en daar zijn volk op zouden weezen te laaten afzetten. Hij verhaalde meede dat hij van een Engelsche capitein gehoord had, dat dezelve voor drie à vier jaren op 21 graaden ten anker geweesd was, bij een rivier daar hij goed water gevonden had.

13 Jan. Des morgens om 6 uuren vertrokken wij van Tomson's eiland, passeerde omtrent de helft van de baaij, daar wij dien dag heen gingen, de twee eilandjes daar de schipper daags te vooren de twee man heen gezonden had, waarvan een de naam voerde van Bemgen eiland.[1]) Hier wierd de Americaansche schipper van zijn intentie afgeleid want de wind kwam zoo sterk door dat de schuit hem niet van ons schip kon afhaalen, was dus verpligd de reis meede te maaken; hij verzogt aan de heer Dumenie een kanonschoot te laaten doen, tot een sein, dat zij met de schuit het schip volgen moesten, van intentie, om als de wind noorde door kwam weeder naar de eilandjes terug te keeren. Wij zaagen voor de mond van de baay een rond uitsteekende klip een merk als een baak boven op staan, kwamen om 12 uuren des middags in de baay ten anker op elff vadem waater op de breedte van 26 graaden en 30 minuten.

16 Jan. [2]) Zond ik Pienaar de knegt en de Hottentots na de wal

---

1) Zou weer een Penguineiland bedoeld zijn?

2) Lees 14 Jan.

met wat kraalen en tabak om te zien of hij geen natie kost op doen, en zig na de situatie en gelegenheid te informeeren, waar wij waaren, en of zij zomtijds niet van Vreijn gehoord hadden dat hij voorbij was, met een brief om aan Vreijn zoo hij daar of daar bij ons was of koomen mogt dezelve dan af te geeven.

15 Jan. Gingen wij een ½ meijl dieper in de baay leggen op 6 vaadem water, hier wierd het schip vertuijd: wij zaagen benoorden ons een tweede baay een halve meijl verder van ons schip, die na gissing wel 1½ meijl dieper het land inloopd voor welke baay drie eilanden leggen bij de Americaansche schipper bekendt, het buitenste eiland waar zig veel robben op bevonden voerde de naam, de Seel eiland, [1]) de middelste die van Baree eiland en het eiland dat het naaste in de baay legt die van Fox eiland. De Americaansche schipper verhaalde ons ook dat hij daar met zijn schip geleegen had, en dat dezelve voor alle winden bevrijdt ligt en men daar met de zwaarste scheepen leggen kan. Des s' nademiddags om 1 uur gingen wij met den heer Dumenie naar de wal na een swart uitsteekende heuvel, die een quart uur van ons af was, van waar wij aan de wal gingen was Z. half O. van waar ons schuyt geankerd lag, vonde dezelve swartagtig, swaar van gewigt, en mineraals, eeven aan de andere zijde van de zwarte heuvels vond men een zoutpan, daar na gissing wel een groote honderd mudden zout in lag, men kan ook zien dat de scheepen die daar van tijd tot tijd aan waren geweest zout uitgehaald hadden, twee Hottentots van Pienaar kwaamen meede omstreeks van 5 uuren over ons schuyt en lieten twee à drie schooten doen, de schuit ging om ze te haalen, zij zeiden ons, dat Pienaar aan de overzijde was, en om de schuyt liet vraagen, stuurden hem toen de schuit welke met hem en het volk des avonds aan boord kwam; hij verhaalde ons, dat hij ettelijke uuren het land ingegaan was, maar dat er geen moogelijkheid was dieper in het land in te koomen, door de zwaare zuyd oosten winden, en zandduinen en omdat hij onbekend was, geen waater meede had gevonden. Spoorde in zijne terugkomst een Namagwaskraal op, die digt aan de haaven lag, zij verhaalde aan Pienaar, dat zij van Europeeschen wisten, die zig in het land ophielden waaruit men opmaakte dat het eene Gideon Visatie moesde weezen en eene natie daar Pienaar hun naar vroeg, genaamd de Kykogwas, aan ons bekend. Zij zeiden ons dat zij drie, vier dagen van ons af laagen de cours O.N.O. dewijl dit zeggen veel

1) Seal island.

ligt in onze zaak gaf maakte ik daaruit op dat wij de mynen nog ver agterlijk waaren.

16 Jan. Gingen wij gebroeders Pienaar en de zes Hottentotten met de boot na de wal na de plaats, alwaar Pienaar daags te vooren bij de kraal Hottentotten of Namagwas geweest was, met intentie, om naader van hem het een en ander te vernemen dat dienstig in onzen reis zijn konden. Bevonden de distantie van het schip na de wal twee à twee en een halve mijl. Wij gingen gezamentlijk na de kraal Hottentotten dan daar komende zaagen wij tot ons leedweezen dat zij denzelven ogtend vertrokken waaren, vonden bij hun kraal een klijn uitgegraaven gat in 't zand, daar een weinig ondrinkbaar waater in was, vonden bij de kraal ook eenige stukken van agaad, die op het zand laagen, waarvan wij eenige stukken meede neemen, vonden het distrikt mede droog en dor, geen lover of garst, en voorts met swaare zandduinen bedekt; wij vertrokken hier weeder met onzen boodt met intenties om weder naar ons schip te keeren, maar bevonden de stroom en zee zo sterk, dat wij verplicht waaren naar 't Zeel eiland te gaan ankeren, dat naar gissing een half mijl van de wal geleegen legd, wij gingen op het eiland met behulp van de schipper Cohoen die zig daags te vooren met zijn twee bijhebbende menschen op het eiland had begeeven om robben te slaan: wij vonden veel robben op het eiland 't welk na gissing een half mijl groot in zijn omtrek zijn zal.

17 Jan. Bleeven wij op het eiland om reeden dat het weer hand over hand toenam; voorm. schipper adsisteerden ons met waater en eeten want wij hadden ons maar voor een dag geproviandeerd.

18 Jan. Des morgens met het aanbreeken van de dag, zaagen wij dat het weer eenigzins bedaard was; wij gingen toen in de boot, de Americaansche schipper beloofde ons naar te zullen koomen, en ons met de schuijt aan de vaste wal te zetten, zodra hadden wij ons niet in de jol begeeven of de boot ging weeder onder zeil. Wy waaren van intentie van daar over land naar ons schip te gaan, dat wel agt uren ver gaans van ons schuijt te voet gaans is, omdat men voor het weer vreesden, maar wij zaagen wel haast dat wij in onze meening bedroogen waaren doordien wij door de zwaare branding niet landen kosten; wij waaren toen genoodzaakt met de kleine jol, die overlaaden was na ons schip te gaan. Het weer was toen nog eenigsints passabel, maar nadat wij twee derde van onze reis gevorderd waaren ontstond er uit het Z.O. zo een sterk weer, dat alle die in de schuijt waaren niet anders dagten als te vergaan. Wij hadden

twee en drie keeren de jol bijna vol waater, de uithoozer brak met uithoozen meede in duigen, wij moesten toen met onze hoeden het waater uithoozen zooveel meester worden kon, en toen gingen wij met levensgevaar overstaadigt [1]) onder de wal, roeyden naader onder de wal. De schipper resolveerde om de jol op de klippen te zetten en reusseerde daarin, dat wij tusschen een schuur van een klipbank aan de wal kwamen des morgens ten 7½ uuren. Wij behielden meede de jol, die de schipper gemeend had te moeten verliezen, haalde toen de jol verder op de klippen en gingen om 4 uur van hier over op ons schip; 't weer bedaarde ook en de heer Dumenie zond de schuijt; des avonds om 7½ uren kwaamen wij aan boord. De schipper verhaalde ons meede, dat hij voor een paar jaaren in de Walvischbaaij geweest was bij de kraal Hottentotten of Namagwas, dat dezelven wel een honderd beesten bezaaten, hetwelk een troost voor ons was, meende zeeker, dat wij draagossen voor ons zoude te ruijl krijgen, om door dezelve in het sand te geraaken, als het op de plaats niet was daar de Namagwas capitein Ynemand of Vreijn zig bevond en dat men daar een veel beeter land zoude krijgen.

19 Jan. Kwam de boodt aan boord; des smorgens om 6 uuren was dezelve in de mond van de baaij ten anker gegaan en was zijn roer gebrooken; de luitenand van der Rees verhaalde meede, dat hij nooijd slimmer in d'gevaar geweest was om te vergaan. Des smorgens ten 8 uuren zond de heer Dumenie na de wal om wat zout en 2 zakke van de zwarte erts te haalen.

20 Jan. 's Morgens ten 6 uuren ging de heer Dumenie met de schuit na de wal om de baaken te stellen op een uytsteekende hoek. Gaf aan dezelve den naam van Hollandsche hoek, die de twee baayen van een scheid, daarmeede de baaken gestooken wierd, en genaamd de Beschermerhaven. Des morgens ten 11 uuren kwam de heer Du Menie weeder aan boord, liet klaarigheid maaken om onder zeil te gaan, en gingen des avonds om 7 uuren onder zeil na de Walvischbaay, meenden dat het de plaats was, daar men Vreyn of captn. Ynemand aantreffen zoude, en ten anderen omdat de tijd meede verliep wijl wij aan Verijn beloofd hadden, dat hij den zeevende Januarij na ons moest uitzien, alsmeede dat wij Hottentotten de kust noordwaards af stuuren zouden, dat zo ik te laag verzeil, wij tijding van hem konden bekoomen. De heer Du Menie getuigde meede dat het een van de veiligste haavens was die in dit land bekend was.

---

1) Over stag?

23 Jan. Gingen wij ten anker des avonds ten 6½ in de Walvischbaay.

24 Jan. Vertrokken wij weder en gingen twee uuren dieper de baay en leggen ten anker, op 6 vadem waater wierdt het schip vertuydt. Wij gingen om 11½ uuren met al mijn manschappen aan de wal, sloegen daar een tent op; ik zond Pienaar met de Hottentots in het land, om van de natie bij ons te brengen. Pienaar kwam om 4 uuren des middags weeder aan onze tent en wilde liever des smorgens met den dag bij de natie gaan wijl hij niet raadsaam vond in de nagt bij dezelven te gaan; mijn broeder en ik gingen weeder aan boord. Pienaar beloofde 2 uuren voor den [morgen] des anderen daags met zijn bij zig hebbende Hottentotten na de kraal te gaan van de natie en hun eenige geschenken te geeven en verders een partij van hun meede naar onze tent te brengen.

25 Jan. Des morgens vroeg zag men een geheele troup van de natie bij onze tent van het schip. Wij gingen immediaat na de wal met de schuyt, nam eenige presenten voor hun meede; zodra wij aan de wal kwaamen, namen zij alle de loop van de tent, en bleeven een tijd lang staan op een zandheuvel, maar een oogenblik daarna kwaamen zij zingende en springende weeder terug. Ik deelde direct aan hun uyt eenige kraalen, wat tabak tot present en een teeken, dat wij vriende waaren; ik had twee man bij de tent gelaaten met geweer. Zij wilde voordat wij aan de tent kwaamen met geweld daarin, maar vreesde voor de geweeren, die zij in de handen hielden. Wij hadden niemand die met hun spreeken kon, want Pienaar was met de tolk naar de andere kraalen gegaan. Zij bleeven omtrent een uur bij ons, en gingen toen weder na hun kraalen; des middags om 4 uuren kwam Pienaar met een gantsche troep van de natie bij ons. Wij gaaven hun eenige geschenke. Zij noemde zig Namagwas, daar zij ook meest meede overeen kwamen, zoo van taalle als haar spraak, ik liet hun door de tolk vraagen of zij van geen blanken wisten, die zig heeromtrent ophielden, waarop er een uit de hoop was die verhaalde, dat hij van een andere kraal ettelijke dagen hier vandaan woonde en was koomen kuijeren, en wees ons dat sig strand langs, zuid oost op, een blanke bevond. Ik deed hem door Pienaar en de Hottentots tolk meede vraagen, of aan hen niet eene Ynemand bekent was, waarop hij de tolk het woord uit de mond nam, zeggende dat het een capitein was, die zig meede zuijd oost van ons ettelijke daagen bevond, ik beloofde hem veele geschenken te zullen geeven, als hij tijding aan de blanken konden geeven, dat hier menschen waaren, die hem

spreeken wilden. Ik maakte een brief klaar immediaat aan Vreijn, en wilde hem die overhandigen om die verders aan de blanken te bezorgen, maar hij wilde dezelve niet accepteeren, maar beloofde ons mondeling raport aan de blanke te brengen, en verder dat hij de blanken bij ons zoude meede brengen. De gantsche bende vertrok intusschen, en hij wilde meede niet langer blijven. De andere natie beloofde ons des anderen daags beesten en schaapen te zullen brengen en dezelve aan ons te verruylen, daar zij niets ver [1]) meede bragten en deeden niet als beedelen, en op alles wat men hun ook vraagen, wilde zij geen antwoord geeven. Wij lieten hun zeggen, dat wij als vrienden kwaamen en waarom zij niet met ons spreeken wilde, maar alles kon niet helpen; ik gaf den capitein eenige geschenken, hem zeggende ik dezelve verders niet geeven zoude, indien zij ons geen draagossen en slagtvee bragten. Ik vroeg ook na Ynemand, dewelke wel bij hun bekend was, maar zij wilde ons geen voldoende andwoord daarop geeven, nadat zij nog eenige tijd gezeeten hadden, stonden zij op en gingen heen.

27 Jan. Naamen het besluit des anderen daags op reis te gaan, voornoemde Ynemand op te zoeken, en stuurde des ogtends om 7 uuren onse Hottentots na hun kralen, en liet hun vraagen of daar een stuk à 10 à 12 waaren, die zig aan ons wilden verhuren, de goederen te dragen en meteen de weg te wijzen, waar zig Ynemand bevond, wijl zij ons geen draagossen bezorgden. Dat wij een rijkelijke betaaling zouden geven; onze Hottentots kwamen wel met een vijfftig Namagwas gewapend bij ons, zij beloofde ons des anderen daags te adsisteeren met wat zij konden. Wij gaaven hun opnieuw presenten van kraalen en tabak in dit vertrouwen, dat zij aan hun woord voldoen zouden. Zij zeiden ons ook dat zij wel zouden willen blijven tot des anderen daags om de reis met ons meede te maaken, maar dat zij eerst afscheid van hunne vrouwen en kinderen wilden neemen.

28 Jan. Stuurden men opnieuw onze Hottentotten na hun kraal, wijl men hun niet zag opkoomen; des agtermiddags kwamen onze Hottentotten met een sestig stuk Namagwas gewaapend, met drie koebeesten en twee kalveren en 5 schaapen naa ons toe koomen, wij verwagtende nu, dat alles zoude reusseeren; die zig voor den capitein uijtgaff was ook present. Wij maakten intusschen klaarigheid om op reis te gaan, liet de drie paarde voor ons opzaadelen en de ver-

---

1) Lees: van.

dere goederen klaar maaken die zig [1]) voor ons meede dragen zouden; ik ruilde van den capitein 2 koebeesten en een kalf, vijff schaapen en liet hem zeggen, dat hij den anderen dag de anderen twee beesten over op ons schip moesten brengen, dat zij die op ons schip waaren, de twee beesten ook van hem ruijlen zouden en dat het vee dat ik nu van hun geruijld had meest voor zijn volk was, die mij de weg zoude wijze en 't goed helpen draagen, daar ik hun goed voor betaald had. De capitein verruijlde mij ook een snoer koopere kraalen, die hij mij verzeekerde dat ik [2]) zelve niet zeer verre Suijd oosd van ons op gesmolten wierd, alwaar een mijn van dat metaal was, zoals alles in gereedheid was en te paard wilden gaan zitten in 't vertrouwen dat zij onse goederen meede zoude neemen, en dezelve draagen, waaren zij intusschen bezig een beest dat de wildste van de drie was met assegaaiijen in de bouten te steeken, om haar langs die weg op de loop te krijgen, hetwelk ook geschiede en door het andere vee gevolgd wierd, die zij quasies meede jaagde om de andere te keeren. Zodra zaagen zij die bij ons waaren om de goederen te draagen niet, dat zij met de beesten op de loop gingen of zij naamen meede de loop agteraan, en jaagen de beesten en schaapen zoo sterk voor als zij maar doen konden, in het begin wilde men hun het vee laaten behouden maar de zaak nader overwegende dorst men zulks niet te doen omreeden dat zij dan zouden denken dat men hun uit vrees het vee liet behouden en dan verder gewelt doen. Wij gingen dus te paard zitten en agterhaalde hun een half uur gaans van ons; zodraa zaagen zij niet, dat men met de paarde in volle galop na hun toekwam en hun sterk begon te naaderen, of zij lieten het vee in de steek en liepen eeven sterk voort, maar wijl het ons om het vee niet te doen was, jaagden men verder voort, totdat men hun voor was, wanneer Pienaar van 't paard sprong; en ik hem zeide dat hij ongewaapend met de tolk na hun toegaan moest, want ik en Pienaar begrijpende dat zij anders niet zouden blijven staan, liet de twee geweeren bij ons blijven; zij dit ziende dat Pienaar en de tolk ook ongewapend was bleeve alle stille staan; Pienaar en de tolk gingen toen weer na hun toe, wees hun dat zij moeste gaan zitten, gelijk Pienaar ook zelfs deeden. Zoals zij saaten reed ik te paard na hun en liet hun door de tolk vraagen, waarom zij zulks gedaan hadden, waarop zij niets andwoorden maar één uit de hoop zeide, dat het de capitein niet was, ik liet hun verder door den tolk seggen, dat zij geen vrees

1) Lees: zij.
2) Lees: de.

moesten hebben voor ons, want wij met geen oogmerk kwamen haar eenig leed te doen, en zo zij de beesten weeder wilde hebben, ik hun dezelfde vereerde, maar dat zij zorg moesten draagen van zo wat in 't vervolg niet weeder te doen aan ons, maar de zoogenaamde capitein zeide, dat hij de beesten niet weederom pretendeerden, en wij dezelve maar moesten behouden, daar waaren ook nog 2 beesten bij, die ik niet geruyld had, en geen kans ziende van dezelve van malkander te krijgen, zeide ik aan de capitein, dat ik hem voor de twee beesten ook kraalen en tabak zoude geeven en hij met mij naar de tent moest gaan, maar hij scheen daartoe geen ooren te hebben. Zij stonden de eenen en anderen voor en naar op, en gingen verder op de loop.

29 Jan. Des morgens waaren wij verpligt van concept te veranderen, Pienaar met 9 groote en één kleine Hottentot te stuuren, wijl wij de paarden die wij voor ons gedestineerd hadden om op te rijden, moesten afgeeven om de benoodigde proviesie alsmeede kruyt, lood, kraalen en tabak daar op te laaden met order aan Pienaar, dat hij zijn reys Z.O. op moest vervorderen om tijding van Vreyn of Ynemand te krygen en van de natie, die hij in 't land vond te informeeren hoe ver de mijne van haar af leiden, waaruit zij hun kooper smelten en wat voor cours heenen, en zo hij draagossen en slagtvee te ruyl konde krijgen, zo veel dan moest ruylen, dat wij onze reys over land naar de Caap konde volvoeren; ik gaf hem meede tabak en kraalen om aan de Namagwas te geeven voor de twee beesten, die zij daags te vooren aan ons gelaaten hadden, dewijl Pienaar dezelfde cours heen moest waar haar kraal lag. Wij braaken des middags op, en gingen weeder naar boord, namen de geruilde beesten meede en ik gaf Pienaar op zijn reis de vijff schaapen meede.

Van den 29 Februarij [1]) tot den 16 van de maand Februarij liet de heer Du Menie van tijd tot tijd walvisch vangen en stuurde nu en dan de boot om waater en brandhout te haalen, dat overal in meenigte langs het strand lag, dat uyt de rivier was koomen drijven. De zon wierd meede gepeild. Wij bevonden ons te zijn op 22 Gr: 45 minu: en laagen op 5¼ vadem water ten anker. De baay scheen ongemeen vischrijk te zijn, het strand lag meede overdekt met beenen van Noordkapers, die door de Engelsche en Americaansche kapot gemaakt waaren. De Namagaswas [2]) zag men meede van tijd tot tijd als de schuyt ging om visch te vangen of water te haalen

1) Lees Januarie.

2) Sic.

weeder bij ons koomen, die men dan weeder kleine presenten gaf.

17 Feb. Stuurde ik mijn slaavenjongen genaamd Orzon na de wal om voor mij en mijn broeder wat linnengoed te wassen. Gaf hem een schietgeweer meede, wijl men geen mens ongewaapend na de wal dorst zenden; des agtermiddags hoorden men dat die jongen was weggeloopen met al ons goed alsmeede ook met 't geweer, zonder dat een van ons kon nagaan om wat reeden.

18 Feb. Bevond ik mij niet wel te zijn, mijn broeder ging na de wal met oogmerk om te zien, of men de natie niet konde bevinden, dat er een gedrosd was en dat zij dezelve moesten zien te vangen, maar zij deeden alsof zij mijn broeder niet verstaan konden, zij gingen hem te zien, zen spoor na te zien, wat cours hij heen geloopen was, mijn broeder vond toe al ons goed weeder, die de jongen in een zak bij malkander gedaan en op zijn spoor had laaten liggen.

19 Feb. Ging de schuit na de wal om te visschen. De lieutenand bragd twee Namagwas meede aan boord, die wij verscheiden presenten gaven en stuurde hun daarmeede aan de wal. Er waaren wel een dertig stuks, die niet van 't strand afgingen, zo lang wij die twee aan boord hadden, maar zo waaren die twee niet aan land gezet, of zij liepen zo hard voort als zij konden. Men zag gemelde twee door de anderen vervolgen en agterhaalen met presumtie om die goedere, die wij hun gegeeven hadden weder hun te plunderen.

20 Feb. Des avonds hoorde wij twee schooten van de wal en een vuur branden. De schuit ging naar de wal en Pienaar kwam weer aan boord, hij was van een giftige spinnekop in zijn arm gestooken, hij had twee Hottentots bij zig die met hem meede van de reis kwaamen.

21 Feb. Verhaal van Pienaar. Nadat hij 29 Jan. van ons gegaan was, nam hij zijn cours Z.O. op, kwam des middags bij de kraal der Namagwas, die daags te vooren bij ons geweest was, vertrok dien zelfden dag weeder daar vandaan, vervorderde zijn cours O.Z.O. na een Platte berg van waar de Namagwas ons daags te vooren beduid hadden, dat bij de berg Namagwas kraale lag die vee hadden, maar konde den berg met den avond niet bereiken en bleeven zonder waater campeeren. Des anderen daags 's morgens kreegen zij twee Dameras te zien, die door hun bekroopen wierden en verder goedschiks meede gingen! Hij wierd genoodzaakt van cours te veranderen, want de Dameras seiden aan hem, dat zij niet wisten, dat bij de voormelde Platteberg waater was, maar zo Pienaar hem [1]) wilde, zij hun waater

1) Lees: het.

zoude aanwijzen, hetwelk door Pienaar geaccepteerd wierd, en met hem meede ging; de cours, die hij met hun daar vandaan nam, was N.N.O. Zij bragten Pienaar des nagts om 2 uuren bij een drooge rivier, daar zij een overvloed van goed versch waater kreegen, zij hadden zeedert van de laatste kraal Hottentotten geen water gehad tot na de rivier, dus bij [1]) alle verdorst. Zij gingen de rivier twaalf daagen op om te hooren of zij geen narigt konden krijgen van Vreyn of eenige draagossen en slagtvee te ruylen en te verneemen, hoe ver men van de mijne af was, die aan de natie bekend waaren en wat cours heenen; er wierd door hun in 't Z.O. geweezen wel 12 à 14 schoften van ons. Na presumtie en onderregting van de natie zoude dezelve tusschen hier en de Beschermerbaay leggen. De natie zeide meede dat het niet in geen vijff jaaren geregend had en men van hier niet na de mijnen kost koomen, of het moest geregend hebben, wijl al de waaters van hier na de mijnen opgedroogt waaren, hetwelke Pienaar meede aan het veld konde zien, waar 't alles verdord en verbrand was door de droogte, welke rivier Pienaar dus om die reedene niet verlaaten dorst. Hij getuigde nimmer schooner drooge rivier gezien te hebben, welke rivier van onderen na booven zoo ver Pienaar op geweest was als een schoone vrugtbaare grasvallij uitmaakte om zommige plaatsen, wie drie quartier uur breed bewassen met een meenigte groote boomen, daar waren wel tot 25 à 30 voet lang en die de dikte hadden van 5 vadem. Pienaar hadden meede gezien in de valleij wel drie honderd renosterossen en verscheide oliphanten, alsmeede gemsbokken, springbokken, buffels en leeuwen. Langs de rivier zoude men genoegzaam met ossen en waagens 't land hebben kunnen inkoomen, als men draagossen had te ruil gekreegen. De natie, of Dameras wisten meede aan Pienaar te zeggen, dat zij geen volkeren of natie, die aan haar bekend was ten N. of N.O. op zig [2]) bevonden, maar wees aan Pienaar S.O. en oost, dat daar veel volk lag, die meede rijkelijk van beesten en schaapen voorzien waaren. Zij zeiden meede, dat er voorleedene jaar Christenen bij de mijn geweest waaren, dog ook weder vertrokken. Pienaar schoot twintig renosterossen en drie oliphanten zo voor hun gebruik als voor de natie, die er als de wolven op vielen als er een geschooten wierd, en zij gingen er niet eer vandaan zo lang er nog een brok over schoot; zij schooten meede een onbekend beest, daar en gantsche troupe van bij elkander was, die de groote hadden van een bonte bok, blauw schimmel van

1) Lees: bijna.
2) Lees: zij.

couleur met lange swarte maanen, haar voor de borsd, een lange, swarte baard en een staard als van een paard met swarte pooten en binnenwaards geboogen hoornen. [1]) Hij hadde meede vijff craalen Dammeras in de rivier aangetroffen, daar hij eenige koopere kraalen van ruylde, die zij zeiden uit de mijnen te weezen, daar zij hem na toe geweezen hadden. Pienaar gaf tot zijne verwondering meede te kennen, dat de mans Hottentotte alle vet waaren, en de vrouwe en kinderen zoo maager, dat zij knap loopen konden, hij schreef het aan niets anders toe ass dat de mans gewoon zijn sterke te jaagen en nooyt iets thuys te brengen als zij wat geschoote of gevangen hebben; of de vrouw of kinderen moeten bij toeval er bij koomen en dan moeten zij zig nog te vreede houden met hetgeen haar de mans geeven. Zij presenteerde Pienaar ook verscheiden van hun natie aan om te verruylen voor tabak en kraalen, hij wierd door lang aanhouden bewoogen twee kleine kinderen te ruilen die zij zeiden ouderloos te weesen, oud omtrent 8 en 9 jaaren en zo mager, dat zij bijna niet loopen kosten, pakten hun op de paarden en bragt ze meede aan boord; in zijn terugkomst een sterke dag gaans van het schip hadden zij een rhenoster geschooten. Pienaar zond van zijn Hottentots om daar vlees van voor hun te snijden, de Hottentots kwaamen vervolgens terug en verhaalden aan Pienaar, dat zij mijn jongen, Orson, gezien hadden, die hun wijs maakte, dat hij uit mijn order kwam om hun op te zoeken. Pienaar maakte daaruit op dat hij niet gedood was, liet hem door de knegt en de Hottentots met de drie paarden vervolgen, met ordre dat zij niet langer als agt daagen moesten uitblijven, en zo zij hun [2]) dan nog niet hadden, dat zij dan maaken moesten aan boord van ons schip te koomen. Pienaar konde met hun niet meede gaan doordien hij voelde dat de beet van de spinnekop van dag tot dag toenam en erger wierd. [3])

22 Feb. Vroegen wij aan de heer du Menie voor een dag of drie de boot om na de mond van de rivier te gaan waar Pienaar langs opgegaan was, wij vertrokken des middags om 3 uuren, maar konden nergens geen landingplaats krijgen, wij moesten weeder terug. Kwaamen des nagts om één uur tot omtrent over ons schip aan wal en bleeven daar campeeren.

23 Feb. Des morgens vroeg stuuurde men drie van ons naar de

---

1) Een gnoe dus. Men kan er zich over verbazen dat de reizigers deze niet kenden, daar die, zoals hierboven werd meegedeeld (bl. 71), reeds door Gordon bekend was geworden.

2) Lees: hem.

3) Hier eindigt het verhaal van Pienaar.

mond van de rivier om te zien hoeverre dezelve van ons af lag met intentie om er dan over land naar toe te gaan om te zien of bij de mond zomtijds geen plaats was, daar men met een vaartuig landen kon. Zij kwaamen des avonds om 9 uuren weeder terug, zeggende dat zij geen landingsplaats gekregen hadden en dat de mond ruim 6 uuren N.N.W. van ons af geleegen was, kreege een kostelijke valey met zoet waater, daarbij vijff oude hutten stonden, die zij presumeerden dat voor de Engelsche en Amerikaansche opgeslaagen was, doordien zij continueel hier in de Walvischbaay waater vandaan gehaald hadde. Zij zaagen meede grote troupen wild, als oliphanten, rhenoster ossen, gemsen, springbokken en zeiden dat de rivier meede eeven grasrijk was tot aan de mond.

24 Feb. Des smorgens gingen wij weeder aan boord.

26 Feb. Stuurde de heer Du Menie de schuit na de wal en liet de baaken ten zuyden van de baay steeken, vernoemde dezelve de Walvischbaay. [1]) Wij hadden een extra mooye stille dag weer, mijn broeder vroeg aan de heer Dumenie de boot, om te zien of zij bij de mond niet landen kost, om van daar na de bossen te gaan, en te zien wat zoort van hout dat daar groeijde. Pienaar die toen gebeterd was door teegengift, die men hem ingegeeven had [2]), deed de reis meede.

27 Feb. Kwaamen zij weder aan boord. Mijn broeder was voor de mond van de rivier geweest maar konde geen landingplaats krijgen. De heer Du Menie stuurde meede de schuit naar de wal om te visschen. De manschappen wierden door de Namagwas aangerand, die het volk eerst de goederen en hunne messen afnamen en vervolgens tragten ook de seegen weg te neemen, hetwelk zij tragten tegen te gaan, maar wierd wel haast door hun belet, want zij waaren wel 60 man sterk alle gewapend; een van hun stak een der mattroosen met een assegaij in de bil tot op het been en joeg de andere mattroosen van de seegen weg. De heer Neeteling, die al de geweeren in de schuit had en een end weeg daar vandaan was, deed eenige schooten met de kogel over hun heen. Zij naamen toen alle de loop en lieten de seegen in de steek.

28 Feb. Zag men dat onze manschappen nog niet opdaagden, hierop broeder Dirk na de plaats te gaan 3) waar Pienaar het volk

---

1) Officieel werd blijkbaar de naam gegeven, die bij Amerikaanse schippers reeds gangbaar was, zij het dan in het Engels.

2) Er waren dus hun vergiften bekend die als tegengif voor spinnebeet van nut waren.

3) De betekenis is: is broeder Dirk naar de plaats gegaan.

agteruit gelaaten had, en teffens te zien wat voor zoort van hout in de rivier groeide.

1 Maart. Kwam de knegt Bruller met de gedroste jongen Orson aan boord met 2 Hottentots en een paard, hij hadde de twee paarden, die hij bij zig gehad had met een Hottentot de rivier afgezonden om het volk, die zij bij het goed gelaaten hadde te gaan waarschuwen, dat zij maaken moesten om 's anderen daags aan het schip te weezen. De knegt verhaalde dat hij nog ses uuren verder op en hooger in de rivier de jongen gevangen had, die bij een Dameraskraal was, hij had volgens zijn seggen dag en nagt door gereeden om geen tijd te verliezen, verhaalde mede, dat de bosschen booven hun nog veel schoonder groeijen, meest rood en geel hout, ook swart ebbenhout, hij had wel een sestig Dammeras aangetroffen, die hooger op woonden als Pienaar geweest was, en hem zeiden, als hij nog 2 daagen de rivier opgegaan wou, een meenigte van vee zouden aantreffen als beesten en schaapen. Zij offereerden hem meede verscheide van hun natie te verruijlen, maar durfde zulks niet te doen. De rivier en de natie, die het vee bij zig zou hebben, weezen zij oostwaards van de plaats. Des avonds daagde broeder Dirk met Pienaar op, zij waaren drie uuren ver van de rivier geweest, daar kreegen zij het spoor van de knegt Bruller zijn paarden en volk dat hij bij zig had, reeds na 't schip, wilde toen geen tijd verzuimen, maar kwam 's avonds aan boord en bragt een stuk rood hout meede, dat opgedreeven lag, liet hetzelve aan de Hottentots zien en aan de knegt Bruller, die eenparig getuijgde, dat het van hetzelfde roodhout was, als in de rivier groeide; Pienaar verhaalde meede, dat de bossen 4 uuren booven de mond van de rivier hun oorsprong neemen.

2 Apr.[1]) Kwaamen de overige van mijn Hottentots met de twee paarden.

3 Apr. Gingen onder zeil na de Caap.

8 Apr. Verrekt een van mijn paarden aan de paardeziekte. Eene ziekte, die in deeze tijd van het jaar door het gantsche land regeert. [2])

10 Apr. Kwaamen wij behouden terug aan de Caap.

(*Get.*) J. V. v. RHEENEN.
Accordeert met dies origineel.
(*Was get.*) EDS. DANIËLS.

1) Vermoedelik is voor Apr. Maart te lezen.

2) Toen dus ook wel bekend.

Reizen in Zuid-Afrika
in de Hollandse tijd.

VI.

DE REIS NAAR HET NOORDEN VAN KOMMISSARIS-GENERAAL DE MIST, MEEGEDEELD DOOR H. LICHTENSTEIN.

De reis naar het Noorden van Kommissaris-Generaal De Mist, meegedeeld door H. Lichtenstein.

Martin Heinrich Carl Lichtenstein kwam 23 Desember 1802 in het gevolg van Generaal J. W. Janssens [1]) in Zuid-Afrika. [2]) In April 1803 deed Janssens een reis naar de Oostelike distrikten om met de Kaffers een regeling te treffen, die een betere verhouding tussen hen en de Grensboeren zou doen ontstaan. Kommissaris-Generaal J. A. de Mist 3) maakte intus-

1) Jan Willem Janssens, geboren 12 Oktober 1762 te Nijmegen, klom op in het leger tot de hoge rangen en werd 18 Febr. 1802 aangesteld als Luitenant-Generaal en Goeverneur van de Kaapkolonie, wat hij tot 1806 was. Hij overleed 23 Mei 1838 na een zeer eervolle loopbaan.

2) Hij was 10 Januarie 1780 te Hamburg geboren, werd medicus en in 1802, toen Generaal Janssens in Duitsland reisde, aangesteld als huisdokter en goeverneur voor de dertienjarige zoon van de Goeverneur. In Zuid-Afrika deed hij verschillende reizen, kreeg in 1804 de aanstelling als chirurgijn-majoor en ging in 1805 als Regeringskommissaris naar de Beetsjoeanen. In Janssens' gevolg keerde hij in Holland terug, waar Kommissaris-Generaal De Mist al een jaar vroeger was aangekomen. Deze had het plan zijn reisaantekeningen in boekvorm uit te geven; hij was echter zó overkropt met werk, dat hiervan geen sprake kon zijn, en gaf daarom Lichtenstein de beschikking over zijn materiaal; openlik erkent Lichtenstein veel uit De Mist's handschrift te hebben verwerkt.

In 1810 gaf Lichtenstein colleges te Berlijn, werd in 1813 gewoon hoogleraar en direkteur van het Zoölogies Museum; hij stierf 3 Sept. 1857.

Lichtenstein's papieren en vele uit De Mist's archief zijn beland in de Koninklike Bibliotheek te Berlijn.

Ms. Germ. fol. 824. Kopie der Memorie van Defensie, 1786.
" " " 879. Lichtenstein in Holl. vertaling.
" " " 880. Journaal van Janssens' reis, 1803.
" " " 881. De Mist's kladjournaal, 1803. (Uitgegeven door Dr. G. Mc. Call Theal in: Belangrijke Historische Dokumenten over Zuid-Afrika. III bl. 121—187.)
" " " 883—885 en 887—897. Documenten van verschill. aard door De Mist verzameld, o.a. orig. secrete brieven aan De Mist.
" " quarto 238. Simon v. d. Stel tekeningen, 52 stuks. 1685.
" " " 857. Orig. secr. brieven van Janssens aan De Mist, met bijlagen.
" " " 858. Lichtenstein, Verzeichnis meiner in den Jahren 1804 und 1805 gesammelten Süd Africanischen Pflanzen .... 1 vol.
" " octavo. 275. De Mist, Memoranda van de Kaapsche Landreize. 1803.

Een woord van oprechte dank past hier voor de welwillendheid en spoed waarmee de Koninklike Bibliotheek te Berlijn in het voorjaar van 1915 liet voldoen aan het verzoek van de bewerker om het meerendeel van bovengenoemde delen op het Rijksarchief te 's Gravenhage te mogen inzien.

3) Mr. Jacob Abraham Uytenhage de Mist, geboren 20 April 1749 te Zalt-Bommel, ontving zijn opleiding te Kampen, daarna te Leiden, waar hij in 1766 promoveerde; hij werd een

sen te Kaapstad wetten, die de Goeverneur later zou moeten handhaven.

Tijdens Janssens' reis kwam 6 Julie 1803 het bericht van het opnieuw uitbreken van de oorlog, die men meende dat met de vrede van Amiens voorgoed geeindigd was. In allerijl reisde Janssens terug naar de Kaapstad, waarbij hij 170 uren afstands in tien dagen aflegde; 1 Augustus 1803 was de Goeverneur op zijn post, en kon De Mist de opdracht uitvoeren om een reis door de Kolonie te doen, daarbij gebruik makend van Janssens' ondervinding. Lichtenstein bevond zich in het grote gezelschap dat met de Kommissaris-Generaal reisde en met biezondere uitvoerigheid beschrijft hij die tocht, die door de 54-jarige De Mist, 900 uur te paard, geheel zonder van de wagen gebruik te maken werd gedaan.

Een uittreksel van deze tocht worde hier vermeld.

9 Oktober 1803 verliet men [1]) in alle plechtigheid het Kasteel, en zag op twee uur afstands van de stad op de Goevernementsplaats Rietvallei een pas opgericht corps Hottentotten drillen; in de kleine hutten van biezen en riet woonden de vrouwen en kinderen der rekruten. De Goeverneur, die tot hier uitgeleide gedaan had, keerde terug. Na het afscheid heerste een gedrukte stemming in de hete, wind-stille vlakte waardoor men trok.

---

der drie sekretarissen van de stad Kampen, en als anti-stadhoudersgezinde in 1796 Lid van de Nationale Vergadering. Na een tijdlang als ambteloos burger geleefd te hebben koos men hem als Lid van het Comité tot de Aziatiese Zaken en in 1802 als Kommissaris-Generaal tot overname van de Kaap uit Engelse handen. Als Staatsraad in buitengewone dienst en Lid van de Eerste Kamer overleed hij.

1) Het gezelschap bestond uit „Mr. J. A. de Mist, Commissaris-Generaal.
Mr. A. L. de Mist, deszelfs Secretaris.
J. P. A. de Mist, deszelfs dogter.
E. M. Versfeld, stiefdogter van P. van Breda, die de vriendelijkheid had bovenstaande te verzellen.
H. Gilmer, 2de Lieutenant van het Corps Ligte Dragonders.
P. L. le Sueur, Cadet bij hetzelve Corps.
F. Winters, eerste Chirurgijn bij het Hospitaal.
M. H. C. Lichtenstein, Med. Doctor en Instituteur bij H. Janssens, oudste zoon van den Gouverneur.
M. Halewijn, Boekhouder.
P. Menger } Knegten.
H. Kummel }
S. C. Riessen, Kamenier.
Een Sergeant der Infanterie, om opzigt te hebben op de Hottentotten.
Een Halvemaan blaaser van de Jagers.
Een Corporaal en zeven Dragonders.
Twaalf Hottentotten en vier Slaven.
Een Bode, die de route moest prepareren.
Vijf wagens, ieder bespannen met twaalf ossen.
24 à 25 paarden."
De kommies van de Rekenkamer E. M. H. Michgorius kon wegens ziekte niet meegaan en kwam pas 19 November bij het gezelschap.

Was het een voorgevoel van wat daar 8 Januarie 1806 zou gebeuren?

Het wemelde er van kleine vliegen, wier steken jeuk en rillingen veroorzaakten; sluiers hielpen niet voldoende, en trouwens, het was te heet om ze te dragen.

Na uren trekken kwam men aan de Brakke Fontein, een plaats van slager Pfeil uit Kaapstad. Het water was er niet lekker, maar later leerde men nog ander water drinken! Twee uren later zag men Hartebeestkraal, een „uitspan," 1) 's avonds de Klavervallei, 2) een plaats kort geleden aangelegd door Sebastiaan van Reenen. 3)

10 Oktober.

De volgende dag ging De Mist met Lichtenstein naar het op een uur afstand gelegen domein de Groene Kloof-post, de hoofdplaats van het arrondissement de Groene Kloof, waarin ongeveer dertig gepachte plaatsen lagen. 4) Op een ervan, Ganzekraal, een uur van Klavervallei, nabij de

1) De Regering hield zulke bron-plaatsen vrij en open; zij mochten niet in bezit of huur worden uitgegeven. Ze waren van groot nut voor de Boeren, die eens per jaar of eens in de twee jaren naar de stad kwamen ter verkoop van boter, zeep, ivoor, aloë, beestevellen enz., tot inning van geld voor aan slagersknechts geleverd vee en tot inkoop van laken, linnen, landbouwgereedschappen, koffie, thee, enz. De Boeren betaalden dan hun belasting, verzochten om uitbreiding hunner landerijen, procedeerden over grensgeschillen, trouwden of lieten kinderen dopen, e.d. September en Oktober waren de goede trekmaanden; van April tot Augustus was het wel koeler, maar dan waren de rivieren te vol. Hoewel het verboden was, hadden sommige Boeren geen vaste woonplaats; zij maakten de bepaling nodig, dat men bij een uitspanplaats niet langer dan twee dagen mocht vertoeven, daar anders voor hen, die later kwamen, water en weide op zouden zijn. Wel was de Afrikaner gastvrij, maar voor het laten weiden van vee op zijn plaats vroeg hij een schelling per dag per os. Trof men een „uitspan", dan was men dus voordeliger er aan toe. Dr. W. J. Leyds wees de bewerker dezes op de instructie voor Inspecteurs van plaatsen in de Z. A. R. van 1853, waar in art. 12 staat: „De Inspecteurs zullen langs de publieke wegen op de geschikste (*sic*) plaatsen uitspanningen bepalen tot de grootte van 1000 morgen." Ook op de voorwaarde in de grondbrieven, gemaakt in 1869, „dat dit eigendom onderworpen zal zijn aan eene uitspanning voor reizigers, door den eigenaar te worden aangewezen." Ook de wet N°. 13, 1870 van de Z. A. R. behandelde deze materie. De Vrijstaatse en Transvaalse tekst zijn gelijkluidend.

2) Op Klavervallei kon men in één zomer acht maal klaver maaien.

3) Zie hierboven bl. 139 en volgg. Zijn broer was de ook reeds genoemde Jacob van Reenen, de bekende Kafferlandreiziger, wiens reis in Londen in 1792 in het Engels werd uitgegeven; de Duitse uitgave verscheen in 1793; de Hollandse bewerking was een vertaling uit het Engels. In zijn jeugd was Jacob van Reenen in Holland en Frankrijk geweest. Sebastiaan van Reenen had een stoeterij waarvoor hij een der vijf uit Engeland ingevoerde hengsten had gekocht. In de tijd der Van der Stel's, wist men te vertellen, waren er paarden uit Perzië ingevoerd, omstreeks 1750 kwamen er uit Zuid-Amerika, een uitmuntend ras, „Spanjaards" genaamd: blauwe en grauwe schimmels, middelmatig van grootte, zeer geschikt als trekpaarden. In de Noordelike distrikten was omstreeks 1800 het Perziese ras nog vrij zuiver, kenbaar aan de lichtbruine kleur en grover van bouw. Het paard in Afrika trok slechts een derde van wat een paard in Europa trok. De hoeven waren, volgens Lichtenstein, soms zó hard, dat beslaan niet nodig was. Voor wagens doen ossen meer nut. De paarden hebben een korte gemakkelike galop; stappen en draven doen ze ongaarne.

4) De „Commissie tot den landbouw en de veeteelt" had behalve de Groene Kloof nog zes andere domeinen in gebruik. In de Groene Kloof woonde ook de pachter van de zoutpannen. De jaarlikse pachtsom bedroeg 1200 daalders; te Kaapstad kreeg hij $2^1/_2$ daalder per schepel.

kust, woonde Jacob van Reenen, een vooruitstrevende Boer blijkbaar: dit jaar had hij 240 morgen bebouwd en daarvoor 1600 voer mest gebruikt. [1])

11 Oktober. Op de tweede rustdag ging de Kommissaris naar de Goevernementsplaats de Grote Post. [2]) Op Klavervallei maakten de slaven 's avonds muziek; het kwam veel voor dat in gezinnen de slaven een orkest vormden; vrijgelatenen in Kaapstad verdienden hun brood met muzieklessen geven. Notenschrift werd er niet bij gebruikt: alles ging op het gehoor. Als men kennissen op bezoek kreeg was er veelal een danspartij gedurende een paar uren.

12 Oktober. Bij saluutschoten uit kleine kanonnen deed men in de vroege morgen van 12 Oktober de Kommissaris uitgeleide. De Groene Kloof trok het gezelschap door tot de laatste plaats, Oranjefontein, vergezeld door de heer W. Versfeld.

Na een lange tocht over een zandachtige dorre vlakte zag men een eenzaam huisje bij de Klipberg, waar, als herinnering dat die vroeger een seinheuvel was, nog een oud kanon stond. De bewoner was Jan Slabbert, de jachtgenoot van Le Vaillant; het gezin was blij om „Zijne Overheid" te zien; over Le Vaillant's opgeschroefde jachtverhalen was Slabbert slecht te spreken.

Hoe verder men van Kaapstad kwam, hoe doelmatiger de kleding der Boeren werd; de huizen waren ook eenvoudiger van bouw. Dit zag men duidelik op Koenraad Loubser's [3]) plaats Uilenkraal, waar koornbouw [4]) en paardefokkerij middelen van bestaan waren. Daar het huis voor het reisgezelschap te klein was, werden de tenten opgeslagen. Loubser gaf een staaltje van kranige rijkunst door de dames in een lichte wagen met acht hengsten, alle roodvossen, bespannen, in grote vaart naar de een uur Noordwaarts gelegen plaats Theefontein [5]) te rijden. Hij verbaasde het gezelschap door zijn behendigheid met de lange zweep: in volle draf sloeg hij er een vogel mee dood. Theefontein heette naar de kleur van het water, dat veel ijzerdeeltjes bevatte. Jan van Reenen, Sebastiaan's oudste broeder, woonde er. De gasten onthaalde hij op z.g. anijswortelen, [6]) die een kruidige samentrekkende smaak hadden; ook gekookt at men dit gerecht.

Op Uilenkraal terug zijnde ordende Lichtenstein zijn meegebrachte planten en dieren. Van Reenen's dochters verzamelden ook insekten. [7])

---

1) Deze bemesting bleek voldoende voor drie jaren.

2) De Mist noteert in zijn *Memoranda* dat er van 42 mud uitgezaaid koorn 1000 mud verwacht werd. De Grote Post was „tot nog toe onder de beheering van een Engelsch Agriculturist, Duckitt, door het vorig Engelsch Gouvernement met dien taak gelast." (*De Mist, Klad-Journaal*).

3) Lichtenstein schrijft Laubscher. Ook De Mist.

4) Des nachts vernielden de hartebeesten, overdag de struisvogels het koorn. (*De Mist. K.*)

5) De vader van Jan Slabbert had Theefontein bezeten, maar de plaats moeten verkopen. Daar was Le Vaillant lang te gast geweest.

6) *Sium filifolium*, Thunb., vermoedt Lichtenstein.

7) Professor Illiger vermeldt in zijn *Magasin für Insektenkunde* dat in Lichtenstein's meegebrachte verzameling van 6 à 700 soorten er 340 geheel nieuw waren.

Toen men de volgende morgen, 13 Oktober, nadat de jachthoorn het sein tot vertrek had gegeven, langs Theefontein trok, drong de gulle gastheer de reizigers tot een ontbijt op zijn plaats. Verder trekkend passeerde men de drinkplaats voor de trekbeesten, de Lange Fontein, daarna de plaats Geelbek, waar de bewoners vertrokken waren. 13 Oktober.

Bij zonsondergang kwam de stoet aan de Goevernementspost Saldanhabaai, waar een Duitser, Stoffberg, een gewezen onderofficier, posthouder was. Het Zuidelik deel van de baai was zó visrijk dat Stoffberg in één middag genoeg ving om zestien vaten te vullen. De gezouten vis werd als slavevoedsel tot diep het land in opgekocht.

De ossen hadden een zware trek in het mulle zand : er moesten er soms vier en twintig voor één wagen worden gespannen. Bij een roeitochtje op de baai naar het Schapeneiland zag men op een zandbank honderden flamingo's ; de Kolonisten verhaalden dat die vogels niet op deze kust broedden. 14 en 15 Okt.

Op 16 Oktober voer men naar de overzijde, waar wagens en paarden al wachtten. In het midden van de zandige streek lag de Mastberg ; na drie uur rijdens kwam het gezelschap op de plaats van H. Stadler, Kleine Springfontein, waar een hartelik onthaal de reizigers ten deel viel. Lichtenstein verdwaalde bij de vervolging van een kever, werd gevonden door een jonge kolonist, die hem naar het huis van de rijkste boer daarin de omtrek bracht, Jakob Loubser Pietersz. ; op diens plaats, de Grote Rietvallei waren de anderen al aangekomen. 16 Oktober.

Het was er een patriarchale huishouding : Loubser voedde dageliks 105 personen, had 80 paarden, 690 runderen, 2470 schapen, 230 geiten en gevogelte in overvloed. Hij had dit jaar 61 mudden koorn uitgezaaid. De heer des huizes werkte niet zelf, maar hield toezicht op alles, terwijl de slaven werkten. 1)

Het woonhuis van Rietvallei lag op een hoogte, een kwartier van de oever van de Bergrivier, waarvan het water soms wel een uur gaans boven de plaats brak was, wanneer de Noordwestewind de zee opstuwde in de Sint-Helenabaai. Het vee op de plaats was steeds vrij van „lamziekte" ; 2) Loubser hield vee van zijn buren, tegen betaling, tot het gevaar voor de ziekte voorbij was.

In de rivier waren toen nog een dozijn zeekoeien; daarop mocht men niet jagen. Ze deden op de koornplaatsen grote schade. De Mist gaf verlof tot een zeekoe-jacht, waarbij niet meer dan één exemplaar mocht worden ge- 17 Oktober.

1) De Mist was opgetogen over deze plaats, waar de Bataafse vlag wapperde en telkens saluutschoten klonken. „Het ensemble van de Huismans wooning, stallen, slaven wooningen, waterplaats, wagens, Dragonders, Hottentots, vuur, thuiskomend vee, paarden, menschen enz. enz. maakte het schoonste tafereel voor het Penseel van Teniers, Wouwerman, van Breugel en diergelijke Boere Landgezichten-schilders dat men zich imagineeren kan. Ik had het geluk hier een paar jonge lieden te koppelen," schrijft hij in zijn *Memoranda*. Dit was volgens het *KladJournaal*: „de jongste dogter met haren praetendent... waarvan zij door verscheidene ongelukkige omstandigheden was gescheiden geworden."

2) Een ziekte waardoor runderen geheel verlamden.

dood, maar daar geen dichte boot voorhanden was, kwam van de jacht niets.

Op Rietvallei was een slaaf, die wel honderd-twintig jaar oud moest zijn. Hij vertelde van Goeverneur-Generaal Van Outshoorn [1]) te Batavia. Op nieuwjaarsdag 1803 wenste hij zijn baas, naar oud gebruik, geluk met de intree van de nieuwe eeuw, iets wat hij tweemaal in zijn leven deed. De andere slaven vonden die beleefdheid overbodig.

18 Oktober. De mond van de Bergrivier, waar Frederik Kirsten op de plaats Vischwater woonde, bezocht de Kommissaris op 18 Oktober. Anderhalf uur ten zuiden van de Sint Helenabaai was de Patrijzenberg, waarvandaan men de Tafelberg kon zien. [2])

19 Oktober. De overtocht over de diepe rivier was bezwaarlik, maar schilderachtig: [3]) de mensen gingen per boot over, de paarden zwommen, vastgehouden bij de teugels, ernaast; de ossen volgden, nadat een paar koeien, die er aan gewoon waren, hadden voorgezwommen; de ontladen wagens, waaraan ledige vaten waren gebonden, werden met touwen overgetrokken; de bagage vervoerde men per boot.

20 Oktober. De weg van Kirstenfontein oostwaarts langs de rechteroever van de Bergrivier was saai; geen struikgewas zelfs was er dat schaduw gaf, wel zag men mooie bloemen [4]). De grond was door de mollen zó doorgraven, dat soms een paard er tot de buik in wegzakte.

's Middags, halfweg, rustte men op een plaats [5]); daarna bij de Piketbergen, waar men enkele steenrotsen zag staan, gelijkend op ruïnen van torens, overnachtte men op de plaats de Rietkloof. [6]) Sinaasappelen waren er volop; koorn verbouwde de kolonist er; veeziekte heerste er soms sterk. Daar zag de Kommissaris voor het eerst een Boesmanmeid, „en kregen [we] voor de hand eenig denkbeeld van de voorbeeldelooze leelijkheid dezer natie, vooral ten aanzien van de vrouwen." Ze was meer dan half naakt, stroopte een haas [7]) bij een houtvuurtje en deed alsof ze geen acht sloeg op de vreemden.

1) Hij was van 1691 tot 1704 Goeverneur-Generaal.

2) Generaal Janssens zag van hier in Augustus 1804 met het blote oog dat een schip de Tafelbaai inzeilde.

3) De schilder Moreauval, die deze reis zou hebben meegemaakt, leed schipbreuk op de Engelse kust in 1802 op het schip „de Vrede."

4) Vooral pelargonia groeiden er, en wat wilgen met smal blad vlak aan de oevers van de rivier.

5) De Mist deelt mee dat dit Steenbokfontein was bij de Zoute Kloof waar Gideon van Wijk woonde.

6) Op de Rietkloof woonde Jan Ras. „Onze eerlyke braave gastheer en zijn zusters ontvingen ons regt hubsch zo als alle Africaanen," schrijft De Mist in zijn *Memoranda*, een woord gebruikend voor het volk dat dus al wel te onderscheiden was van de Europese Hollanders.

7) Blijkbaar deelde ze niet de afkeer van hazen. Trouwens, zoals Stow vermeldt (*Op. cit. p. 261*) over Berg-Damara, aten vrouwen en kinderen wel hazen, maar het vel moesten ze begraven.

Op 21 Oktober, langs het zuidelik deel der Piketbergen trekkend, was men de zandvlakte uit, en werd het pad tussen heuvels en bergen vaster. Mooie plaatsen te midden van korenlanden lagen er. Op een ervan gebruikte men de maaltijd buiten, onder eikebomen, terwijl dichtbij de naartjesbomen vol vruchten stonden. 1) Opgetogen was De Mist over dit „paradijs" en schreef een paar regels in de huisbijbel van de eigenares van de plaats. 2) Dit distrikt van „De vierentwintig rivieren" was vruchtbaar, maar lastig om te bereizen, door de vele moerassen. 21 Oktober.

Op de plaats Gelukwaard woonde de Duitser Leiste, 3) die dertig jaren tevoren als onderkoopman in Compagniesdienst was gekomen. Goeverneur Van Plettenberg maakte hem, om zijn mathematiese kennis, tot landmeter, en onder Goeverneur Van de Graaf deed hij reizen om landkaarten te verbeteren. Door huwelik werd hij een rijk kolonist. Hij was het orakel voor zijn kennissen, en bezat een plaats in Zwartland en enkele veeplaatsen in het Rogge- en Bokkeveld. „Een schoon geheel" vormden zijn wijngaarden, weiden, korenlanden, boomgaarden, huizen, schuren, stallen en wijnkelders. Hij verkocht wijn, citroenen, sinaasappelen en gedroogd fruit, Kaapse Madera en Kaapse Pontac. De vierentwintig jaren tevoren door hem geplante eiken waren reeds tot een laan van zware bomen gegroeid. Een proef met rijstbouw kwam te kostbaar uit, indigo wilde niet goed gedijen. 4) 22 Oktober. 23 Oktober.

Na op 24 Oktober Gelukwaard verlaten te hebben kwam men in een eentonige streek, waar de wagens door de diepe groeven gevaar liepen om te slaan, en waar veel termietenhopen waren, die alleen voorkomen in „zuur veld". 5) 24 Oktober.

Des avonds zag men Piekenierskloof, het begin van de weg naar het distrikt van de Olifantsrivier en naar het Roggeveld. De woning van de weduwe Jan Coetzee was vol gasten, komend van of gaand naar het Warme Bad aan de Olifantsrivier. Voor de zwaarbepakte wagens was de weg zeer gevaarlik, wegens de scherpe bochten, waardoor soms een deel van de ossen, die al de hoek om waren, niet konden mee trekken. Men kwam nu op 2000 à 2500 voet boven het omliggende land, dat zelf weer 1000 voet hoger lag dan de oppervlakte der zee. Aan de andere kant van de berg, waar een uitspanplaats, Janskraal, was, vond Lichtenstein veel belangrijks voor de planten- en insektenverzameling. Het eind van het dal heette de Bergval- 25 Oktober.

---

1) Mandarijnen waren toen in Europa nog onbekend. De Mist (*K*) schrijft: „naartjes of mandarijntjes".

2) De plaats heette „de Vondeling", waar de weduwe Liebenberg woonde. „Ik vergeet dit Paradijs nooit en liet er een blad geschrifts achter om mij en mijn verblijf daar te gedenken." (*De Mist. Mem.*)

3) „De Heer H. C. Leyste, Broeder van een Professor in Brunswijk." (*De Mist. Mem.*)

4) Er was een slaaf van ongeveer 107 jaar; „hij wist zig nog te herinneren den zoogenaamden Chineesen oorlog op Batavia in 1740 bijgewoond te hebben." (*De Mist. K.*)

5) Gerust werd even op de plaats Goemanskraal, bij Visagie, waar men het blijkbaar niet breed had, en op de plaats van de weduwe Liebenberg, die drie idiote dochters had.

lei, waar veldkornet [1]) Gideon Rossouw woonde. Grote schade aan de tuinvruchten deden daar de bavianen, waartegen grote honden werden gehouden. De beek, die Rossouw's molen dreef, deed goede dienst als was- en baadplek. [2]) In de Verlorene Vallei vormde het water een meertje. Niet ver van Rossouw's plaats woonde nog een kraal van zes huishoudens, rasechte Hottentotten. Alleen als ze voedsel hard nodig hadden kwamen ze wat werken, anders deden ze niets. Het Goevernement hief zulke groepen op, daar men wilde dat ieder in zijn onderhoud leerde voorzien.

26 Oktober. Rossouw en anderen in dit gebied kweekten sinaasappelen en citroenen en brachten citroensap en citroenolie aan de Kaap ter markt. Op Rossouw's plaats werkte een Groot-Namaqua Hottentot, die groter en dikker was dan de andere Hottentotten; als kind was hij gevangen door de Damara, die hem besneden en als teken van gevangenschap „de twee onderste voortanden" uitbraken. 3) Uit vrees voor de Damara was hij naar de blanken gevlucht. Even deed men Zwartebeestkraal aan, waar G. Coetzee woonde.

In de Lange Vallei sloeg men de tenten op, bij wijze van proef, opdat ieder voortaan zou weten wat bij het kamp-maken te doen was. Na een gezellige maaltijd 4) bij het opbreken van het kamp, kwamen twee gebroeders Louw 5) uit het Onder-Bokkeveld hun geleide aanbieden, niettegenstaande hun gezinnen op weg naar Kaapstad waren. Twee dagen bleven ze bij de karavaan en reden toen vooruit om alles tot de ontvangst gereed te maken. Ze hadden ieder een handpaard bij zich, dat de bagage, en een bijna naakte jonge Hottentot, die, zonder zadel te paard zittend, het zware geweer droeg.

Een grootse bergkloof trok men door, waar in noord-zuidelike richting zandsteenlagen te zien waren. Klipdassen, klipspringers en gieren waren er in menigte. Op het hoogste punt gekomen zagen de reizigers een woestenij, met reusachtige steenklompen, alsof het landschap plotseling verstijfd was.

Laat in de avond van 26 Oktober bereikte het gezelschap de plaats van Hendrik van Zijl in de Jakhals vallei. De welvaart en uiterlike beschaving

27 Oktober. was minder dan tot nu toe bij Kolonisten was opgemerkt.

Verder trekkend over zand, rotsen en heidestruiken, zag Lichtenstein een plant, „renosterbosje" 6) geheten, die de Boeren als kenmerk van „zoet veld" beschouwden.

---

1) De veldkornet had het bestuur over een distrikt van 10 à 12 plaatsen, was vrij van het betalen van erfpacht en behandelde kleine grenskwesties en geschillen tussen Kolonisten en Hottentotten.

2) De Mist schrijft in het Klad-Journaal: „hebbende de man de molenloop doen stoppen om ons des te meer water te bezorgen."

3) „Ik heb die beide tekenen zelve gezien." (*De Mist. Mem.*)

4) „Het champêtre diner." (*id.*)

5) „J. G. en Jacob Adriaan Louw." (*id.*)

6) *Kuhnia Rhinocerotis.* Willd.

Op de middag van 27 Oktober kwamen de tochtgenoten op de plaats Zeekoe-valleij van de weduwe Van Wijk. Haar oudste gehuwde dochter van achtentwintig jaar viel op „wegens hare uitnemende dikte" ; toch was ze mooi van gelaat en kleur, bevallig en vlug. Men zag er de bereiding van riemen. [1]) Tachtig uren was de afstand van hier naar de Kaapstad ; op de plaats was het zindelik, ordelik en men was er vriendelik, ook voor de slaven.

's Avonds kwam de karavaan in een dal, door hoge bergen omgeven, aan de oever van de Olifantsrivier. Een neef van de gebroeders Louw [2]) woonde hier in de Rietvallei, [3]) en had een watermolen. [4]) In de tuin stond een grote granaatappelboom van 20 voet hoogte. Vier uur ten Noorden van de Rietvallei was een zoutpan.

De volgende morgen bleek de Olifantsrivier doorwaadbaar ; er stond twee voet water, de breedte was honderd voet. Aan de overzijde lag een steile berg met de Hottentotnaam Nardouw ; leisteenbanken belemmerden het rijden zeer en halverwege moest de bagage verpakt. Bij de top verzonken wagens en ossen weer in het dikke zand ; over de top, die vlak was, reed men een uur en bij een platte klip, op de helling, rustte men voor de maaltijd, en ging daarna door de Knol-valleysrivier en de Brandewijnrivier. [5]) Des nachts verdwaalde de troep, en sukkelde men met oververmoeide paarden en ossen bij flauw maanlicht door de woestenij. Men liep naast de paarden, struikelend over de stenen. Bij de Kleine Doornrivier werd een groot vuur gemaakt, maar bij gebrek aan dikke kleding deed de kou zich toch sterk gevoelen. Dekken der dragonderpaarden deden dienst voor de dames. [6]) De plek waar men legerde was, naar men later vernam, berucht om de zwarte schorpioenen, die nu door het vuur werden op een afstand gehouden.

28 Oktober.

1) De verse of natte ossehuid werd met een mes tot één lange reep gesneden, nu eens breed, dan weer smal, 24 uur in loog gelegd en zó lang dubbel gelegd tot een streng van 6 à 8 voet ontstond, die werd opgehangen met een gewicht onderaan van 80 à 100 pond. Twee slaven bewogen een stok op en neer tussen het leer, terwijl het gewicht gedraaid werd ; de streng draaide nu eens rechts, dan weer linksom.

Deze riemen maakten touw overbodig. Van leer was ook soms de kleding van slaven en van kolonisten-kinderen. In de huizen der kolonisten waren stoelkussens, onderlagen van bedden en kleine zolders voor droge proviand uit riemen gemaakt ; bij gebrek aan hout voor planken deed leer goede dienst. Voor de rietdaken kon men geen riempjes gebruiken, daar die te spoedig verteerden ; daarvoor nam men kabelgaren, d.i. uitelkaargeplukt ankertouw.

2) Hermanus Louw.

3) Eendere namen als Rietvallei, Olifantsrivier e.a. kwamen herhaaldelik voor. In 1805 bestond er bij het Goevernement het plan hierin verandering te brengen.

4) Een watermolen maalde in 24 uren 5 à 6 mudden tarwe. Handmolens waren heel veel in gebruik.

5) *De Mist. K.*

6) J. P. Augusta de Mist, de 19-jarige jongste dochter van de Kommissaris-Generaal, E. M[ietje] Versfeld, vriendin van Augusta, en een kamenier. In 1809 trouwde Augusta de Mist met A. Howen. In het dames-modeblad Penelope, dat van 1833—1835 verscheen, gaf ze haar reisverhaal uit.

29 Oktober. Tegen de ochtend begon het te regenen; het bleek dat men al bijna drie uren, volgens meedeling van een slaaf, die in een hut werd aangetroffen, de plaats van A. Mouton voorbij was waar men wezen wilde. 1) Over de Doornrivier zag het gezelschap een wagen met kolonisten, 2) en kwam aan het huis van een Boer die weggetrokken was, maar er woonden nu een vrijgelatene en twee bastaard-Hottentotten, die een zeer moeilike weg wezen: in het dal „Moed verloren" 3) was de weg zó steil, dat men niet te paard kon blijven en op handen en voeten naar boven moest klauteren. De gebroeders Louw verzekerden later, dat ze de weg van „Moed verloren" maar éénѕ gegaan waren en geen moed hadden er ooit weer gebruik van te maken.

Des avonds kwam de karavaan op Lokenburg waar Jacob Adriaan Louw woonde. Bijna zonder voedsel en onder de grootste inspanning was men nu 32 uren in de open lucht geweest, maar van de jongedames was geen enkele klacht gehoord.

30 Oktober. Lokenburg lag in de Uienvallei, zo genoemd naar de bollen van iris en ixia-planten, die er in menigte waren, en de Hottentotten tot voedsel dienden. Louw had vier buren, die op een afstand van een halve dag paardrijdens woonden. Hier in het Onderbokkeveld leefde men van schapeteelt; twintig huisvaders hadden zowat 17000 schapen, die in voorspoedige jaren tot 30.000 vermeerderden. 4) Brandhout kreeg men er van de wilgen van de Hantamsrivier en van de mimosa's van de Doornrivier; timmerhout kwam van de Cederbergen. De huizen waren hier ruimer en beter gemaakt dan in de Roggevelden, waarheen door slechte wegen geen zwaar hout kon worden vervoerd.

Het Onderbokkeveld, dat nu het Noordelikst deel van de volkplanting was, had vroeger veel te lijden van de Boesmans. Ze waren nu meer naar het Oosten getrokken en verontrustten de bewoners van het Roggeveld, terwijl ze met die van het Bokkeveld een soort vrede gesloten hadden. Veldkornet Jan Gideon Louw, 5) een neef van Jakob Adriaan, 6) bracht in 1798 een troep van 460 schapen en geiten bijeen, een geschenk der Bokkeveldbewoners aan de Boesmans, en elk jaar kocht men zo opnieuw zijn rust. Maar nu begonnen de Boeren, die verder van de grenzen woonden,

1) *De Mist, K*, vermeldt: „een Hottentot."

2) De families Theron en Visagie.

3) „Justo titulo" merkt De Mist op.

4) Men begon toen, wat in de tijd van W. A. van der Stel geen bijval had gevonden, weer woldragende Spaanse schapen in te voeren.

5) De Veldkornet „had sederd 1769 19 plaatsen in zijn District uitgegeven die te voren als gemeen goed gebruikt wierden. Nu was genoegzaam alles geoccupeerd." De Boeren hadden „water, melk en een soopje Brandewijn" als hun gewone drank; aardappelen at men zelden, wel veel schapevlees, gevogelte of wild. (*De Mist. Mem.*).

6) Jakob Adriaan Louw herinnerde zich de Zweedse reiziger Thunberg nog goed, die er in 1775 was, en Louw's zoon, nog in leven toen De Mist er kwam, van een ernstige ziekte had genezen. Louw bezat een beker van de kleinste rhinoceroshoorn gemaakt, die volgens bijgeloof [der Maleiers] zou aangeven of een vloeistof vergif bevatte; de inhoud zou opbruisen als er vergif in was.

hun bijdrage te weigeren en vreesde men voor nieuwe vijandelikheden.

Terwijl enkele dagen gerust werd tot het herstellen van wagens, deed De Mist met Veldkornet J. G. Louw uitstapjes, o. a. naar de Noordelikste plaats van het distrikt: Oorlogskloof, zo geheten naar een slag tegen de Boesmans geleverd, [1]) op zeven uur afstand van Lokenburg, en aan de Doornrivier gelegen. [2]) Daarachter begon het barre Namaqualand.

31 October en Nov.

Op 2 November kwam men op Brakke Fontein, bij een huisje van Pieter van Zijl. Namaquapatrijzen waren er volop: in drie schoten met kleine hagel doodde men er ongeveer zestig. In de avond bereikte men Jan Strauss' huisje, Matjesfontein, 3) dat zó klein was, dat er niet eens een slaapplaats was voor de Kommissaris. Hier was het begin van de Hantam.

2 Nov.

De volgende dag bereikte het gezelschap een berg, waarvan het Zuidelik gedeelte de Tijgerhoek heette. Daar woonde een kolonist „uit de talrijke en uitgestrekte familie der Van der Merwe's." 4) De „poort", die Tijgerhoek

3 Nov.

1) Toen het nodig werd krachtig op te treden „zolang den moedwil der Bosjesmans Hottentotten aanhoud", zoals er staat werden er voorschriften gegeven: „Instructie met approbatie van den WelEdelen Gestrengen Heer Gouverneur en Edelen Achtbaaren Raade van Politie aan Cabo de Goede Hoop ... om te kunnen dienen tot narigt van de veldwagtmeesters in 't Kleyn en Middelste Roggeveld en het Groote Roggeveld en het Bokkeveld ... den Hantam en over de Leeuwen Rivier langs den Swarten berg." Gevangen Boesmans moesten worden verdeeld onder hen die op kommando waren „om bij deselve voor behoorlijk onderhoud zeekeren billijken tijd ... te blijven dienen." Wilden de kommandoleden ze niet hebben, dan konden andere ingezetenen hen krijgen, de armsten het eerst. Zware boeten stonden er op als men, daartoe verplicht, niet te velde bleef. (Stellenbosch. 6 Maart. 1781, getekend door Sekretaris Faure. *Archief te Stellenbosch.*) — In een andere „om te dienen tot narigt van den met den rang van Lieutenant aangestelden Commandant over de velden in 't Oosten Monsr. Adriaan van Jaarsveld, mitsgaders den met den rang van Cornet denzelven tot adsistentie toegevoegden Monsr. David Schalk van der Merwe" staat o.a. dat geen aanleiding mocht worden gegeven tot belediging van Bosjesmans Hottentotten en Kaffers; over de Boesmans had men „geen hoop tot een bestandhoudende vrede"; men moest ze „in hunne spelonken en schuilhoeken ... attaqueeren en ... overmeesteren, maar in gevallen daar zij tot geen overgaaf te brengen zijn, werd UL. of de geene die over de Commando 't bevel voerd, vrijheid gelaten hun om 't leven te doen brengen en ten eenenmale te verdelgen, daarbij evenwel, zo veel immers mogelijk zij, hunne wijven, onweerbare mannen èn kinderen sparende en altoos schuwende 't wreed en onmenschelijk vergieten van onschuldig bloed." (*Art. 13*). „Zo wel weerbare als onweerbare en kinderen die men gevangen mogt bekomen, zullen onder de geene der Ingezeetenen die bij de Commando hebben geadsisteerd, moeten werden verdeeld, om bij dezelve voor behoorlijk onderhoud zekeren billijken tijd van Jaren na mate van der gevangene ouderdom te blijven dienen." (*Art. 14*). Hieruit kan men zien dat de beschuldigingen van opzettelike wreedheid ongegrond waren; de Boesmans gaven zich gewoonlik niet over.

2) Oorlogskloof, van de Wed. Visagie en de plaats Papekuil, van M. D. Ras de Oude vond De Mist „beide zeer armoedige plaatsen."

3) Geheten naar de biezen waar mooie matjes van gemaakt werden; deze plaats moet men niet verwarren met Matjesfontein aan de spoorlijn van Kaapstad naar De Aar. Johan Matthias waren Strauss' voornamen. Zijn vader was als soldaat aan de Kaap gekomen en werd een welgesteld man; zijn slaven vermoordden hem, wat J. M. als kind had gezien.

4) Carel van der Merwede, schrijft De Mist deftig. Blauw en rood gestreept tafelgoed, niet wit, gebruikte men er. (*De Mist. Mem.*).

vormde, verbond twee vlakten; twee jaren tevoren hadden Boesmans de poort bezet, die moeilik te onderscheiden waren van de veel ijzerhoudende zandsteenrotsen, in de omtrek. Op deze hoogvlakte hielden zich veel struisvogels op, die 's winters naar lager streken trokken.

Tegen de avond van 3 November kwam men bij de Hantamsberg op de plaats Akerendam van Johan Abraham van Wijk, de veldkornet. Deze berg was afgezonderd gelegen, plat als de Tafelberg, maar niet zo hoog, (ongeveer 1500 voet boven het dal), en vormde een uitstekende weide voor paarden. [1]) Koorn werd er niet noemenswaard verbouwd, schapeteelt was hoofdzaak. [2])

In deze streken kwamen veel zieken en gebrekkigen de hulp van „de meester", Lichtenstein, inroepen. [3]) De beste plaatsen hier behoorden aan Jan van Reenen van Theefontein. [4]) Op een ervan, De Grote Toren, was een stoeterij van 300 paarden, Engelse en Arabiese. Voor een Arabiese hengst had Van Reenen 6000 gulden betaald. De paarden liepen in het open veld en werden om de veertien dagen geteld; vele hadden littekens van aanvallen van wild gedierte. Daar op die plaats water was, groeiden er groenten, perziken en koorn; van zijn 1600 schapen waren er bij van Spaans ras met fijne wol. [5])

In de uitgestrekte vlakte naar het Zuidwesten zag men veel op zich zelf staande bergen van eigenaardige vorm; een ervan heette de Prammeberg, gelijkend op een vrouweborst.

Men merkte op, dat de bewoners er minder dik en traag waren, dan in Zuideliker streken en ook heel verdraagzaam: dit was het eerste distrikt waar De Mist geen twisten had bij te leggen. [6]) Velen kwamen per wagen of te paard uit nieuwsgierigheid „om eens een lid der regering te zien." Ze bleken beschaafd, zindelik, spraakzaam, en welvoegelik. Nooit hoorde men onbehoorlike woorden. Jachtavonturen werden verhaald „op eenen zeer vrolijken trant, in de korte, krachtige, Afrikaansch-Hollandsche taal."

4 Nov. De laatste plaats van dit distrikt naar het Oosten was heel armoedig: de Onwetende Fontein aan de Dauniskloof. Daar woonde Hermanus Peter Gous omringd door rotsachtige heuvels; zover men zag, was geen boom of

1) Men meende dat paarden door verblijf aldaar immuun werden tegen paardeziekte.

2) 25000 waren er, in 1804 door droogte tot 20000 verminderd.

3) Moederkwalen bij vrouwen, steen bij mannen, spruw bij kinderen kwamen veel voor; ook jicht, maar huiduitslag en veneriese ziekten weinig, maar waar die voorkwamen waren ze kwaadaardig door gebrek aan goede behandeling. Bij Hottentotten kwamen veneriese ziekten meer voor, maar niet zo verwoestend als bij blanken. Een zieke Hottentot zag men, die een soort cither bespeelde, bestaande uit vier snaren over een uitgeholde kalebas gespannen.

4) Zie hierboven bl. 172.

5) Van Reenen werd opgenomen in de in 1804 ingestelde kommissie tot verbetering van landbouw en veeteelt, waarvan Van Rijneveld voorzitter was.

6) Anders waren er veel geschillen over grenspalen; onder tien naaste buren waren negen vijanden; maar men schold of vocht nooit, daar men meende dat slagen een vrij Christenman onteerden.

struik te bekennen, slechts laag gewas, 1) waarmee schapen zich voedden. Bij een zwakke bron in de buurt merkte men in de leisteen veel fossielen van vissen op. Gous leefde voortdurend in vrees voor plundering door Boesmans, die twee jaren tevoren hem al zijn vee ontroofd hadden.

Door een vlakte tussen Hantam en Roggeveld kwam men, naar het Zuidoosten gaand, in het Onderroggeveld, en zag men weer op zich zelfstaande bergen, òf met tepelvormige spits òf als tafelbergen. Er waren veel slangen, o.a. de gehoornde slang, 2) waarvan de inboorlingen pijlgif maakten, en een spuugslang, die zijn aanvallers vergif in de ogen spoot, waarvan hevige pijn en blindheid het gevolg was; 3) het beste middel ertegen achtte men uitwassen met warme melk. 5 Nov.

Gebrek aan water noodzaakte tot een tocht zonder rust halverwege; op Elandsfontein, in het Roggeveldsgebergte, bij de weduwe Steenkamp, was volop water. De kale, donkere rotsen vlak bij de plaats gaven het geheel een sombere indruk.

De volgende rust was op de plaats Hartebeestfontein. J. A. Louw, de zoon van degeen waarmee men reeds kennis had gemaakt, woonde er. Hij kwam juist terug van een elandejacht, op vijf dagreizen buiten de grens van de Kolonie; 17 elanden, ieder 7 à 800 pond zwaar, waren gedood, gesneden, gezouten, in de huiden gepakt en meegenomen; het vlees, gerookt en gezouten, was een gezond en goedkoop voedsel, en de gerookte dijspieren noemde men (als nu nog) biltong. Het vlees van rhinocerossen placht Louw voor de Boesmans te laten liggen; de huid verwerkte hij door afschaven, met olie besmeren en snijden tot sjambokken; zulke zwepen werden goed betaald. Op Louw's plaats bleef de Kommissaris een dag rusten. 6 Nov. 7 Nov.

Louw hield op Hartebeestfontein 200 paarden, 3000 schapen, 400 geiten en veel rundvee. In de koude wintermaanden trokken de Roggeveldbewoners naar de veel lager liggende Karroo, waar dan juist veel regen viel en de weide goed was. Elk kolonist in het Roggeveld had gewoonlik ook een Karrooplaats, een zogenaamde „leg-plaats", waarvoor geen pacht verschuldigd was. Zo verhuisde men met het gezin twee maal per jaar.

Toentertijd merkte men een grote verandering in het Roggeveld op: bejaarde lieden herinnerden zich, naar ze meedeelden, dat een halve eeuw terug, dus ± 1750, er zulk een overvloed van water was, dat men door de overstromingen elkander niet kon bezoeken, en in de warme tijd had men elke week zware regens en onweer; omstreeks 1800 had men sedert onheuglike jaren geen onweer meer gehad.

In het Onderroggeveld had bijna elk gezin een paar plaatsen: zo waren er slechts twee-en-twintig huisvaders op zeven en veertig leenplaatsen. Paardeteelt was hoofdbedrijf, runderteelt minder, maar altijd nog meer dan in het Middenroggeveld. Rogge werd er niet verbouwd; het distrikt heette

1) *Mesembryanthemum spinosum.*

2) Uitstaande schubben op de kop doen aan horens denken.

3) Zie hierboven bl. 117.

naar een wilde grassoort, die men in de bergkloven vond, door de kolonisten „wilde rogge" genoemd.

8 Nov. Op 8 November bereikte men Matjesfontein waar Dirk van Wijk woonde. Bij het bejaarde dikke echtpaar was de oudste dochter in huis. Ze was drie jaren geleden getrouwd met C. Coetzee, en niet ver van Matjesfontein woonde deze bij zijn ouders in. Slaven en zogenaamde Tamme Boesmans overvielen het gezin en trokken aan het plunderen. 1) De jonge vrouw, die binnenkort een kind wachtte, zag haar echtgenoot, schoonouders en zuster vermoorden. Ze werd gebonden naar een spelonk gevoerd, waar ze een week lang het getwist der rovers aanhoorde. Eindelik daagde een troep kolonisten onder Veldkornet Nel op, en ving men de boosdoeners. Het enkele maanden daarop geboren kind was nu een ventje van anderhalf jaar.

Veldkornet Nel, die met zijn vader en broers tot de voornaamste veeboeren behoorde, bezat met hen zes leenplaatsen, waarvan er slechts vier het gehele jaar water hadden. Juist hadden ze weer een nieuwe plaats gekocht voor 36000 Kaapse guldens. Ze werden niet eigenaars, maar erfpachters en betaalden voor de opstal.

Nel's plaats heette de Kuil en de rivier erbij Kuilsrivier. Het water was

9 Nov. brak ; drinkwater haalde men uit een kleine bron. De gehele vlakte voor het huis was wit van de natron, zodat het leek of de grond met sneeuw bedekt was. 2)

10 Nov. Verder op de reis werd er aan de Kruisrivier bij W. Mijntjes gepleisterd op 10 November. Des avonds kwam men in een mooi dal, Koornlandskloof waar Ocker Coetzee woonde, de zwager van de reeds genoemde weduwe. Een zuster van hem was de moord ook ontkomen en de Kommissaris-Generaal hoorde het verhaal nog eens in het vertrek waar alles was voorgevallen. Jongejuffrouw Coetzee verbaasde door „de zuiverheid, waarmede zij het Hollandsch uitsprak." 3)

11 Nov. Na de eentonige gebergten en dorre vlakten, die men weken lang gezien had, was er bij de tochtgenoten grote blijdschap toen men op een effen en gemakkelik pad langs wilgen en mimosa's bij de Kleine Visrivier kwam. In opgewekte stemming werd het middagmaal gebruikt bij de weduwe Korf op Knollefontein en het avondmaal bij Gerrit Visscher op de plaats „De drie fonteinen." 4)

In het Middenroggeveld lagen 62 leenplaatsen, waarop 36 gezinnen woonden. Elk huisvader bezat 2000 à 4000 schapen. Dit gebied was, daar het 2500 voet boven de Karroo lag, veel koeler. De bevolking zocht een bestaan in paardeteelt, maar was daarbij vooringenomen tegen Engelse of Arabiese hengsten. De plaatsen zagen er kaal en treurig uit, slechts enkele

---

1) Coetzee bezat ongeveer 25000 daalders in papieren geld.

2) Lichtenstein nam er proeven mee.

3) Ook in inlandse talen was ze zeer ervaren.

4) Driefontein schrijft De Mist in zijn *Klad Journaal*, dus zoals de naam werd uitgesproken.

perzik- en kweepereboomen stonden er. De huizen waren wegens houtgebrek armoedig ; ze hadden een lage deur, waren 40 voet breed en 20 voet lang ; men kon, binnen zijnde, zien hoe het rieten dak gedragen werd door kromme, ongeschaafde mimosa-sparren of bamboe-stokken. Ter zijde van de grote kamer was een kleinere, donkere, het slaapvertrek voor het gehele gezin en de bewaarplaats van levensmiddelen. De meubels waren een paar eenvoudige tafels en zelfgemaakte stoelen met riemzittingen, zonder leuning. Kasten waren er niet, wel open nissen in de muur, terwijl op de rand van de muur voorwerpen van dageliks gebruik stonden. In een hoek van de kamer stond een emmer, waarbij een beker of kalebas hing, voor wie wilde drinken. De trekpot was voor thee steeds in gebruik ; men dronk die liever dan het slechte water en andere drank was er niet: wijn en brandewijn kwamen te duur uit, bier was er in het geheel niet. De thee dronk men zonder melk; wie melk had gebruikte die tot het maken van boter.

De muren waren van grove lei-steen, met wat leem ertussen. De vloer van leem werd dageliks met water en koemest schoon en vrij van ongedierte gehouden. De zindelikheid in deze huizen viel de reizigers op. [1])

Naast het woonhuis waren woonplaatsen voor slaven en Hottentotten ; ook werkplaatsen, voorraadschuren en kralen. De schapekraal was met doornheggen omringd, die voor ossen en paarden met stenen muren van zes voet hoogte.

Er waren daar veel grenskwesties en geschillen over het weiden van vee. De vaderlike ernst van De Mist werkte kalmerend op de ontevredenen.

Het viel de reizigers op hoe knap van uiterlik de vrouwen in dit distrikt waren, niettegenstaande de grote gezinnen. De veertigjarige gastvrouw was moeder van vijftien kinderen.

12 Nov.

De twee Veldkornets en de Veldkommandant, die het bevel had wanneer tegen Boesmans of weggelopen slaven moest worden opgetrokken, vergezelden de Kommissaris. De streek werd weer erg doods en alleen grote troepen struisvogels gaven wat afleiding, of men genoot van het vergezicht, door een kloof, op de in de diepte liggende Karroo. Het hoogste punt van de gehele reis, door Gordon geschat op 5300 voet boven de zeespiegel, was nu bereikt; de lucht was zo droog dat huid en lippen openbarstten. [2]) Op Tondeldoosfontein, bij A. Olivier, was het zó koud 's nachts, dat de tenten bevroren.

13 Nov.

Nu ging men langs de Komberg afdalen en in de vale, doodse Karroo zag men „nergens eenig punt of het kleinste plekje, waarop het oog met welgevallen zou willen rusten." Het dalen ging moeilik over het gruis en de uitspringende trappen in het gesteente, dat in lagen, waterpas, op elkaar

---

1) Zulk een beschrijving had met weinig wijziging ook kunnen gegeven worden van de woningen in sommige streken van de Transvaal in moderne tijd.

2) Het huis van N. Olivier op de plaats Gunstfontein stond leeg. Zijn broeder was A. Olivier.

lag. De wagens, met vastgezette wielen, gleden en bolderden naar beneden.

In het dal, de Kom, waarnaar de berg heette, verwelkomden kolonisten met vreugdeschoten de reizigers. Twee gezinnen woonden er in een half opgebouwd huis. Kisten dienden voor tafel en stoelen. Het nagerecht van een heerlik maal van hamelsoep en gebraden steenbok was melk met wittebrood en verse boter, de eerste sedert lang geproefd door de tochtgenoten. De kolonisten waren hier zeer opgeruimd van aard; het kinderaantal was heel groot: in drie huizen, die men achtereen bezocht, waren uit vijf huweliken 51 kinderen in leven, 11 overleden. [1])

Lichtenstein zag hier een Briqua jongen en hoorde zoveel vreemds over dat volk, dat hij hoopte het nog nader te leren kennen. Men kwam voorbij Veldkommandant Kruger's plaats, de Oranjefontein.

Op Jan Visscher's plaats „De Hoop", midden in het Kleine Roggeveld was De Mist opgetogen over de „supra schoone lieftalige vrouw" des huizes, [2]) moeder van vijftien kinderen. De voornaamste tak van bestaan hier was veeteelt, maar als het eens flink regende, zoals voor zes jaren, kwam er een zeventigvoudige oogst van koorn: 2 mud hadden er 143 mud opgeleverd! In het Kleine Roggeveld woonden slechts 14 gezinnen. Boesmans waren er vlak in de buurt. 3)

De bagage en de wagens leden verschrikkelik: assen, dissels, aardewerk, flessen en wat er verder breekbaar was, ging stuk.

14 Nov. Twee Boesmans kwamen op 14 November de Kommissaris hun opwachting maken. Ze behoorden tot de troep waarmee indertijd een verdrag gesloten was door een gift van 1600 schapen en 30 runderen. Een glas wijn verdreef hun schuwheid en een hunner haalde uit een stukje rood laken een brief, 4) door de Veldkornet geschreven. Die Boesmans leefden zonder regering, zonder persoonlik eigendom en de verder-af wonenden kwamen als ze eens wat hadden, teren op hun voorraad tot alles op was. Ter voorkoming van erger gaven de kolonisten telkens vee aan bedelende Boesmans. Soms kwamen er een twintigtal, of meer, bij een kolonist, leefden weken op zijn kosten, verspiedden alles nauwkeurig en stalen daarna toch nog zijn vee. Werden ze overvallen of bijna ingehaald, dan doodden ze het geroofde vee of sneden het de hielpezen door. Begrijpelik was dus de verbittering der kolonisten jegens die rovers.

---

1) Dit moeten de gezinnen geweest zijn van Andries Olivier, Claas Olivier, Theron, G. Victor en D. Roux. Jan Visscher was een broer van Gerrit Visscher. (*De Mist. Mem.*). Victor woonde op de plaats: de Drie Rode Heuvels.

2) *De Mist. Mem.*

3) „De Commissaris Generaal kogt zelfs van eene Hottentottin eene rei kraalen door diezelfde Bosjesmans op deze plaats van struiseieren doppen gemaakt." (*De Mist. K.*)

4) In zijn *Klad Journaal* vermeldt De Mist: „Zij gaven, na heel veel buigingen aan den Commissaris Generaal over een chits lapje met een strookje blaauw linnen vastgebonden. Bij opening bleek het een briefje van den mede aan tafel zittende Commandant Kruger te zijn, waarbij hij de ingezetenen van zijn district verzogt deze menschen eenige van hunne schapen te geven, om hen van het stelen af te houden."

Dan beschrijft Lichtenstein uitvoerig hun uiterlik: lengte nauweliks vier voet; huidskleur, behalve onder de ogen wegens het tranen, onzichtbaar door as en vet; schuwe, onzekere blik uit wellustige, listige ogen; platte neus; dunne benen zonder kuiten; de vrouwen waren nog leliker dan de mannen.

Hun kleding was een kleine mantel van schapevel, met de ruwe kant op het lichaam gedragen aan een leren riem. Een smerige leren kap, onregelmatig bezet met kleine glazen kralen dekte hun hoofd. Wat kralen om de hals en ijzeren, koperen en leren ringen om de polsen dienden als versiering. Het vel van een jakhals hing aan een riem om de heupen. Sandalen van runderleer beschermden hun voeten. In een morsige zak van zacht leer hadden ze tabak en een hol been, dat als pijp dienst deed. Geen der reizigers verstond hun taal; ze noemden de Kommissaris „grote baas" en zeiden „mooi-mooi" op langgerekte toon. Bij verbazing spitsten ze de mond, lieten een hoge toon horen en sloegen daarbij met de vingers van de rechterhand snel op de lippen, of legden de rechterarm over het hoofd en de hand in de nek. Vreemd keken ze op van het lange haar der jonge dames [1]) en de grote snor van een dragonder, van het geluid van de jachthoorn en het slot van een schrijflessenaartje. De Mist gaf hun een soort pas [2]) en twintig schapen. Er kwam nog een derde Boesman, die woordvoerder was geweest bij de vroeger gesloten vrede; sedert droeg hij het deksel van een tabaksdoos om de hals met de woorden „Vrede" en de hem gegeven naam „Jas" er op.

De reis zette men voort op 15 November, schuins langs de helling afdalend naar de Karroo; de laatste plaats van het kleine Roggeveld heette de Standvastigheid, in leen bezeten door Abram Botma. Vliegen 3) waren daar zó in overvloed, dat men bij elke hap eten er binnen kreeg. Per dag ving men er een ongelooflike massa aldus: in melk gekookt stro hing aan draden aan de zoldering; een zak, die door een hoepel werd opengehouden, schoof men er voorzichtig omheen en haalde dan toe. *15 Nov.*

Des avonds zag De Mist een onbewoonde plaats, de Brandvallei, waar vroeger een bron was, nu geheel opgedroogd. In de grote tent dronk het gezelschap een glas warme punch ter gelegenheid van Augusta's verjaardag, wat bij de felle koude goed smaakte.

Bij het opbreken van het kamp ontvluchtte de volgende morgen een *16 Nov.*

---

1) „Maar bijzondere smaak hadden zij in de lange haaren onzer juffers, die zij los maakten, kamden en telkens over hun hoofd legden ..."; ook in „de witte armen onzer Jufferen, die hen toelieten die te zoenen: *Mooi, mooi*, was hun gedurig woord ..." (*De Mist. Mem.*).

2) „Ik schreef in hun bijzijn een brief met groote Letters: De Bosjesm̄. zijn de Vr. der Christ. Holl. en de Christ. Holl. zijn de Vr. der B. get. Roggeveld d. 14 Novbr. 1803. J. A. de M. Opper-Baas der Chr. Holl. en zette daar mijn cachet op", tekent De Mist op in zijn zakboekje.

3) *Musca domestica* en *Stomoxys irritans*, schrijft Lichtenstein.

paard; een Hottentot vond, niettegenstaande de harde grond, het spoor, door te letten op omgerolde steentjes, geknakte halmen, e. d.

Nu was men in de Karroo, 3000 voet boven de zee, een woestijn, zegt Lichtenstein, van ongeveer 1000 vierkante mijlen in oppervlakte, begrensd door de Sneeuwbergen, Koub, Kamdebo, Cederbergen en Bokkeveldsbergen. De lei-aarde-bergen in de Karroo zijn vrij hoog, maar laag in vergelijking met de grensbergen. De okerkleurige Karroogrond bestaat uit klei, zand en ijzerdelen, en ligt een voet op het dood gesteente. In de zomer leven in de steenharde grond alleen saphoudende gewassen als Mesembryanthemums, of planten die bollen hebben met houtachtig netwerk, dat ter bescherming dient. Komt er regen, dan komt alles snel uit, en op een groen tapijt ziet men in schitterende kleuren bloesems, knopjes en klokjes, terwijl de lucht vervuld is van zachte bloemegeur.

Dan komt er leven in de Karroo: struisvogels, antilopen, kolonisten met runderen en schapen komen er en Bokkevelders en Roggevelders ontmoeten er elkaar en het is dan een bij uitstek gelukkige tijd van rust zonder gevaren, want geen wilde dieren, afgronden of veeziekten bedreigen de kudden. Twisten vallen weg, want voor ieder's vee is er ruimte genoeg.

Kinderen en slaven verzamelen jonge takjes van de Channa struik; [1]) na verbranding bevat de as loog, die dient bij het zeepmaken, waarmee de vrouwen zich bezighouden. De mannen zoeken een soort run tot het looien van antilopehuiden, die dan tot kleren voor slaven en kinderen worden verwerkt.

De bloeitijd in de Karroo duurt juist een maand; eind September is er weer doodse stilte, de grond barst open, de planten verdorren, en worden tot zwartachtig stof, waaronder het zaad van het toekomstig gewas weer ligt.

Het reisgezelschap zag de doodse Karroo; geen leven was er behalve een enkele loopkever of langharige spin. Men daalde de Cabeltouwsberg af. De weg was allervervelendst, de grond, als bij een kleine bron, de Smidswinkel geheten, te hard om er de tentpalen in te slaan.

17 Nov. In een riviertje, de Grote Rivier genaamd, was wat brak stinkend water, waarvan de paarden en ossen zelfs niet wilden drinken; dit stroompje was de grens tussen de Roggevelds-Karroo en de Bokkevelds-Karroo. 's Avonds vond men wat goed water bij Platfontein, en trok 's nachts, op raad van kolonisten voort, tot de Bokkeveldspoort. Juist bij aankomst ging de zon op en groot was de tegenstelling tussen de doodse Karroo en het welbegroeide dal. (18 Nov.)

De familie van Veldkornet Martinus Bruwer had vriendelik gerekend op de komst van de hoge gasten met warme koffie en bedden voor de dames. De plaats „de Uitkomst" had mooie zaailanden, boomgaarden, eikebomen en populieren. Maar duizend schreden van de woning stond een ander huis, met welks bewoners Bruwer het niet goed kon vinden. [2])

---

1) *Salsola aphylla* en *Salicornia fruticosa*.

2) Juffrouw Hester van der Merwe. (*De Mist. K.*)

In het Koude Bokkeveld lagen 32 leenplaatsen; het koude Noordelik gedeelte werd ook wel Friesland genoemd; daar lag 's winters de sneeuw een voet hoog. Erten en bonen, voor scheepsvoorraden, kwamen vooral uit dit distrikt; kersen werden er, wat in de kolonie nergens elders gebeurde, rijp en dienden gewoonlik als geschenk voor hoge heren te Kaapstad. Gevogelte, runderen en paarden tierden er goed, schapen minder, doordat de Roggeveldkruiden er ontbraken.

In de Karroo had men ruim zeventig dode schapen zien liggen, gestorven doordat een slager hen van het water van de Grote Rivier had laten drinken. Kolonisten gingen er met wagens ijlings heen om de vellen en het staartvet te halen. Ze kwamen net bijtijds, want grote gieren waren al met verslinden begonnen.

De kolonisten hier leken meer beschaafd dan de Roggevelders en minder twistziek. „Als een biezonder achtenswaardig voorbeeld moet ik hier den veldkornet Pienaar noemen, die in de geheele volkplanting voor eenen der braafste, werkzaamste en kundigste mannen doorgaat." [1])

19 Nov. Het dal was door hoge bergen omringd; toen men na een moeilike klimtocht boven was, had men door de Bokkeveldspoort uitzicht naar de Karroovlakte. Weer daalde men door het Lange Dal, waarin boereplaatsen lagen: op de eerste, Lange Fontein, ontving de zeer bejaarde Rasmus Erasmus en zijn vrouw het gezelschap op aartsvaderlike wijze met melk. Het middagmaal werd gebruikt op Leeuwenkuil bij juffrouw Janssen, die twee volwassen doofstomme kinderen had. Over een hoogte trok men uit het Lange Dal.

Op de eerstvolgende plaats, van Joosten, was de eigenaar afwezig; een zijner bijwoners, Snijman, was blijkbaar niet gesteld op de komst der reizigers; hij raasde tegen de slaven, die de paarden vasthielden en keek zo zuur, dat Veldkornet Pienaar zei, dat de vliegen te bang waren om op zijn neus te gaan zitten.

Men was nu in een vlakke, schuin-aflopende landstreek, waar grote ruwe zandsteenklompen opelkaar gestapeld schenen, daarna kwam men in een dal aan de voet van de Schurfdeberg, die een deel is van de grote bergketen, evenwijdig met de Westkust lopend. De bergreeks lijkt op een schuingezakte muur en is een tafelberg, die naar het Oosten verzakte. Daar de regen van de oppervlakte alle aarde afspoelde, groeide er niets en zag men de ruwe bodem, waarnaar de naam Schurfdeberg gegeven was.

De Leeuwenrivier liep langs de berg, midden door het dal. In het Warme Bokkeveld komen er nog spruitjes bij en stort het water zich door de kloof Mosterthoek in de diepte.

Aan de voet van de Schurfdeberg stond Veldkornet Hugo's huis, welge-

---

1) „Twee nabij woonende Landlieden Pinart, knappe, schoone, beschaafde menschen kwaamen ons hier bezoeken." (*De Mist. K.*).

bouwd met zware balken. Er waren mooie kasten met te pronk staande kopjes en schotels, van weelde getuigend.

Een moeilike weg wachtte nu de reizigers. Om moed in te spreken vertelde de gastvrouw dat ze gewoon was elk jaar de tweede of derde Zondag na de bevalling haar kind zelf naar de kerk in het Rode Zand ten doop te brengen; op een mak paard was ze dan dezelfde dag weer thuis; zowel de heen als de terugtocht ging zonder afstijgen in draf [1]) en op de gevaarlikste plaatsen, als gestapt werd, kreeg de kleine de borst.

20 Nov. Op Zondag 20 November werd de tocht over de Schurfdeberg en de Witsenberg gedaan, en vergeleken met wat men al op reis had meegemaakt, viel de moeilike weg erg mee. Aan de voet van de Schurfdeberg woonde de wegopzichter Scholz, die zó dik was, dat hij alleen van uit een kleine sterke wagen toezicht kon houden op het in orde houden van de weg. De rotsen lagen er zó opelkaar, dat Scholz de van nature gevormde gangen en holen als veestallen gebruikte.

Toen de top van de Witsenberg bereikt was, had men een verrassend gezicht op het Rode Zand distrikt, dat als een landkaart zich vertoonde met het netwerk van wegen, het veertigtal mooie boereplaatsen, de eikebossen, koornlanden en weiden. In de verte zag men de bergen bij de Saldanhabaai en naar het Zuidwesten de Tafelberg met de witte stormwolk, het „tafellaken" er op.

Lichtenstein werd duizelig bij de afdaling en verwenste in stilte de ontwerper van dit pad. Deze weg was nog geen kwarteeuw oud. Wilde men vroeger naar het Koude Bokkeveld, dan moest men een grote omweg maken naar de oevers van de Brede Rivier door de Mosterthoek. Toen ontwierp Pienaar, de vader van de Veldkornet, het plan tot het maken van dit pad. Met Goevernementshulp slaagde Pienaar en genoot levenslang als beloning de weggelden. Hij was de bekende reismakker van Gordon en kende geen gevaar: toen eens een roverbende van weggelopen slaven het land onveilig maakte, begaf Pienaar zich alleen en ongewapend tot hen. Toen vermoordden de bandieten hem.

Te Rode Zand rustte men uit van de zeven-weekse tocht [2]) en de Kommissaris wachtte er op nieuws uit Europa, voor dat de tocht in Oostelike richting werd voortgezet. Over verschillende hoeven was het reisgezelschap verdeeld; De Mist en de dames logeerden bij Ds. Ballot, Lichtenstein ten huize van de weduwe Du Plessis; hij ordende zijn verzamelingen en zond die naar een vriend te Kaapstad.

---

1) Er zal vermoedelik wel in galop bedoeld zijn, daar draven in die omstandigheden voor moeder en kind zeker minder wenselik was.

2) De Mist tekende in zijn *Memoranda* op: „Uuren door mij te Paard afgelegd op de reize naar de binnenlanden van Africa. De uuren worden hier gerekend, zo als men die met een Ossewagen aflegt — nagenoeg gelijk met de Nederlandsche *Uuren gaans.*" Bij bovenvermelde reis komt hij bij de woorden „Eindigt reize door 't Noorden" tot het aantal van 258 uren.

Zo was dan het uitgestrekte gebied, waar omstreeks honderdvijftig jaren tevoren Europeanen met de grootste moeilikheden hun weg gezocht hadden, door de Kommissaris-Generaal gezien als een welvarende streek, bezaaid met boereplaatsen tot ver in het Noorden, waar met taaie volharding de bevolking middelen van bestaan had gezocht en gevonden; een bevolking die nog in de Hollandse tijd [1]) als Afrikanervolk tot vrije ontwikkeling gekomen was; bloeiende dorpen met kerken en scholen zag hij, en waar men kwam vond men Hollandse taal (zelfs bij inboorlingen), Hollandse gebruiken en recht, Hollandse gebouwen en meubelen; onderwijs en preken, boeken en de Heilige Schrift, alles kortom, werkte mee om de band tussen Nederland en deze Hollandse kolonie duurzaam en sterk te maken, tot een onzalige Europese oorlog de vlag van het moederland er deed verdwijnen.

Had lang kunnen worden voortgewerkt in de door De Mist getrokken lijn van verbetering in bestuur, wetgeving en handel volgens het nieuwe inzicht, en had Zuid-Afrika evenals Nederland verlicht bestuur onder het Oranjehuis mogen deelachtig worden, daar was een bloeiend en gelukkig Hollands Zuid-Afrika ontstaan onder de Hollandse driekleur.

Het heeft niet zo mogen wezen. Maar al is het nu al meer dan een eeuw geleden dat aan Nederland de Kaap ontnomen werd, onuitroeibaar blijkt wat zulke oude en diepstrekkende wortels bezit.

---

1) En niet tijdens en na de Grote Trek, zoals meestal gedacht wordt.

Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd.

VII.

DE REIS VAN H. VAN DE GRAAFF's GEZELSCHAP NAAR BEETSJOEANALAND IN 1805.

De reis van H. van de Graaff's gezelschap naar Beetsjoeanaland in 1805.

In het midden van 1804 zou er een meer doelmatige verdeling van de Kolonie dan tot dusver komen. Zo zou een nieuw dorp en drostdij worden gesticht, door de Goeverneur ter ere van de Kommissaris-Generaal Uitenhage [1]) genoemd, waarbij delen van Graaf-Reinet [2]) en van Swellendam [3]) zouden worden gevoegd. Gebied, dat vroeger onder Stellenbosch behoorde, kwam nu als zelfstandig distrikt onder nieuwe naam: het Rode Zand werd tot drostdij Tulbagh. Over dit laatste distrikt zou Hendrik van de Graaff, een neef van de voormalige Goeverneur, als landdrost optreden, nadat L. Bletterman, gewezen landdrost van Stellenbosch als Regeringskommissaris er de zaken op gang zou hebben gebracht.

Landdrost Van de Graaff moest een verkenningsreis door zijn gebied maken, een in 1804 gesloten verdrag met Boesmans plechtig bevestigen [4]), de Grootriviers-Hottentotten bezoeken, de verrichtingen van zendelingen nagaan en over de Briqua nadere berichten inwinnen. [5])

Goeverneur Janssens nodigde Lichtenstein tot meegaan op de expeditie, een uitnodiging, die gaarne werd aangenomen, hoewel Lichtenstein nog niet geheel hersteld was van een ernstige ziekte. 24 April 1805 begaf de medicus zich op weg naar Tulbagh, waarheen de bagage voor de tocht was gezonden. Over de Tijgerbergen trof hij op de plaats Maastricht van J. de Vos [6]) Generaal Janssens aan; hun gesprek liep 's avonds over Kolbe's be-

1) Deze naam leende er zich beter toe dan „De Mist-dorp."

2) De naam was saamgesteld uit die van Goeverneur Cornelis Jacob van de Graaff (1785—1791) en die van zijn echtgenote Hester Cornelia Reinet. Graaff-Reinet dagtekent van 1785.

3) Geheten naar Goeverneur Hendrik Swellengrebel (1739—1751) de kleinzoon van Jeronimus Croese, hierboven herhaaldelik vermeld, en zijn vrouw Helena Wilhelmina ten Damme. Swellendam dagtekent van 1747.

4) In Desember 1804 had Van de Graaff aan de Zakrivier een grote troep Boesmans toegesproken en een hunner, die de naam kreeg van Kapitein Goedhart, over hen gesteld. De besprekingen duurden een volle week.

5) In 1801 was een Engelse expeditie naar de Briqua of Beetsjoeanen geweest, onder de Kommissarissen Pieter Jan Truter en Dr. William Sommerville. Truter was de schoonvader van Barrow, die het reisverhaal verkort uitgaf. *John Barrow, A voyage to Cochin China in the years 1792 and 1793; to which is annexed an account of a journey made in the years 1801 and 1802 to the residence of the chief of the Booshuana nation, being the remotest point in the interior of Southern Africa to which Europeans have hitherto penetrated, London. 1806.* Het Hollandse Goevernement gaf Lichtenstein Truter's dagboek mee op reis.

6) Deze woonde te Kaapstad.

trouwbaarheid [1]) en een schriftelike instructie kreeg Lichtenstein mee. In De Paarl vond hij de bevolking in aangename spanning over de plechtigheid, die op de eerstkomende Zondag zou plaats hebben: de inwijding van het nieuwe kerkgebouw door Ds. J. P. Serrurier uit Kaapstad. Via de Paarde berg kwam Lichtenstein aan de Bergrivier en vond er de Burgerdrift volkomen droog, niettegenstaande er al gedurende zes en dertig uren regen was gevallen, [2]) en bereikte door de Rodezandskloof Tulbagh.

Tien dagen later, op 7 Mei, vertrok het gezelschap, dat behalve Lichtenstein, bestond uit Landdrost Van de Graaff, zijn zwager Van der Bijl uit De Paarl, Sekretaris Winterbach en de gerechtsbode Mong. De wagens, die de omweg door het Hexrivierdal moesten maken, waren vooruitgezonden; in het Koude Bokkeveld zou men ze vinden. De reizigers kwamen langs reeds meer vermelde wegen op 11 Mei aan de Paardeberg, waarbij een kleine bron en uitspanplaats was, Pretoriuskraal geheten. [3]) De volgende plaatsnamen geven de koers aan: Hanglip, Ongeluksrivier, die een der hoofdtakken van de Jukrivier was, het dal van de Goudsbloemrivier, [4]) waar het, volgens kolonisten, wemelde van vergiftige hagedissen; [5]) dan Windheuvel in de Karroo, het droge bed van de Tanqua, die in de Doornrivier uitloopt, en de Roggeveldsberg. Daar had men een samenkomst met een groep Boeren, die ernstige klachten over de Boesmans hadden: tweehonderd stuks vee waren geroofd, de herders in het veld gedood en ook een Hottentot, door het gezelschap uit Tulbagh vooruitgezonden om in het Roggeveld voor wisselpaarden te zorgen, had men door Boesmanspijlen gedood vinden liggen; het geweer, de kruithoorn en de knopen van zijn kleren hadden de Boesmans meegenomen. Slechts node gaven de Boeren hun zoons als geleide mee naar de Zakrivier.

Men trok langs de Kuilenburgsrivier, door de Kleine Rietrivierspoort, ten Westen van de Bonte Berg, dan langs Selderijfontein en Channakraal. In de Rietrivier ving men zóveel van een soort gele karpers, dat men twee vaten vol gezouten vis kon meenemen. Verder bezocht men Quaggafontein,

---

1) Meegedeeld in de Voorrede van Deel XI.

2) Lichtenstein verklaart dit verschijnsel aldus: de bergstromen zijn dicht begroeid met palmietbomen (*Acorus Palmita*), waarvan de wortels diep onder de rivier lopen. Boven aan de twee à drie duim dikke holle stengel zijn palmachtig gevormde bladeren. Daar de bomen zo dicht opelkaar staan, belet het bladerdak sterke verdamping; elke schacht is een waterreservoir dat water langzaam doorlaat, zodat de rivier nog water heeft, ook al regent het niet gedurende maanden. Maar komt de eerste regen, dan zuigen de planten bijna alles op en pas na verzadiging krijgt de rivier verderop veel water. Een half etmaal na Lichtenstein's vertrek stond er $2^1/_2$ voet water in de Burgerdrift.

3) Een tot toen in Europa onbekend leliegewas, door Lichtenstein hier gevonden, kreeg van Professor Willdenow de naam *Lichtensteinia undulata*, en is afgebeeld in de Verhandelingen van het Berlijns Genootschap, in 1807. Een andere plant van deze soort, gevonden bij de Oranjerivier doopte hij *Lichtensteinia laevigata*.

4) Geheten naar de vele Gorteria's.

5) „Geitjes" geheten in het Afrikaans, vermoedelik het Maleise woord gèkko. Nog heden is de vrees, gegrond of niet, groot voor „geitjes".

Dwaalfontein, de Zakrivierspoort en het dal van de Zakrivier waar J. J. Kicherer in 1799 een zendingspost had opgericht, en waar het gezelschap nu een kolonist Christiaan Botma met de leiding belast vond, een man vol ijver om aan de Basterd-Hottentotten het Evangelie te brengen en hen tot een werkzaam leven op te wekken, maar aan het voorbeeldeloos luie troepje was geen eer te behalen.

Bij Boesmans in de buurt deed men navraag naar Kapitein Goedhart. Hij bleek zijn naam te onrechte te dragen, want ze verhaalden, dat hij met ongeveer 400 stuks gestolen vee naar de Karreebergen gevlucht was. Intussen kwamen gevangen Boesmans aan, die een span ossen uit het Roggeveld, bestemd voor het reisgezelschap, hadden geroofd en een os verorberd. Bij dit troepje was een zekere Baardman 1), een Boesman van zoowat zestigjarige leeftijd, die als veedief berucht was.

In deze streken, nog troostelozer dan de Karroo, waren de Boesmans heer en meester. Met vuurseinen gaven ze elkaar over grote afstanden berichten en hun vergiftigde pijlen misten zelden hun uitwerking op reizigers, wild of veehoeders 2).

Van de Kolonisten waren er weinig die de reizigers wilden vergezellen. Het gezelschap, na vermeerderd te zijn met de reeds bejaarde Jacob Krieger 3), en de beide achttienjarige vrienden Gerrit Visscher 4) en Jan van der Westhuizen, bestond dus uit acht blanken, twaalf Hottentotten en vijf

---

1) Zo geheten omdat hij de enige was, die wat haar op zijn gezicht had. Hij was in de gevangenis te Kaapstad overleden enkele dagen voor Lichtenstein van zijn reis er terugkeerde. Deze schrijft: „Ik liet het lijk weder opgraven om mij zijnen in menig opzigt, reeds aan het levende ligchaam, merkwaardigen schedel aan te schaffen, welken ik, na mijne terugkomst in *Europa*, benevens de huid van zijn aangezigt, in de voortreffelijke verzameling van den heer hofraad Blumenbach te Göttingen nedergelegd heb."

2) Lichtenstein vermeldt dat het vergif een bruine kleur had en bestond uit slangegif en „wolfsmelk", d.i. het sap van grote Euphorbia's. Ook uit bollen van planten, als de Haemanthus toxicarius, maakten ze pijlgif: een andere soort zou komen van natuurlik uitvloeiend sap van een gifplant. De pijlen werden meestal zo ingericht dat iets ervan steeds in de wond vastbleef, wat steeds de dood ten gevolge had. Als pijlkoker gebruikten ze de holle stam van de grote Aloe (vandaar de naam Kokerboom, die de Kolonisten er aan gaven), afgesloten met een leren bodem en deksel. Bij het schieten hielden de Boesmans de boog niet waterpas, maar loodregt. De richting van de geschoten pijl was steeds goed, de afstand nog al veel verkeerd.

3) Hij had jaren onder de inboorlingen geleefd; onder het Brits bestuur was hij met zijn broeder uit de gevangenis ontvlucht tijdens een proces over een politiek misdrijf, beiden zwierven drie jaren onder verschillende Korana-stammen, en na de dood van zijn broeder keerde Jacob Krieger in de Kolonie terug, waar hij op voorspraak van vrienden vergiffenis kreeg. Zijn berichten waren mede aanleiding tot Van de Graaff's reis. Hij sprak weinig, lachte zelden, kende geen vrees. Zijn diepliggende ogen, lang grijs haar en grote baard gaven hem een dreigend aanzien. Hij droeg een kort en dik olifantgeweer, welks kogels een kwart pond wogen.

4) De vader van Gerrit Visscher had in 1796 de vrede met de Boesmans tot stand gebracht. Gerrit sprak vloeiend de taal der Boesmans en was met zijn vader op een reis tot aan de Briqua gekomen.

slaven. Voor de drie wagens met bagage waren er bijna honderd ossen; dan had men wat slachtvee en tachtig schapen tot voedsel mee, en acht paarden, waarvan er slechts twee terugkeerden. Vier geiten zorgden voor de melk bij het ontbijt. Boven elke wagen woei de Hollandse driekleur, ten teken dat men namens de Regering reisde.

Nu, na het verlaten van de Zakrivier [1]) op 30 Mei, kwamen de reizigers in gebied dat onbewoond was door blanken. Wel zag men de ruïnen van een voormalige veeplaats, die ontruimd moest worden sedert het Goevernement wonen buiten de grens verbood. Halten waren Kopjesfontein, de Brakkerivier, Patrijzenfontein en Leeuwenfontein. Hout was zo schaars, dat er niet genoeg was om het eten op te koken; gedroogde mest leverde goede brandstof [2]). Klipfontein en Schietfonteinsrivier [3]) waren daarna rustplaatsen, en zo koud werd het, dat zich ijs vormde, waarop een veertienjarige magere slaaf kon staan in de vroege morgenuren. Het bleek dat Kapitein Goedhart's troep met het vee naar het Westen was getrokken. Bij de Schietfontein lagen dode hartebeesten, met kaal en ruw vel; de Kolonisten verhaalden, dat aan deze „brandziekte" soms veel groot wild stierf. Quagga's en struisvogels, de diersoorten, die steeds in elkaars buurt verblijf hielden [4]), waren hier in de Karreebergen in menigte. Door de Schietfonteinspoort kwam men in een grote vlakte, waaromheen kegel- en torenvormige bergen stonden. Een eigenaardige plant, door de Kolonisten driedoorn genoemd [5]), trok Lichtenstein's aandacht.

De plek waar Van de Graaff's gezelschap geschoten wild droogde en zoutte kreeg van hen de naam Kraayenkuil, wegens de vele vogels die op het vlees afkwamen. Daarna zag men Graftfontein, waar Krieger's broer, die bij een olifantjacht om het leven kwam, begraven lag.

Een rustplaats, Buffelbout [6]), kreeg de naam Biesfontein, een andere heette Kalkfontein, naar een kalkheuvel er vlakbij. Een overvallen Boesman bij Modderfontein werd vriendelik onthaald, maar had blijkbaar geen lust om bij het gezelschap te blijven, evenmin als een vijftal Boesmans, die er op de jacht waren, en thuis hoorden aan de overzijde van de 't Gariep of Oranjerivier.

---

1) De Zakrivier verloopt in een zandige vlakte, en het weggezakte water verenigt zich weer tot de Hartebeestrivier, die uitloopt in de Oranjerivier. De Zakrivier werd beschouwd als grens van de Kolonie, zoals in het Noordwesten de Buffelsrivier of 't Koussie de grens was.

2) De mest bevat veel vaste delen van de houtachtige stengels van de Mesembryanthemum spinosum, en brandt als turf. In Zuid-Afrika wordt nog veel op mest gekookt.

3) Deze namen waren door Kolonisten op hun jachttochten aan de verschillende plaatsen gegeven.

4) De quagga's worden door de struisvogels voor onraad gewaarschuwd, de laatste voeden zich met de torren, die op de quagga-mest afkomen.

5) Die drie doorns staan op een afstand van 120° van elkaar.

6) Zo geheten naar een Korana, die er door een buffel bijna doodgetrapt werd. De Korana en de plek droegen beiden de naam.

Grootrivierspoort trok men door en allerlei fraaie, vreemde gewassen [1]) waren een verkwikking voor de ogen, vooral na de dorre streken die men verlaten had, en met blijdschap zag men de Oranjerivier, bij een ondiepte die de Korana-naam Priskab [2]) had; een eiland lag in het midden van de rivier.

De aanblik op de Oranjerivier viel eigenlijk tegen; de oeverafstand boven het eiland was 1720 Rijnlandse roeden, de rivier stroomde 20 voet beneden de vlakte. Dat het water hoog kon stijgen had een der tochtgenoten vier jaren tevoren gezien, toen de gehele omtrek, een geografiese mijl breed, onder water stond, door een verstopping van een kloof tussen steile rotsen, anderhalve mijl beneden Priskab.

In de rotsen merkte men jaspis, agaat en andere steensoorten op. De bomen waren heel groot, vooral de buffelsdoorn 3), mimosa, wilgen en karreebomen 4), waartussen hippopotamussen paden getrapt hadden. Bij de overtocht over de rivier verdronken twee schapen en een der kolonisten kwam bijna om in een zeekoegat.

In het aan de overzijde van de rivier opgeslagen kamp schoot Krieger zijn geweer af, om Boesmans en Korana van de komst der blanken te verwittigen. Na enkele uren kwamen twee Boesmans, groetend met het woord 't Abeh 5); ze vroegen tabak en gingen achter een struik bij een vuurtje rustig roken. Lichtenstein bekeek hen wel een uur lang en vond dat ze grote gelijkenis hadden met de kleine blauwe aap uit Kafferland: het vuile gezicht met de kringen om de door de rook tranende ogen, de beweging der wenkbrauwen, neusvleugels, mondhoeken, de wijze van gluren bij het aanvatten van een stuk vlees, dat alles deed er sterk aan denken. Het in de as gebraden vlees werd op de linkerarm wat afgeveegd en zo gulzig ingeslikt, dat men de stukken kon zien zakken. Na het vlees kwamen de pezen aan de beurt en met een om de hals hangend mes sneden ze, zonder neus of ogen te kwetsen, stukken, die tussen de tanden gehouden werden, langs de lippen af. Het afgeknaagde been warmden ze in het vuur, sloegen met een steen de einden stuk, haalden het merg er uit, stopten er tabak in en rookten met lange halen een trek of vier.

Onverwacht verscheen een horde Kaffers onder Oalela en Gola; een uit de troep, die de naam Danser had aangenomen, diende als tolk. Na zijn geboorteland verlaten te hebben met een grote troep Kaffers, had hij zich van hen afgescheiden, had bij een Kolonist in het Nieuweveld als veehoe-

---

1) Een mistelgewas met hel rode bloemen kreeg van W e n d l a n d in zijn *Sammlung ausländischer und einheimischer Pflanzen* (2ter *Band*. 1tes *Heft*. *Taf*. 39) een naam naar Lichtenstein.

2) Nu Prieska genoemd.

3) *Zizyphus mucronatus*. W i l l d.

4) Verschillende soorten *Rhus*.

5) Dit woord was dus ook aan Boesmans bekend geworden.

der gediend, daar Hollands geleerd en zich weer bij de Kafferhorde aan de Grote Rivier gevoegd. Hij kwam in aanraking met de Hottentot Afrikaan, de aanvoerder van de bende, die Pienaar vermoord had [1]), en van uit een eiland in de rivier strooptochten deed; maar in vijandschap waren ze ten slotte gescheiden.

Om aan het gebedel om brandewijn, tabak en schapen te ontkomen, kocht Van de Graaff Danser door geschenken en beloften om, en daar hij meer invloed had dan de beide opperhoofden, slaagde men naar wens, en brak sneller op dan men eerst van plan was. Het bericht der Kaffers dat bij de stammen, waarheen men wilde, kinderpokken heersten, verschrikte vooral de Kolonisten, die zich herinnerden hoe men in vroegere jaren ervan geleden had.

Op een jachtuitstapje trof Lichtenstein een troepje Boesmansgezinnen aan, waarbij een der twee reeds bekende Boesmans behoorde. Ze zeiden 't Abeh en vroegen Twak, Twak [2]), en aten de wortel van een waterplant geroosterd in de as [3]). De meeste volwassenen hadden slap neerhangend buikvel, de kinderen kleine toegeknepen, als in het vel vergroeide ogen, alsof ze aan een oogziekte leden.

Aan de Zakrivier had een Basterd-Hottentot, die naar de zendingspost van Anderson wilde, zich met zijn familie bij het gezelschap gevoegd. Zijn zuster en een der twaalf meegenomen Hottentotten waren plechtig getrouwd, en nu zouden de Hottentotten een bruiloftsfeest houden. [4]) Een dubbel rantsoen brandewijn verhoogde de feestvreugde, maar er was weinig nationaals meer op te merken, behalve de *'t görrah* [5]) waarop de bruidegom niet onverdienstelik speelde.

Het kamp lag gevaarlik, indien er plotseling veel water in de rivier afkwam. Daarom verliet men spoedig de plek bij „De rode gebroken Klip", zoals de naam was, en ontmoette de zendelingen Van der Lingen en Jan Matthias Kok: de eerste was pas kort geleden bij de Briqua gekomen, Kok, een Kolonist van geboorte had vier jaren onder hen geleefd. Naar ze zeiden noopte oorlog tussen twee stammen hen tot vertrek. [6]) Ze bevestigden dat

---

1) Zie hierboven blz. 188.

2) De Afrikaanse vorm van het woord tabak.

3) Zie hierboven Deel XI bl. 78 en 79.

4) Zij hadden voor het feest een dag uitgekozen, more maiorum, dat het volle maan was.

5) De *'t görrah* bestond uit een staf van hard hout, iets gebogen, waarvan de uiteinden door een darmsnaar verbonden waren, t.w. aan een eind door middel van paardehaar en een pennenschacht. Een afbeelding van een Boesmans *'t gorrah* geeft Stow, *Op. cit.* p. 108. Door blazen op de penneschacht kwam de snaar in trilling: in liggende houding bespeelden de Hottentotten dit instrument, dat een zestal verschillende tonen voortbrengt.

6) Men vermoedde dat aan de zendelingen iets haperde, dus werden beiden ondervraagd en hun antwoorden geprotokolleerd. Van der Lingen voerde als beweegredenen aan: ongesteldheid, gebrek aan levensmiddelen, onwil der Beetsjoeanen, onverdraagzaamheid en heerszucht der twee later gekomen zendelingen, en de oorlog. Kok had gaarne willen blijven, maar was naar Kaapstad ontboden om zich van beschuldigingen te zuiveren.

er een goedaardige pokkenepidemie heerste; de Kolonisten, bang voor besmetting, trokken boven de wind om hen heen. Kok werd gelast als tolk met het gezelschap mee te reizen, zijn vrouw en kinderen zouden aan de Zakrivier op hem wachten.

Nadat jonge ossen waren geslacht en ingezouten, brood gebakken, kaarsen en kogels gegoten, wagenassen in voorraad gemaakt, kruit rondgedeeld en wat meer ter voorbereiding te doen was, was verricht, trok men 15 Junie op en werd Lauwwaterskloof of Basterdskloof bereikt, [1]) een der zes plaatsen van de kleine Hottentotrepubliek onder de patriachale leiding der zendelingen, waarover Lichtenstein rapport had uit te brengen.

Gordon had hen al opgemerkt en vermeld dat ze Europees geklede Christelike Basterd-hottentotten waren, die van veeteelt leefden, kruit en lood bezaten en in het Noordelik deel der Kolonie ivoor in betaling gaven. Enkele burgers te Kaapstad verdienden grof geld aan deze levering van vuurwapenen. „Er waren reeds, ten tijde van het vorige gouvernement, Engelsche zendelingen herwaarts gezonden en zonder verder verlof aldaar gebleven. Deze waren voortdurend bezig, om dien kleinen Staat getrouw in het belang van Zijne Groot-Brittannische Majesteit te houden, en deze mogendheid werd dagelijks in het openlijke gebed ingesloten." Zo tenminste was het zeggen.

Lichtenstein zag de toestand aldus in: op een gebied van 200 vierkante mijlen woonden bijna duizend Basterd-Hottentotten van Christelike afstamming. In het midden van de achttiende eeuw, toen de verhouding tussen Kolonisten en Hottentotten heel goed was, namen de laatstgenoemden de Europese naam aan van de baas waarbij ze woonden en werkten. Toen ze zich vestigden als zelfstandig landbouwer, betaalden ze geen belasting, daar dit als burgerrecht had kunnen gelden. Bij het voorttrekken der blanken weken de Basterd-Hottentotten verder terug, tot de Oranjerivier. Zendelingen, als Kicherer in 1801 aan de Rietrivier en de voortzetter van zijn werk, Kramer, waren van veel nut geweest, maar doordat veel ongeschikte elementen zich bij die Hottentotten voegden, daalde het peil der bekeerlingen. Ook waren er Kleine Namaqua, [2]) Giriqua en Cheisiqua, stammen wier bestaan in de Kolonie reeds vergeten was.

Om het zwerven tegen te gaan had in 1802 de Engelse zendeling Anderson hen allen aan vaste woonplaatsen gewend en verdeeld over zes zendingstations: Lauwwaterfontein, Rietfontein, Witwater, Taaiboschfontein, Leeuwenkuil en Ongeluksfontein, en alle moeite werd gedaan om hen tot landbouwers te maken. Het bleek Lichtenstein dat Kolonisten, gewend

---

1) *Aa 't kaap* geheten in de Korana taal.

2) Hun aantal was in de streek ten Zuiden van de Oranjerivier slechts vier kralen geweest, wegens de dorheid van het land. Te onrechte beschuldigde Barrow in 1797 de Kolonisten de Kleine Namaqua te hebben vernietigd. Cf. Deel XI bl. 62, 150, 160, 188 en hierboven bl. 19 en 22.

aan het leven te velde, beter geschikt waren voor zendingwerk in Zuid-Afrika, dan ingevoerde zendelingen uit Europa.

Op 17 Junie trok Van de Graaff met de zijnen verder, Kok zou vooruitreizen naar de vorst der Beetsjoeanen. Op Rietfontein vond men bij Kramer's afwezigheid, een Basterd-Hottentot, Salomon Kok, met de leiding belast. [1])

Bij Witwater woonde slechts één Basterdfamilie; de rest waren Korana, een goedaardig slag Hottentotten, thuishorend aan de oevers van de Hertrivier en Vaalrivier, waar ze in verschillende stammen, o.a. Kharemankei's en Khuremankei's verdeeld waren. Ze droegen karossen uit één stuk, terwijl op de haarzijde allerlei figuren waren aangebracht, door wegschaven van het haar. Ze muntten uit in het africhten van ossen, die de Beetsjoeanen gaarne bij hen kochten voor hals-, oor- en armringen, maar aan landbouw deden ze niet. Evenals in oude tijden namen ze de stokken en matten der hutten bij het trekken mee op draagossen.

Van de Korana, die men te Witwater aantrof, was Sigeb, die in de Kolonie dienend, Slaparm geheten had, kapitein en de reeds vermelde Buffelbout zijn korporaal. De Koranavrouwen, die overigens niet dik waren, hadden steatopygie, een goede rustplaats voor kleine kinderen, die onder de arm door de borst kregen.

Wild was in deze streken zeer talrijk. Taaiboschfontein liet men links liggen, te Leeuwenkuil, het grootste dorp, met drie- à vierhonderd inwoners, bezocht men de zieke zendeling Anderson, die er in een grote, zindelike Koranahut leefde, en veel nut zag van zijn goede voorbeeld op de Basterd-Hottentotten.

Op 21 Junie verliet men na hartelik afscheid Anderson en hield men Westelik aan naar Beetsjoeanaland, tot Ongeluksfontein, zo geheten, omdat daar jaren geleden een Basterd zijn jachtmakker zonder opzet doodschoot.

De karavaan kreeg langzamerhand een eigenaardig uiterlik: in den beginne hadden de reizigers zich geschoren, later niet meer, daar het natronhoudende water de zeep niet deed schuimen; de zwarte Mosambiquers in Maleise klederdracht met hoofddoek en korte wijde broeken; bruine Maleiers met het lange haar om het hoofd gedraaid; half naakte tamme Boesmans met hun grijze askleurige huid; gele Hottentotten met schapevellen; Basterds in bruin-leren wambuizen en broeken, grote witte vilthoeden met zwarte struisveren, met zwarte baarden en knevels; de Kolonisten in lichte nationale dracht, de Europeanen in oude afgesleten kleren van verschillende snit, of uniform, die allen vormden om het kampvuur een schilderachtige groep.

---

1) Hij was de zoon van een der voornaamste Basterd-Hottentotten, Cornelis Kok, die toen nog aan de mond van de Oranjerivier woonde en Gordon op zijn reizen had vergezeld. Hij was welvarend geworden door olifantjacht en verboden handel in ivoor.

Kok had verwacht twee Hottentotfamilies van Jantje en David, die in zijn dienst waren, te Rietfontein aan te treffen, maar ze waren er niet. Om hen te zoeken trokken Kok en Lichtenstein vooruit en kwamen juist bijtijds om nog enkele vrouwen en kinderen te redden van een zekere dood door de Boesmanspijlen. [1]) Namaqua van Ongeluksfontein haalden de overlevenden af.

Overnacht werd te Jan Blom's Fontein, geheten naar een verbannen Kolonist, die er voor tien jaren leefde, en met zijn gezellen een gesel geweest was voor de Beetsjoeanen. Zijn spoedige dood beschouwden dezen als een groot geluk. De gebroeders Krieger en Kok hadden de Beetsjoeanen weer vertrouwen in blanken teruggegeven.

Om de Boesmans bluste men de wachtvuren; dat er wel in de buurt geweest waren bewezen de sporen de volgende morgen.

Men kwam bij een tamelik hoge berg, waarvandaan de Beetsjoeanen de glimmende kristallen haalden, die ze met vet vermengd tot smeren bezigden. Ze noemden de plek Sibihlong, de Kolonisten gaven er de naam van Blinkklip aan.

Overnacht werd bij Klipfontein, met de inlandse naam Mapoeti. Giraffen zag men veel. De lijken van David en zijn dochter, die de Boesmans opgegraven en verminkt hadden, begroef men opnieuw. Des nachts zwermden wel vijftig Boesmans om het kamp; hun uitwerpselen vond men 's morgens vlakbij.

Een uitgedroogd, met riet begroeid meer zag men, in het Beetsjoeaans Rissipien geheten, waar veel waterhoenders in waren, en sporen van Boesmans, die in de mimosabossen hutjes maakten, door takken neer te trekken, en die met paaltjes aan de grond vast te maken.

De Koossi was een rivier die altijd water had en daarom in het Beetsjoeaans de naam had van de Rijke. Een nieuwe antilopesoort zag men hier, die de naam droeg van basterd-eland. Na enige jachtavonturen kwam men voor de „poort" in het gebergte, de toegang tot „het beloofde land".

Vóór de reizigers lag Beetsjoeanaland.

---

1) Jantje en David Bergover waren Hottentotten, die Kok op zijn bekeringsreizen vergezeld hadden. Ze waren broers en konden goed overweg met de Beetsjoeanen. Op de derde dag na hun vertrek hadden Boesmans om wildafval verzocht en dit gekregen. Kort daarop kwam de overval: een der mannen en zijn achttienjarige dochter werden met assegaaien gedood. Des nachts begroef men de lijken. De volgende dag, bij het voorttrekken, volgden de Boesmans van verre. Bij het verspannen werd de andere broer gewond en overleed onder zware pijnen. Tot overmaat van ramp brak de wagen-as en met een zekere dood voor ogen begonnen de vrouwen te bidden. De redding door het gezelschap werd als een wonder beschouwd, de verhoring van het gebed.

Lichtenstein zag dat het lijk van Jantje al in ontbinding overging bij de grote branderige wonden en gezwellen, met groenachtig-blauwe kringen. De stank der wonden was ondragelik. Ook door pijlgif gedode ossen vond men, die de lucht in de omtrek verpestten en door hyena's en leeuwen geschuwd werden.

[20]

Verblijf bij den Beetjuanen-stam der Maatjaping aan de Rivier Kuruhman. [1]

Onder de lommer van eenen hoogstammigen, breed gekroonden Giraffenboom [2]) zagen wij de eerste menschen liggen, welke tot het merkwaardige volk, dat deze nieuwe landstreek bewoont, behoorden. Het waren de herders van talrijke rondom hen weidende kudden runderbeesten. Zij beschouwden onzen trein eenen tijd lang getroffen en twijfelachtig; doch kwamen spoedig nader bij, om ons met het gedurig herhaalde woord *Morra*, het van de zendelingen geleerde *goeden morgen*, te begroeten. Toen zij Kok in ons gezelschap zagen, gaven zij eene groote verrassching en vreugde, door handgeklap en een luid gelach, te kennen. Zij verzochten om nog een weinig tabak, en keerden vervolgens, gedachtig aan hunnen pligt, dadelijk naar de kudden terug. Hoewel wij, na deze eerste vriendelijke, en vredelievende ontmoeting, naauwelijks nog eene ongunstige ontvangst behoefden te vreezen, besloot ik evenwel, om met Kok en den heer Winterbach vooruit te rijden, ten einde de stemming des volks, en bijzonderlijk die des konings, uit te vorschen, alvorens wij ons midden onder hen begaven. Wij kwamen weldra bij een klein dorp aan, uit omstreeks dertig plat-kegelvormige hutten bestaande, uit welke ons eene menigte vrouwen en kinderen en eenige mannen nieuwsgierig en vertrouwelijk te gemoet kwam, en alwaar wij ons zoo lang ophielden, dat de wagens ons nog weder inhaalden. Ook hier was Kok algemeen bekend en, naar het scheen, in eenen hoogen graad bemind. De kinderen drongen zich rondom hem heen en liefkoosden hem, terwijl de ouden, verwonderd, vragen deden over zijne spoedige terugkomst en de tegenwoordige verblijfplaats der zijnen. Bijzonderlijk schenen zij belang te stellen in het ongelukkige

1) Waar Lichtenstein de gelegenheid verschaft werd om als Hollands ambtenaar de reizen te doen, gesteund door het Hollandse Goevernement, verdient hier de nauwkeurige Hollandse vertaling de voorkeur boven de Duitse uitgave. De in 1811—1812 te Berlijn verschenen „*Reisen im südl. Afrika*" (*2 Bde*) werden tussen 1813 en 1815 aldus uitgegeven: „*H. Lichtenstein, Reizen in het Zuidelijk Gedeelte van Afrika, in de jaren 1803, 1804, 1805 en 1806.* Uit het Hoog Duitsch vertaald door W. Goede. Met Platen. *Dordrecht. 4 dln. MDCCCXV.*"

2) Lichtenstein's plantenverzameling werd onderzocht door Graaf von Hoffmansegg en door Karl Ludwig Willdenow (geb. 1765), die in 1798 „Professor der Naturgeschichte am mediz.-chirurg. Kollegium" te Berlijn werd, in 1810 Professor aan de Universiteit. Hij stierf in 1812. Willdenow heeft wetenschappelike namen gegeven aan tot toen nog onbekende soorten. Zo noemt hij de Giraffenboom *Acacia Giraffae* Willd. *Manuscripta Germanica, ex Bibliotheca Regia Berolinensi No. 858, 4°.* „Verzeichniss meiner in den Jahren 1804 und 1805 gesammelten Süd Africanischen Pflanzen nach den Bestimmungen des Grafen von Hoffmannsegg und des Professor Willdenow."

noodlot der beide Hottentotten David en Jantje. Kok plaatste zich op de voorste bank van eenen wagen, en verhaalde hun zeer breedvoerig, in hunne taal, den ganschen zamenhang der treurige geschiedenis. Met uitgestrekte halzen en opene monden stonden zij rondom hem geschaard, en haalden, als het ware, de woorden van zijne lippen, herhaalden ook nu en dan iets, ten teeken dat zulks hun bijzonder gewigtig geweest was, en, als hij eenen volzin ten einde had gebragt, riepen allen, als uit eenen mond: „*Eh, Eh (Ja, Ja),*" om daardoor aan te duiden, dat zij alles verstonden. Ten laatste eindigden zij met weeklagten over den dood hunner beide vrienden en met betuigingen, hoezeer zij hen gewaarschuwd hadden, om niet te reizen. De slepende toon, op welken zij hunne waarschuwingswoorden: *Tiba Jantje! tihba! tiihba! (Blijf, Jantje! blijf!)* herhaalden, had werkelijk iets zoo dringends en roerends, dat het zelfs den ruwsten en onbeschaafdsten onzer medereizigers treffen moest. Voor het overige hadden zij van het ongeluk reeds kennis bekomen, door de naburige Boschjesmannen zelve, die hun tevens, reeds verscheidene dagen te voren, toen wij nog naauwelijks de Bastaard-Hottentotten hadden kunnen verlaten, gemeld hadden, dat er een trein van vier wagens in aanmarsch was. Zij verzekerden daarbij, dat de Boschjesmannen, door middel hunner vuur-seinen, eene onafgebrokene verstandhouding hadden met elkander en daardoor alles, wat zelfs ver in de omstreken van het land voorviel, veel vroeger en beter wisten, dan eenige andere natie. Somwijlen kwam, nu de een dan de ander, zeer vreedzaam en zonder wapenen naar hunne koeherders, om eenig voedsel voor zich af te bedelen en verhaalden dan dergelijke nieuwigheden bij wijze van dankbetuiging.

Zij vraagden nu wel beleefd en vriendelijk, maar nogtans dringend, een geschenk aan tabak, en naauwelijks had men aan den eenen iets gegeven, of al de overigen kwamen met uitgestrekte handen toeloopen, om insgelijks het een of ander te ontvangen. Wij lieten hun door Kok zeggen, dat wij niet dan zeer ongaarne onzen voorraad, door louter geschenken te geven, verminderen wilden, maar slechts bij wijze van ruilhandel, tegen hunne kleederen of pronkstukken, van dezelve afstand begeerden te doen. Op deze verklaring antwoordden zij zeer naïf, dat zij te arm waren, om ons iets aan te bieden, dewijl zij slechts herders waren, maar dat wij dezen grondregel mogten volgen, als wij aan den *Kuruhman* kwamen, alwaar hunne rijke landslieden woonden, aan wie ook deze kudden toebehoorden. Toen wij aan een ieder hunner nu iets gaven, werden zij nog veel spraakzamer,

zoo dat men den eenen voor den anderen niet hooren en bijna niets onderscheiden kon, uitgezonderd de woorden *manati* (goed) en *makua* (blanke), die zij, terwijl de tabak haastig gewreven en in de beenen pijpen gestopt werd, dikwerf achter elkander herhaalden, om ons een bewijs te geven, dat onze aankomst hun welkom was.

Daar men ons deze menschen beschreven had als zeer wantrouwend, ja zelfs gevaarlijk voor ons leven, verblijdden wij ons niet weinig over de veelvuldige bewijzen van hun vertrouwen, die wij dan ook met eene gelijke vertrouwelijkheid beantwoordden.

Terwijl wij ons koud middagmaal, naar gewoonte, van eene over den grond uitgespreide mat nuttigden, leiden zij zich rondom ons neder, in den beginne niets vragende, maar evenwel zeer tevreden, indien hun nu en dan een stuk vleesch door ons werd toegereikt. Langzamerhand schoven zij echter nader bij, zaten weldra, in eene bonte rij, tusschen ons rondom de mat aan, en lieten zich maar in het geheel niet noodigen om toe te tasten. In dit opzigt waren de vrouwen veel vrijmoediger dan de mannen, evenals of zij wisten, dat men bij haar eerder iets over het hoofd zoude zien, en vooral een klein vlug vrouwtje, van omtrent veertien of vijftien jaren, die haren naakten zuigeling, eenige schreden van ons af, op den grond gelegd had, scheen zoo veel vertrouwen in het vermogen harer schelmachtige blikken te stellen, dat zij zich niet schaamde, de beste stukken voor onzen neus weg en ons uit de handen te nemen. Met opzet betoonden wij zeer veel opmerkzaamheid op hare kleeding, hare oorringen, het hals sieraad enz. wat haar zeer scheen te behagen; ja zelfs deden zij haren ganschen opschik af en gaven denzelven ons in handen, boden ons haar met vet en bergstof sierlijk gezalfd hoofdhaar op eene vriendelijke wijze aan, om het te betasten en te onderzoeken, en betoonden, wat meer is, nog geen het minste wantrouwen, toen wij al de door haar medegebragte wapenen in handen namen.

Zeer tevreden over deze eerste vriendschappelijke wijze van ontvangst, vervolgde ik nu, benevens de beide bovengenoemde medgezellen, mijnen weg, terwijl de wagens langzaam volgen en, op eene vooraf bepaalde plaats, onze terugkomst afwachten moesten. Spoedig waren wij tot aan den oever der rivier *Kuruhman* genaderd, die wij eenige uren langs reden, toen wij eindelijk aan de plaats kwamen, alwaar K o k tot dus verre gewoond had en wij zijne hut nog in eenen goeden staat vonden. Van hier hadden wij nu nog slechts een half uur te reizen, om de hoofdstad, de residentie van koning M u l i h a-

Kraal der Beetsjoeanen.

wang te bereiken. Een aangename weg door een vervrolijkend boschje van hooge doorn- of koraalboomen voerde ons derwaarts. Op eenen kleinen afstand van de plaats zelve kwamen wij op een ruim veld, op hetwelk eene menigte menschen deels in bezigheden op en neer schenen te gaan, deels in de avondkoelte slechts schenen te wandelen. Aan gene zijde dezer vlakte bevond zich weder een Mimozabosch, boven hetwelk, zoo verre ons oog reikte, het eene spitse dak naast het andere uitstak. Drie groote Giraffenboomen stonden, op eenen gelijken afstand van elkander, tusschen dezelve, en leverden een evenredig gezigt op; want de middelste was de grootste, en, zoo als Kok ons zeide, de lievelingsboom des konings, onder welken hij zich het liefst ophield. Wij hadden ons naauwelijks doen zien, of de gansche menigte volks liep bijeen en stremde daardoor aan onze paarden bijna den weg. Allen begroetten Kok op de vriendelijkste wijze, die oogenblikkelijk naar de koning vraagde, om zich van hun toedringen te bevrijden, waarop zij dadelijk ruimte voor ons maakten, en ons naar de plaats wezen, van waar ons Mulihawang juist zelf te gemoet kwam. Wij zagen eenen langen man, met ernstige gelaatstrekken, naar het ons toescheen over de zestig jaren oud, met eenen ruimen mantel behangen en op het hoofd eene ruwe tipmuts hebbende, langzaam ons te gemoet komen. Vier andere mannen, eene dergelijke dragt voerende, en hem genoegzaam gelijk in jaren, volgden eenige schreden achter hem in eene rij. Eene menigte volks drong achter en ter zijde van hem aan. Wij stegen van onze paarden af, en, nog verlegen, hoedanig wij hem begroeten zouden, reikte hij ons, zonder een woord sprekens, de regterhand tot eenen handslag toe, onzen Kok het laatst, dien hij ook als oude bekende hartelijker dan ons begroette, hem de hand met beide handen omvattende en drukkende. Ook hier verliep weder een geruime tijd met het geven van de noodige ophelderingen aangaande Kok's vroegtijdige terugkomst en onze verschijning. Tot mijne groote blijdschap ontdekte ik bij deze gelegenheid, dat ik het op de terugreize, door mijne vlijt, in de Beetjuanen-taal zoo ver gebragt had, dat ik ten minste den zin van alles begreep, wat de koning antwoordde, en mijnen leermeester Kok, die zelf de taal slechts volgens de Hollandsche woordvoeging sprak, verstond ik bijna van woord tot woord. De koning betoonde voorloopig zijne tevredenheid over ons bezoek, en beloofde, ons nog heden in ons leger te zullen verwelkomen. Hierop volgde weder het verhaal der beide Hottentotten, hetwelk ik verzocht zoo veel mogelijk te bekorten, opdat wij niet te laat bij onze

reisgenooten terugkomen, en het nieuwsgierige volk niet vroeger dan wij aldaar aanlanden en aan het opslaan van het leger hinderlijk worden mogt. Wij namen derhalve weldra ons afscheid, spoedden ons terug, en vonden onze reisgezellen aan de rivier, naast Kok's hut, reeds met de inrigtingen tot eene langduriger verblijfplaats bezig en zeer verheugd over de goede boodschap, die wij hun brachten. Naauwelijks waren de noodige maatregelen genomen, ten einde ons, bij een te talrijk bezoek, tegen kleine dieverijen en andere onaangenaamheden te beveiligen, of de voorhoede volgde ons reeds, en spoedig daarop volgde ook de koning met de overigen. Wij gingen hem een klein einde wegs te gemoet, en voerden hem, nadat hij mijnen ambtsbroeder met eenen handslag had begroet, naar onze tent, alwaar hem staande voets (want den stoel, dien wij hem aanboden, weigerde hij) eenige openingen aangaande ons bezoek gedaan werden. Als hoofdoogmerk moest Kok hem den wensch van het Hollandsche gouvernement uiten, om met hem in eene naauwere verkeering en vriendschap te leven. Wij waren gezonden, voegde hij er vervolgens bij, om hem daarvan de verzekering te brengen en hem tevens, ten bewijze daarvan, eenige kleine geschenken aan te bieden. De koning antwoordde hierop, niet zonder waardigheid en even als of de geschenken hem geheel en al onverschillig waren, dat hij, over het geheel genomen, niets had tegen de vreemdelingen, die zijn land met een vredelievend oogmerk bezochten, maar dat hem inzonderheid diegenen welkom waren, die hem zijn vriend Kok bragt, terwijl hij er zich niet weinig over verheugde, dezen weder hier terug te zien; want hij had reeds gedacht, zeide hij, dat Kok, om de eene of andere heimelijke oorzaak, het land voor altijd verlaten had, waarom zijne wederverschijning hem eene nieuwe proef van zijne goede gezindheid (zijn blank hart, noemde het de koning) opleverde. Wij vernamen thans, dat de hem het naast omringende oude mannen zijne raadslieden waren, en twee jonge personen werden ons door Kok als de zonen des konings voorgesteld. De een van deze was de troonsopvolger, Methībe genaamd, een man van dertig jaren, van een zeer bevallig voorkomen en hebbende eenigzins ernstige gelaatstrekken; de ander heette Molīmo, des konings derde zoon, zijnde groot van gestalte, grof van beenderen en leelijk van aangezigt, maar van een goedhartig voorkomen. Beide gingen, gelijk in het algemeen alle jonge lieden, alhier met ongedekte hoofden, het haar in dunne korte staarten gedraaid en met eene metaalachtig blinkende zalf ingesmeerd. De koning opende, gedurende het gesprek, zijnen mantel

en deed ons daardoor eene menigte ringen van elpenbeen om den boven- en benedenarm, alsmede onderscheidene soorten van halssieraden en daaraan hangende amuletten of bescherm-middelen tegen tooverij van beenderen van dieren enz. opmerken. Alle waren om het midden van het lijf en op de helft van het bovenbeen met eene glad sluitende kleeding van bereid leder bedekt; aan de voeten hadden zij zolen van dik leder, om de beenen, in plaats van kousen, lederen riemen gebonden, terwijl zij de knien, het lijf en de borst bloot droegen.

Zoo lang de koning sprak, had zich het volk zeer stil en bedaard gehouden; maar naauwelijks had hij geeindigd, of eenigen, die het verste afstonden, begonnen bij ons te bedelen en vraagden om tabak. Dit bragt ons op de gedachte, om den koning zelven eene pijp aan te bieden; wij deden zoo wel aan hem, als aan zijne prinsen, kleine gevulde aarden pijpen overhandigen, die zij aanstaken en waaruit zij nu met groot behagen, op den grond nedergehurkt, den rook in lange trekken ophaalden, en naar de gewoonte van al de wilden, in de zuidelijke deelen van *Afrika*, gedeeltelijk inzwolgen. M u l i h a w a n g leide hierin, boven al de anderen, de meeste matigheid aan den dag, en reikte weldra, over zijnen schouder heen, de pijp aan eenen zijner ministers toe, die nu ook tien tot twaalf halen daaruit deed en dezelve vervolgens, onder diep zuchten, waarbij hem het water uit mond, neus en oogen liep, aan zijnen buurman overhandigde. Evenzoo gingen de pijpen der prinsen, onder hun gevolg, van mond tot mond; doch zij zorgden er evenwel voor, om dezelve naderhand weder terug te bekomen. Een kleine grappige kerel, die gestadig rondom den koning zwierf, zich altijd veel met denzelven te doen gaf, en gemeenzamer met hem omging, dan de overigen (wij vernamen, in het vervolg, dat het zijn lijfknecht en, als het ware, zijn hof-nar was) rustte niet eer, voor dat de koning aan eenen der anderen gebood, hem de pijp te geven, waarop hij met eene zoo gulzige begeerlijkheid den rook inzoog, dat hij, binnen weinige minuten, geheel bedwelmd was, en, tot geen gering vermaak van het gansche hof, de wonderbaarlijkste vertooningen van zijn kwalijk bevinden opleverde. Eenige der andere begeleiders leiden hem op den grond en traden hem met de voeten zachtjes op het lijf, waarop de ingeslokte rook lucht kreeg en de kranke weder bij zich zelven gebragt werd.

Intusschen begon het schemer-avond te worden, en de koning begon zich tot zijnen terugtogt gereed te maken. Bij zijn afscheid nemen verklaarde hij, dat het hem niet aangenaam was, ons leger zoo

ver van zijne woonplaats opgeslagen te vinden, naardien hij ons nu niet zoo dikwijls zou kunnen zien, als hij wel begeerde, dewijl hem het gaan moeyelijk viel. Daar wij echter van de noodzakelijkheid overtuigd waren, om eene te naauwe gemeenschap met deze talrijke wilden vooreerst nog te vermijden, verontschuldigden wij ons daarmede, dat onze tegenwoordige legerplaats, wegens de nabijheid der rivier en der betere weiden, ons de geschikste toescheen, terwijl wij beloofden, door gedurige bezoeken den koning den weg te besparen. Wij verzochten tevens verlof, om hem den volgenden morgen, in een wat langer gesprek, nog over eenige bijzondere punten, onze zending betreffende, te mogen onderhouden en zijne stad te bezigtigen. Kok vergezelde hem daarop een einde wegs en berigtte ons bij zijne terugkomst, dat Mulihawang hem, onder vier oogen, den wensch geuit had, om hem, bij de openlijke zamenkomst, slechts die geschenken aan te bieden, welke hem als koning toekwamen; wat wij echter aan lekkernijen of versiersels voor hem bestemd hadden, zouden wij hem heimelijk ter hand stellen, terwijl hij, indien zijn volk daarvan iets wist, geene rust had van hun gestadig bedelen, en het niet wel weigeren kon, zelfs met den geringsten onder hen te deelen.

Nauwelijks had de koning den rug gekeerd, of de achtergeblevenen begonnen veel stouter en onbeschaamder, ons tabak, brandewijn en andere geschenken af te vragen. Daar Kok echter met den koning was medegegaan, zoo begonnen wij te vreezen, dat onze weigering tot ontevredenheid en misverstand aanleiding zou kunnen geven, terwijl ik mijnen ganschen schat der Beetjuaansche taal uitbragt, om hen te doen begrijpen, dat er morgen gehandeld zou worden, doch dat men hun heden niets, althans niet tot geschenk, geven konde. In plaats van daarover te morren, bleven zij even vertrouwelijk als te voren, en hunne gansche opmerkzaamheid was thans slechts daarop gericht, dat ik in hunne taal sprak. „*Muhnto si bua beetjuana*" (de man spreekt Beetjuaansch) herhaalden zij verscheidene malen onder elkander, vergaten nu alles, wat zij te voren begeerd hadden, en spraken met zulk eene gezwindheid en levendigheid, dat ik er niet het minste van verstond, het gesprek afbreken en mij schamen moest, van mijne geleerdheid te onregten tijde uitgekraamd te hebben. Tot onze verwondering bevond zich geene eenige vrouw onder den ganschen hoop; wij lieten door eenen Hottentot, die de Koranasche taal sprak, welke door vele Beetjuanen verstaan en door sommige vrij vlug gesproken wordt, naar de reden daarvan vragen, en kregen ten antwoord, dat de vrouwen te huis waren en werken moes-

ten. Slechts zeer weinige hunner hadden wapenen medegebragt; een nieuw bewijs, dat zij omtrent ons volstrekt geene achterdocht koesterden. Maar het meest van alles verheugde ons het berigt, ons gedurende ons gesprek gegeven, dat de oorlog met de Muruhlongs, waarvoor de vlugtende zendelingen zoo zeer gevreesd hadden, nu niet uitbersten zoude. Mulihawang had van de Korana's aan de *Vaalrivier* bijstand tot eenen aanval verwacht en zijnen zoon Methībe, tot dat einde, aan hen afgezonden, doch deze was, drie dagen geleden, teruggekeerd, zonder hen tot deelneming aan den oorlog te kunnen bewegen, en alleen gevoelde de koning zich te zwak, om eenen aanval te ondernemen.

Langzamerhand vertrokken onze gasten, en slechts eenige armen, gelijk zij zich zelven noemden, bleven bij ons terug en sliepen, gedurende den ganschen nacht, zeer gerust naast onze wagens. Den volgenden morgen vroeg verschenen er reeds weder eenige onzer bekenden van gisteren, die er thans eveneens uitzagen, als of zij zich tot een feestviering hadden opgeschikt. Zij waren gedeeltelijk met fraaijere mantels van Jakal- en Genetkattenvellen omhangen, maar allen hadden het lijf versch met minerale zalf bestreken, en inzonderheid het haar dik met dit glinsterend vet ingesmeerd, zoodat den meesten hunner, dewijl zij hard geloopen hadden en dus sterk zweetten, de druppels daarvan, even als kwikzilverpaarlen, langs hun aangezigt afliepen. Weldra verscheen er een jongeling, van een achtbaar voorkomen, en nog rijker versierd dan de overigen, insgelijks met vele elpenbeenen ringen aan den linker arm, die zich bij ons, als een afgezant van den koning, deed aandienen, en ons berigtte, dat Mulihawang hem voor heden tot onzen leidsman en beschermer, als het ware tot onze eerewacht, benoemd en hem bevolen had, om ons naar de stad te vergezellen. Wij volgden hem spoedig, door het dunne Mimosabosch, langs een nader toeloopend voetpad en trokken voorbij zeer aardige, met fraai groen versierde en lommerrijker plaatsen. Halver wege gekomen zijnde zagen wij, ter zijde, eenige vrouwen met houthakken bezig, die dadelijk naar ons toekwamen en, met het dikwijls herhaalde woord *Montjuko*, tabak vroegen. Reeds bereid, om haar van onzen voorraad te geven, hield onze leidsman ons daarvan terug en begon hevig op deze vrouwen te schelden, wees haar in het bosch terug en dreigde zelfs, haar met zijnen Sjămbok te zullen slaan, indien zij niet gingen. Daarentegen babbelden zij niet minder hevig, ontweken zijne bedreigingen, en wendden zich telkens weder tot ons. Toen wij haar eindelijk een

weinig tabak gaven, nam onze leidsman zulks zeer kwalijk en verklaarde ronduit aan Kok, dat het niet billijk ware, aan deze gemeene vrouwspersoonen iets te geven, wat wij gisteren en heden reeds zoo eigenzinnig aan eenige verdienstelijke mannen geweigerd hadden, en dat hij ons waarschuwde, in het vervolg niet weder zoodanig te handelen. Naauwelijks waren wij op de vlakte voor het dorp aangekomen, of eene groote menigte volks, zoo wel mannen en vrouwen als kinderen, kwam ons te gemoet, die allen door onzen beschermer ter zijde gewezen werden, en voor onzen trein plaats moesten maken; die het meest toedrongen, dreef hij met sterke Sjãmbokhouwen uit den weg. Zoo dra wij de stad [1]) binnentraden, kwamen wij aanstonds in eene vrij breede straat, die deels tusschen huizen, deels tusschen veestallen, heenliep. De huizen waren alle van eene kringvormige gedaante; een spits toeloopend dak rustte op eenen kring van pijlaren, die beneden met ligte leemwanden verbonden waren, maar boven, in de nabijheid van het dak, lucht en licht vrij lieten door gaan. Aan de deuren, die bijna alle op den weg uitkwamen, zaten verscheidene vrouwen en kinderen, die ons allen zeer bedaard zagen voorbij gaan. De omheiningen der veekralen waren zeer hoog en bestonden gedeeltelijk uit digt aan elkander gevoegde ronde pallisaden. Dieper binnenwaarts kwamen wij op afzonderlijke groote pleinen, zonder struikgewas of gras, en dan weder aan kleine kromme straatjes van eene ongelijke breedte. Dewijl namelijk de ronde huizen en de zich daar naast bevindende vierhoekige horden steeds met elkander afwisselen en aan de naburige huizen in alle opzigten belenden, zoo zijn de straten meer eene toevallig vrij blijvende ruimte, dan met opzet aangelegde wegen, waarom men dan ook geene regelmatigheid in derzelver rigting en breedte ontwaart. De hoog uitstekende Giraffenboom herinnerde ons, dat wij de verblijfplaats des konings genaderd waren. Wij traden eene ruime, behoorlijk omheinde, vierkante plaats binnen, op welker midden de boom met eenen drievoudigen stam uit den grond opschoot. De plaats was nog ledig; doch Mulihawang en zijne raadslieden lagen aan den ingang derzelve plat op den grond in de zon; maar stonden dadelijk op en ontvingen ons vriendelijk. Terwijl de koning ons, een ieder op zijne beurt, de regterhand gaf, wees hij tevens met zijne linkerhand naar den boom, ons daardoor, als het ware, uitnoodigende, om nader bij te komen en ons met hem in de schaduw te begeven. Hij ging

1) Ik zal dezelve voortaan aldus noemen, hoewel de plaats muren noch poorten had; want voor een dorp is eene plaats van 600 huizen en 5000 inwoners veel te groot. *L.*

daarop stilzwijgend en langzaam voor ons uit, tot digt onder den boom, keerde zich vervolgens tot ons en verwachtte de aanspraak. Daarbij zettede hij een zeer ernstig gelaat en rimpelde zijn bovendien wat somber gezigt in eerwaardige plooyen, even als of hij ons wilde aanduiden, dat hij hier, tusschen deze boomstammen, als het ware op zijnen troon en in volle majesteit was.

Kok moest nu de vriendschapsverzekering van den kant des Hollandschen gouvernements aan de *Kaap* nogmaals herhalen en ons als afgezanten van den gouverneur voorstellen. Het kostte veel moeite, den koning, die van de gesteldheid der colonie volstrekt geen begrip had, de betrekking, die wij op onzen regent hadden, duidelijk te maken. Hij had namelijk, in den beginne, den landdrost zelven voor den bevelhebber der Hollanders gehouden en kon het denkbeeld van een ondergeschikt regeringspersoon niet vatten. Daar ik reeds gehoord had, dat onder dit volk, bij uitsluiting, slechts de zoons der koningen tot gezanten gebruikt worden, zoo gaf ik den raad, om ons als zonen van den gouverneur voor te stellen, waarop de koning dadelijk den aard van ons ambt scheen te begrijpen.

Wij overhandigden hem nu de geschenken: te weten, eenen dikken stok van vijf voet lengte, met eenen massiven metalen knop, op welks vlakte de letters B. R. (de eerste letters van Bataafsche republiek), het jaargetal en de naam van Mulihawang ingesneden waren; voorts eene rol van omtrent tien pond tabak; eenige ponden glaskoralen van allerhande kleuren; eenige dozijnen groote gladde stalen knoopen, eenige messen, koperdraad enz. Dit alles was slechts een gedeelte van dat geen, hetwelk hem was toegedacht, en, volgens zijnen wensch, bragt Kok hem eerst des avonds van dezen dag heimelijk het overige, waarbij nog een kleine voorraad van onze gedroogde Europeaansche peulvruchten en eenige versch gebakken brooden gevoegd werden, waarom hij uitdrukkelijk verzocht had. Al deze geschenken schenen hem zeer wel te behagen; hij ontving dezelve dan ook met zeer veel vriendelijkheid, evenwel zonder eenige uitdrukking van levendige vreugde. Den stok plaatste hij naast zich tegen den boom, het overige gaf hij aan zijnen lijfknecht Mutiri over, die het naast hem bewaakte en de nieuwsgierigen daarvan terughield.

Toen wij nu de overige punten van onze zending inbragten, gaf hij weldra zijnen wensch te kennen, dat wij hem niet te lang mogten ophouden, en antwoordde, wel niet geheel en al onverschillig, maar ook evenwel niet met eene bijzondere belangstelling. Op de hoofdvraag,

of hij blanken verder in zijn land wilde toelaten, antwoordde hij, dat het hem wel was, indien er zoodanige bij hem woonden, maar dat zij de middelen, die tot hun levensonderhoud dienden, moesten medebrengen. Wij vraagden hem verder, of hij de zendelingen, die onlangs teruggekeerd waren, gaarne onder zijn volk zag? — En hij antwoordde daarop, dat hij dezelve weinig of niet kende, doch hen voor goede menschen hield en er niets tegen had, dat zij weder terugkwamen; evenwel wenschte hij bovenal, dat Kok bij hem zoude blijven; want deze wist met den akkerbouw om te gaan en had hem reeds veel daarin geleerd. Onder dit gesprek, hetwelk bijna een uur duurde, had zich een groote menigte volks in de omgeheinde plaats bij een verzameld. Alles drong toe, om iets van het gesprek te hooren, zoo dat de raden des konings en onze jeugdige leidsman ons slechts met moeite den rug vrij hielden. Mong en eenige anderen uit ons gevolg hadden eenen voorraad van rook- en snuiftabak, in kleine pakjes afgedeeld, bij zich, dien wij, na dat het gehoor afgeloopen was, onder de voornaamsten en aanzienlijksten verdeelen wilden. Ongelukkig kwamen zij te vroeg daarmede ten voorschijn, en nu ontstond er plotseling zulk een oproer, zulk een verward geschreeuw onder elkander, en een zoo geweldig gedrang, dat er aan het vervolgen van het gesprek in het geheel niet te denken was. De koning, die zelf daarbij eenige ribbestooten kreeg, beproefde, in den aanvang, door een luid geroep van: „*Zhamaja, zhamaja!* (gaat heen, gaat uit elkander!) de rust te herstellen, en inderdaad zwegen allen, die zijne stem vernamen. Maar zij, die verder verwijderd waren, gingen in hunne onstuimigheid voort, en inzonderheid de vrouwen; want deze schreeuwden, met opgehevene en uitgestrekte armen, hoe langer hoe luidruchtiger haar: „*Lekoanno montjuko!*" (geef ons tabak!). Toen de koning haar bemerkte, verloor hij eindelijk zijn geduld, nam zijnen grooten mantel onder den linker arm en zwaaide met zijne regterhand zijnen grooten Sjămbok van Rhinocerosleder naar alle zijden, om, door dit in de rondte slaan, den hoop uit elkander te drijven. Voor zijne hovelingen was dit een teeken, om hetzelfde te doen, en deze sloegen er nu ook ernstig op los, zoodat men gedurig de slagen op de lederen mantels kon hooren vallen, en wie niet oogenblikkelijk week, dien sloegen zij zelfs om de naakte beenen. Mutiri, die als bewaker der geschenken met ons terugbleef, billijkte de handelwijze van zijnen heer ten volle, en verklaarde ons, dat, volgens de wet, de toegang tot deze plaats aan alle vrouwen verboden, en de koning, vooral wegens hare verschijning, zoo zeer in toorn geraakt was. Binnen minder dan eene

minuut was de plaats volkomen ledig; Mulihawang stelde wachten aan de ingangen, keerde weder naar zijne plaats terug en hoorde nog eenigen tijd onzen tolk aan, doch met eene steeds afnemende opmerkzaamheid, tot wij dan ook eindelijk, uit het volkomen achterblijven van eenig antwoord, bemerkten, dat het tijd werd, om ons afscheid te nemen. Onze uitnoodiging tot het middageten scheen hem zeer aangenaam te zijn; ook stond hij ons gaarne toe de stad te doorwandelen, en gaf aan eenigen van zijn volk bevel, om ons te geleiden. Onder het heengaan riep hij hun nog na, dat zij er slechts zouden doorslaan, indien de vrouwen weder zoo toedrongen.

Wij werden nu weder door eenen wezenlijken doolhof van kleine straatjes, groote pleinen en regte wegen geleid, tot in den omtrek der plaats, alwaar de grootste huizen stonden. — Hier eerst bragt men ons in een derzelve binnen, hetwelk aan eenen onzer leidslieden toebehoorde. Eene menigte kinderen, van welke de meeste geheel en al naakt waren, speelde voor de deur in het warme zand; de overige moesten er ook nog uitkomen, opdat wij ruimte zouden hebben, om alles te bezigtigen. Terwijl Kok ons de bouworde der huizen, en de bestemming van onderscheidene stukken huisraad beschreef, bleven de bewoners zelve buiten, en lieten, zonder eenig blijk van wantrouwen te geven, ons talrijk gezelschap zeer gerust alles betasten, losmaken en in de handen nemen, zonder eens met opmerkzaamheid daar naar te zien. Het verdient ook als een blijk van hun vertrouwen, en als eene manier van beleefdheid te worden aangemerkt, dat, gedurende ons gansche verblijf, nimmer een eenig persoon zich gewapend aan ons vertoonde, als wilden zij zelfs de minste verdenking van een vijandig oogmerk ontwijken. Eerst toen wij hunne hutten bezochten, kregen wij hunne schilden en hassagaaijen te zien, van welke laatste de rijken dikwijls eenen voorraad van dertig tot veertig in eenen afgezonderden hoek der hut hadden staan.

Hetgeen, dat ons, bij dit eerste bezoek, het meest in het oog viel, was de doelmatige inrigting en de stevigheid der huizen. Daar zij zich nu, over het geheel genomen, door de grootere zorgvuldigheid omtrent hunne woningen, het meest van de oostelijke Kafferstammen, en inzonderheid van de *Koossa's*, [1]) onderscheiden, achten wij eene naauwkeuriger beschrijving van zoodanig een huis hier niet ongepast. Een Beetjuanen-stam kiest altijd deszelfs verblijfplaats in het midden van een groot Mimosabosch; want de stammen dezer boomen, die in deze streken van het zuidelijke *Afrika*, eene vrij aan-

1) Amaxosa zijn bedoeld.

merkelijke hoogte bereiken, zijn de eerste en noodwendigste bouwstof. Tot een goed en welingerigt huis worden twaalf, ja somwijlen wel veertien, zulke stammen gevorderd, namelijk acht tot tien van omtrent negen voet hoogte en de overige drie of vier voet langer. De eerstgenoemde, de kortste namelijk, worden in eenen kring, welks middellijn zestien tot twintig voet bedraagt, op eenen gelijken afstand van elkander, regtop in den grond gestoken en vormen de uitwendige stellaadje, waarop de rand van het dak rust. De langere stammen, daarentegen, vormen eenen naauweren ronden kring en dragen den top van het dak, die niet geheel en al in het middelpunt van het huis valt, dewijl dezelve op een, en wel op den langsten dezer pilaren, steunt. Zoo doende bekomt het dak, hetwelk uit biezen, riet of stroo, zeer kunstig en netjes zamengevlochten is, de gedaante van eenen ongelijkzijdigen kegel. Er wordt een muur, ter mans hoogte, uit mimosatakken tusschen de pilaren van den uitersten omtrek gevlochten, en al de doornen worden daarbij naar binnen gedraaid, opdat zij den voorbijganger niet kwetsen, maar, daar en tegen, zelfs het kleinste roofdier, van het doordringen terughouden mogen. Deze omheining wordt met eene vaste en gladde, met ossenmest vermengde, kleiaarde bedekt. Een dergelijke, maar wat hoogere, muur verbindt de pilaren van den binnensten kring, die bij uitsluiting aan het huisgezin tot verblijf dient, terwijl de buitenste voor de bedienden bestemd is. Tot eenen ingang blijft er eene opening tusschen de deurposten. De binnenste balken, de dwarsbalken, waarop het dak rust, dienen tot het ophangen van kleederen en beestenvellen; dikwijls is er ook eene biezen mat over dezelve uitgespreid, op welke, even als op eenen zolder, allerhande voorraad van levensmiddelen luchtig en droog bewaard wordt. Tot het bewaren van zoodanig eenen voorraad dient ook een uit takken zamengevlochten en met klei-aarde besmeerde bak, die aan den achtergrond van den binnenmuur vastgemaakt is en eene kegelvormige gedaante van vijf tot zes voet hoogte heeft. Men wordt in deze huizen zeldzaam of nimmer eenen kwaden reuk gewaar, en de oorzaak daarvan is de steeds vrije doortogt der lucht; de bewoners zijn voor den regen beveiligd en genieten, bij eene sterke hitte, eene verkoelende schaduw.

De hutten der armen zijn gewoonlijk kleiner, dikwijls slechts van acht tot tien voet middellijns, ja zij bestaan vaak slechts uit een kegelvormig dak, hetwelk met den rand tot op den grond reikt, en licht noch lucht anders, dan door de lage deur, inlaat. Gewoonlijk treft men rondom deze huizen eene soort van lage omheining aan, in wel-

ke klein huisvee, b.v. jonge geiten, gehouden wordt. Voor het rundvee bouwen zij ruime kralen, die gewoonlijk onmiddelbaar tegen het huis aankomen en eene vierhoekige of ovale ruimte opleveren, die met eene digter [1]) meer dan eene manshooge omheining, en van binnen, opdat het vee zelf de omheining niet zou beschadigen, meestal nog met in den grond gegravene pallisaden omringd is.

Na dat wij verscheiden dezer huizen bezigtigd hadden en in alle met dezelfde vriendelijkheid ontvangen, zelfs in een gezin op gedroogde kalebassen en kleine zoete bessen (de vruchten der *Grewia obtusifolia* Willd) onthaald waren, geleidde ons Kok naar den opper-priester der plaats en beval ons een zoo veel mogelijk opmerkzaam en vriendelijk gedrag jegens dezen man aan, dewijl hij veel invloed bij den koning had, bij het volk in groot aanzien stond en vreemdelingen juist niet zeer genegen was. Wij vonden eenen bejaarden man, somber van gelaat, in de schaduw eener hut zitten en juist bezig, met, uit eene menigte Jakal-vellen, eenen mantel voor zich te naayen. Dit zijn werk ging zeer langzaam, dewijl hij met eenen spitsen ijzeren priem altijd eerst de gaten boorde, door welke hij de gesponnen pezen, die hem tot draden dienden, moest halen. Evenwel waren de naden van eene bijzondere sterkte en gelijkheid, en de vellen altijd zoodanig aan elkander gevoegd, dat men aan de ruige zijde geene afstekende kleuren bemerkte. Hij gaf zich naauwelijks de moeite, om zijne oogen naar ons op te slaan, ging vlijtig in zijn werk voort en antwoordde op Koks aanspraak en ons aanbod, om hem een gering geschenk aan tabak, koralen en knoopen te geven, met zeer afgebrokene woorden. Hij nam evenwel onze geschenken aan en leide alles stilzwijgend naast zich neder, maar stond ons verder niet te spraak, zoo dat wij hem spoedig weder verlieten. Het gansche werk van dezen priester bestaat in het besnijden der manbaar wordende jongelingen, hetwelk om de twee jaren, onder gelijke ceremonien als bij de *Koossa's*, verrigt wordt. Tevens heeft hij, bij eenen aanstaanden oorlog, voor de inwijding van het vee te zorgen, en verrigt, bij een zege-feest, zekere eenvoudige plegtigheden. Hij bezit, bovendien, geneeskundige kennis; ook is hij niet onwetend in den loop der sterren, vervaardigt dobbelsteenen, waarmede men altijd gelukkig gooit, en aan welker onbedriegelijkheid het volk met eene volkomene overtuiging gelooft; met een woord, alles, wat op het geloof of bijgeloof des volks betrekking heeft, komt van hem. Ook daarin onderscheiden zich derhalve deze menschen van de *Koos-*

1) *Sic.* Lees: digte.

sa's, dat zij geene afzonderlijke tooveraars, wier werken welligt bedriegelijk kunnen zijn, maar wezenlijk door menigerlei kundigheden uitmuntende, voor hun gansche leven daartoe aangestelde mannen als priesters vereeren.

Van den nog overigen tijd maakten wij gebruik, om eene wandeling te doen aan de westzijde der stad, naar den voet van eenen hoogen berg van welks toppunt wij de groote uitgestrektheid dezer Beetjuanen-stad geheel en al overzien konden en het aantal der woonhuizen nagenoeg op vijf tot zeshonderd berekenden. Kok, die eerst in het laatste jaar eene reis naar het noorden ondernomen had en de stammen der *Muruhlongs* en *Matsaroqua's* had leeren kennen, verzekerde, dat de hoofdplaatsen aldaar veel aanzienlijker en bijna niet te overzien waren. Ook berigtte hij ons, dat deze stam, vijf of zes jaren geleden, veel talrijker en toen met een *Muruhlong*-stam, onder het opperbevel van zekeren Makrakki, vereenigd was geweest. Zoo vonden hen, in den jare 1801, de Engelsche commissarissen Trüter en Sommerville, die de gansche toenmalige volksmenigte op vijftienduizend zielen berekenden, eene opgaaf, welke Kok bevestigde; want, toen Mulihawang en Makrakki, een jaar daarna op eene vriendschappelijke en vredelievende wijze vreedzaam van elkander scheidden, volgden den laatsten meer dan twee derde deelen van de gansche menigte, en evenwel bleven den tegenwoordigen koning nog meer dan vijf duizend onderdanen overig. Destijds woonden zij gemeenschappelijk aan de bron *Takuna*, drie dagreizen verder naar het noord-oosten, en van dezen naam leidden deze reizigers de benoeming dezer plaats, *Litakoo*, af. Nimmer heeft echter zoodanig eene plaats eenen eigen naam, maar voert altijd dien van het opperhoofd en van de naastbij zijnde natuurlijke standplaats; gelijk dan ook hier de naam der rivier *Kuruhman* tevens tot benoeming van de hoofdplaats der *Maatjapings* dient.

In den zandsteen, uit welken alhier de voet des bergs bestond, zagen wij allerhande regelmatige of symmetrische figuren ingehouwen, naar de beteekenis van welke wij zoo wel bij Kok, als bij onze wilde leidslieden, onderzoek deden. Doch deze verzekerden, dat zij volstrekt niets beduidden, maar veel eer slechts tot tijdkorting, door de herders, die hun vee rondom dezen berg deden grazen, waren ingegraven. Dergelijke figuren vindt men in de houten werktuigen gebrand, die, in het algemeen, proeven van den smaak in regelmatige gestalten opleveren en als de eerste schrede tot het vervaardigen van beeldende kunstgewrochten mogen aangemerkt worden.

Wij ontsloegen nu de leidslieden, die de koning ons had medegegeven, met eenige kleine geschenken, en keerden naar het leger terug; doch het leed niet lang, of wij waren van den regten weg afgeweken, en bevonden ons in de noodzakelijkheid, om eenen veeherder naar den besten weg door het bosch te vragen. Hij vergezelde ons oogenblikkelijk in persoon, en was, over het geheel genomen, zeer spraakzaam en vrolijk. Ik vraagde hem naar zijnen naam, en hij noemde zich Manong. Ik had nu echter reeds geleerd, dat dit woord eenen gier beduidde, en toen ik mijne verwondering te kennen gaf, hoe hij aan eenen dierennaam gekomen was, zeide hij mij, dat dit zoo gebruikelijk was; want dat zelfs een zijner broeders Tj̃oni (Baviaan) en zijn oom P'Hnkuhje (Jakal) heette. Ondertusschen verzekerde Kok, dat deze gewoonte slechts onder de geringe volksklasse gebruikelijk was; de prinsen en aanzienlijken hadden allen namen, welker zin en verwantschap met andere woorden men niet kende. [1]) Dikwijls werden deze namen ook bij bijzonder voorkomende gevallen veranderd, of men gaf den menschen, wegens gewigtige gebeurtenissen in hun leven, of wegens uitmuntende daden, bijnamen. Bijna al de aanzienlijken droegen verscheidene dergelijke bijnamen; van Mulihawang kende hij er slechts vier; en zeker zou men insgelijks eenen ieder van ons vreemdelingen thans reeds eenen onderscheidenden naam gegeven hebben. Het leed ook inderdaad niet lang, of ik vernam, dat dit werkelijk het geval was geweest, en dat men mij den bijnaam van T'Hammakuhna (roodhals) had gegeven, dewijl ik op mijne uniform eenen rooden kraag droeg. Bij ons ondervragen naar de Engelsche commissarissen, noemden zij den heer Trüter altijd Angokorra (het boosaardige gezigt), dewijl de man een eenigzins donker uitzigt en dikke wenkbraauwen had.

In het leger kregen wij een sterk bezoek van onze nieuwe vrienden, die ons, bij onze toebereidselen tot het middagmaal, zeer in den weg stonden, maar reeds een weinig stouter dan gisteren ter zijde gewezen werden, zonder zich daardoor in het minste beleedigd te gevoelen. Daar onze tent te klein was, om het getal van al de gasten te bevatten, lieten wij twee wagens naast elkander trekken en het linnen overtreksel derzelve tot eene soort van dak aan elkander knoopen, terwijl de toegang aan den eenen kant door eene leuning afgeschoten en aan de andere zijde met eene schildwacht bezet werd. Omstreeks het middaguur verscheen de koning met zijne beide prinsen,

1) In Bertuchs u. Vaters *Ethnographisch-linguistisches Archiv* schreef Lichtenstein over de inlandse talen van Zuid-Afrika.

zonder verder gevolg. Wij verzochten hem, om, tot dat onze tafel zou toebereid zijn, met ons voor de tent te gaan zitten, eene pijp te rooken, en, volgens Kaapsche gewoonte, voor het eten een glas wijn te gebruiken. Hij weigerde beide, maar zettede zich bij ons op eenen onzer veldstoelen neder, die toevallig wat hoog waren en in het zand niet zeer vast stonden. Men kon duidelijk aan hem bespeuren, hoe ongewoon het hem was, op deze wijze te zitten, en hoe zeer hij vreesde omver te zullen vallen; want elke beweging, die hij maakte, scheen tot behoud van het evenwigt te strekken. Nogtans gaf hij zich moeite om deze vrees niet te verraden, en stond niet eer op, dan toen wij zelve onze zitplaatsen verlieten. Om hem te onderhouden, werden er allerhande Europesche kunstwerken voor den dag gehaald, een geweer, een horologie, een kompas, enz. Doch niets vermaakte hem meer dan een phosphorusvuurtuig en een brandglas. Toen met het laatste het een en ander in brand gestoken werd, riep hij verscheidene malen achter elkander luidkeels uit: „*Mulēlo leetshaatsi,*" (*vuur der zon*). Prins Molĭmo had er, als het ware, een kindsche vreugde over, dat het zulk eene pijn deed, indien men den vinger in het brandpunt hield. Hij verzocht voor een oogenblik om dit instrument, liep er mede naar eenen hoop zijner landslieden en brandde den eerste den besten zeer duchtig op den rug, eene grap, die buitengemeen behaagde, en, tot meerder vermaak der overheden en des volks, verscheidene malen herhaald werd.

Wij geleidden nu onze gasten naar de tafel en wezen den koning de hoogste plaats aan, terwijl men, opdat de stoel hem niet weder hinderen zoude, onder denzelven eene stevige vierkante wagenkist geschoven had. De landdrost en ik plaatsten ons ter weerszijden van hem en de prinsen verdeelden zich tusschen ons gevolg. Het is ligtelijk te begrijpen, dat het tafelgesprek juist niet zeer levendig was, dewijl wij ons bijna alleen door den tolk konden onderhouden en, bovendien, het gedrang en geraas der talrijke menigte aanschouwers ons geene ruimte noch gelegenheid daartoe overlieten. De koning scheen het ondertusschen minder ongemakkelijk te vinden, dan dezen morgen; hij sprak nu en dan eenige woorden met de omstanders, en reikte aan den eenen en anderen hunner somwijlen zijn tafelbord toe, om daarvan een stukje te nemen, of hij deed hetzelve door Mutiri, die zich steeds aan zijne zijde hield, overbrengen. Deze leide daarbij juist de grootste trouw niet aan den dag, maar stak de beste stukken zelf in den mond, waarover het volk luide klaagde, zonder dat echter de koning daarnaar hoorde. Nu bemerkte dezen onder de

omstanders zijnen vierden zoon M o l ā l a, eenen jongeling zoo schoon als een beeld, van omtrent zestien jaren, wien hij tot zich riep, om mede te eten. Daar er geene plaats meer aan tafel was en ons volk geene beleefdheid en eerbied genoeg had, om voor hem te wijken, moest hij zich vergenoegen met op eene ter zijde staande kist te zitten. Men gaf hem een tinnen tafelbord met soep, hetwelk hij op zijne knie zettede; maar hij brandde zich daardoor zoodanig, dat hij het bord liet vallen en dus al de soep over zijne naakte beenen stortte. De koning was zeer oplettend, hoedanig wij van onze messen en vorken gebruik maakten, en kwam spoedig daarmede te regt; doch de prinsen haalden hunne eigene tweesnijdende messen voor den dag en sneden daarmede elk stuk, dat zij in den mond staken, digt voor den mond af. Onder al de spijzen, die wij den koning toedienden, bevielen die uit het plantenrijk, inzonderheid drooge gekookte rijst, gedroogde vruchten en brood, het meest. Ook het buffelvleesch smaakte hem; daarentegen moest hij er over lagchen, dat wij in kleine gebradene vogels, waaraan bijna alles beenderen was, smaak konden vinden. Van zoodanige spijzen, welke hij niet kende, nam hij nimmer iets, zonder vooraf aan K o k te vragen, of het ook goed ware. Nadat hij drie glazen wijn gedronken had, bedankte hij er voor, toen hem het vierde werd aangeboden en verontschuldigde zich daarmede, dat hij dezen drank niet gewoon was, en dus vreesde, dronken van denzelven te zullen worden. Inderdaad was hij reeds door die weinige glazen veel opgeruimder en spraakzamer geworden, en sprak zoo veel, dat K o k naauwelijks tijd had, om alles te vertolken. Het eerst verklaarde hij ons, dat de menschen, die wij heden gezien hadden, naauwelijks het zesde gedeelte van zijne onderdanen waren. Een groot aantal zijner strijdbare mannen bevond zich, zeide hij, in onderscheidene gezelschappen op de jagt; een ander gedeelte was, onder aanvoering van zijnen tweeden zoon T e l l e k e l l a naar de *'t Garieb* (de *Oranjerivier*) getrokken, om bondgenooten aan te werven en nog een andere troep was bij de Koranen. Hij betuigde, dat het hem leed deed, juist op dezen oogenblik zoo zwak te zijn; anders zou hij ons voorgeslagen hebben, eene gemeenschappelijke Expeditie tegen de Boschjesmannen te ondernemen en den moord, door hen aan de beide Hottentotten gepleegd, te wreken. Toen kwam hij op de trouweloosheid van zijnen voormaligen bondgenoot M a k r a k k i, die thans niet alleen zijne veekudden, maar ook die zijner onderdanen wegroofde, en wien hij hoopte nog eens eene geduchte wedervergelding te geven. Wij verzochten K o k, om het

gesprek van dit onderwerp af te leiden, dewijl wij juist niet wenschten, tot deelneming aan deze strafoefening uitgenoodigd te worden, en ondervraagden hem derhalve aangaande zijne vrouwen, van welke wij er nog geene gezien hadden. Hij meende, dat zij zich van zelve wel vertoonen en ons om geschenken verzoeken zouden, vraagde vervolgens, of wij dan ook, even gelijk Kok, ieder slechts eene vrouw hadden, en hij kon het niet gelooven, toen hem gezegd werd, dat de meesten onzer er zelfs geene hadden. Daar men, onder deze natie, gewoonlijk den rijkdom eens mans naar het getal zijner vrouwen bepaalt, en hij ons voor zeer rijk hield, zoo wilde hij ons regt uit van eene leugen beschuldigen. Wij bragten hem daarop onder het oog, dat het bij ons eene wet was, eerst in eenen rijpen ouderdom te huwen en wel nooit meer dan slechts eene vrouw. Zonder eenige bedenking verklaarde hij dit beide voor gek en laf, en vond het onbegrijpelijk, dat eene gansche natie zich gewillig kon laten vinden, om zich aan zulke wonderlijke wetten te onderwerpen. Hij verhaalde ons daarop, dat hij vijf vrouwen en bij ieder derzelve kinderen had; doch zijn zwager, Masjouw, de koning van eenen ver verwijderden *Muhrolong*-stam, had reeds, acht jaren geleden, tien vrouwen gehad, en zou er waarschijnlijk thans wel reeds nog meer hebben. Toen de maaltijd geeindigd en de tafel afgenomen was, zocht de koning voor zich eene eenzame plaats, strekte zich aldaar, zoo lang hij was, op den grond in het gras uit, rookte eerst een weinig tabak en sliep voorts eenige oogenblikken, terwijl zijne raadsheeren zich in eenen kring rondom hem plaatsten en Mutiri, met eenen langen waaijer van struisvederen, de vliegen van hem afweerde. Ook de landdrost begaf zich uit dit gewoel, en liet mij met de drie prinsen alleen, die mij thans op allerlei wijze hunne toegenegenheid te kennen gaven. Methībe inzonderheid, aan wien ik buitendien door zijnen vriendelijken ernst gevoelde verkleefd te zijn, behaagde mij bij uitnemendheid door allerhande liefkozingen en vertrouwelijke gebaren. Hij herhaalde dikwijls de woorden: *Ke ratan jehna*, die, zoo als ik eerst in het vervolg van Kok vernam, zoo veel beteekenden, als: *ik mag u wel lijden*. Daar het met ons gesprek niet dan zeer ongemakkelijk ging, (want Kok was in het leger volstrekt onontbeerlijk) behielpen wij ons, zoo goed wij konden, met ons aan elkander door teekenen verstaanbaar te maken. Ik beduidde hun, dat ik ieder hunner een geschenk tot aandenken wilde geven, hetwelk zij zelve uit mijne goederen kiezen konden, en liet derhalve mijnen koffer met kleederen voor ons brengen, waaruit hun allerhande kleinigheden,

die ik gemakkelijk ontberen kon, voorgelegd werden. Methībe koos, na zich eenige oogenblikken bedacht te hebben, een scheermes, Molīmo een dozijn glimmende knoopen, Molāla eenen zijden halsdoek. In eenen spiegel, kleine kettingjes, linten, kousen, linnen doeken enz. schenen zij geenen zin te hebben, want dit alles lieten zij liggen. Molīmo toonde zeer begeerig te zijn naar mijnen helmhoed, met welken hij er niet onbevallig uitzag, doch dien ik hem, als een stuk van mijne uniform, niet kon afstaan, niettegenstaande hij mij eindelijk zes ossen daarvoor aanbood. Methībe deed er hem verwijtingen over, dat hij mij zoo lastig viel, en berispte hem, dat hij voor zulk een nutteloos sieraad zoo veel geven wilde; doch tegen mij zeide hij, dat hij eenen grooten zin had in het scheermes; want dat zijn baard hem reeds voor lang lastig was gevallen, en daar er toch nu van den oorlog met de *Muruhlongen* niets kwam, en men hier slechts in oorlogstijd en op reizen den baard liet groeijen, zoo wilde hij zich oogenblikkelijk scheren. Te gelijker tijd toonde hij mij, hoe slecht dit werk hem met zijne eigene stompe messen van de hand ging, dewijl ieder haar afzonderlijk, onder veel pijn, daarmede als het ware moest afgerukt worden. Ofschoon ik mij nu alle moeite gaf, om hem het gebruik van het mes begrijpelijk te maken, sneed hij zich evenwel in de wang. Zonder nu verder te vragen, nam hij mij bij den arm, bragt mij naar eenen ouden boomstam, op welken ik moest gaan zitten, reikte mij het open mes over en plaatste zich zelven tusschen mijne knien, zijn hoofd, opwaarts gerigt, in mijnen schoot liggende, alles ten teeken, dat ik hem scheren moest.

Wij hadden dus het vertrouwen zoo spoedig gewonnen, dat, reeds binnen den tijd van vier en twintig uren na onze aankomst, een vorst zijn hoofd, zonder eenig bedenken, aan mijne gewapende hand aanbood; en dit bewijs van vertrouwen verheugde mij te zeer, dan dat ik niet zou hebben willen beproeven, zijne begeerte te vervullen. Ik liet mij daarom een weinig zeep brengen, om zijnen baard, die juist niet zwaar was, slechts om lippen en kin stond, doch waarvan, door de aardachtige bestanddeelen der kleur-zalven, het haar geheel en al verkleefd was, eenigzins te reinigen, en begaf mij vervolgens tot de bewerking zelve, welke mij echter, wegens mijne geringe oefening en omdat het mes niet zeer scherp was (want ik had juist mijn beste niet gegeven) slechts langzaam en niet zonder pijn voor den prins, van de hand ging, zoo zelfs, dat hem daarbij de tranen langs de wangen stroomden. Hij hield zich echter zeer stil en bedaard, en bezag zich zelven daarna met veel vermaak in eenen kleinen spiegel. De

anderen hadden met een zeer ernstig gelaat dit werk aangezien, maar begonnen nu (gelijk zij gewoon zijn bij elke betooning van vreugde, verrassching, verwondering, ja zelfs van verlegenheid en vrees te doen) luidkeels te lagchen, en hij, die slechts het minste blijk van eenen baard had, wilde nu van mij geschoren zijn. Ik weigerde zulks volstrekt; ook wilde de prins zijn mes aan niemand ten gebruik leenen. Zij verklaarden naderhand nog dikwijls, dat hun onze baarden veel beter bevielen, dan de gladde meisjesgezigten der beide jonge zendelingen; doch zij verheugden zich te hooren, dat het ook bij ons de gewoonte was, bij een stil en huisselijk leven geenen baard te dragen.

Het was nu tijd. om eenmaal woord te houden en onzen voorraad van tabak en snuisterijen bloot te leggen, waarvan een ieder, bij ruiling voor eigen bewerkte kleinigheden, iets bekomen kon. Er werd daarom, als het ware, eene volledige markt geopend, terwijl een der welgeslotene wagens tot eene soort van kraam gemaakt werd. Mong speelde den koopman en had twee lieden bij zich, van welke de een de ingeruilde waren in veiligheid bragt, de andere voor de uitgave zorgde. Naauwelijks was er een paar koperen ringen met stukjes tabak, van genoegzaam eenen vinger lengte, betaald, of allen drongen naar den wagen toe, hunne handen vol ringen, halssnoeren, oorringen, enz. in de hoogte houdende, om deze kostbaarheden tegen tabak te verruilen. Anderen liepen ijlings naar huis en haalden hassagaaijen, lepels, messen en ander huisraad, welk een en ander door hen met vermaak voor een paar duim Afrikaansche roltabak overgegeven werd. De verkooper kon zich naauwelijks tegen hunne dringende aanbiedingen verzetten, en, terwijl hij met den eenen in handel was, drong zich een ander daar tusschen, zijne waren als beter aanprijzende en wijzenden op den uitgestrekten voorsten vinger, om daardoor aan te duiden, dat hij dezelve voor een nog korter stuk geven wilde, dan de ander. Alle schenen te vreezen, dat onze voorraad spoedig ten einde zou zijn, en zij dan ledig zouden moeten terugkeeren. Daarbij bleek het weldra, dat zij van een gewoon handelsverdrag geen begrip hadden; want als men hun, voor eenen ring, een stuk tabak van die lengte gaf, welke zij gevorderd hadden, waren zij daarmede niet tevreden, maar begeerden een grooter stuk, hetwelk, indien men het hun bewilligde, dikwijls nog niet toereikend was. Vele namen ook de betaling, en begaven zich met de waren uit het gedrang, zoodat de verkooper zich genoodzaakt vond, om terstond toe te grijpen, en niet eerder los te laten, dan alvorens ook de kooper hetgeen, dat

hij voor den tabak geboden had, of zijne betaling, varen liet.

Spoedig werd de gansche menigte door den handelgeest bezield, en, terwijl er bij den wagen eenige waren werden omgezet, kochten sommigen onzer colonisten rundvee voor zich op, hetwelk zij echter duur betalen moesten; want dit was niet voor tabak te koop, maar men begeerde lange ijzeren staven, spijkers, zijden en linnen doeken, Europesche kleederen enz. daarvoor. Bij deze gelegenheid zagen zij, onder onzen voorraad van ijzer, eene zaag, waarvan zij het gebruik reeds door K o k hadden leeren kennen, en waarvoor zij een aanzienlijk iets boden. Jammer was het, dat wij slechts deze eene bij ons hadden; want bij de uitrusting was er te weinig aan gedacht, dat wij met een zoo beschaafd volk zouden te doen hebben. Aan na mij volgende reizigers zal echter een voorraad van zoodanige nuttige werktuigen, bijzonder van staalwerk (want de kunst, om het ijzer te harden, is hun vreemd) bij dit volk zeer te pas komen. Nog meer verheugden zij zich over eene vijl, die zij bij ons het eerst zagen en waarvan hun de nuttigheid zoo duidelijk blijkbaar was, dat zij ons daarvoor eene zeer ongeëvenredigde vergoeding aanboden. Hunne groote kleedingstukken hielden zij niet geringer in prijs dan hun vee, en het kostte veel moeite, eenen der kunstig genaaide mantels, op welken ik inzonderheid mijn oogmerk gerigt had, in te koopen. Ik bood koralen, spijkers, doeken aan, maar alles was vergeefs; een mantel werd slechts voor levend rundvee verkocht, zeide men. Ik gaf dus aan eenen onzer Hottentotten bevel, om twee ossen, die geeischt waren, voor mij aan te koopen, en bekwam daarvoor nu den mantel van eenen der oude raadsmannen des konings, voor minder zelfs dan ik te voren reeds geboden had. Des te goedkooper waren de Olifantstanden en ik bekwam er verscheiden van twaalf tot zestien pond, ieder voor een stuk roltabak, dat een gelijke lengte als de tand had.

Heden deden zich nu ook reeds vele vrouwen op, wier getal hoe langer hoe meer toenam, en tegen den avond zoo sterk vermeerderde, dat hetzelve het aantal mannen verre overtrof. Zij bragten insgelijks allerhande kleinigheden mede, om voor tabak te verruilen, dien zij, even gelijk de mannen, oogenblikkelijk een weinig roosterden, en voorts, tusschen de handen gewreven en in beenen pijpen gestopt, met veel smaak rookten. Andere vermengden den gewreven tabak met assche, maalden beide tusschen steenen tot een fijn poeder en trokken dit door een hol rietje in de neus op, dit, even als het rooken, *Chocha* (zuigen) noemende.

Hoewel nu deze vrouwen zich even zoo vertrouwelijk en onbe-

dremmeld jegens ons betoonden als de mannen, hielden zij evenwel nog altijd zekere welvoegelijkheid en veel zedige schaamte in acht. Elke te vrije liefkozing, welke zich de een of ander uit ons gevolg veroorloofde, werd met verontwaardiging afgewezen: daarentegen hadden zij gaarne met diegenen te doen, welke haar met eene soort van achting bejegenden, en Kok verzekerde, dat men, langs dezen eerbaren weg, hare *gansche* gunst verwerven kon. Ook bij deze vrouwen, gelijk bij de *Koossa's*, zijn de begrippen van maagdelijke deugd juist zoo streng niet, en, in dit opzigt, is op haar hetzelfde toepasselijk, hetwelk van genen, langer bekenden Kafferstam gezegd is. Deze ligtvaardige grondstellingen echter en de aanmerking, hoe geheel onbekend dit volk met zekere slechte ziekten is, noodzaakten ons, om omtrent ons eigen volk, menigerlei maatregelen van voorzigtigheid te nemen. Zoo werden, bij voorbeeld, twee onzer Hottentotten, die ik als liederlijke knapen kende, daar zij op reis meermalen van mijnen geneeskundigen raad gebruik hadden moeten maken, elken dag, met het vallen van den avond, in eenen der wagens opgesloten en bewaakt, om, niettegenstaande den verren afstand der stad, de mogelijkheid van elke buitensporigheid, die wij van hen te vreezen hadden, voor te komen, en bij de Beetjuanen de nagedachtenis aan ons bezoek, ook voor het vervolg, vlekkeloos te houden.

Het was bijna avond, toen de koning, om wien wij ons, gedurende het groote gewoel, weinig bekommerd hadden, weder tot ons kwam. Zijne tegenwoordigheid stilde, binnen weinige oogenblikken, het onverdragelijke geraas en getier, en ten minste digt in zijne nabijheid durfde het niemand wagen, zoo luidkeels te schreeuwen als te voren. Hij bragt ons twee zijner vrouwen, die juist gekomen waren, om ons leger te bezien, sprak eenige woorden tot haar, die op onze personen betrekking hadden, en verliet ons vervolgens met zijn gansche mannelijke gevolg, om zich ter rust te begeven. Kok, die nu weder tot vertolker geroepen werd, maakte ons naderhand met de dames bekend. De eene was des konings derde vrouw Makaitshoah, omtrent twee en twintig jaren oud, van eene zeer schoone ligchaamsgestalte benevens zeer bevallige en regelmatige gelaatstrekken, de andere was de jongste van al de koninginnen, nog naauwelijks vijftien jaren oud, klein van gestalte, met zeer levendige oogen, doch een eenigzins negerachtig gelaat; haar naam was Marani. Beide deden reeds in de kleeding haren hoogeren rang blijken; hare mantels waren van Springhazen-vellen, met Genetkattenvellen omboord, en de oudste droeg, op den linker schouder, eenen

bundel van grijze kattenstaarten, die zeer sierlijk naar voren en achteren over den mantel nederhingen. Beide hadden hare borst met een overhangend stuk fijn bereid leder bedekt, hetwelk, zoo wel over de schouders, als om het lijf, naar achteren vastgesnoerd was. Eene groote menigte van ruime halsbanden, zoo van koraalsnoeren, als geslepene stukken van beenderen en koperen plaatjes, hingen over de borst neder, een klein gedeelte van het onderlijf was bloot, maar van de heupen tot aan het midden der onderdijen hingen ronde lederen schorten, die, zoo wel voor als achter, de dijen bedekten en slechts nu en dan, in het gaan, de buitenzijde der knie lieten zien. De onderdijen waren zorgvuldig met leder omwonden, en onder de voetzolen met kruissende riemen vastgemaakt. De benedenarm was versierd met eene menigte ringen, uit fijn, om Giraffenhaar gewikkeld, koperdraad; aan den linkerarm droeg M a k a i t s h o a h, tot een bewijs van haren rang en rijkdom, niet minder dan twee en zeventig van deze ringen, die een gewigt van verscheidene ponden uitmaakten, en had er haar vermaak in, dat wij er ons oog op vestigden en dezelve telden. Inzonderheid was haar haar sierlijk opgemaakt; het hing in kleine smalle staarten, met blinkende zalf besmeerd, van den kruin langs de zijden van het hoofd, digt aanliggende, neder, en vormde eene soort van kap, die, als uit zilveren kwasten bestaande, bij elke schudding van het hoofd zich mede bewoog. Zij veroorloofden ons, het nader te bezien en toonden ons, hoe reeds het haar van een jong meisje rondom het hoofd afgeschoren en gestadig kort gehouden wordt, opdat de van den kruin nederhangende wollige lokken digt tegen het hoofd liggen, en niet zoo borstelig verschijnen zouden, als zulks, bij het natuurlijk voortgroeyen van het haar, het geval is.

Wij hadden juist in de tent een weinig thee voor ons doen gereed maken, en noodigden haar, om binnen te komen en mede te drinken. Na zich eenigzins bedacht te hebben terwijl K o k haar had aangesproken, namen zij onze uitnoodiging aan, en zetteden zich, naast ons, op de daar staande koffers neder. Onze drank smaakte haar echter in het geheel niet; maar, daarentegen, betoonden zij eene groote blijdschap, toen wij haar wijn voorzetteden, en waarschijnlijk zou brandewijn haar nog beter gesmaakt hebben. In het gesprek, hetwelk, in den beginne, hare kinderen en haar overig huiswezen betrof, doch vervolgens op den toestand van het vrouwelijke geslacht onder de Europeaansche volken overging, deed M a k a i t s h o a h zeer veel gezond oordeel blijken, en begreep onzen tolk dikwijls, nog

voor dat hij met spreken geeindigd had. Dus merkte zij, onder anderen, zeer juist aan, dat huwelijkswetten, gelijk de onze, nimmer bij de Beetjuanen zouden kunnen gelden, dewijl het getal der vrouwen te groot was, en dat der mannen, door gedurige oorlogen, te sterk verminderde. [1]) Op het gezigt van Europeaansche, haar onbekende, kunstgewrochten leiden ook deze beide vrouwen, inzonderheid de kleine, hare vreugde en verwondering door een luid lagchen aan den dag. Het gelaat der oudste won daarbij, vooral daar zij niet te sterk lachte, uitnemend veel in bekoorlijkheid; een buitengemeen vriendelijke trek om den mond en de daarbij zigtbaar wordende wonderschoone tanden dwongen ons de stilzwijgende belijdenis af, dat men den smaak des ouden konings regt moest doen wedervaren; want hij had deze vrouw enkel om hare schoonheid en om haar verstand uit eenen lagen stand tot zich genomen; doch M a r a n i was de dochter van eenen vorst uit den stam der *Chojaa's*.

Onze wijn, mitsgaders onze pogingen, om haar, door de vertooning van allerhande zeldzaamheden, den tijd te korten, scheen de beide vrouwen langer aan ons te boeijen, dan zij welligt ten oogmerk gehad hadden. Wij zelve vonden haar gezelschap hoe langer hoe vermakelijker, en het scheen ons inderdaad nog te vroeg te zijn, toen haar de donkerheid den terugtogt herinnerde, dien zij dan ook, onder geleide van K o k, die buitendien den koning de geheime giften had over te brengen, ondernamen. Dat zij bij haar afscheid allerhande kleine geschenken moesten bekomen, sprak van zelf, en zij gaven ons ook daarvoor eenige van hare armringen en halsbanden. Reeds in de avondschemering was het volk langzamerhand verloopen; maar er bleven wederom eenige mannen, onder anderen de herder M a n o n g, gedurende den ganschen nacht bij ons.

Den volgenden morgen werden wij reeds vroeg met een tegengeschenk des konings, hetwelk in twee schoone zwartgevlekte ossen en eene koe met een stierkalf bestond, verrascht. Om een klein span vol te hebben, ruilden wij naderhand nog vier andere ossen in, die eveneens geteekend waren, en bragten dezelve aan den generaal J a n s s e n s, als een monster van het schoonste Beetjuaansche veeras. Nadat de noodzakelijkste bezigheden in het leger verrigt waren, ging ik, in gezelschap van K o k, weder naar de stad, om den koning en zijne prinsen in hunne huizen te bezoeken. Toen ik op nieuw, onder den toeloop der menigte, de stad der Beetjuanen binnenkwam

---

1) Vgl. hierboven bl. 83.

en mij reeds nu en dan een bekende groette, bezielde mij een aangenaam gevoel, daar het noodlot mij, boven zoo vele anderen, vergund had, onder deze merkwaardige menschen te verkeeren, wier aanzijn, als een meer dan half beschaafd volk, zoo lang onbekend gebleven was, en hetwelk, ieder oogenblik, hoe langer hoe meer mijne liefde en achting verwierf. Dikwijls scheen mij veel van hetgeen, dat ik in de laatste dagen beleefde, slechts een droom te zijn, en de nieuwe overtuiging aangaande de werkelijkheid van alles, wat mij omringde, maakte mij onuitsprekelijk gelukkig. Ik vond den koning, die geen eigen huis heeft, maar, afwisselend, nu bij de eene dan bij de andere zijner vrouwen woont, bij de oudste derzelve, Methībes moeder, wier naam ik vergeten heb op te teekenen. Zij was, op het uiterlijk aanzien, ouder dan Mulihawang en onverschillig omtrent mijn bezoek, ja zij bleef onophoudelijk bezig aan het werk, hetwelk zij onder handen had, om namelijk, eene soort van beker uit Mimosahout te snijden. Naar Koks verzekering, hield de koning veel van deze vrouw, en Methībe was met de grootste liefde aan haar verkleefd, terwijl hij tevens zeer veel eerbied voor haar koesterde. Ik werd in het huis niets uitstekends gewaar, alleenlijk trok mijne aandacht een voorraad van paardenhuiden [1]), van welke mij de koning eene, die mij bijzonder behaagde, ten geschenke gaf. Hij bracht mij vervolgens in eene zijner vee-horden, waar de runderbeesten juist werden uitgedreven, die de gevallene rijp nog zoo lang terug gehouden had. Zij waren allen zeer mager en Mulihawang zeide, klagende over de onaangename betrekking, waarin hij met Makrakki stond, dat dit ontsproot uit de noodzakelijkheid, om al het vee in de nabijheid te houden, dewijl het anders geroofd wierd. Een gevolg daarvan was, dat al de velden in den ganschen omtrek van gras beroofd waren en het vee dus niet genoegzaam te eten had. Wij bezochten ook Makaitshoah, die wij in het midden harer vier kinderen vonden zitten. Het gansche hoofd, het bovenste van den neus en een kring om de oogen van de beide oudste dezer kinderen, was geverwd met hoog geel oker, een versiersel, dat ik heden ook bij vele der op den weg in het zand liggende kinderen bemerkte. Wij gaven aan de schoone vorstin een klein pakje met snuiftabak, om hetwelk zij gisteren verzocht had, waarvan zij niet alleen zelve dadelijk gebruik maakte, maar ook haren jongsten zuigeling in den neus stopte, zonder dat het kind eenigzins het gezigt vertrok, noch,

---

1) Lees: pardel-, pantherhuiden. Lichtenstein vermeldt *Felis jubata.* Bij het nazien van de proeven is deze zetfout in 1815 blijven staan.

wat mij het meest verwonderde, daardoor aan het niezen gebragt werd. De gewone wijze van snuiven is hier, buiten die, welke wij reeds beschreven hebben, deze, dat men het genomen snuifje op de dikke bovenlip legt, en, door het optrekken van dezelve, aan de neusgaten brengt.

Bij deze en nog eenige andere vlugtige bezoeken, wanneer wij moeders met hare kinderen zagen, trok bijzonder de zindelijkheid, als een nieuwe lofwaardige karaktertrek, mijne aandacht. Men moet de moeite dezer arme, halfwilde vrouwen, bij het oppassen en reinigen, van haren naakten, slechts met dierenvellen bedekten zuigeling, zelf zien, om de waarde van het linnen, en van verschooning in het algemeen, alsmede het gewigt van zoodanige stof voor onzen beschaafden stand, naar eisch te beoordeelen.

Bij den troonsopvolger zagen wij insgelijks twee zijner vrouwen, die zich, zoo wel als de gansche inwendige inrigting van zijn huis, veel minder onderscheiden, dan ik verwacht had. Ik zag bij hem eenen boog van de Boschjesmannen, alsmede eenen vollen koker aan den wand hangen, en dacht, dat deze beide als zegeteekenen bewaard werden; doch de prins onderrigtte ons, dat de noodzakelijkheid hen thans dwong, om tegen deze roofzuchtige wilden dezelfde wapenen te gebruiken, van welke zij zich bedienden, terwijl hunne herders, in den strijd tegen de Boschjesmannen, indien zij slechts met hassagaaijen gewapend en niet talrijk genoeg tot eenen volstrekten aanval waren, telkens moesten onderdoen. Daarom bewaarde men thans de wapenen der gedoode vijanden, in plaats dat voorheen de overgeerfde afkeer van zulke hatelijke werktuigen hun geboden had, dezelve te verbranden.

Kok had mij reeds zoo veel verhaald van de sterrekunde des ouden priesters Pollachani, [1]) die den loop der planeten en haren loop kende en voor elke dezer zelfs eenen bijzonderen naam had, dat ik hem verzocht, mij, niet tegenstaande zijn stuursch gedrag van gisteren, nog eens bij hem te brengen. Wij vonden hem ditmaal weder in zijne veehorde, waarin hij bezig was met de palen wat te verbeteren. Over den ingang hing de achterhelft van een geschubd dier, van hetwelk ik tot hiertoe nog nimmer eenig spoor in *Afrika* gezien had, en in het midden van het ruim lag eene buitengemeen groote ajuin, van bijna een voet middellijns, waarschijnlijk van de eene of andere

1) „Zonderling is het, dat deze naam van een algemeen geeerbiedigd persoon een spotnaam is en eene onwelvoegelijke beteekenis heeft, als zijnde *Polla* (penis) en *Chani* (impotens) zamengesteld." L.

soort van *Haemanthus* of *Ornithogalum*. Beide had ik ten uiterste gaarne medegenomen; doch Kok raadde mij om er mij niet mede te bemoeijen, dewijl het bijgeloovige middelen waren, door welke het vee, naar men geloofde, voor betoovering bevrijd bleef, en die de bezitters voor geenen prijs hoegenaamd zouden afstaan, daar zij zich zelfs welligt, enkel door mijnen voorslag, reeds beleedigd zouden achten. Wij werden weinig beter ontvangen dan gisteren, en moesten lang wachten, alvorens er op onze in den beginne onverschillige vragen een kort antwoord volgde. Toen er echter naar de sterren gevraagd werd, zweeg hij geheel en al stil, en gaf ons, voor het overige, duidelijk te verstaan, dat ons gezelschap hem in het minste niet aangenaam was.

Van hier bragt Kok mij naar eenen anderen ouden man, die insgelijks algemeen den naam had van veel ondervinding en buitengewone kunde te bezitten, en wien ik ook reeds in des konings gevolg gezien had. Deze was in vroegere jaren, op herhaalde reizen, bij de meeste der overige Beetjuanen-stammen geweest, en maakte de reeds door ons ontvangene berigten, aangaande de omstandigheden en den afstand dezer natien, van welke ik hierna het gewigtigste zal mededeelen, volledig. De volksmenigte van elken stam gaf hij altijd in vergelijking met het getal der *Maatjăpings* op; doch bij de *Macquini's* (het verst verwijderde volk van allen) moest hij van dit middel afstand doen, en, om de ontelbaarheid dezes volks aan te duiden, nam hij eene hand vol zand van den grond op, liet dit langzaam tusschen de vingers doorglijden en herhaalde gedurig, zoo lang tot dat de hand ledig was, het woord *Itzintzi* (*veel*). De namen der stammen, welke aan de Oostkust wonen: *Koossa's*, *Mathimba's*, *Immbo's* enz. waren hem geheel en al vreemd; hij gaf zijne verwondering te kennen, van te moeten hooren, dat zij in taal en gewoonten den Beetjuanen zoo gelijk waren en zich evenwel niet zoo noemden. [1])

Op onzen terugtogt naar het leger gingen wij een huis voorbij, waaraan men juist bezig was met bouwen, en waarvan wij de wijze van zamenvoeging nog duidelijker leerden kennen. Er waren niet anders dan vrouwen aan het opbouwen van dit huis bezig, die dan ook, over het geheel genomen, allen zwaren arbeid alleen verrigten. Zes van haar brengen het gebouw van zulk een groot huis, binnen den tijd van acht dagen, volkomen tot stand. Bijzonder kunstig wisten zij het dak uit riet en biezen in een te vlechten en wel zonder

1) Over hen in een volgend deel.

eenig ander middel, om hetzelve zamen te binden. De dwarsbalken echter waren met lederen riemen en strikken van boombast aan de pilaren vastgemaakt.

Onder het groot aantal personen, hetwelk zich, vanwege den ruilhandel, weder in het leger opdeed, bevond zich ook een man die een paar acht tot tienjarige kinderen ten verkoop aanbood.

Hij had dezelve, in eenen vroegeren oorlog tegen den stam der *Chooja's*, als jonge kinderen in zijne magt gekregen; als een wettige buit waren zij voor altijd zijne slaven, en het gewone gebruik gaf hem zelfs volkomene magt over hun leven. Hij begeerde voor ieder een levend schaap en voegde er bij, dat hij gaarne van dezelve bevrijd wilde worden, omdat hij voor hen niet te eten had, en bevreesd was, dat zij eindelijk van honger zouden moeten sterven. Zeer verrascht door zulk eenen voorslag en door de verklaring, dat al de bedienden der rijken uit zoodanige lijfeigenen (uit krijgsgevangenen en hunne kinderen) bestonden, gaven wij ons ongenoegen daarover duidelijk genoeg te kennen, en wezen zoodanig eenen handel geheel en al van de hand. [1])

Des namiddags werd het gedrang weder buitengemeen groot: evenwel ging de ruilhandel zoo levendig niet; dewijl onze voorraad aan tabak zeer begon te verminderen en wij kleine zeldzaamheden genoeg hadden. Onder het weinige, hetwelk ik nog inkocht, noem ik inzonderheid een paar dobbelsteenen. die een der aanzienlijkste, aan eenen riem vastgemaakt, om den hals droeg. Zoo als ik vernam, gebruikte hij dezelve telkens voor dat hij zich tot de eene of andere gewigtige onderneming voorbereidde, en zij beslisten vooraf, of dezelve al dan niet gelukkig voor hem zou uitvallen. Het waren twee, uit Antilopenklaauwen in den vorm eener gelijkzijdige piramide gesnedene ligchamen, benevens twee kleine vierkante platte schijven van dezelfde stof. Slechts weinige personen, naar het schijnt de priesters alleen, verstaan de kunst, om dezelve te vervaardigen; gewoonlijk worden zij van de voorouders overgeërfd en zijn dan de zekerste middelen, om voorzeggingen te kunnen doen. Om het gebruik hiervan eens te zien, verzocht ik den bezitter, mij vooraf te zeggen, of wij onze reis gelukkig volbrengen zouden. Oogenblikkelijk viel hij op zijne knien neder, maakte met de hand den grond vlak, nam de dobbelsteenen tusschen de bij elkander gehoudene toppen zijner vingers van de beide handen en wierp dezelve, nadat hij, onder het

1) In de *Allgemeine geographische Ephemeriden (Mei 1807)* schreef Lichtenstein iets over slavernij en Beetsjoeanen.

gedurig opligten der handen, eenige onverstaanbare woorden gesproken had, op den grond. Vervolgens bukte hij over dezelve heen, scheen de ligging van elk derzelve en hunne rigting jegens elkander zorgvuldig in overweging te nemen, en antwoordde na omtrent twee minuten, dat wij zonder ongeluk of tegenspoed zouden terugkeeren. Daar ik eene groote begeerte had, om deze wonderbare dobbelsteenen te bezitten, schrikte mij de hooge prijs, die voor dezelve geeischt werd, niet af. Ik ruilde voor koralen en messen twee jonge ossen in en gaf er dezelve voor, mij menig eene reeds gedane zeer billijke ruiling herinnerende.

Ook de koning gaf ons weder een bezoek ten einde eene proef der bekwaamheid van onze schutters te zien, die, in zijne tegenwoordigheid, met onze beste geweren, een op eenen vrij grooten afstand geplaatst doel gelukkig troffen. Hij gaf zijne bewondering daarover allezins te kennen; doch verzocht, om zulks niet dikwijls te herhalen, dewijl de slag van het geweer hem onaangenaam was. Bij de meeste aanschouwers was een kort uitgebragt en dikwijls herhaald *O, o,* het blijk hunner verwondering. Doch ik hoorde niemand hunner fluiten; gelijk de *Koossa's* bij verwondering gewoon zijn te doen.

Om ons weder eenig vermaak te verschaffen, deed de koning eenige mannen en vrouwen te voorschijn treden, om voor ons te dansen. Dit geschiedde op dezelfde wijze als bij de *Koossa's*, en onder een zeer onaangenaam huilend gezang. De beide dansers, die zich aan de vleugels der mannenrei bevonden, hadden een inderdaad zeer prachtig hoofdsiersel, namelijk eenen krans van regtopstaande stekelzwijnpennen, die zich, daar de langste en buigzaamste uit den nek van het dier daartoe genomen worden, bij de veelvuldige buigingen van het hoofd, golvend heen en weder bewogen. Het vallen van den avond maakte aan deze oefeningen een einde, en, in korten tijd, hadden al onze gasten ons verlaten.

Het was inderdaad te bewonderen, dat, ondanks de menigvuldige gelegenheid tot stelen, en de onmogelijkheid, om al onze goederen zorgvuldig genoeg te bergen en te bewaken, er nogtans, eenige stukken vleesch en andere kleinigheden aan levensmiddelen uitgezonderd, volstrekt niets gemist werd. Een klein bedrog, hetwelk ik zelf op dezen dag ondervond, was het eenige, waardoor zij zich, over het geheel genomen, schuldig jegens ons gemaakt hadden. Ik ruilde namelijk van eene vrouw eenen elpenbeenen ring tegen een stukje tabak in, terwijl andere rondom mij stonden, die reeds lang daarom gebedeld hadden en die nu, zoodra zij nog twee stukjes in mijne hand ge-

waar werden, dezelve tot een geschenk begeerden. Ik zocht haar onder het oog te brengen, dat het onregtvaardig zou zijn, iets weg te schenken, waarvoor ik nog pas te voren van eene vrouw betaling aangenomen had, doch dat ik bereid was, om voor denzelfden prijs, als ik zoo even ontvangen had, mijn overschot van tabak te geven. Oogenblikkelijk werd mij een ring van ter zijde toegereikt, dien ik naauwelijks in den zak gestoken en betaald had, of er werd mij ook een derde over den schouder aangeboden, waarvoor ik mijn laatste stuk tabak gaf. Ik meende mij nu met mijne drie ringen uit het gedrang te begeven, doch vond er slechts eenen, dien ik driemaal betaald had, en die mij, door de laatste verkoopers, telkens weder uit den zak was gehaald.

Kok, die den koning een einde wegs vergezeld had, kwam terug en berigtte ons, dat Mulihawang hem onder weg zeer ernstige voorstellen, tot een verbond tegen Makrakki gedaan en hem in last gegeven had, ons te vragen, onder welke voorwaarden wij ons gewillig zouden toonen, om hem met onze paarden en geweren tegen zijne vijanden bij te staan. Deze voorslag veroorzaakte eene ernstige raadpleging over ons langer verblijf aan deze plaats en over het plan, aangaande onze verdere reis, in het algemeen. Ik stemde nog altijd met veel warmte voor de verdere voortzetting der reis naar het noorden en sloeg voor, de oorlogvoerende stammen geheel westelijk te laten liggen en ons naar de *Chojaa* en *Thammacha* te begeven, van welke wij vervolgens den terugweg door het nog geheel en al ongebaande land der Koranen nemen en ons, zoo mogelijk, aan een ander oord, over de *Oranjerivier* begeven moesten, om, over de sneeuwbergen en *Graaf-Reinet*, naar de *Kaapstad* terug te komen. Tot dit plan weigerde echter mijn anders zoo dappere ambtsbroeder Van de Graaff zijne toestemming te geven, zich met redenen daartegen verzettende, welke ik, tot mijn leedwezen, om derzelver gewigt moest laten gelden. Ons vee was in den hoogsten graad vermagerd en krachteloos, bijzonder de paarden, op welke wij ons het meest verlaten moesten, er was weinig hoop, dat wij verder naar het noorden betere weiden vinden zouden, ja de voorloopig daaromtrent ingewonnene berigten zeiden juist het tegendeel. Voorts geraakten zoo wel onze voorraad van kruid als de medegenomene levensmiddelen ten einde, om niet eens van de sterke dranken, wijn, brandewijn en azijn te spreken, waarvan wij ten hoogste slechts nog voor vier weken voorraad hadden. Zelfs onze wagens waren in eenen zeer bouwvalligen toestand, terwijl ons volk reeds sinds eenen langen tijd verdrietig en

reikhalzend naar den eindelijken terugtogt verlangde. Bovendien was het hoofddoel onzer zending bereikt en wij handelden welligt meer overeenkomstig met de oogmerken van den gouverneur, indien wij hem de door ons gemaakte ervaringen ten spoedigste overbragten, in plaats van dezelve met ons aller leven weder in de waagschaal te stellen. Indien onze voorraad aan kruid en andere noodzakelijke behoeften slechts aanmerkelijker was geweest en slechts nog eenige paarden meer kracht gehad hadden, dan zou ik, met eenige weinige onzer Hottentotten, of ook zonder dezelve met behulp der Beetjuanen, alleen nog beproefd hebben, verder voort te dringen, en de landdrost zou met de overigen zijn teruggekeerd; nu echter moest ik aan zijne verstandige vermaningen gehoor geven, terwijl, indien ik zulks niet gedaan en dezelve in den wind geslagen had, zulks mij naderhand, bij de politieke gebeurtenissen aan de *Kaap*, bitter zou berouwd hebben.

Men besloot derhalve, om te rug te keeren, en wel zoo spoedig mogelijk, eer welligt de goede verstandhouding, in welke wij tot dus verre met de Beetjuanen stonden, door een of ander ligt mogelijk misverstand gestoord wierd. Den volgenden morgen werden er derhalve alle toebereidselen gemaakt, om de terugreis te aanvaarden, en inzonderheid waren wij er op bedacht, om het herstellen onzer wagens, zoo veel mogelijk, te bespoedigen, hetwelk in de eerste dagen slechts zeer langzaam was gegaan. De Beetjuanen, onder welke men zeer bekwame smids vindt, kwamen ons hierbij zeer ijverig te hulp. Wij bedongen, voor een bepaald loon, twee zoodanige handwerkslieden, die ook dadelijk met hunne ruwe werktuigen tot ons kwamen en den moeijelijken arbeid van het korten der ijzeren banden der wielen, die, bij het lang indroogen van het hout, al te wijd geworden en losgegaan waren, veel spoediger verrigtten, dan zulks aan ons volk mogelijk zou geweest zijn. Zij brandden daartoe, namelijk, eerst houtskolen op onze gewone wijze, gebruikten eenen blaasbalk, uit twee geitenvellen bestaande, geheel en al naar de reeds door ons beschrevene inrigting der *Koossa's*, [1]) en eindelijk bedienden zij zich van zware ijzeren hamers, die tevens aan de scherpe rugzijde tot eene bijl dienden. In plaats van tangen, bedienden zij zich zekerlijk enkel van groene takken, tusschen welke zij het gloeijende ijzer klemden, en tot aanbeeld diende elke groote steen, dien zij het digtste bij zich vonden, ja, tot onze groote verwondering, was het gansche werk, nog voor het vallen van den avond, ten volle verrigt.

1) Hierover in een volgend deel.

De dag verliep onder allerhande bezigheden, menigvuldige bezoeken en het inwinnen en aanteekenen van onderscheidene berigten aangaande den toestand dezes volks. Omstreeks den avond begaf ik mij met Kok naar den koning om hem te betuigen, dat wij aan zijnen wensch niet voldoen konden, dewijl gebrek aan vele behoeften en het bevel onzer regering ons tot eene zeer spoedige terugreis noodzaakten. Hij scheen over dit laatste nog meer verwonderd, dan over de weigering van den verzochten bijstand zelven, en gaf niet onduidelijk te kennen, dat hij andere beweegredenen vermoedde, dan die, welke wij inbragten. Hij verklaarde voorts, dat het hem aangenaam zou zijn, indien wij nog bleven, en nader bij hem kwamen, al wilden wij ook geen deel aan den oorlog nemen, en dat het naauwelijks de moeite waardig was, zulk eene verre reis te ondernemen, indien wij niet eenige weken bij hem bleven en nu reeds aan den terugtogt willen denken, alvorens hij ons nog regt als zijne vrienden had leeren kennen. Ofschoon ik van ganscher harte met hem van hetzelfde gevoelen was, moest ik evenwel om mijnen reisgenooten, die zoo veel spoed maakten, genoegen te geven, hem de noodzakelijkheid der terugreis op allerlei wijze begrijpelijk zoeken te maken, en hem tot ons welligt plotseling verdwijnen trachten voor te bereiden. Dit scheen mij ten minste raadzamer, dan ons voornemen geheel en al geheim te houden, waardoor hij ons naderhand welligt gewantrouwd zou hebben, en hetwelk voor alle, die na ons in zijn land kwamen, zeer schadelijk zou geweest zijn. Nogtans waren mijne reisgezellen er zeer ontevreden over, en meenden, dat hij ons nu met geweld zou willen terughouden; waarom zij het van belang oordeelden, dadelijk met het aanbreken van den dag, de reis aan te nemen. Ik bragt het ondertusschen nog zoo ver, dat ten minste Kok den volgenden morgen, nog zeer vroegtijdig, naar hem toeging en hem van onzen aftogt kennis gaf. Wij braken ook werkelijk op, alvorens hij nog weder teruggekomen was en werden ditmaal, tot onze beschaming, door de wilden in beleefdheid overtroffen, want, met Kok tegelijk, haalden ons de prinsen Methībe en Molīmo in, om ons vaarwel te zeggen en hunnen vader te verontschuldigen, dat hij zelf niet kwam. Hij was tot aan onze legerplaats medegegaan, om ons nog eenmaal te zien, doch vervolgens, met vele zijner onderdanen, die allen, door ons plotseling verdwijnen, zoo verrascht als bedroefd waren, weder teruggekeerd. Zij zetteden zich bij ons op de wagens, om een klein einde wegs in zulk een huis, zoo als zij het noemden, mede te rijden, en namen toen een hartelijk afscheid van ons en ook

van Kok, wien zij tevens verzochten, om spoedig weder tot hen terug te keeren.

Wij bereikten, omstreeks den middag, de plaats weder, alwaar wij, op onze heenreis, de eerste kennis met de Beetjuanen gemaakt hadden, en vernamen thans, dat dezelve naar eene beek, welke door dezelve heenstroomde, *Segonjana* genaamd werd. Niet ver van daar vloeit de *Kuruhman*, midden op het open veld, uit eene groote bron voort, die wij thans met den meesten spoed gingen bezoeken. Wij vonden, nadat wij de rivier een klein einde wegs opwaarts waren gegaan, eene zeer groote klip, van omtrent twintig tot vijf en twintig voet hoogte, welker bovenste vlakte boven de groote vlakte, over welke de rivier loopt, slechts weinig uitstak. Van onder deze klip stroomde het water als uit eene sluis voort, en sterk genoeg, om aanstonds een bevaarbaar riviertje te vormen. Twee op zich zelve staande ruwe zuilen, op welke de voorste rand der grot rustte, verdeelden dit hol in drie diepe donkere kamers, in welke wij, langs de afhellende rots, konden nederklimmen. Een paar medegenomene lantarens maakten ons het dieper indringen in dit hol gemakkelijker, van welks gewelf verscheidene drupsteenkegels, sommige wel van anderhalf voet lengte, nederhingen. Hoe verder wij er binnenkwamen, des te helderder klonk ons het bruisen des waters uit den diepen afgrond in de ooren en des te moeijelijker werd het ons, tusschen de drupsteenkegels door, den weg over de glibberige rots te vinden. Hierbij kwam nog, dat de hevige koude ons zeer hinderde, waarom wij ons dan ook nog des te meer spoedden, om weder het daglicht te aanschouwen. Kok verhaalde ons, dat er zich somwijlen voor dit hol eene buitengemeen groote slang deed zien, op welke zijne Hottentotten eens geschoten hadden, zonder ze echter te dooden. Dit was hun geluk; want de Beetjuanen houden deze slang voor heilig, en beweren, dat, met derzelver dood, dit water, waaruit al hunne kudden gedrenkt worden, zal opdroogen. Hadden de Hottentotten deze slang getroffen, dan waren zij welligt met den dood gestraft geworden. Voor het overige is deze bron wijd en zijd onder de Beetjuanen beroemd en voert den naam van *Klaborugani*. Kok was van gedachten, dat dit water uit het ver in het zuidoosten liggende gebergte zijnen oorsprong nam en verscheidene mijlen ver in het onderaardsche kanaal, tusschen de horizontale ligging van het gesteente, heenstroomde. Hij verzekerde zelfs, dat deze rivier zich, drie dagreizen benedenwaarts, nog eenmaal op eene dergelijke wijze weder onder in den grond verloor, en eerst zes uren verder, eveneens als

hier, weder te voorschijn kwam. Terwijl wij ons bij deze bron ophielden, hadden eenige Beetjuanen uit *Segonjana*, die onze paarden hielpen drenken, eenen onzer geheel blanke slaven bijna met geweld gedwongen, om zich door hen te laten wasschen, dewijl zij niet gelooven konden, dat de kleur zijner huid natuurlijk was. Zij meenden nog altijd, dat wij allen eigenlijk even bruin waren als zij zelve en ons ligchaam met eene soort van witte verw hadden besmeerd.

Wij namen ook spoedig van deze laatste Beetjuaansche vrienden afscheid, velden, op onzen weg over de vlakte, nog eenen grooten Giraffenboom, ten einde den gouverneur een blok van dit voortreffelijk hout ten geschenke mede te brengen, en bereikten, met het vallen van den nacht, weder het gebergte, hetwelk de grensscheiding van het land der Beetjuanen uitmaakt. Alvorens ik intusschen het verhaal onzer verdere terugreis vervolg, moet ik nog het gewigtigste van hetgeen, dat ik, gedurende ons kort verblijf, aangaande de zeden en staatsinrigting der Beetjuanen onderzocht heb, voor zoo verre het niet reeds boven vermeld is, kortelijk mededeelen.

Wat ik, aangaande het algemeen karakter der gansche groote Kaffernatie heb gezegd, is ook volkomen op de Beetjuanen toepasselijk, en wat ik, met betrekking tot de ligchaamsvorming, kleur, haar enz. der Koossa's heb berigt, kan ook omtrent haar gelden. Hetgeen, dat de Kaffers van dit laatstgenoemde volk het meest, en wel tot hun voordeel, onderscheidt, is de vastere bouw hunner dorpen en huizen, de grootere kunst in de bereiding hunner wapenen, kleederen en huisraad, doorstralende het hoogere aanzien hunner vorsten bij hen, en hunne duurzamer staatsinrigting. De Koossa is ruwer, oorlogzuchtiger, driftiger in zijne begeerten en handelingen; de Beetjuaan houdt meer van volksvlijt, is bestendiger, meer tot een stil en bedaard leven en tot den akkerbouw genegen, ja zelfs, ten opzigte van dit laatste, veel meer ervaren. Reeds in hunne uitwendige gestalte is dit onderscheid blijkbaar. Men vindt onder de Beetjuanen weinige mannen van eene zoo buitengewone grootte en ligchaamssterkte, weinig een zoo stoutmoedig uitzigt, als onder de Koossa's zoo menigvuldig aangetroffen wordt. Daarentegen heeft het gelaat der meeste Beetjuanen iets innemend zachts en vriendelijks, en het vrouwelijke geslacht onder hen is van eene uitmunterder schoonheid, dan bij de Koossa's. De gansche natie schijnt zachtaardiger en meer verwijfd, of de laatstgenoemde zijn menigvuldiger door vijanden van buiten aangevallen en oneeniger van binnen, in het bergachtige kustland, hetwelk zij bewonen, hardvochtiger en ruwer geworden en in

de beschaving verscheidene schreden achteruit gegaan. Dat zij van eenen en denzelfden oorsprong zijn, bewijst ook hun beider spraak, in welke de meeste wortelwoorden veel overeenkomst met elkander hebben, en er is niet aan te twijfelen, dat een *Koossa* en een *Beetjuaan*, hoewel met eenige moeite, elkander verstaan zouden. Men heeft hiervan echter de proef nog niet genomen; want beide weten niet van elkander en de waarschijnlijk zeer eenzame en woeste streken aan de noordzijde der oostelijke *Oranjevier* hebben tot dus verre hunne onderlinge zamenkomst nog steeds verhinderd.

Met den naam van *Beetjuana, Sithjuana* of *Muthjuana* wordt de gansche natie bestempeld als een en hetzelfde volk, hetwelk zich van den *Kuruhman*, als zijnde het zuidelijkste punt, dertig tot veertig dagreizen naar het noorden uitstrekt, en waarvan verscheidene stammen, onder dezelfde breedte, tot aan de oostkust toe wonen. Hetzelve weet echter, dat de Hottentottenstammen, de *groote Namaaqua's* en *Dammara's* deszelfs naburen zijn, en kent den ganschen omtrek tot aan de *Oranjerivier*, als de verblijfplaats der *Korana* Hottentotten.

De voornaamste stammen, van welke ik iets vernam, zijn:

1) De *Maatjapings*, eene kleine natie van omtrent 5000 menschen sterk, welke wij hier bezocht hebben en voor welke de volgende beschrijving bij uitsluiting geldt.

2) Tien dagreizen oostelijk van deze de *Thammacha's*, een zeer talrijke in verscheidene dorpschappen verdeelde en door eene menigte verbondene opperhoofden geregeerd wordende stam.

3) De *Choja's*, ten noord-oosten der bovenstaande stammen en, even gelijk deze, aan den *Maatjaping*-stam slechts zeer onvolledig, echter als ten uiterste talrijk, bekend.

4) Nog verder op, regtstreeks ten noorden der *Choja's*, wonen de *Muchuruhzi's*, en staan onder het bestuur van den dappersten van al de Beetjuaansche koningen, S e b o c h o r i genaamd.

5) De *Wanketsi's*, drie groote dagreizen ten zuidwesten van deze, onder het opperhoofd M u r a n m u l e t a. Deze is een der zwakste Beetjuanen-stammen.

6) Nog eenige dagreizen nader aan de Maatjapings, en andermaal ten zuidwesten van de laatstgenoemde, woont de eene helft der *Muruhlongs*, beheerscht door twee opperhoofden, M a s j o u w en L e s s o m o. Van dezen stam waren, sinds eenen geruimen tijd, afgescheiden

7) De *Muruhlongs*, onder koning M a k r a k k i, en hadden zich bij de Maatjapings gevoegd, met welke zij reeds langen tijd gemeenschappelijk aan de *Takuna*-bron woonden; doch, slechts eenige wei-

nige jaren geleden, had deze gemeenschap opgehouden en hadden zij zich noordwaarts begeven, alwaar zij zich thans aan de rivier *Setaabi*, omtrent 10,000 menschen sterk, gevestigd houden.

8) Ten westen van hen leven de *Matsároqua's*, een vredelievende stam, welks bevelhebber H e i s s i is, aan den oever van den, aldaar door vele andere rivieren versterkten, *Kuruhman*.

9) De talrijkste echter onder alle zijn de *Macquini's*, ver in het noord-oosten, zelfs aan gene zijde der *Muchuruhzi* woonachtig. Deze zijn het, van welke de overige Kafferstammen hunne metalen bekomen, die, naar men zegt, uit een groot gebergte gegraven worden, welks eene zijde het ijzer en de andere het koper levert. In de bekendschap met dit volk en deszelfs naam stemmen de Beetjuanen met de Koossa's overeen, terwijl hetzelve door beiden als het verst afgelegene en belangrijkste beschouwd wordt. Van dezen stam bekomen zij hunne Hassagaaijen, messen, naalden, oor- en armringen, door middel van ruiling tegen rundvee, meestal uit de vierde of vijfde hand.

Al deze stammen spreken eene en dezelfde taal, terwijl ook hunne levenswijze, zeden en gebruiken, in de hoofdzaak, niet van elkander verschillen. De naburige stammen zijn meestal in vijandschap tegen elkander, de meer verwijderde meer of minder met elkander bekend, en dikwijls tegen de in het midden liggende met elkaar verbonden. De zonen der koningen dienen als gezanten; waarom dan ook inzonderheid der erfgenamen van den troon en de opperhoofden de volledigste kennis aangaande het land bezitten.

Tot op den tijd, toen J a n B l o m te voorschijn trad, hield men het gerucht van blanke menschen, die zich uit het oosten herwaarts, en wel van de *Macquini's* af, verbreidden, voor een fabelachtig vertelsel, [1]) en M a k r a k k i, die voorgaf, dezelve persoonlijk gezien te hebben, maar dikwijls over zijne ligtgeloovigheid was bespot geworden, klapte destijds niet weinig van vreugde in de handen. De rundveeteelt is hun voornaamste bestaan. Zij houden hun vee even zeer in eere, als de *Koossa's*; doch zij zijn er rijker in, en zelfs bezitten sommigen hunner acht tot tien onderscheidene talrijke kudden, waarvan elke eene onderscheidene kleur en teekening heeft. Het is ook hier, bij uitsluiting, de bezigheid der mannen, het vee naar behooren op te passen; melk, wei en kaas zijn hun meest geliefde voedsel, en ook bij dit volk heerschen zekere denkbeelden, aangaande ligchamelijke

1) Blijkbaar een gerucht over Portugezen.

en zedelijke zuiverheid, die zich tot op het gebruik dezer levensmiddelen, ja zelfs tot op het vee, in sommige gevallen, uitstrekken.

Buitendien verschaft de jagt hun menigerlei onderhoud, en er is geene soort van wildbraad, hetwelk zij geheel en al versmaden; want allerhande roofdieren worden gedood en des noods genuttigd. Zij verschoonen zelfs de Hyena's niet, gelijk zulks de Koossa's doen, dewijl deze dieren aldaar de lijken verslinden: hier echter worden de stervenden niet openlijk ten prooi gesteld en de dooden gerustelijk in de vee-horden begraven, zonder dat men daardoor de gansche woonplaats verontreinigt en dezelve verlaten moet worden. De naaste bloedverwanten alleen hebben eenige rouwgebruiken in acht te nemen, welke met die der Koossa's veel overeenkomst hebben, en verschijnen, na eenen bepaalden tijd, weder in de burgerlijke maatschappij. Ook heb ik niet gehoord van plegtigheden, welke eene jagt voorafgingen, of waarmede de overwinnaars van een groot roofdier ontvangen werden. Naast het rundvee houden zij de geiten het meest in eere, en gebruiken zoo wel de melk als het vleesch der jongen; maar inzonderheid houden zij dit dier in waarde, wegens zijn vel, waarvan zij fijn leder tot onderkleederen en schorten bereiden. Het ras, dat men hier aantreft, is niet groot, klein gehoornd, met glad opliggend, blinkend haar en altijd van eene bonte kleur, met zwarte, bruine of blaauwachtige vlekken op eenen witten grond. Men vindt hier ook geene schapen, hoewel zij op dit dier, hetwelk zij echter pas hebben leeren kennen, van wege deszelfs smakelijk vleesch, zeer gesteld zijn.

Zij leggen zich meer op den akkerbouw toe dan de Kaffers. Hunne velden zijn behoorlijk van omheiningen voorzien, en leveren, behalve de Kaffersche gierst [1]), twee soorten van boonen, kalebassen en watermeloenen, alle, naar het schijnt, van eene nieuwe, nog niet beschrevene soort. De akkerbouw is het werk der vrouwen; de werktuigen, die zij daartoe bezigen, zijn ijzeren hakken en spaden van hard hout; de oogst wordt zorgvuldig ingezameld en tot voedsel in de koude maanden bewaard. Men legt ook dikwijls eenen geheelen voorraad op van gedroogde vruchten, welke men van in het wild groeijende struiken inzamelt. Van visch en dieren te eten, die op het land en in het water leven, hebben zij in het algemeen eenen grooten afkeer, dewijl zij die voor onrein houden. Zij durven ze zelfs niet aanraken, waarvan ik bij mijn bezoek aan de bron *Klaborugani*, alwaar

---

1) Kafferkoorn is blijkbaar bedoeld.

het water van visschen wemelde, een treffend voorbeeld heb gezien.

Zij drinken niet gaarne water, en lesschen hunnen dorst liever met het sap van watermeloenen en andere vruchten, of met melk en wei, dat in zakken van geitenvellen bewaard en uit de afgelegene weide aangebragt wordt. De kunst, die de Koossa's verstaan, om namelijk uit koorn, door middel van gisting, zure en geestrijke dranken te bereiden, is hun geheel en al vreemd. Evenwel zijn zij groote liefhebbers van wijn en brandewijn. Eigenlijk zout kennen zij niet, en bedienen zich, in plaats daarvan, van natron of van de assche van zeker zoutachtig sapgewas; waarom zij dan ook liefst hun vleesch eten, als het in de assche gebraden is.

Hunne kleeding bestaat enkel uit kunstig bereide huiden van dieren. De armen dragen geheele Antilopenvellen, en de rijken het fraaijere peltwerk van Jakals, springhazen, wilde katten, enz., hetwelk behoorlijk tot mantels is genaaid, en waarvan de prijs naar de grootte van zulk eenen mantel bepaald wordt. De ruige zijde van den mantel wordt steeds binnenwaarts gedragen; evenwel hangt de kraag, die altijd uit de aan elkander genaaide vellen van de koppen der dieren bestaat, over de schouders neder, terwijl de vellen der pooten den getakten zoom beneden uitmaken. Zulk een mantel is zonder mouwen, maar wordt los, met twee riemen, over de borst heen, toegesnoerd, zoo dat dezelve, in het gaan, altijd kan geslingerd worden naar die zijde van het ligchaam, welke het meest de bescherming van zon en wind behoeft. Als men stilstaat, worden de slippen van den mantel dikwijls over de schouders heen terug geslagen, opdat dezelve de beweging der armen niet zou hinderen, niettegenstaande dit volk, gedurende hun spreken, weinige gesten maakt. De aanstootelijke naaktheid der Koossa's treft men bij de Beetjuanen niet aan; zij zijn ook onder elkander zeer schaamachtig, en het midden van het ligchaam is met eenen breeden glad toesluitenden gordel bedekt, van welken eene nederhangende slip tusschen de beenen doorgetrokken en van achteren aan den gordelband vastgemaakt wordt. De vrouwen dragen lange schortekleeden, zoo wel van voren als van achteren, en altijd verscheiden over elkander, van welke de buitenste de grootste zijn. Van binnen hangen verscheidene lederen riemen naar beneden, die, in het gaan, gedurig om de benedendij slaan en de vliegen afweren. Zoo wel de vrouwen als mannen dezer natie dragen halsbanden van metalen plaatjes, gevlochtene biezen, of aan elkander geregen beentjes van dieren, als amuletten of bescherm-middelen tegen tooverij; ja het is zelfs het gebruik, het net

van eenen pas geslagten os om den hals te binden en zoo lang te dragen, tot dat het van zelf afvalt. De in houten scheden stekende tweesnijdende messen en priemen, alsmede schildpadden-schalen en kleine zakjes, ter bewaring van allerhande kleinigheden, dragen zij insgelijks om den hals. Met betrekking tot de elpenbeenen ringen, van welke, even gelijk bij de Koossa's, slechts personen van de koninklijke familie, een zeker aantal dragen mogen, naar dien al de olifantstanden aan den koning worden afgeleverd, valt nog aan te merken, dat zij dezelve, strijdig met de gewoonte der Koossa's, bijna altijd slechts aan den benedenarm dragen. Het kost veel moeite, zoodanige ringen te vervaardigen; want, hoewel zij volkomen evenwijdige cirkelronde sneden uit de benedenste holle helft van de olifantstand zijn, zouden zij evenwel, daar zij het gebruik der zaag niet kennen, met het doorsnijden niet wel te regt komen, indien zij niet een middel hadden om het elpenbeen week te maken. Dit middel bestaat namelijk daarin, dat zij het eenige dagen in zure melk leggen, waarop deszelfs oppervlakte week wordt, en met een mes, hoewel zeer moeijelijk en langzaam, bewerkt kan worden.

Het is nog meer te bewonderen, dat zij koperdraad tot die elastieke ringen weten te vervaardigen. Maar dit draad is plat, en wordt door lange hamers, zeker niet zonder groote moeite, tot eene verbazende dunte gebragt. Ik meende in het eerst, dat zij dit gewrocht welligt, bij wijze van ruiling, van de Europeaansche volken, die aan de kusten wonen, geleerd hadden; doch zij toonden mij half gereede stukken, waaraan men nog met werken bezig was, en waaruit mij duidelijk bleek, dat zij aan dergelijk draad geene grootere lengte dan die van eenen voet konden geven; waarom ook de ringen zelve daarmede niet geheel besponnen, maar, hier en daar, op eenen geringen afstand, met dikker koperdraad omwonden zijn. De armen of behoeftigen onder de Beetjuanen dragen massive koperen ringen [1]), en, wie deze niet betalen kan, vergenoegt zich met lederen, welke uit het volle vel van een neushoorndier of rivierpaard gesneden zijn. Alleenlijk de oudste lieden onder hen bedekken hun hoofd met mutsen, die insgelijks uit vellen zijn vervaardigd en met de ruige zijde naar binnen gedragen worden. De jongere lieden, zoo mannen als vrouwen, dragen het hoofd bloot, het haar volgens de boven beschrevene wijze ingesmeerd en in dunne vlechten verdeeld, zoo dat men ook daarin een onderscheid tusschen hen en de Koossa's aantreft, bij

1) Bij onderzoek bleek het te bestaan uit 93 delen koper en 7 delen tin, volgens Lichtenstein's opgave.

welke de vrouwen nimmer met ongedekte hoofde verschijnen mogen.

Wat hunne krankheden en bijgeloovige geneeswijzen, de gewone langdurigheid huns levens, de natuurlijke opvoeding hunner kinderen, hunne echtverbintenissen en de bij het huwen gewone gebruiken betreft, hieromtrent geldt, met eenige weinige uitzonderingen, hetzelfde, wat, aangaande deze onderwerpen, van de Koossa's gezegd is.

De magt des opperhoofds of van den koning is bij de Beetjuanen nog veel uitgebreider dan bij de Koossa's; hetwelk zich mede uit de vastere woonplaatsen laat verklaren, die het gewone middel van afval, hetwelk aldaar tegen de al te strenge heerschappij van eenen vorst met zulk een goed gevolg in uitoefening wordt gebragt, onuitvoerlijk maken. Hij heeft eene vrij onbepaalde magt, dewijl hij bevoegd is, om alle misdrijven naar zijn eigen goeddunken te bestraffen en zich niemand tegen zijn uitgesproken vonnis mag verzetten. Evenwel maakt hij zelden van dit regt gebruik, dewijl er geene stellige wetten zijn, als wier uitvoerder men den koning zou kunnen aanmerken. Bijzondere geschillen over bezittingen of jegens elkander gepleegde gewelddadigheden worden door de beide partijen onderling afgemaakt, zonder dat de koning zich daarmede bemoeit, al eindigt ook het geschil met eenen doodslag. Maar wordt er bij hem geklaagd en om zijnen bijstand verzocht, dan neemt hij menigmaal sterk partij voor den beleedigden; ja de zendelingen hebben voorbeelden gezien, dat hij een zijner onderdanen, wegens gepleegden diefstal, bijna doodsloeg. Hij is namelijk ook in eigen persoon voltrekker van het strafvonnis, zelfs als er de dood mede gemengd is, in welk geval hij den misdadiger (b.v. eenen verrader in den oorlog) op den grond doet leggen en denzelven met eene Hassagaai doorsteekt. Zijn titel is *Murinna* (heer) een woord, hetwelk met den naam van M u r i m o, waarmede zij de Godheid aanduiden, blijkbaar zeer naauw vermaagschapt is. Uitwendige eerbewijzingen worden hem, voor het overige, niet betoond; evenwel heeft het volk eene zekere soort van eerbied voor zijnen persoon en zijne nabijheid. Bij wijze van schatting wordt hem, van ieder geschoten wild en van ieder geslagt stuk rundvee, de tong en het borststuk gegeven. Bovendien worden hem al de olifantstanden en de vellen der gedoode luipaarden en leeuwen geschonken; doch zelden worden deze laatste door hem tot kleederen gebruikt. Uit de aanzienlijkste en rijkste zijns volks kiest hij zijne raadslieden, en besluit gewoonlijk, met het inwinnen van hunnen raad, tot oorlog en vrede, hoewel hij ook geheel en alleen de buitenlandsche zaken afdoen mag. Zijne zonen zijn geborene opperhoofden van het leger

en gezanten, terwijl de oudste onder hen zijn opvolger is. Voor zoo lang menschen geheugen strekt, werden de Maatjapings door de voorouders des tegenwoordigen konings geregeerd. Ook bestaat er onder hen eene soort van adel en de voornaamsten onderscheiden zich door den rijkdom en het aanzien hunner voorouders en wegens de verwantschap aan de familie van het opperhoofd.

In hunne oorlogen gedragen zij zich eveneens, als de Koossa's, en in de onderhandelingen, welke het ontstaan der vijandelijkheden vooraf en daarmede gepaard gaan, bespeurt men aangename bewijzen van openhartigheid en versmading van arglist, als gevolgen van een bedaard gevoel van kracht en van eene natuurlijke regtvaardigheid. Hunne wapens zijn weinig van die der Koossa's onderscheiden; alleenlijk zijn de Hassagaaijen met wat meer naauwkeurigheid bewerkt; de snede loopt gewoonlijk in twee achterwaarts staande punten en de inwendige schacht is met takken gerand. De schilden zijn naauwelijks half zoo groot als bij de Koossa's, de Kirri's daarentegen gewoonlijk een weinig langer van steel.

Maar nog een zonderling ander gebruik onderscheidt hunne wijze van oorlogen van die der Koossa's. Er worden namelijk plegtige zegefeesten onder hen gehouden, aan welke ieder krijgsman deel neemt, die eenen vijand heeft doen sneuvelen. Ten bewijze van zulk eene daad verrigt te bebben, moet hij een stuk van het ligchaam zijns vijands, en wel met name een stuk van het buikvel, met den navel er aan, uit den slag medebrengen. De priester doet de helden, des nachts, in eene laag omheinde horde, binnen welke niemand ingelaten wordt, dan nadat hij te voren het genoemde stuk getoond heeft, bijeenkomen, terwijl de overigen met de vrouwen en kinderen van buiten de aanschouwers uitmaken. De oorlogshelden legeren zich rondom een groot vuur, steken het vleesch hunner vijanden in de gloeijende assche, en, zoodra het gaar gebraden is, eten zij het op. Geene ruwe wildheid, maar een oud bijgeloof, hetwelk leert, dat het eten van menschenvleesch moed geeft en allengs onoverwinbaar maakt, heeft dit eene gewoonte doen worden, welke de meeste hunner niet dan met de grootste afkeerigheid moeten opvolgen. Daarmede is echter de plegtigheid nog niet ten einde; maar thans treedt de priester tot iederen persoon afzonderlijk, en geeft hem, met eene scherpe Hassagaai, eene lange snede, door de huid heen, in de bovendij, van de heup tot aan de knie, welke, voor zijnen ganschen overigen levenstijd, een duurzaam gedenkteeken van zijne volbragte heldendaad is. Niettegenstaande deze wonde, wordt het feest evenwel met eenen

dans besloten, die dikwijls eerst met het aanbreken van den dag een einde neemt. Een der oude raadslieden van den koning had elf zoodanige sneden in de dijen, en ik telde verscheidene mannen, die er vijf of zes hadden. Kok verhaalde mij, bij gelegenheid van dit gebruik, eene gebeurtenis, welke mij, in het vervolg, door Koster en Janssen, als ooggetuigen, bevestigd is. Weinige weken voor onze aankomst, was er eene horde van Boschjesmannen uitgeroeid, die men met zulk eene overmagt had aangevallen, dat noodzakelijk een groot gedeelte der strijders, zonder de vereischte bewijzen van dapperheid, terug moest keeren. Eenen onder deze, die voor het overige als moedig genoeg bekend was, smartte het zoodanig, van dit zegefeest uitgesloten geweest te zijn, dat hij, geen meester meer van zich zelven, naar huis liep, een zijner lijfeigenen vermoordde, en, met het bovengenoemde stuk vleesch uit het ligchaam van den ter dood gebragten, zich den toegang tot het feest verschafte. Kok voegde erbij, dat dit tevens het eenige geval was, bij hetwelk hij eenen Beetjuaan had zien weenen; want de woede had hem de tranen uit de oogen geperst, eer hem het verschrikkelijke middel nog in de gedachte gekomen was. De daad bleef, voor het overige, ongestraft, ja verkreeg veel eer den lof van eenen snedigen inval; een bewijs, dat de krijgsgevangenen hun leven voortdurend slechts als een geschenk der overwinnaars te beschouwen hebben en volkomen lijf-eigenen zijn. Zij worden ook met den eigen naam van *Mutjanka*, als makende eenen bijzonderen stand uit, onderscheiden, waartoe niet al de dienstbaren, maar slechts de krijgsgevangenen behooren.

Uit het zoo even verhaalde en uit nog eenige reeds te voren medegedeelde opmerkingen blijkt reeds van zelf, dat zij zeer bijgeloovig zijn, en, even als de Koossa's, veel van toovermiddelen houden. Hiertoe behooren dan ook nog zeldzame inwijdingen van het vee, welke door den priester, bij gelegenheid van eenen aanstaanden oorlog, verrigt worden, en waardoor men deze dieren, om welker bezit alleen dikwijls gevochten wordt, tegen de tooverijen van den vijand, ja zelfs tegen het gevaar, van door denzelven met geweld weggevoerd te zullen worden, meent te beveiligen. Zij bestaan daarin, dat de priester al de runderbeesten, die een voor een voorbij hem gedreven worden, met eenen in zwarte verw gedoopten staart van eenen Jakal, zeker teeken op het achterste dijbeen geeft. Hij verrigt dit knielend, en spreekt daarbij eenige geheimzinnige woorden, terwijl een ander achter hem knielend persoon met een klein penseel het gemaakte teeken op zijnen rug, of op den arm, nabootst. De middelen welke zij tegen

ziekten gebruiken, hunne heilige dobbelsteenen, en het groot aantal middelen tegen betoovering, bestaande uit dierbeenderen, vogelsnavels en insektenschalen, leveren insgelijks een groot bewijs hunner bijgeloovige denkbeelden op. Zoo ziet men inzonderheid veelal de schaal van eenen vrij grooten kever (tot de *Brachycerus apterus* behoorende) met kleine riemen om den hals der kinderen vastgesnoerd; men meent, hen door dit middel voor vele ziekten te kunnen beveiligen, en inzonderheid het zoo moeijelijke als gevaarlijke tanden krijgen te verligten.

Hunne begrippen, die zij aangaande de Godheid koesteren, zijn weinig verlichter, dan die der Koossa's. Zij vereeren het onzigtbare wezen, hetwelk zij Murimo noemen, als de oorzaak der natuurverschijnselen en als de oorzaak van al het goede en kwade, hetwelk hun, zonder eigen toedoen, overkomt. Zij zijn het ondertusschen met zich zelven niet eens, of het een volstrekt goed- dan een boosaardig wezen is, en, terwijl zij hetzelve, aan den eenen kant, voor genotene weldaden danken, durven zij ook, aan den anderen kant, ontevreden over geledene rampen, of over onvervulde wenschen, hetzelve de ergste lastertaal toevoeren. Zij kennen, voor het overige, geene soort van uitwendige Godsvereering, en zelfs de zendelingen hebben hun niet kunnen overtuigen, dat zulk eene vereering der Godheid welbehagelijk kon zijn.

Van hunne taal zal ik hier niet spreken, daarvan misschien op een ander maal. Ik keer nu tot het vervolg onzer reis terug.

Reeds des morgens van den tweeden dag kwamen zij weder in het *Koossi*-dal aan, nadat de jagt op Giraffen en Antilopen ons andermaal rechts en links van onzen weg had doen afwijken. Van deze laatstgenoemde werden er verscheiden gedood en wij ontmoetten ook eenen troep van die schoone en tot dusverre onbekende soort, welke de Beetjuanen *P'halla* noemen. Deze soort onderscheidt zich inzonderheid door de evenredig aanmerkelijke grootte harer reeds volwassene hoornen, en door eenen zwarten streep over den rug, die zich van den staart ter weerszijde halvemaansgewijze tot over de dijen toe uitstrekt. Even zulke glinsterend zwarte vlekken ziet men aan de buitenzijden der knie en hielen. Het gelukte ons, ook van deze kudde een schoon mannetje te vellen.

Den tweeden dag, den 5 Julij namelijk, kwamen wij des avonds bij de *Klipfontein* aan, alwaar wij des nachts eene zeer hevige koude

moesten uitstaan, welke voor onze, bovendien reeds zoo zeer verzwakte, ossen en paarden, die in de laatste dagen overal slechts eene zeer schrale weide gevonden hadden, zoo nadeelig was, dat verscheiden derzelve van groote zwakte en verlamming niet verder konden voortkomen, maar achter moesten blijven. Onder deze bevond zich ook mijn beste paard, van hetwelk ik hier, indachtig aan deszelfs veelvuldige mij bewezene trouwe diensten, en het treurige lot, aan hetwelk ik hetzelve moest overlaten, met innige aandoening van mijn hart scheidde. Nogtans kon ik het van mij zelven niet verkrijgen, het te dooden, vooral daar mijne reisgezellen mij wilden overreden, dat het naast deze bron, alwaar nog een weinig groene kruiden groeiden, welligt weder herstellen zoude. Naderhand gevoelde ik daar bitteren spijt over; want ik had niet bedacht, dat de Boschjesmannen hetzelve zeer spoedig ontdekken en eenen veel smartelijker dood aandoen zouden, dan dien het door mijne hand zou ondergaan hebben.

Inderdaad drong ons de treurige toestand van ons vee, hetwelk van koude bijna nog meer dan van gebrek te lijden had, thans zeer, om onze reis zoo veel mogelijk te bespoedigen, en, bovendien, werd het gebrek aan de noodzakelijkste behoeften, aan brood, wijn en andere levensmiddelen, van tijd tot tijd, zoo gevoelig en de vermindering van ons kruid zoo bedenkelijk, dat wij allen reikhalzend verlangden, om in meer bewoonde streken te komen. Wij reisden daarom gewoonlijk bij nacht, en gaven, gedurende den dag, aan ons lastvee tijd, om uit te rusten en te grazen. Zoo bereikten wij dan, reeds den 8 Julij, weder de *Ongeluksfontein*, nadat wij, op deze zelfde nachtreis, het graf van het Hottentotsche J a n t j e voorbij gegaan waren. Ook hier hadden de Boschjesmannen het lijk weder opgedolven; de bijzondere ledematen vonden wij, door hen of de Hijena's uit elkander gescheurd, verstrooid in de rondte liggen, en vergenoegden ons, met dezelve bijeen te zamelen, in het nog opene graf te werpen, en dit ijlings met steenen te bedekken.

Wij lieten voorts den *Leeuwenkuil* aan onze linkerzijde liggen, en kwamen, langs eenen korteren weg, te *Witwater* aan, alwaar wij bij de Bastaard-Hottentotten eenen rustdag hielden en twintig onzer zwakste ossen, benevens twee paarden, voor tien nog frissche ossen verruilden. Te *Rietfontein* kregen wij een bezoek van den hoofdman der Koranen, S i g e b, die ons onze belofte herinnerde, om hem, benevens de zijnen, mede naar de colonie te nemen, en die zich ook van hier af, voor zijne reiskosten en overig onderhoud zelf zorgende, bij onzen trein voegde.

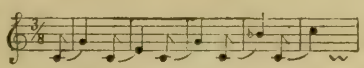
Bij de Bastaard-Hottentotten in de *Laauwwaterskloof* ontvingen wij onze achtergelatene ossen weder terug, wier toestand echter juist niet zeer verbeterd was, en onze bekommering, wegens de terugreis, niet zeer verminderde. Wij ruilden daarom ook hier, hoewel met veel verlies, eenig versch vee in, en vervolgden daarmede, na zulk eene hevige koude te hebben doorgestaan, dat zelfs de kleine beek een vinger dik was toegevroren, onze reis. Den 11den bereikten wij de *Oranjerivier*, aan welker oever wij ons leger opsloegen. Hier werden wij verrascht door den aankomst van twee jonge Beetjuanen, die, gelijk zij zelve verhaalden, gedreven door de zucht, om eens buitenslands te reizen, heimelijk van hunne ouders weggeloopen en het spoor onzer wagens gevolgd waren; terwijl zij ons thans verzochten, om hen in onzen dienst en mede naar de colonie te nemen. Wij zochten hen, in den beginne, van hun voornemen af te brengen en hen tot terugkeeren te overreden, terwijl wij hun trachtten onder het oog te brengen, dat, indien zij in de colonie waren aangekomen, en alsdan begeerden naar hun vaderland terug te keeren, deze terugreis door de eenzame en woeste landstreek, welke nog tusschen ons en de colonie lag, zeer gevaarlijk en moeijelijk zijn zoude. Zij antwoordden daarop, dat een jong mensch verpligt was, om in de wereld het een of ander te beproeven, en verhaalden voorts, dat hun vader een arme herder was, die naauwelijks voor zich zelven te eten had. In hun vaderland, zeiden zij, was hun lot, in dienst van rijke lieden, ook niet zeer gelukkig, en, wat de terugreis betrof, hieromtrent betuigden zij in het minste niet bevreesd te zijn, dewijl zij aan allerhande ongemakken gewoon waren niet alleen, maar ook zulke goede voetgangers, dat zij den weg van den *Kuruhman* tot hiertoe in zeven dagen (dus, niettegenstaande onze haast, in twee dagen minder, dan wij) afgelegd hadden. Zij verzekerden ons voorts, dat niemand, die geen vee met zich voerde, en die, gelijk zij, in het slechtste jaargetijde zelfs, van eenige weinige uit den grond gedolven uijen kon leven, ja zelfs een paar dagen honger lijden konde, voor de Boschjesmannen behoefde te vreezen. Daar wij zulk een vast besluit bij hen ontwaarden, en uit hunne overige verklaringen vernamen, dat zij een groot vertrouwen tot ons hadden opgevat, en voornemens waren, om het onderhoud, hetwelk wij hun gaven, door getrouwen arbeid te verdienen, zoo willigden wij hun verzoek in, en hadden ook waarlijk naderhand van onze toegevendheid in dit opzigt geen berouw. Zij bewezen ons, op onze verdere reis, alle diensten, die men, bij hunne onkunde aan onze levenswijze, slechts ver-

langen kon; geene moeite was hun te groot, om menigerlei kleine handgrepen, bij het inspannen der ossen en bij het opslaan van het leger, aan te leeren, ja zelfs leiden zij er zich zigtbaar op toe, om van het Hollandsch zoo veel te begrijpen, dat zij zich jegens onze Hottentotten verstaanbaar konden uitdrukken, hetwelk hun inderdaad, tot onze groote verwondering, zeer spoedig gelukte. Beiden voerden weder namen van dieren; de een heette Makabi (draag-os) en de ander Tholla (Kudu-Antilope). Toen wij naderhand te *Tulbagh* terugkwamen, bleven zij in het huis van den land-drost, die hun voedsel, kleeding en geld gaf, terwijl zij zich steeds zeer ordelijk en vlijtig gedroegen. Nadat zij echter aldaar vier maanden hadden doorgebragt verdwenen zij beide eensklaps, zonder iets anders mede te nemen dan de kleederen, die zij droegen, en zijn waarschijnlijk naar hun vaderland teruggekeerd. Ondanks alle navorschingen heeft men echter op den weg door de colonie geen spoor van hen kunnen ontdekken.

Op de laatste dagreize hadden eenige onzer reisgenooten een geregt uijen bijeen verzameld, welke in een dal, alwaar wij uitspanden, in groote menigte groeiden en aten deze, na dezelve in de asch gebraden te hebben, als eene aangename, in smaak met de kastanjes zeer overeenkomende, spijze. Waarschijnlijk hadden zij echter, van wege te geringe kunde, niet de werkelijk eetbare van de *Iris edulis* en andere, maar vergiftige aangetroffen; want het leed niet lang, of allen werden zeer ziek aan de hevigste kolijk-pijnen, zoodat wij onze beslotene terugreis uitstellen en onze gansche zorg aan hunne oppassing en herstelling besteden moesten. Na het gebruik van doelmatige middelen waren zij evenwel reeds den volgenden dag in zoo verre weder genezen, dat wij hen zonder gevaar vervoeren en verder voortreizen konden.

Den voorgaanden nacht, toen wij juist volle maan hadden, bragten de ons vergezellende Koranen met zingen en dansen door, en wel waren deze dansen van zulk eenen aard, hoedanig ik dezelve bij geenen anderen stam gezien heb. Een der manspersonen stond in het midden, op twee stokken leunende, die hij tegen zijne schouders aan stelde en met de armen omvat had, en langs welke hij zich, terwijl hij tevens met de voeten de maat trapte, nu regts, dan links, eenigzins liet afglijden. Acht tot tien vrouwen huppelden, in eene zittende houding, insgelijks naar de maat, in eenen naauwen kring, rondom hem heen, met zamengevouwene en tegen hem opgehevene handen. Alle huilden uit al hun vermogen, ook de buiten den kring stil zit-

tende mannen, van welke nog eenige het gezang met op kleine, zeer dof en holklinkende, trommels te slaan, deden vergezeld gaan. Deze trommels bestonden uit een eenvoudig, voor het overige ook tot het bewaren van melk bestemd, en uit eenen dikken Aloë-stam vervaardigd vat, waarover een gelooid schapenvel gespannen was. De danser (gewoonlijk de oude S i g e b) draaide zich, gedurende dit gehuil, steeds op zijne naar krukken gelijkende stokken, met een voorwaarts gestoken hoofd, rond, en wendde zich nu tot de eene, dan tot de andere vrouwen, die zich gereed hielden, om hem in hare armen te ontvangen, tot dat zij eindelijk, na dat hij lang gekozen scheen te hebben, in den schoot van eene derzelve nederzeeg en met haar op den grond viel. Spoedig rezen zij dan beide, zonder dat de andere daarom echter ophielden voort te dansen, weder op, en namen hunne plaatsen weder in, of lieten zich door nieuwe dansers aflossen. Hun gezang bestond weder in dezelfde wonderlijke intervallen, waarvan ik reeds, bij gelegenheid der 't Görrah een en ander gezegd heb, en zou, volgens ons notenstelsel nagenoeg op het volgende nederkomen.

Men moet echter bij dit figuur in het oog houden, dat terts, quint, noch kleine septimes zuiver zijn, maar altijd tusschen dezen zuiveren interval en den het naast naar beneden liggenden halven toon zweven, en wel hoe langer hoe meer daarbij komen, hoe grooter de interval wordt, zoo dat men lang twijfelt, of men in B-duur dan in B-mol hoort moduleren, en men over het een noch over het ander beslissen kan. Hoe zeer het ook met de, als oorspronkelijk beschouwde, wetten van welluidendheid strijdt, schijnt het mij evenwel toe, alsof bij de Zuid-Afrikaansche volken de gansche omvang der toonen van een octavo in vier gelijke afstanden of tusschenruimten is afgedeeld, welke hunne kleinste intervallen vormen. Dienvolgens zou de op den grondtoon naastvolgende interval gelijk zijn aan onze terts, min twee comma's, de tweede gelijk onze quint, min 4 comma's (dus bijna een kleine quint), doch de derde slechts 2 comma's hooger, dan de zesde, en gevolgelijk nader aan deze dan aan de kleine zeven. Ik wensch hartelijk, dat mij opvolgende reizigers in deze gewesten nadere onderzoekingen aangaande deze zaak mogen doen. Voor een geoefend navorscher in dit opzigt staat aan de *Kaap* nog een ruim veld open; want de talrijke slaven uit de onderscheidene natien, zoo als de Mosambiquen, Madagaskers, doch inzonderheid

de Maleijers en Bugonezen, hebben allen eigene melodien en andere intervallen, die op onze diatonische toonladder niet voegen.

In dezen zelfden nacht werden wij ook eene maanverduistering gewaar, tot welker verschijning ik, tot mijn leedwezen, in het minste niet voorbereid was; ik moest dus de gunstige gelegenheid, om de lengte van ons verblijf eenigzins te bepalen, uit hoofde dat men verzuimd had den juisten tijd te bestemmen, laten voorbij gaan, zonder in de gelegenheid te zijn, om er gebruik van te maken.

Den 12 Julij lieten wij de wagens den moeijelijken weg, langs den bogt der rivier, alleen afleggen, en gingen den naasten weg langs den oever derzelve te voet. Hier zagen wij het eerst weder *Karroo* Mimoza's, die in het gansche land, ten noorden van de *Oranjerivier*, niet meer voorkomen, en het uitsluitende eigendom der Afrikaansche kustlanden schijnen te zijn; doch derzelver plaats wordt aldaar vervuld door verscheidene zeer aanverwante soorten, namelijk door den dikwerf aangehaalden giraffenboom, den Olifantsdoorn en den rooden ebbenhout-boom. Deze laatste heeft, benevens den Giraffenboom, het zwaarste en fraaiste hout, hoewel dezelve zelden meer dan vier duim dikte in stam bereikt. De moeite, welke ons volk altijd had, om takken van dezen boom te vellen, maakte mij het eerst op de hardheid van dit hout opmerkzaam; ik nam eenige proefjes daarvan mede, die het zwarte ebbenhout zeer ver in specifieke zwaarte, in hardheid en digtheid, overtroffen, en, bij de bewerking, zulk eenen schoonen glans kregen, dat men den bewoners der colonie den uitvoer van dit artikel gerust durft aanbevelen en hun eene ruime winst daarvan beloven kan.

Naast de roode afgebrokene rots wachtten wij de aankomst onzer wagens af, en genoten, van derzelver toppunt, het verre uitzigt over de gansche bogt der rivier en het door dezelve omringde schiereiland. Toen wij, na een weinig uitgerust te hebben, weder waren opgebroken, overviel ons eene groote wolk van sprinkhanen van de reeds beschrevene soort, die, binnen korten tijd, den geheelen bodem rondom ons bedekten. De gansche zwerm trok noordwaarts over de rivier heen, in welke er zoo veel nedervielen, dat de gansche oppervlakte van den stroom, zoo ver wij denzelven, naar beneden toe, vervolgen konden, eensklaps, als het ware, daarmede overdekt scheen te zijn. Binnen een kwartier uurs waren wij door den ganschen zwerm heen, die zich, ter regter zijde achter ons, nog verre scheen uit te strekken. Tusschen bergen, welker toppen met groote Aloë-boomen als omkransd waren, vervolgden wij thans onzen weg naar de ondiepte van

de *Priskab.* Ik trok ijlings eenen bloeijenden tak af, doch moest den wensch, om eenen geheelen stam mede te nemen, laten varen; want de meesten derzelve hadden wortels van eenen voet in middellijn. Wij bevonden het water in de rivier ditmaal nog lager dan onlangs, en begaven ons derhalve dadelijk over hetzelve, doch niet zonder groot gevaar; want de koelte van het water en de felle stroom maakten den Hottentotschen jongeling, die het voorste span leidde en derhalve tot aan de borst in het water gaan moest, zoo bekommerd, dat hij, van den weg afdwalende, in eene diepte verzonk en zich aan de leidsels vasthouden moest. De op den wagen zittende voerman zocht de ossen weder in het spoor te brengen, die nu over de touwen traden, en zoodanig in verwarring geraakten, dat de gansche trein midden in het diepste van den stroom stil moest houden. Wij hadden het alleen aan de tegenwoordigheid van geest van dezen Hottentotschen voerman, die oogenblikkelijk in het water sprong en de in de touwen verwarde ossen spoedig uit het juk losrukte, te danken, dat alles zoo goed afliep; want, indien wij langer vertraagd hadden, zou het arme vee van koude verstijfd en welligt niet meer in staat geweest zijn om de diep in het zand gezonkene wagens er uit te trekken. Naast onze oude legerplaats, aan den zuidelijken oever der rivier, troffen wij zoo menigvuldige sporen van rivierpaarden aan, dat wij besloten, om dadelijk eene jagt op dezelve te maken. Niettegenstaande het reeds nacht begon te worden, gingen wij evenwel de rivier af, en hoorden weldra drie van deze vreesselijke dieren luid snuivende adem halen. Ondertusschen liet ons de duisternis niet toe, om de plaats, alwaar zij den neus boven water staken, naauwkeurig te bemerken, en, nadat wij een schot op dezelve gedaan hadden, verdwenen zij allen, en wij moesten onverrigter zake, en doortinteld van koude, weder naar het leger terugkeeren. Even zoo min gelukte ons den volgenden morgen eene vervolging der springhazen, [1]) van welke wij verscheidene gaten aan den voet van eenen nabij liggenden berg ontdekten. Hoewel al onze Hottentotten de behulpzame hand moesten bieden, om met schuppen en bijlen de digt onder den grond heen loopende gangen door te woelen, en wij overal de nog versche overblijfsels van dezelve ontdekten, moesten wij evenwel eindelijk ons voornemen laten varen, dewijl de gangen elkander al te zeer doorkruisten, en een zoo volkomen net vormden, dat het onmogelijk was, hun de uitvlugt te beletten. Onze Hottentotten verzekerden ook aanstonds,

---

1) *Pedetes* (anders *Dipus*) *Cafer*. L.

dat zulk een dier al te snel in den grond graafde, om door ons met de spade vervolgd en achterhaald te kunnen worden; doch dat het eenige middel, om hen te vangen, was, het water der rivier in hunne holen te leiden, hetwelk hier echter, van wege de hooge ligging van den grond, niet wel kon bewerkstelligd worden. Bij hevige plasregens kon men er, voegden zij er bij, op deze wijze, zooveel, als men slechts wilde, met de handen grijpen, dewijl het nat, hetwelk hen uit hunne holen drijft, hun ook tevens de behendigheid benam, waarmede zij anders, alleen door de snelle kracht hunner achterpooten, in staat waren, om, in groote, drie tot vier ellen verre sprongen, zelfs den snelsten hond te ontkomen.

Den 13 Julij trokken wij de *Grootrivierspoort* door, schoten des namiddags eene menigte Antilopen, onder anderen ook een fraai gestreept *Kudu-wijfje* [1]) en overnachtten aan de *Baviaansbak*, alwaar wij, den volgenden morgen, weder eenige onzer kranke ossen moesten achterlaten. Bij de toenemende zwakheid dezer beesten namelijk begon er ook onder hen eene soort van schurft te heerschen, aan welke krankheid wij er nog verscheiden, in vervolg van tijd, verloren. Evenwel had dit groote onheil ook weer zijne voordeelige zijde, namelijk, dat wij thans van de vervolgingen der Boschjesmannen geheel bevrijd bleven, die op onze verlatene legerplaatsen altijd voedsel genoeg vonden. Op onze gansche terugreis zagen wij geen een hunner, en, ingeval wij eens den nacht, bij wijze van legering, doorbragten, hoorden wij onze honden niet ligt anders, dan op het gebrul van eenen leeuw, of op het geluid der vossen, blaffen. Even zoo min zagen wij (tot onze blijdschap), op de terugreis, de bedelende Kaffers weder, tegen welke wij ons naauwelijks zouden hebben kunnen staande houden, dewijl onze gansche voorraad aan koopwaren onder de Beetjuanen geheel opgeteerd was. Het is echter bijna te vreezen, dat onze arme Koranen hun of den Boschjesmannen in handen zijn gevallen; want wij zagen hen aan de *Oranjerivier* het laatst, en verwachtten daarna, doch helaas! altijd vergeefs, dat zij ons zouden inhalen: — ook zijn zij, zoo lang ik mij in *Afrika* nog heb opgehouden, nimmer in de colonie aangekomen.

In den omtrek der zoutpannen overviel ons een koude regen, die twee dagen lang duurde, en des avonds telkens tot sneeuw overging, zoodat de reis, niet alleen voor menschen, maar ook voor beesten, met elke schrede hoe langer hoe vermoeijender en verdrietiger werd.

---

1) *Antilope strepsiceros*. Het mannetje alleen is gehoornd. L.

Wij hadden nu wel niet meer door gebrek aan water te lijden, hetwelk ons dikwijls, op ons heen reizen door deze landstreek, zoo vele bekommering had doen uitstaan; maar des te gevoeliger werden voor ons het gebrek van huisvesting en de moeijlijkheid, om het vuur, ter onzer verwarming, te kunnen aanhouden. Want onze wagens, volgens landsgebruik, meer tegen de bescherming der zon, dan tegen koude en nattigheid ingerigt, hielden ons slechts voor eenen zeer korten tijd droog, en het leed niet lang, of de regen drong niet alleen, door het dunne linnen, in al onze kleederen, maar zelfs in onze gansche pakkaadje, ja zelfs in onze kussens en dekens, waarop wij anders sliepen. Onze tent, die wij met de grootste moeite hadden opgeslagen, stond op eenen door en door natten grond; de meeste goederen kregen wij nat binnen, of werden het door de opstijgende dampen; scheepsbeschuit en biltong was ons voedsel, terwijl wij de nachten, in onze natte mantels gehuld, in gesprek doorbragten. Wat mij betrof, ik vond mijne grootste bescherming in mijnen bij de Beetjuanen ingeruilden pels, langs welks vette en glimpende buitenzijde alle regen nederdroop. Echter leden het meest die van ons volk, welke in hunne lederen wambuizen, zonder hemd of opperkleed, bijna den ganschen dag in regen en wind moesten doorbrengen, en bij nacht, nog minder dan wij, voor sneeuw en vorst beveiligd waren. Tot dus verre hadden wij, bij het groot gebrek aan brandhout, ons altijd van den ingezamelden mest, die op de heenreis, door onze eigene ossen, aan de uitspanplaatsen, was achter gelaten, groote vuren aangemaakt; thans, daar de nattigheid dit middel onbruikbaar maakte, moest ons volk dikwijls uren lang zamelen, eer men van de lage en dunne struiken eenen arm vol dunne takken bijeen had, die binnen weinig minuten verbrand waren. Indien dit weder zes tot acht dagen lang had aangehouden, zouden wij door hetzelve waarlijk meer uitgestaan hebben, dan door al de tot dus verre geledene ongemakken, en welligt door den blijkbaren slechten invloed, die hetzelve op ons lastvee had, in de verlegenheid gekomen zijn, van onze reis niet te kunnen vervolgen. — Men ziet uit dit voorbeeld op nieuw, hoe vele, volgens de tot dus verre geleverde beschrijvingen geheel onverwachte, onaangenaamheden den reiziger in dit land overkomen.

Den derden nacht begon de hevige wind te bedaren en werd hij zuidelijk; het sneeuwde sterk tot omstreeks middernacht, en de zon ging, bij eene volkomen heldere lucht, in purperkleur over een volkomen winterlandschap op. Onze tent was zoo vast gevroren, dat zij staan bleef, toen wij reeds de touwen losmaakten, om op te breken.

Bovendien moesten wij nog wachten, tot dat de sneeuw door de zon gesmolten was, en konden daarom eerst omstreeks den middag verder reizen, nadat wij hier andermaal zes ten volle verlamde ossen hadden moeten achterlaten. — Wij waren thans weder in de nabijheid der *Karree-bergen*, die zich met hunne met sneeuw bedekte toppen hoe langer hoe fraaijer voor het oog opdeden, naar mate wij digter aan dezelve kwamen. In de reten der hooge lagen van mijnstof glinsterden tallooze ijskegels, die, bij de gelijke hoogte van al deze lagen, aan elken berg het aanzien gaven, als of dezelve met eenen breeden zilveren rand omringd was. Op den middag vertoonde zich, zeer digt in onze nabijheid, een groote Rhinoceros, dien wij wel vervolgden, maar welke, wegens den slibberigen grond en gebrek aan paarden, niet ingehaald kon worden en weldra in het gebergte verdween. Wij legerden ons bij tijds bij Kriegers graf, en genoten, na eene langdurige ontbering, weder warme spijzen en eenen verkwikkenden slaap.

In de groote vlakte, de *Karree-bergen* onder steeds afwisselende gezigten der veelvuldige en diepe dalen gedurig aan onze linkerzijde hebbende, troffen wij weder eene groote menigte klein wild, Elandantilopen, Quagga's, Springbokken en Struisvogels aan, van welke er, zonder moeite, zoo vele geschoten werden, als wij tot voorraad voor den volgenden dag behoefden, en kwamen den 17 Julij, des avonds, weder bij de *Rietfontein* aan.

De volgende dagreize bragt ons tot aan de *Leeuwenfontein*, alwaar wij eenen halven rustdag hielden. Hier werden wij in de nu eenigzins waterrijker beek der bron groote visschen gewaar, die, toen wij beproeven wilden, dezelve te vangen, zich telkens zeer behendig onder de rots verscholen, zoodat wij, slechts met behulp van ons net, ons eindelijk van dezelve meester maakten. Tot mijne verbazing herkende ik dezen visch, uit alle teekenen, voor den *Silurus anguillaris* Linn. (eene met onzen wels of wentelaar zeer naauw verwante soort) die in het sijstema der natuurlijke historie, als een bewoner van den *Nijl* opgegeven wordt. Eenige waren er onder van drie voet lengte en acht pond zwaarte, die ons, na een zoo langdurig genot van onderscheiden vleeschkost, eene hoogst welkome en zeer smakelijke spijs opleverden. Het kwam mij in den beginne onbegrijpelijk voor, hoe deze visschen toch in eenen zoo kleinen poel, die op geenerlei wijze met eenige rivier in betrekking stond, konden gekomen zijn; doch spoedig bragt mij een nest der groote Afrikaansche wilde ganzen, hetwelk wij niet verre van daar op het water zagen drijven, tot de

zeer natuurlijke gedachte, dat juist deze vogels het zaad dezer visschen, die volgens het zeggen van onzen leidsman, ook in de *Oranjerivier* zeer menigvuldig voorkomen, waarschijnlijk verslepen en zoo doende de verbreiding dezer waterdieren bevorderen. Het genoemde nest zelf trok mijne gansche opmerkzaamheid tot zich; het was op een hard uit dikke rietstaven kunstig zamengesteld fondament, van eene regelmatig vierkante gedaante, aangelegd en rustte droog en zacht op bieshalmen en bladeren, terwijl hetzelve van binnen met vederen en plantenwol bekleed was. Het kleine vlot, waarop hetzelve rustte, was aan een op den grond ingeworteld watergewas vastgemaakt, zoodat het niet aan den oever kon drijven. Er waren geene eijeren in; doch het scheen eerst pas vervaardigd, en de broeitijd zeer nabij. Dieren van deze soort, die wij aan de *Oranjerivier* geschoten hadden, vertoonden ook juist thans hunne schoonste vederen.

Toen wij den 20sten, na eene zeer moeijelijke Quagga-jagt, aan de *Brakkerivier* kwamen, vonden wij, tot onze niet geringe verbazing, de beide zendelingen K o s t e r en J a n s s e n aldaar gelegerd, en vernamen van hen, dat reeds bij hunne aankomst aan de *Oranjerivier* eenige hunner Hottentotten door de kinderpokken waren aangetast en zij derhalve de reis niet hadden kunnen vervolgen. Om een langer verwijl voor te komen, had K o s t e r al zijne lieden, ook zijne vrouw, dadelijk met het eerst rijpe pokkengift ingeënt, en geen hunner was er erg ziek van geweest. De meeste hadden reeds op den tienden dag kunnen rondwandelen en hunnen arbeid verrigten, terwijl hij zich thans enkel nog ophield, om, overeenkomstig het voorschrift van den land-drost, den tijd, die tot het opdroogen en zuiveren der zieken vereischt werd, opdat deze krankheid niet door de colonie mogt verbreid worden, gerust af te wachten. Reeds sinds veertien dagen was de laatste van zijn volk weder hersteld, waarom hij hoopte, spoedig verlof te zullen bekomen, om ten volle binnen de colonie terug te keeren. Daar wij bovendien ten oogmerk hadden, ons weder eenige dagen aan de *Zakrivier* op te houden, zoo ontvingen de zendelingen last, om ons in de nabijheid van dit oord te volgen, wanneer men hun, na naauwkeurig gedaan onderzoek van al de omstandigheden, nadere bevelen zou geven, hoedanig zij zich te gedragen hadden. Toen wij, den volgenden dag, bij het zendelings-instituut van K i c h e r e r aankwamen, vonden wij ook de familie van onzen K o k nog daar, onder wiens volk de bovengenoemde ziekte insgelijks nog later geheerscht had. Zij hadden zich derhalve, insgelijks aan ons verbod getrouw, niet naar de Hottentotten begeven, maar

hunne verblijfplaats omtrent een half uur van daar genomen. Ik onderzocht de kranken, die alle, reeds sedert eenige weken, weder hersteld, en van welke eenige zwaar geschonden waren, en stelde voor, hen, na behoorlijk gedane luchting en reiniging van al hunne goederen, binnen veertien dagen naar het *Roggeveld* te laten afreizen. Deze voorslag werd opgevolgd; en de ziekte, die welligt in het warme jaargetijde en in de huizen der colonisten een boosaardig karakter zou aangenomen hebben, werd daardoor voor ditmaal gelukkig van de colonie afgewend. Waren wij niet toevallig, op onze reis, in de nabijheid der besmette personen gekomen, dan ware de uitslag welligt minder naar wensch uitgevallen. Het bestuur der colonie zal echter, in het vervolg, hoe langer hoe meer zorg moeten dragen, willen, bij eene toenemende verkeering met de volken aan gene zijde van de *Oranjerivier*, de Europeaansche afstammelingen geheel en al van deze ziekte verschoond blijven. Welke daartoe dienstige maatregelen door de regering reeds oogenblikkelijk konden genomen worden, daaromtrent deed ik den gouverneur de noodige voorslagen, terwijl ik hem van alles onderrigtte, wat wij gezien en ondervonden hadden.

Gedurende ons verblijf aan de *Zakrivier* hielden wij ons grootendeels bezig met het onderzoeken van eenige kleine Hottentotsche volksplantingen, die, op eenen afstand van drie tot vier mijlen in omtrek van elkander verwijderd liggen. Al deze plaatsen, op ieder van welke slechts een huisgezin woont, hebben een even treurig aanzien; eene kleine schrale bron, eene ellendige biezenhut, vol vuiligheid en ongedierte, eene laag omheinde veehorde en ten hoogste acht tot tien magere ossen, zijn het meest bezienswaardige, waardoor zulk een vlekje, midden in de koudste en onvruchtbaarste landstreek, zich onderscheidt. De Hottentotten, die deze woonplaatsen gekozen hadden, behoorden tot K i c h e r e r's instituut, doch zij hebben zich, als de rijkste, afgescheiden, om niet met al de overige te moeten deelen, en bezoeken slechts des zondags de kerk. Er is derhalve niet aan te twijfelen, of zelfs de wilde Koranen leiden een werkzamer en gelukkiger leven dan deze menschen, en zeer zeker zou de armste onder de Beetjuanen met hen niet willen ruilen.

Zoodra het gerucht van onze terugkomst zich verspreidde, kwamen de veld-cornet O l i v i e r en eenige andere colonisten, die mede tot ons escorte bestemd waren, ons bezoeken, om, door allerhande beuzelachtige voorwendsels, zich wegens hun wegblijven te verontschuldigen. Eenige hunner beleden zeer naïf, dat slechts de vrees

hen had teruggehouden, dewijl zij bijna overtuigd waren geweest, dat niemand van het gansche gezelschap levend zou terugkeeren; maar, hadden zij geweten, dat wij zoo ongehinderd en zoo spoedig zouden terugkeeren, dan zouden zij er nimmer aan gedacht hebben, om zich aan het hun gegeven bevel te onttrekken. Wij schonken hun te liever vergiffenis, vermits wij hunnen bijstand weinig of niet gemist hadden, en dewijl zij er slechts toe zouden hebben bijgedragen, om aan onzen voorraad een des te spoediger einde te maken.

Den 26sten Julij reisden wij weder van de *Zakrivier* af, en namen ons nachtleger aan de *Quagga-fontein*. Hier werden wij wederom zeer sterk door de leeuwen verontrust, die niet alleen ons, maar ook ons vee, gedurende den ganschen nacht, door hun nabijzijnde gebrul, zeer in schrik hielden. Uit de onderscheidene geluiden konden wij het besluit opmaken, dat het eene geheele familie was, mannetje en wijfje met derzelver jongen. Niet ver van de *Karree-bergen*, hadden wij, op klaarlichten dag, zulk een paar met deszelfs jongen uit hunne rust verdreven, die voor ons de vlugt namen en wier stappen wij, drie dagen lang, in het wagenspoor bemerkten, hetwelk zij, op hunne wandeling, als een gemakkelijk voetpad, bijzonderlijk schenen gevolgd te zijn. Welligt waren het dezelfde, die wij hier hoorden en die, in deze van alle wild ontbloote landstreek, door den honger gedrongen werden, om ons zoo stout te naderen.

Op onze volgende dagreize zagen wij slechts een merkwaardig verschijnsel, namelijk eene buitengemeen groote menigte rupsen. Het waren de poppen eener soort van *Bombyx*, van welke vele millioenen, digt op elkander gedrongen, en bij rijen, alle in dezelfde rigting, voorwaarts kropen. Elke rij was van de andere omtrent eenen tot anderhalven voet verwijderd, en, op zich zelve, vijf tot zes zoodanige dieren breed. Het scheen niet, dat zij door gebrek aan voedsel gedreven werden; want niet een enkele bleef stil op eene plant zitten, maar zij kropen alle rusteloos op den grond voort, en ons oog kon zoo ver niet reiken, om de evenwijdige strepen van het noorden naar het zuiden op- en benedenwaarts te kunnen vervolgen. Het ontstaan van de groote menigte dezer dieren, en de oorzaak van derzelver verhuizingen, is zeker nog moeijelijker uit te vorschen, dan bij de treksprinkhanen. De medegenomene veranderden binnen korten tijd, maar geen enkele pop bleef in het leven en kwam tot eene volkomene ontwikkeling. Deze landstreek was ook weder bij uitnemendheid rijk in struisvogels, van welke wij er vele (nogtans steeds elk afzonderlijk) aantroffen, en er nu en dan eenen van schoten. Dat

deze vogels juist thans in hunnen broeitijd waren, bewees het groot aantal van nesten, welke wij op onze jachtstrooperijen ontdekten, en uit welke wij eenen aanzienlijken voorraad van eijeren, als geschenken voor onze vrienden in de *Kaapstad*, medenamen. Juist te dezer plaatse vonden wij nog eenige nesten, waaraan de Boschjesmannen hunne zucht tot verwoesting hadden uitgeoefend. Al de eijeren waren in stukken geslagen en de voetstappen van de genen, die zulks gedaan hadden, stonden nog in den zandigen grond. Hetgeen, dat zij zelve in overvloed niet gebruiken kunnen, moet ten minste voor geen ander dienen. Ook koesteren zij jegens den struisvogel eenen bijzonderen haat, dewijl dezelve listig is en zeer ver van zich af kan zien, waardoor hij zoo dikwijls aan de Antilopen en Quagga's hunne nabijheid, wanneer zij die vervolgen, verraadt. Over het geheel genomen heb ik het reeds medegedeelde aangaande den struisvogel te danken aan de waarnemingen desaangaande, waartoe ik in deze streken gelegenheid had.

Een vischpartijtje in de *Kleine Rietrivier*, bij de *Ganna-kraal*, leverde ons allemaal voor dezen en de volgende dagen, eenen goeden voorraad karpers op; ook viel in deze omstreken de kruidkundige oogst voor de eerste maal weder gunstiger uit, terwijl er op de hoogten eenige kleine leliegewassen begonnen te bloeijen. Bij de *Selderij fontein* kwam er zekere Meintjes bij ons, die, wegens eene gestrenge behandeling zijner Hottentotten, door den land-drost ter verantwoording was geroepen en tevens verklaarde, dat sommigen zijner naburen, eenige weken geleden, op nieuw, bij nacht, door de Boschjesmannen, van hun vee beroofd waren geworden en de roovers gemeenschappelijk hadden vervolgd, terwijl zij er drie hunner, welke uit eenen schuilhoek vergiftige pijlen op hen hadden afgedrukt, doodgeschoten hadden. Twee van deze gedooden waren dezelfde, die wij reeds aan de *Zakrivier* in onze magt gehad, maar weder in vrijheid gesteld hadden.

Op de reis van de *Grootrietrivier* tot aan de *Kuilenburgsrivier* troffen ons weder sterke koude en sneeuwvlagen, terwijl zelfs op het *Roggeveld* de sneeuw niet alleen in de holle wegen verscheidene voeten hoog bijeen was gewaaid, maar ook de velden daarmede bedekt waren. Al de huizen stonden ledig, de bewoners hielden zich nog op hunne winterverblijven in de *Karroo* op. Hoe meer wij den rand van het *Roggeveldsgebergte* naderden, des te gevoeliger werd de koude, en, hadden wij niet op de pachthoeve *Jakalsvallei* een huis en eene veehorde gevonden, wij zouden het aldaar bezwaarlijk onder den

vrijen hemel hebben uitgehouden, maar, ondanks de algemeene uitputting, tot eene zoo veel mogelijk spoedige vlugt naar de *Karroo* genoodzaakt zijn geworden. Dadelijk na onze aankomst werd van hier een bode afgevaardigd, die in de *Karroo* berigt van onze aankomst geven, en voor verwisseling van paarden zorgen moest. Hij kwam nog voor het aanbreken van den dag terug en een versch gebakken brood, benevens eene flesch brandewijn, die hij medebragt, waren heerlijke geschenken voor ons, daar wij, gedurende de laatste weken, slechts gemberwater en thee bij Antilopen- en schapenvleesch genuttigd hadden. Hij bragt ook te gelijker tijd een pakje met brieven en nieuwspapieren uit de *Kaapstad* mede, die reeds eenen geruimen tijd voor ons gereed gelegen hadden. Met welk eene begeerte dezelve opengebroken en gelezen werden, kan men ligtelijk denken. Alle vreugde echter, die ik over menige aangename tijding zou hebben kunnen smaken, werd mij te eenenmale ontroofd door het treurig berigt van den gewelddadigen dood mijns geliefden voormaligen kweekelings, den luitenant Janssens, die mij op al mijne tot dus verre gedane strooptogten vergezeld en wien ik zoo vurig verlangd had, weder te zien. Met hem vervlogen duizend schoone verwachtingen, die niet alleen ik, maar verscheidene anderen omtrent den zoo vurigen als bekwamen jongeling koesterden, en niet dan met de innigste droefheid kon ik thans aan het terugkeeren naar de stad en in den treurigen kring mijner nadere bekenden gedenken.

Bij het afdalen van den *Roggeveldsberg* viel een onzer wagens, op de gevaarlijkste plaats, van eene rots af. De meeste der zich daarop bevindende goederen leden hierbij niet minder dan de wagen zelf; doch hetgeen, waarover ik mij het meest beklaagde, was de verwoesting mijner beenderen van dieren en verzameling van schedels, van welke ik de zeldzaamste stukken verloor, of die ik, bij het nazoeken op den volgenden dag, slechts in brokken wedervond, daar onze Hottentotten niet hadden kunnen denken, dat aan deze enkele beenderen zeer veel gelegen kon zijn.

In de *Karroo* werden wij, op de plaats van Jan van der Westhuizen, door de bijeenverzamelde bewoners van het *Roggeveld* op de vriendelijkste wijze verwelkomd, en, daar de voorraad van brood, wijn, moeskruiden en vruchten ook bij deze lieden zeer begon te verminderen, (want de oogst van het vorige jaar was slecht geweest, en over het geheel genomen, kent men, in dit gedeelte der colonie dergelijke spijzen weinig) zoo liet een ieder van zijne plaats, de een dit de ander dat, halen, om ons daarmede te verkwikken. Merkbaar was

het onderscheid in de gesteldheid der lucht, en, terwijl wij den rand van het gebergte iederen morgen met rijp bedekt zagen, bevonden wij ons hier in eene zeer aangename en verkwikkelijke warmte, die zelfs, op den middag, somtijds hinderlijk werd. Wij moesten hier eenige dagen vertoeven, deels om te wachten tot dat onze wagens hersteld waren, deels, om met de eigenaars der omgekomene ossen de voorwaarden tot schadeloosstelling te sluiten. De colonisten maakten mij op een bijzonder verschijnsel aan de half ziek weder met ons teruggekomene ossen opmerkzaam. Deze zochten namelijk overal de verstrooid liggende rottende beenderen op en kaauwden daaraan uren lang, naar het scheen met zeer veel smaak, inzonderheid bij nacht, of als zij zich tot herkaauwing nederleiden. Wij hadden dit reeds op de reis ontdekt, en hoorden nu hier, dat het Afrikaansche rundvee dit dikwijls doet, in geval het van de eene weide plotseling in eene andere gedreven wordt; doch inzonderheid in geval het van zoete weiden op zure velden komt. Daaruit ontstaat namelijk bij deze beesten een zuur in de maag, hetwelk hun instinct hun leert, door het kaauwen dier beenderen te verzachten.

Juist op dezen zelfden tijd werd het ligchaam eener onbekende oude Hottentottin, eenige mijlen van hier, dood in het veld gevonden, en de veldcornet Nel benoemde eenigen uit zijn district, om hem tot eene geregtelijke schouw van dit lijk te vergezellen. In de hoop van mij eenige belangrijke preparaten te kunnen verschaffen, liet ik mij een rid te paard van eene halve dagreize niet verdrieten; maar wij vonden het lijk reeds zoo zeer aan bederf onderhevig, dat niets meer dan de schedel daarvan nog bruikbaar was.

Den 4den Augustus verlieten wij deze plaats en namen wij tevens afscheid van onzen getrouwe reisgezellen Visscher en Van der Westhuizen, die, even als de overigen, uit naam van het gouvernement eenige geschenken ontvingen. Vlugge paarden bragten ons, in eenen dag, door de thans in vrolijk groen staande *Karroo* en den 7den kwamen wij gelukkig, over den *Witsenberg*, weder in *Tulbagh* aan, alwaar onze vrienden en de familie van den landdrost ons, onder een luidruchtig vreugdegejuich, ontvingen. Wij waren derhalve naauwelijks drie maanden van elkander verwijderd geweest, en hadden, in dien korten tijd, bijna 350 Duitsche mijlen afgelegd; want het verst afgelegene punt onzer reis lag 178 mijlen van de *Kaapstad*. Onze eerste zorg was nu, ons het leven onder beschaafdere menschen weer waardig te maken, op nieuw ordelijke en zindelijke kleederen aan te trekken, en onze baarden te laten afscheren. Doch wat ver-

mag de gewoonte niet! — Toen wij, den eersten nacht, weder ontkleed in behoorlijke bedden sliepen, bragten wij bijna allen dien zeer onaangenaam door, en wij voelden ons minder verkwikt, dan wij dikwijls na eenen korten slaap op den zadel en onder den mantel, geweest waren.

Van de *Zakrivier* af hadden wij den generaal onze gelukkige terugkomst in de colonie en het gevolg onzer reis in het algemeen gemeld; ook was er, reeds in de vroegere berigten, van de kinderpokken gewag gemaakt, en ik had het voorstel gedaan, om alle verder gevaar van besmetting, door eene zoo veel mogelijk algemeene verbreiding der koepok-inenting, voor te komen. In geval men dit voorstel had aangenomen, zou ik mij zelven hebben aangeboden, om in den omtrek, waar de besmetting het spoedigst mogelijk was, het werk van aanprijzing en inenting dezer koepokstof persoonlijk op mij te nemen, en verwachtte nu hier de bevelen des aangaande, zoo wel van den gouverneur, als van mijnen bijzonderen chef, den directeur van het hospitaal, D i b b e t z. Gedurende dezen tijd hield ik mij bezig met dikwerf wandelingen te doen door het dal *Roodezand*, hetwelk thans in zijne grootste schoonheid stond en, inderdaad, wegens de buitengemeen groote menigvuldigheid der planten, die hetzelve aanbiedt, voor den kruidkundigen een van de gewichtigste landstreken der colonie is. — Een der colonisten in de nabijheid van het drostambt ving juist in deze dagen eenen grooten levenden luipaard, en maakte dit ons en zijnen overigen vrienden bekend, die zich dan ook, volgens landsgebruik, op eenen bepaalden namiddag, in een groot aantal, bij hem verzamelden, om het dier te beschouwen en getuigen te zijn van deszelfs strijd met de honden, die het moesten doodbijten. Na alvorens vriendelijk en wel onthaald te zijn, werden wij naar de val gebragt, waarin het dier zich nog bevond, en uit welke hetzelve eerst zeer voorzichtig moest gehaald worden, ten einde het op de worstelplaats te brengen. Deze val lag in de diepte eener bergkloof en was uit ruwe stukken rots vervaardigd, doch zoo, dat twee groote met het overige losse gesteente overeenkomstige stukken rots den ingang uitmaakten, terwijl dezelve, voor het overige, ten aanzien van het gebouw of het werktuigelijke, volmaakt naar eene gewone muizenval geleek, hoewel alles naar eenen vergrooten maatstaf. De vallen, die men voor de Hyaena's stelt, zijn van eene zelfde inrigting, maar van boven open; deze, daarentegen, was van boven met ruwe balken bedekt, door welker tusschenruimte men het woedende, fraai gekleurde dier beschouwen kon, en waarop de lieden, die hetzelve

nu boeijen moesten, zich nederzetteden. Men zocht eerst, den eenen poot na den anderen in eenen strik te vangen; vervolgens trok men het dier naar boven en bond hetzelve, onder een vreesselijk gebrul en vergeefsch spartelen, de vier beenen aan elkander. Hierop begaf zich iemand naar beneden, die het dier nu ook eenen strik om den kop wierp, met behulp waarvan men het een weinig voorwaarts trok en hetzelve eenen sterken muilband aandeed. Nu eerst was men in staat, om hetzelve naar de werf [1]) te slepen, alwaar eerst de eene achterpoot, dien men tusschen de hiel en het onderdijbeen doorstak, door middel van eenen noodring aan eenen ketting vastmaakte, die in eenen vrij staanden paal gehaakt was.

Langzamerhand maakte men nu den eenen riem na den anderen los en liet eindelijk het dier zich geheel en al vrij aan den ketting bewegen. Het kreeg spoedig zijne volle kracht en buigzaamheid weder, terwijl het, in de afwisseling zijner wilde sprongen en van zijne behendige zijdelingsche bewegingen, inderdaad een zeer fraai schouwspel opleverde, waarvan men zich geene verbeelding kan maken, indien men deze dieren slechts in de naauwe kooijen der dierbewaarders, en bovendien door straf, honger en van wege ons nat en koud klimaat, getemd gezien heeft. Deze Zuid-Afrikaansche luipaarden onderscheiden zich niet alleen in de gedaante hunner vlekken, maar ook nog daarin van die, welke men in *Noord-Amerika* aantreft en die voor de echte luipaards gehouden worden, dat zij veel langer van ligchaamsgestalte en hunne pooten, naar evenredigheid van hun ligchaam, korter zijn. — Meer kruipend, dan sluipend, loeren zij op hunnen buit, en drukken den buik daarbij genoegzaam op den grond, terwijl zij den kop, met opwaarts gerigte oogen, tusschen de voorste pooten uitstrekken. In deze houding bewoog zich ook thans onze luipaard, en, vastgehouden door den ketting, strekte hij zich zoo lang uit, dat wij meenden een geheel ander dier voor onze oogen te hebben. Daarbij wendde hij het ligchaam nu ter zijde en dan weder in de hoogte, zoodat men deszelfs bewegingen genoegzaam met die eener kruipende slang kon gelijkstellen. Vast overtuigd, dat de vooraf wel onderzochte ketting niet breken konde, waagden wij ons zeer digt nabij hem en bragten hem, door het toewerpen van kleine keisteenen en andere plagerijen, tot opspringen en brullen. Nu werd het avond, en men raadpleegde, of men denzelven thans ten prooi aan de honden zou laten, die intusschen allen in eenen stal opgesloten

1) „Zoo noemt men bij al de colonisten eene groote ruime plaats tusschen het woonhuis en de stallen, schuren en andere dergelijke gebouwen." L.

waren; en juist gingen de menschen heen, om toebereidselen tot dit gevecht te maken, toen eensklaps, bij eenen nieuwen hevigen ruk, de van te broos ijzer vervaardigde noodring zich geheel en al opende en de nu vrije tijger op den landdrost en mij, die hem uit nieuwsgierigheid het digtste genaderd waren, met de grootste wildheid kwam toeloopen. Wij namen in de uiterste ontsteltenis de vlugt, en hoorden reeds het bij geluk eenigzins vermoeide en van alle springkracht beroofde monsterdier digt achter ons snuiven, toen onze eigene medegebragte en juist losgelatene honden ons voorbij vlogen en hetzelve dadelijk aan keel en ooren vatteden. Den besten dezer honden, die op reis van ouderdom eenen hoektand verloren had, schuddede hij zeer gemakkelijk van de ooren, en doodde hem met eenen sterken beet in den kop. Ondertusschen kwamen ook de overige honden aanloopen, die hem des te zekerder pakten en door twee van welke hij zoo erg in de keel gebeten werd, dat de luipaard, in minder dan een kwartier uurs, zonder verder eenig teeken van leven te geven, afgemaakt was. Tot dus verre verdedigde hij zich nog wanhopig met zijne achterklaauwen, en kwetste nog eenen der honden zoo zwaar, dat deze insgelijks den anderen dag stierf. Bij het ontleden van dit dier vond ik al de spieren aan hals en nek doorbeten, doch in het vel zelf, hetwelk ten uiterste taai en met dik haar bezet is, niet het kleinste gat. Daar het, ook voor het overige, nog volkomen geheel was, zoo kocht ik het van den pachter voor den hier gewonen prijs van twintig gulden, en nam, voor mijne verzameling, slechts den schedel en andere merkwaardigheden, als eene toegift, mede.

Daar wij op den 15^{den} Augustus nog geene brieven van den gouverneur ontvangen hadden, zoo maakte ik mij reeds bereidvaardig, om den landdrost naar de *Kaapstad* te vergezellen, toen ik, even voor de beslotene afreize, eenen expresse ontving, met het bevel, om dadelijk terug te keeren naar de grenzen der colonie, ten einde, volgens de door mij gedane voorslagen, de inenting der koepokken onder de zich aldaar bevindende colonisten, zoo veel mogelijk, te verbreiden, en alle zoodanige maatregelen te nemen, welke mij dienstig schenen, om de besmetting der kinderpokken voor te komen. Ik ontving, tot dat einde, eenen kleinen voorraad van pokstof en een open bevel aan de veld-cornets, om mij de middelen ter voortzetting mijner reis te bezorgen. Ik verliet daarom *Tulbagh* weder op den 17^{den}, doch kwam, van wege eene onpasselijkheid, door welke ik in het *Bokkeveld* overvallen werd, en die mij noodzaakte, om twee dagen stil te houden, eerst den 24sten weder aan den voet van het *Roggeveldsge-*

bergte, alwaar ik bij mijnen ouden vriend van der Westhuizen mijnen intrek nam. Ik had de gansche reis te paard gedaan, gewoonlijk in gezelschap van eenen enkelen Hottentot, die mij, van de eene rustplaats tot de andere, tot gezelschap en bescherming werd medegegeven. Het was daarom ook niet mogelijk geweest, zelfs den geringsten voorraad van levensmiddelen mede te nemen, en dus was ik genoodzaakt, om met de goede lieden, onder welke ik mij ophield, de gansche armoedige levenswijze, waaraan zij, van hunne jeugd af, gewoon zijn, te deelen. Daardoor werd ik echter ook vertrouwelijker met hen en meer bekend met den inwendigen toestand hunner huisgezinnen, dan op vroegere reizen, terwijl ik duidelijk leerde inzien, dat zulk een graad van vertrouwen en welwillendheid volstrekt noodig is, indien men zich beroemen wil, deze menschen geheel en al te kennen; want nu eerst ontwikkelden zich voor mij vele hunner eigenschappen, zoo wel loffelijke als berispenswaardige, die ik dan ook in alles, wat ik van hen gezegd heb, zoo veel mogelijk heb aangeduid.

Om ten spoedigste aan het oogmerk mijner zending te beantwoorden, entte ik, oogenblikkelijk na mijne aankomst, eenige Hottentotsche jongelingen in, die uit het gevolg der zendelingen Kramer en Edwards waren, en juist voorbij trokken, om zich naar het Instituut van Anderson te begeven; terwijl ik aan deze verstandige, van de heilzame uitwerking der inenting reeds overtuigde, personen eene schriftelijke aanwijzing gaf, ter verbreiding derzelve en om zich te verzekeren, dat dezelve volkomen tegen het vergift der kinderpokken beveiligden. Door hen werden de koepokken naar de *Zakrivier* gebragt, alwaar Krieger en Botma, insgelijks reeds door mij onderrigt, voor de verdere uitbreiding dadelijk en ijverig zorgden, terwijl zij de meeste familien langs de grenzen overhaalden, om zich van dit beveiligingsmiddel te bedienen. Moeijelijker was het, de reeds van ouds af zeer ongeloovige en bevooroordeelde bewoners van het *Roggeveld* daartoe te bewegen. Ondertusschen had ik nu eenmaal hunne gunst en hun vertrouwen in zoo verre verworven, dat het mij spoedig gelukte, al hunne twijfelingen te overwinnen, vooral daar ik hun door het voorbeeld aan hunne Hottentotten, die zich het eerst aan mijne kunstbewerking onderwerpen moesten, bewees, dat de door de inenting bewerkte kinderziekte van weinig beteekenis was. Van tijd tot tijd verspreidde zich het gerucht van het aanbevolen beveiligingsmiddel voor de zoo zeer gevreesde kinderziekte, zoo verre in het rond, dat uit de gansche *Karroo*, op de ter inenting

bestemde dagen, de kinderen, slaven en Hottentotten mij werden toegezonden; ja zelfs kwamen vele huisvaders in persoon tot mij, om niet alleen zich zelven, maar ook hunne vrouwen, door mij te laten inenten. Doch er waren eenige oudere lieden onder hen, die meenden, dat het voor hen niet meer der moeite waardig was, zich te doen inenten, veronderstellende, dat zij van de kinderpokken niets meer te vreezen hadden. Gedurende de vier weken, die ik mij hier ophield, werden er nagenoeg driehonderd personen door mij ingeënt, en door de verstandige huisvaders, bijzonderlijk door de veld-cornets Nel en Marits, verbreidden zich de koepokken, na mijn vertrek, nog verder, zoo dat ik het oogmerk der regering als volkomen bereikt beschouwen, en aan mijnen terugtocht denken kon [1]).

Ik moest echter gedurende dezen tijd zeer veel ontberen, en leefde bijna nog kariger, dan op de laatste helft van onze groote reis. Mijne gastheeren en hunne naburen aten namelijk op den duur en zoo veel schapenvleesch, dat er volstrekt, in den ganschen omtrek, geene andere spijze te bekomen was. Dagelijks werden er twee of drie schapen geslagt, van welke wij, tot ons ontbijt, de gebradene ingewanden en pooten (een geregt, hetwelk door de gansche colonie, onder den naam van *Pens en pootjes*, zeer beroemd is) benevens het gebraden staartvet kregen. Het middag-eten bestond uit eene krachtige soep en gebraden schapenvleesch, terwijl wij des avonds de gekookte ribbenstukken nuttigden, alles zeer smakelijk en zindelijk toebereid; maar zonder brood, en in den beginne zelfs zonder zout, (want ook daaraan was gebrek) had men waarlijk eenen gezonden eetlust noodig, om, verscheidene weken achter elkander, zich op deze wijze te kunnen voeden. Het ergste was, dat zelfs het water in dezen omtrek niet drinkbaar, maar, wegens het sterke natron, waarmede het vermengd was, niet anders dan tot thee was te gebruiken, waarvan wij, zoo wel bij ons ontbijt, als bij ons middag- en avondmaal, (allen uit een en hetzelfde kommetje) als den eenigen drank gebruik maakten. Aan wijn, bier, brandewijn of azijn was in het geheel niet te denken, en melk kreeg ik somwijlen als een geschenk van mijne dankbaarste patienten, dewijl, van wege de slechte weiden dezes jaars, bijna al het vee naar verder afgelegene streken was gedreven. Mijn eerlijke waard, wien ik geklaagd had, dat mij het ontberen van brood het zwaarste viel, gaf zich de moeite, om bij al zijne buren daarnaar te

1) „De koepokken kwamen in November 1803, door middel van een Portugeesch slavenschip van *Mozambique* tot in de *Kaapstad* over, nadat reeds, onder de Engelsche regering, vergeeffsche pogingen waren gedaan, om dezelve uit *Europa* herwaarts over te brengen." L.

vragen; een hoed vol gerst was echter alles, wat hij had kunnen krijgen, en hiervan kookte mij de vrouw, nu en dan, een voor mij bijzonder maal, waarvan niemand anders iets te proeven kreeg. Gelukkiger wijze trekken er, omstreeks dit jaargetijde, eenige colonisten uit het vrugtbaarder *Bokkeveld* door de *Karroo*, met vruchten, brandewijn en tabak, welke artikels zij, aan de Roggeveldsbewoners, bij wijze van ruiling tegen hunne vette schapen, tot hooge prijzen verkoopen. Na langdurig wachten kwam er ook eindelijk een hunner te dezer plaatse aan, van wien ik eenen voorraad overheerlijke granaatappels en eene flesch slechten brandewijn voor gereed geld kocht. Tevens deed hij mijnen waard, uit bijzondere vriendschap, eenige ponden zout over, door welk een en ander, van hoe weinige beteekenis deze artikels ook zijn mogten, mijn langer verblijf mij, in vele opzigten, aangenamer en verdragelijker gemaakt werd.

In den beginne vond ik rijkelijk bezigheid, om aan al de veld-cornets van het *Roggeveld* de noodige bevelen uit te vaardigen, hoedanig zij zich gedragen moesten, indien er zich, vroeger of later, sporen der echte pokbesmetting, in hunne districten, openbaren mogten. Eene spoedige afzondering der besmette personen, of afsluiting der plaatsen, op welke deze ziekte heerschte, wegruiming der kleederen, die de zieken gedragen hadden, werden hun, benevens vele andere maatregelen van voorzichtigheid, aanbevolen, terwijl zij bijzonderlijk verpligt werden, om op de van de *Oranjerivier* binnen komende vreemdelingen te letten. Na dit werk volvoerd te hebben, bragt ik mijnen tijd grootendeels door met wandelingen, ten einde zeldzame planten en insecten op te sporen, of reed naar digt bij of verder wonende naburen, onder welke de een of de ander altijd mijnen geneeskundigen raad noodig had. Eenige dagen lang hield ik mij ook bezig met proeven te nemen, om Soda uit de asch der alhier menigvuldig groeijende zoutplanten der soorten van *Salsola* en *Salicornia* te bereiden, die zoo goed gelukten, dat de medegebragte monsters van deze asch, die verglaast, als men er ruw mede omspringt, met de beste Spaansche Barilla gelijk geschat worden. Er verliep ook veel tijd met de dagelijks vaak herhaalde godsdienstoefeningen, welke ik getrouwelijk op den duur bijwoonde, hoe stijf en met mijn gemoed strijdende dezelve ook menigmaal waren. Het dagwerk begon namelijk iederen morgen, na den opgang der zon, met het zingen van eenen psalm en het lezen van een hoofdstuk uit den bijbel. Niet alleen de kinderen, maar al de slaven en Hottentotten, moesten daarbij tegenwoordig zijn, en van deze laatste kenden de meeste, inzon-

derheid de vrouwen, de fraaiste psalmen van buiten, en zongen dezelve in eenen scherpen discant mede. Voorts werden de kudden naar buiten gedreven, de herders kregen elk zijn aandeel raauw vleesch, en, na het ontbijt, ging een ieder aan zijnen arbeid. Als des avonds de kudden teruggekeerd en geteld en de herders weder van mondkost voorzien waren, verzamelde zich het gansche gezin opnieuw in huis. Het eerst verscheen er eene Hottentottin, met eenen grooten pot vol water, die al de leden des huisgezins, van den huisvader tot op het kleinste kind, de voeten waschte. Vervolgens werd er eene tafel in het midden geplaatst, aan welke al, wat Christen was, zich nederzettede; slaven en Hottentotten gingen weder, even gelijk des morgens, rondom de wanden, op den grond, op hunne hurken zitten, en de vader las eene godsdienstige overdenking uit een zijner oude preekboeken voor, waarop weder het zingen van eenen psalm en eindelijk de avondzegen volgde. Bovendien werd er des zondags morgens nog eene plegtige godsdienstoefening gehouden, en telkens eene zeer langdurige preek voorgelezen. Daar er, buiten deze preekboeken, geen ander boek in huis was, dan de bijbel, en men mij, bij voorkeur, slechts in dezen lezen zag, zoo hield men mij weldra niet slechts voor een zeer vroom, maar ook voor eenen Godgeleerden man, en droeg mij straks op, de avond-voorlezing op mij te nemen, en, gelijk de doorreizende zendelingen gewoon zijn te doen, aan de bijeenvergaderde leden des huisgezins een hoofdstuk uit den bijbel voor de vuist te verklaren. Ik was daartoe des te bereidwilliger, vermits mij de oude, dweepachtige preken reeds lang eene ergernis en te langdradig geweest waren, en dewijl ik, bij het ontvouwen van mijne eigene godsdienstige begrippen, natuurlijk zelf meer stichting vinden moest. Ik koos dus met opzet zoodanige bijbelplaatsen uit, die mij gelegenheid gaven, om de dweepzieke grondstellingen der zendelingen op eene ongevoelige wijze te bestrijden, of er mijne toehoorders opmerkzaam op te maken, hoe zonder liefde des naasten, verdraagzaamheid en andere deugden, welke de Afrikaansche colonisten misten, geene ware vroomheid bestaan, en men derhalve niet hopen kon, enkel door ootmoedigheid Gode welbehagelijk te worden. Niettegenstaande deze dikwerf zeer stoutmoedig uitgesprokene verklaringen, had ik het genoegen van op te merken, dat mijne voordragten behaagden, en het zigtbaarste bewijs daarvan vond ik hierin, dat ook de naburen weldra onze avond-godsdienstoefeningen kwamen bijwonen, en mij met opmerkzaamheid en goedkeuring aanhoorden. Ik moest dikwijls bij mij zelven lachen, als ik bedacht, op welk

eene zeldzame wijze ik, als Duitsch Lutheraan, tot den post van een Hollandsch gereformeerd voorlezer geraakt was. Doch zoo diep onwetend en onverdraagzaam zijn deze menschen, dat, op de enkele verklaring, dat ik een Lutheraan was, alle met even veel afkeer zich van mij zouden gekeerd hebben, als zij mij thans liefde toedroegen [1]).

Kort voor mijn vertrek liep er tijding bij ons in van eene nieuwe ongeregeldheid, door de Boschjesmannen gepleegd, en wel van eenen tot dusverre geheel ongehoorden aard. Zij hadden, namelijk, een van de op het gebergte ledig staande huizen in brand gestoken, en de blijkbare boosaardigheid, die daarin doorstraalde, dewijl enkel zucht tot benadeeling en geenszins eigenbaat hen tot deze daad had kunnen verleiden, bragt al de zich hier bevindende colonisten in den grootsten schrik. De oude, ijverige veldcornet besloot, om de zaak zelf te onderzoeken, en, daar de reis te paard in eenen dag zou afgelegd worden, zoo aarzelde ik niet hem te vergezellen. Wij hadden twee gewapende Hottentotten bij ons, van welke de een, een zeer bekwaam schutter, bij menig gevecht met de Boschjesmannen tegenwoordig was geweest, en zich zelven beroemde van meer dan een in zijn leven dood geschoten te hebben. Wij kwamen omstreeks den middag bij de aangewezene pachthoeve aan, zijnde eene veeplaats van weinig beteekenis aan de *Kleine Vischrivier*, en vonden, tot eer

---

1) Lichtenstein heeft hier een oordeel over de Afrikaners, aan welker juistheid ik na zevenjarig verblijf in Zuid-Afrika meende te moeten twijfelen, en vroeg daarom de mening van Dr. W J. Leyds, die welwillend het volgende schreef:

„Zonderling doet mij deze uitspraak aan. De menschen in Zuid-Afrika moeten wel zeer veranderd zijn, of Lichtenstein moet een geheel ongegronde vrees hebben gekoesterd. Immers mijn eigen ondervinding is geheel in strijd met zijn beweringen. Nooit en nergens heb ik zulk een groote verdraagzaamheid op godsdienstig gebied gevonden als juist in Zuid-Afrika. Neem bijvoorbeeld mijn eigen geval: toen ik in 1884 benoemd werd tot Staatsprocureur geschiedde dit niettegenstaande President Kruger van anderen en van mijzelven wist dat ik niet orthodox was, dat ik behoorde tot de zoogenaamde moderne richting. De Volksraad wist dit evenzeer, en niettegenstaande men mij bijna nooit in de kerk zag, werd ik door dat Lichaam tot driemaal toe gekozen tot Staatssecretaris. Nog meer: geen enkele maal in al die jaren ben ik, door wien ook, over mijn overtuiging in godsdienstige en kerkelijke zaken lastig gevallen.

Wat betreft de behandeling der verschillende kerkgenootschappen door de overheid kan ik, wat Transvaal betreft, ook uit eigen ondervinding spreken. Alle gemeenten werden op gelijken voet behandeld. Neem o.a. Johannesburg, dat gesticht werd op Goevernements grond. Alsof het vanzelf sprak werden voor den bouw van kerken en scholen erven ten geschenke gegeven aan de Gereformeerde, Nederduitsch Hervormde, Nederduitsch-Hervormde of Gereformeerde, Protestantsch-Duitsche, Roomsche, Joodsche, Wesleyaansche, Doopsgezinde, Presbyteriaansche, Congregational, Duitsche, Engelsche, Episcopaalsche gemeenten en het Kaapsche Zendelingen Genootschap.

Getuigt dit van onverdraagzaamheid tegenover andere gezindten?"

Bekend is hoe President Kruger zelf de Synagoge te Johannesburg opende.

der Boschjesmannen zij het gezegd, niet het woonhuis, maar een klein daar naast staande gebouw verbrand, in hetwelk zij welligt niet eens, om brand te stichten, maar enkel tot hunne verwarming, vuur aangemaakt, en hetzelve, volgens hunnen zorgeloozen aard, bij hun heengaan vergeten hadden uit te blusschen. Met dit geruststellende berigt keerden wij tegen den avond terug, weinig bekommerd, van, ook in de donkerheid, den zekeren terugweg wel te zullen vinden. Er wachtte ons nog een noodlottig voorval, bij hetwelk mij het gevaar van het leven te zullen verliezen nader kwam, dan op alle tot dus verre gedane strooptogten. Het was namelijk bijna reeds donker, toen wij eenen kleinen tak van de *Rhenosterrivier*, digt onder eenen matig hoogen rotsheuvel voorbij gingen. De veld-cornet ging met den eenen Hottentot vooruit; ik volgde met den anderen op eenen kleinen afstand. Eensklaps hoorden wij ter zijde eene boogpees snorren, en op hetzelfde oogenblik, riep mijn leidsman mij toe, dat hij gekwetst was, draaide zich om en brandde zijn geweer los. De pijl stak hem in de zijde, tusschen de zesde en zevende ribbe en was genoegzaam twee duim diep ingedrongen. Onze toeloopende reisgezellen hielpen mij, denzelven er voorzigtig uithalen. Dit gelukte ons ook, ondanks de weerhaken; evenwel bleef de ijzeren, gewoonlijk zeer los zittende punt, en, gelijk wij naderhand aan den pijl gewaar werden, waarschijnlijk ook iets van het afgebrokkelde vergift in de wond steken. Van alles, zelfs van de eenvoudigste hulpmiddelen, ontbloot, bleef ons niets meer overig, dan ten spoedigste de naaste woning op te zoeken. Wij wendden ons derhalve aanstonds te regter zijde, trokken, langs een moeijelijk voetpad, het gebergte af, en bragten onzen kranke, die zich eindelijk van pijn naauwelijks op zijn paard meer houden kon, naar eene digt aan den voet van het gebergte liggende winterwoning, alwaar men hem alle noodige middelen ter zijner herstelling toediende. Ondertusschen had ons de weg te lang opgehouden, en het vergift was waarschijnlijk van den kwaadaardigsten aard; want naauwelijks anderhalf uur na onze aankomst gaf de gewonde, na dat hij spoedig de bewustheid had verloren en zijn toestand met iedere minuut verergerd was, onder de hevigste stuiptrekkingen den geest. Waarschijnlijk hadden de reeds op den dag ons onverwacht omringende Boschjesmannen hem als hunnen ouden wederstrever en vijand herkend, en besloten, om wraak te nemen. Een bundel witte struisvederen, dien hij op zijnen hoed droeg, maakte hem kenbaar genoeg, om hem, zelfs in de grootste duisternis, te kunnen ontdekken, en dus was niets in staat, om hem te red-

den. Bij al de bekommering, die dit voorval mij baarde, moest ik het aan de Boschjesman nog dank wijten, dat hij zoo juist gemikt had; want het had slechts weinige duimen ter zijde moeten schelen, zoo was de pijl den Hottentot voorbij en mij in het lijf gevaren.

Thans begon ik hoe langer hoe meer te reikhalzen, om dit treurig oord weder te verlaten, en steeg, op den 20sten September, met innige vreugde, weder te paard, ten einde de terugreis te aanvaarden. Ik nam mijnen weg door eene andere landstreek, in welke ik nog aan eenige bekende colonisten een bezoek gaf, en de *Schoorsteenbergen*, alsmede het naast daaraan grenzende gedeelte der *Bokkevelds-karroo* onderzocht. Door de onkunde van mijnen wegwijzer werd ik hier nog eenmaal eenen halven nacht in de woestenijen rondgevoerd, en bragt de andere helft, toen wij de gezochte woning niet vonden, in de opene lucht, op den zadel, slapende door.

Na al deze lotgevallen ondergaan te hebben, kwam ik, den 25sten, weder in *Tulbagh* aan, vertoefde er nog eenige dagen, en keerde eindelijk voorts naar de *Kaapstad* terug, alwaar ik den 30sten, na eene afwezigheid van meer dan vijf maanden, weder binnen kwam. Ik had een gedeelte der terugreize in gezelschap van onzen vriend Kok gedaan, die thans eerst, na den afloop zijner bezigheden in de *Karroo*, de *Kaapstad* bezocht. Een onderzoek van zijn tot hier toe gehouden gedrag bij de Beetjuanen, dat zoo wel door de regering, als door het Kaapsche departement der Europeaansche zendelinggenootschappen, gedaan werd, had zijne spoedige regtvaardiging ten gevolge, en, naar behooren uitgerust met al de noodzakelijke behoeften tot een nieuw veeljarig verblijf onder dit volk, keerde hij, eenige weken later, derwaarts terug. Niettegenstaande hij bij voortduring de liefde en achting van koning en volk genoten had, had hij nogtans, in het jaar 1808, het ongeluk, van, in een tweegevecht met eenen Beetjuaan, om het leven gebragt te worden. Zijne weduwe keerde in de colonie terug, nadat de koning haar op de plegtigste wijze beloofd had, den dader op het strengste te zullen doen straffen. Of dezelve woord gehouden heeft, was bij het afzenden der nieuwste tijdingen, die ik uit de *Kaapstad* ontving, aldaar nog niet bekend geworden. Over het algemeen golden er nog een jaar te voren, de tijdingen, die wij van de Beetjuanen medegebragt hadden, voor de nieuwste.

In de Hollandse tijd was dus de streek waar Boesmans, Hottentotten en Beetsjoeanen woonden nauwkeurig verkend: de Westkust kende men in

biezonderheden tot benoorden de Walvisbaai, de Kaapkolonie en het gebied, via Prieska Beetsjoeanenland in, naar het Noorden was niet langer onbekend terrein, dank zij de moedige reizigers, die hun leven waagden uit zucht naar avonturen en vooral om opgemerkt te worden door hun Heren Meesters.

Zo bewezen ze Nederland de grote dienst de binnenlanden van Zuid-Afrika te hebben ontdekt.

Bijlagen.

Bijlagen.

I.

DE KOOPAKTE VAN HET LAND AAN DE KAAP, 3 MEI 1672.

Kol. Arch. No. 3986, f. 270—271.

Accordt by den E. Heer Albert van Breugel, Coopman en secunde Mitsgaders den Raadt aan Cabo d'bõa Esperance, wegens de vrije verenigde Nederlantsche g' octroyeerde Oostindische Comp̄. ter eenre en den Hottentosen Overste Dack'keij (Alias Cuyper) Stadthouder en vooght van den minderjarigen Prince Dhouww, erff heer van den Lande, bij ons genaamt Hottentoos Hollandt, met den aenkleve van dien, mitsgaders den Capiteijn Oijth' Keij, Raat en gevolmaghtigde van voors. Prinse, ter ander sijde aangegaan.

In den Eersten soo belooven gemelte stadthouder en gevolmachtigde, uyt den naam ende van weghen voors̄. Prinse Dhouw ende d'vordere Landt standen, als bij haar hier toe gedeputeert voor hem sijnen ende haarl·. erven en Naecomelinghen, in vollen Eygendom eeuwigh en erffelijck over te geven, in te ruymen en te vercopen, gelijck overgeven, inruymen en vercopen mits desen, aan d' gemelte E. Oostindische Comp̄., het geheele district van de landen, genaemt Hottentoos Hollandt, beginnende van het Caapse district, rontsom aen den soom der see en d' Caap falso, met d' baaij falso en ijselsteyn incluys nevens alle Landerijen rivieren, inhammen, bosschagien daarinne gelegen ende begrepen met den vorderen aencleve van dien, omme tselve over al te moghen bebouwen en possideren, sonder ȳmants contradictie ofte turberingh, met dien verstaande nochtans dat zij ofte hij met hunne Negerijen en kudden bestiaal vrijelijck en ongemolesteert sullen moghen comen op en omtrent soodanige plaatsen vand' voorsz. ingeruymde landen, met den aencleve van dien, alwaar 't d'E. Comp̄. noch vrij luyden int hoeden en weijden van haar bestiaal ofte bebouwen van landerijen niet en moghen strecken tot derselver schade en prejudicie waar toe hun bij desen Licentie gegeven is.

Ten tweeden: dat hij ende d' sijne nochte eenighe andere onder sijn gebiet sorterende, nimmermeer eenighen overlast, injurie, offensien, schade

en verlies, sal en sullen doen nochte lijden dat sulckx gedaan werde, directel.[k] noch indirecktelijck aan d'E. Comp., derselver ondersaten ofte dinaren, hunne huijsen, bouwlanden, thuynen vee &[a], ofte hoedanich het soude mogen genaamt werden, maar dat d' onderdanen vand' gemelte Comp̄. vrijelijck en vreedigh, sonder eenighe d' minste molestatie niet alleenigh door 't voorsz. district, maar oock sijne vrije andere landen sullen moghen passeren en repasseren, werwarts hunne reijse soude mogen tenderen, daar in traffiqueren en laten doen, soo als den staat mochten comen te vereijsschen, sonder d' minste vexatie.

Ten derden: dat sij gedeputeerde ende gevolghlijck den Prinse Dhouww, alle andere vreemde europeische Natien, die hun in tijden en wijlen op 't voorsz. district souden moghen comen ter neder te slaan, met haar macht daar van sullen trachte te delogieren en verjagen, niet gedogende dat deselve elders mochten comen te timmeren, bouwen en possessie te nemen, onder wat schijn en pretext sulckx oock soude moghen geschieden, veel min dat eenige andere hottentotse Natien buyten dese ligue sijnde t' selve off diergelijck te doen soude mogen practiseren.

Ten vierden: dat hij en sijne Nacomelingen ten Eeuwighen daage sullen wesen en blijven 's Comp. goede vrinden en nabueren, mitsgaders vijanden van alle d' geene, niemant exemt, die deselve en haare onderdanen off derselver goederen eenighsints soude moghen beledighen beschadigen en offenseren, alle d' sulcke weerend, resisterende en affbreuck doende, soo veel en waar sij sullen cunnen en vermogen, helpende en adsisterende d'E. Comp. nevens haare dinaren en onderdanen tegens alle vijantlijcke aggressen, outrages en gewelden, die deselve van eenighe uytheemsche natien oijt souden mogen aengedaan werden.

Daar tegen belooft d'E. Comp. aan de andere sijde voor gemelten Prinse Douww ofte uyt desselfs Naame voorn̄. gedeputeerdens voor d'inruyminge en verkopinge vant' gedachte heele district Hottentoos Hollant met den aencleve van dien te geven ende te vereeren, gelijck hij hem geeft en vereert mits desen, eens sonder meer, een somma van vier duijsent Realen van 8[en] aen verscheyde waren en Coopmanschappen, tot desselfs en hun contentement op dato deses gelevert.

Ten tweeden dat sij offte derselver dinaren uyt haaren Naam alhier residerende den meergemelten Prince Dhouww en sijne ondersaten sullen laten genieten een vredige besittinge van sijne andere Landen, buyten het meermalen genoemde verkochte district gelegen, oock hem ende d' sijne

veijlig en ongemolesteert laaten passeren en repasseren door 't gebiet van d'E. Comp. werwaerts zij moghten genegen zijn, mits sulckx niet en strecke tot hare ofte harer dinaren prejudicie, schade off ongemack.

Ende off het geviel dat d' voorsz. Prince Dhouww met eenighe bontgenoten in sijne vrije Landen, van andere Hottentots, desselfs vijanden, soude mogen werden b'oorlooght, ende daar uyt verjaagt, dat hij ofte d' zijne met haar macht en vee tot in meergerepeteerde district vrijelijck sullen mogen affcomen als wanneer hem d' selve daar in bijstant doen, beschermen en desselfs vijanden resisteren sal.

Ende in cas datter onder d' hottentotse bondtgenoten eenige questie quam te rijsen, sal d' decisie door d'E. Comp. moeten afgedáan werden:

Waar Jegens hij Prince alle Jaaren eens, te weten op d' comste van d'Oranghlammen ofte de retourschepen uyt India aan sijne Protecteurs d'E. Comp. eenighe Schenckagien van bestiael tot recognitie sal moeten doen, daar voor hem dan Comp̄. weghen wederom een regael sal toegevoeght werden.

Alle welcke poincten van accordt den voorsz. Jonghen Prince Dhouw en d' andere twee gedeputeerdens bij vertolkingh voorgelesen zijnde verclaarden daar in te Nemen contentement ende beloofden dat deselve vast en onverbrekel[k] bij hem en haaren erven en nacomelingen ten Eeuwighen daaghe soude werden gehouden en gemainteneert, bekennende oock te gelijck d' veraccordeerde cooppinninghen begroot op 4000 Realen van 8[en] aen verscheijde waaren tot genoeghen ontfangen te hebben, en daar voor betaalt te zijn, des t'oirconde is desen wedersijts met handttastingh bevestight en onderteijkent, mitsgaders met 's Comp.[s] cachet g' subsigneert.

Onder stont: gedaan Int fort d' goede hoope desen 3[en] Maij a[o] 1672, en was bij den Jonghe Prince Dhouw nevens desselfs stadthouder Dack'key en overste Oijth'Keij in 't hooft gemelt op haere maniere gemerckt, ter sijden stont (L.S.) waarnevens getekent Albert van breugel en Coenraet van bredenbagh, lager stont mij present en was geteykent H. Crudop, secretaris en was ter sijden 's Comp.[s] cachet in rooden lacque op 't spatium gedruckt.

Gecollationeert accordeert
H. CRUDOP.
Secretaris.

II.

BESCHRIJVING DER PLATEN OPGENOMEN IN DEEL XI EN DEEL XII VAN DE WERKEN UITGEGEVEN DOOR DE LINSCHOTEN-VEREENIGING.

DEEL XI.

Titelplaat: *De Tafelbaai omstreeks 1656.*

Op het Rijksarchief te 's Gravenhage bevindt zich in een verzameling waterverftekeningen het origineel, waarnaar de zeer verkleinde afbeelding genomen is. Er zijn voldoende gegevens om de datum van ontstaan te weten: 18 Maart—1 April 1655 of 24 Febr.—8 Maart 1657, indien uit enkele onduidelike letters kan gelezen worden Bomtiens huys (= het huis van Hendrick Hendricksz. Boom). Op de ree ligt het schip „Het Wapen van Amsterdam"; aan land ziet men een „smidswinkel", het Fort en enkele houten huisjes van Compagnies-arbeiders, benevens enkele wachthuizen.

Deze tekening is tot heden de oudst ons bekende afbeelding van de Tafelbaai, de Tafelvallei en de drie bergen: Leeuwenberg, Tafelberg en Duivelsberg, na Van Riebeeck's komst.

Plaat 2: *Hottentots Wijf.* De oorspronkelike tekening bevindt zich in 's Rijks Prentekabinet te Amsterdam in de Gordonverzameling, en geeft een goed beeld van de sieraden en kleding: hoofdband uit kralen, met pluimpje, armbanden, beenringen, voor-karos en bedekking van het onderlichaam. Een horen dient als tabakspijp.

Plaat 3: *Saldanha Baai.* Deze kaart uit de Gordonverzameling geeft de baai op het einde van de achttiende eeuw. Behalve klippen en al of niet droog-vallende zandplaten ziet men van links naar rechts aangegeven:

Branders, Fontijn water als 't Regent, Lacusbaay, Oedekens Baay of Hoetjes Baay, 't Schip Sonder Mast, De Singels, Witte Klip, Riool of Waater Leyding, Brakke Waater fontijn, Gi[l]denhuis, J. Heufke, Geelbeksfontijn, Visplaats, Compagnies Post en Waater Plaats, [bij de driekleur], Waater fontijn in dese berg, waater put, Waater fontijn in dese berg, Riet Baay, men heeft hier met het hoogste waater niet meer als 9 voet, Schaapen Eyland, Meuwen Eyland, Salamander Baay, van hier kunnen de Scheepen met een Z. O[en] wind in Zee loopen, Marcus Eyland,

vol Robben, Penguinen en Waatervogels, Iutten Eyland, vol Penguinen en waater Vogels, Schorrijmorij Hoek, Duyvelshoek of afgeslepen Punthoek, Groote Vondeling, Kleine Vondeling.

Plaat 4: *Coedoe.* Deze tekening is ook uit de Gordonverzameling. Onderschrift: Coedoe van de Kaap de Goede Hoop, in het Namacquas Geib, vier spenen en een Galblaas.

Plaat 5: *Dansende inboorlingen.* (Gordonverzameling).

De houding der dansenden is uitstekend weergeven; ook het in de handen klappen, stampen op de grond, fluiten, zingen, het dragen der kinderen door de steatopygie vertonende vrouwen, de beschildering van het gelaat, de kleding en versierselen, de hutten. Bij deze Namaqua zijn blijkens de karossen en kleine gestalte enkele Boesmans. De getrouwde vrouwen dragen mutsen, de anderen zijn blootshoofds.

Plaat 6: *Familie der Kleine Namaquas.* (Gordonverzameling).

De namen der inboorlingen zijn: Kareés, Kakaumaap, Neigaab, Eigaab, Kasaap, Capt. Noebé of Wildschut, Koebé.

De kapitein heeft een gezagsrottan van de Compagnie met zijn naam er op (Wildschut = Jager). Vijf mannen hebben een snuifdoosje op de borst, enkele hebben de „neusdoek", het stokje met een staart overtrokken. In de karossen is veel verscheidenheid. Een klein meisje draagt ook een muts. De beenring-versiering der vrouwen is niet symmetries. „Neusdoek", pijlkoker en boog liggen op de grond.

Plaat 7: *Giraf.* (Gordonverzameling).

De Namaqua met assegaai, boog en pijlkoker is ter vergelijking van de grootte geplaatst tegenover de giraf. Welk een verschil met de, op dezelfde wijze opgevatte voorstelling van „La Giraffe Mâle" (B. de Bakker. Sculp.) tegenover bl. 30 in „Nieuwste en Beknopte Beschrijving van de Kaap der Goede-Hope nevens een Dag-Verhaal van eenen landtogt... MDCCLXXVIII", waar de giraf iets heeft van een reusachtig paard met hoorntjes en ingezakte rug!

Plaat 8: *Baay Fals.* (Gordonverzameling).

Rechts aanvangend leest men:

Hoek van Ambrosius, Onrust Berg, Hoek van Ambrosius, Boter Rivier. Dit Plan is naaukeurig Opgenoomen door Captein R. J. Gordon in de Maand December 1780, Houhoecks Bergen, Knoflooks Kraals Riviertje, Plaats van Michel Otto, Kromme Rivtje, Palmite Rivier, Palmiten Riv. Mond, twee Valijen, Vee plaats, Kaap Fals, laag land, Wijndorst

bosje, Zuider Hanglip, Valeij, Gordons Baay, Buffels Pad, Cubus Klip baaytje, van Koppens Klip Baaytje, Patersons Baaytje, Waayhoek, seer steil strand, sijnde dat Schip na op het ambeeld gestooten te hebben, om het sware lek, hier op de wal geseild en stuk gestooten, 21 August. 1778., Koegel of Colebrookes Baay, D. D. is de hoogste ronde Berg van dese Ketting Bergen, zijnde 3300 voeten boven de oppervlakte der zee., Steenbrasems Riv. mond., Vee Plaats, Steenbrasems Riv., Combuis, Vishoek, Hottentots Holland, Hottentots Hollands Cloof, Padmakers Huis, Spitse Punt Berg, Schaape Berg, Vergelegen, Lourens Riv. Mond, Eerste Riviers Mond, F. Brans . . . . . , de Swarte Klip, hier kan men niet langs strand gaan, twee Klippen, vlakke sand strand waarop swaare Brandings, Muisenburg, Kalk Baaytje, Baay, Vis Hoek, Elsjes Baaytje, Klip Kuil, Mangeraaye Baaytje, Simons Baay, Roman, Compie Baaytje, Groote Vogel Klip, Klijne Vogel Klip, ... (?), Smitswinkel of Patientie Baaytje, A, Poulus Berg, Buffels Baaytje, Kaap de Goede Hoop, Ambeeld niet altoos sigtbaar doordien er bij de seventien voet water op is, hier heeft de Colebroke in 1778 gestooten, Blaasbalg, Brand altoos, [mededelingen als „vuile grond, geel sand" worden hier weggelaten], Susettes Baaytje, Blauwe Berg, Vee plaats, groote Vlakte, Cirkel Valey, Oliphants Bosje, Houte Riviertje, Klijne Vlakte, Bonte Berg, Schoesters Kraals Baaytje, Bootsmans Vlakte, Wildschutskraal, Klijn Jagers Berg, Witte Sand Baaytje, Elsjes Riv., Posthouders Tuyn, Groote Slangen Kop, Klijne Slangen Kop, Slangen Kops Berg, Poespas Kraal, Sout Pan, Ian Bruins, Noord Hoek, Middel Valey, Lange Valey.

Route der Scheepen die uit Indien komen.

NB. in de Simonsbaay kunnen veele Scheepen voor alle winden seker en digt bij de wal leggen, en is dus dese Baay, vooral in de Maanden Iunij, Julij en Augustus, allernuttigst, om dat in die Maanden de Tafel Baay, door de Noordweste winden allergevaarlijkst is.

A. Dese ronde Berg A bij de Geld Kisten, is de hoogste van dese Ketting Bergen, zijnde 1900 Rijnl. Voeten boven de oppervlakte der Zee. De anderen tot Muisenburg zijn omtrent 1700 Voeten hoog en alleen maar langs dese zijde, de west zijde, tot bij de hout Baay, is laag, dog word daar wederom hoog, tot dat deze keting, bij het Vlek de Caap, door de Steile Tafel Berg, de welke 3350 Voeten hoog is, Eindigt.

De Poulus en Smitswinkel Bergen Vertoonen sig als hanglippen.

NB. Als men de aangewesene route volgt ziet men dat men dat men seker

het Ambeeld en de twee wat digter leggende klippen gepassert, en dus dit gevaar te boven is, wanneer de twee bergjes B en C in een geweest sijn.

[B en C staan vlak bij Kaap de Goede Hoop].

B en C. Wanneer men uit zee koomt, Schijnen de twee Bergjes B en C op een Eiland te leggen.

1. Men kan tussen de vaste wal en de Blaasbalg en Ambeeld doorzeilen, dog zulks is gevaarlijk.

2. Wanneer men de hoek de Goede hoop bij het Ambeeld omgezeild is, moet men vooral bij deinsig weer, voorsigtig zijn, de hoek van de Duivelsberg niet voor de hoek van Muisenburg aan te sien, het geen ligt geschied, door dien zij zig, dan, als in een vertoonen ; want dan vervalt men te diep in de Baay en bij het Eiland. 3 de Witte Sandbergen bij de Vlagge Stok der Simons baay, sijn meest seer sigtbaar en een een goede baak om op aan te zeilen. 4 wanneer men te laat in dese baay koomt, dog een goed gesigt van de wal heeft gehadt, kan men bij goed weer gerust de boot met een Lantaren voor uit zenden, houdende deselve kraanbalks wijse aan bakboords zijde, met order om al lotende [lees: lodende] aan de Oostzijde der Ark te blijven leggen, met de lantaren om hoog, waar bij men dan so digt passeren kan, dat men er met een Steen op werpen kan; dog die in de boot commandeert moet voorsigtig zijn de Groote Vogel Klip niet voor de Ark aan te sien, dog als men de Ark eens gesien heeft, is hij ligt te kennen. De Vogel Klippen leggen ook seer digte bij de wal. NB. tussen de Ark en Vaste Wal door te zeilen is mogelijk, dog allergevaarlijkst.

Plaat 9. *De Rietvallei.* (Gordonverzameling).

Deze waterverftekening, prachtig van kleur, geeft een afbeelding van de Compagnies Post over de Buffeljachts rivier achter de Drostdij Swellendam. De Hollandse vlag staat voor het huis geplant.

Kaarten.

Valentijn's kaart is voorzover bij deze reizen van nut afgedrukt.

Simon van der Stel's reis is nagebootst op ongeveer de halve grootte.

De opschriften geven met het reisverhaal erbij geen moeilikheden.

DEEL XII.

Titelplaat: *Drostdij Swellendam.* (Gordonverzameling).

Deze scherpe tekening spreekt voor zichzelf en vergt geen toelichting.

De brug, de wegen, de landerijen, het huis met bijgebouwen, de Hollandse driekleur, de veekralen, dat alles geeft ten volle de stemming van het Zuid-Afrikaanse landschap weer.

Plaat 2. *Een Kaapse koorn-, wijn- en veeplaats.* (Gordonverzameling).
Achter het huis is de boomgaard, en vóór ziet men jagers met lange geweren; een Hottentot legt een antilope neer, een jager draagt een dode vogel. Moeder en dochter dragen mandjes met druiven. Achter hen is de wingerd, daarnaast de koornlanden, waardoor een weg loopt waarop men een ossewagen ziet. In de verte jaagt men op een hippopotamus. De veekraal en de hof voor pluimgedierte ziet men tussen de bomen bij de schuur.

Plaat 3. *Jacht op Giraffen.* (Gordonverzameling).
Het onderschrift luidt: „Gesigt van het land op de 28ste graad, 32 min. 3 gr. oost. lengte van de Caap de Goede Hoop: beneden de Groote Waterval *Aukoerebis*, in Oranje Rivier of *Garieb*, in het Einiquas land. Hier had ik het schoonste en singulierste gesigt in alle mijne Reisen, siende met een opslag van een oog in een halve Cirkel twaalf Cameelpaarden, in de Vijftig Oliphanten, 5 rhinocerossen; een trop van 20 struisen; een troep van 13 koedoes, en een grote trop zebraas; siende de Hippopotamussen in de Rivier beneden swemmen en samen spelen."

Plaat 4. *Kraal der Grote Namaqua.* (Gordonverzameling).
Een gezadelde os als rijdier gebruikt ziet men links, dan een gewapende Namaqua, vetstaartschapen voor zich uit drijvend, achter de hutten, waarvóór vrouwen en kinderen, de beestekraal; de dansenden en zingenden zijn meest vrouwen en kinderen, de mannen dragen geen karos bij de dans en het fluitspel.

Plaat 5. *Karmoeb, Kapitein der Grote Namaqua.* (Gordonverzameling).
Als oorversiering draagt hij kauri's; ivoren armbanden, kraalsnoeren, een „schamelheydplaat", een pijp, een gezagsrottan, sandalen en een karos vormen zijn uitrusting. Ter zijde links ziet men hutten, rechts een assegaai, een pijlkoker, een boog en een kiri, die blijkbaar uit één stuk natuurhout bestaat en niet als bij Kaffers, bolvormig is bijgesneden.

Plaat 6. *Queekvaleij.* (Gordonverzameling).
Het onderschrift is: „Gesigt van de plaats genaamt de queekvaleij gelegen boven aan Swarte rivier, twe uuren.

Men lette op de eenvoudige bouw der huizen, de Hottentot hutten en de Boesmans-„schermen."

Plaat 7. *Kraal van Boesmans.* (Gordonverzameling).

Het onderschrift is: „Gesigt van het land, op de 31ste graad Z. brete en 2 gr. Oost. lengte, van de Caap. Met het gesigt van de Bosjemans Craal van de Capteins *Gronjam en Doroep,* met hunne manier van *Vrede Slagten,* so als ik met hun maakte den 5 Januari 1779 bij fontein *Camdeni*".

Men ziet in de hutten in doorsnee om de houdingen der inwonenden te kunnen nagaan.

Levendig is het tafreeltje bij de tent waar geschenken worden gegeven.

Plaat 8. *Mieren-eter.* (Gordonverzameling).

De duidelike afbeelding en bijschriften behoeven geen toelichting.

Plaat 9. *Graf van een Kapitein der Hottentotten.* (Gordonverzameling).

Op de steenhoop ligt een osseschedel, antilopehoorns, beenderen, een pijlkoker en pijlen.

Plaat 10. *Mes gemaakt door Beetsjoeanen.* (Gordonverzameling).

Links: het mes met gevest aan de achterzijde; rechts de achterzijde van de schede; in het midden het mes in de schede. Struisvogel, leguaan (of kikvors?) en giraf zijn er op afgebeeld.

Plaat 11. *Plaats van Hermanus Engelbrecht.* (Gordonverzameling).

Men lette op het eenvoudig gebouwde woonhuis. De wagens en tenten zijn van het reisgezelschap. Gordon ziet men rechts, bezig met tekenen.

Het opschrift is „Gesigt van een veeplaats in het kleine namacquasland op de 30st gr. brete n.n.w. van de Caap. zynde de bergen hier gene beddingen, maar meest grote ronde klippen, de hoogsten. Dese woning legt 5262 voet boven de zee."

Plaat 12. *Kraal der Beetsjoeanen.* (Gordonverzameling).

De eigenaardig gebouwde woningen ziet men tussen een beestekraal en een bokkekraal. (In het Hottentots heten de Beetsjoeanen Birina of Briqua = Bokken). Smidswerk doet het tweetal links; de een bedient zich van een soort blaasbalg. Men lette op de wapenen, snit der karos, „schamelheid"bedekking der mannen, haartooi en op de kleding en mutsen der vrouwen, die zich met de oogst bezig houden.

Naamregister.

NAAMREGISTER. [1]

A.

AAR, (de) 179.
AARDEN, (J. van) 66.
AA 'T KAAP, 199.
AFRIKA, AFRIKAANS, AFRIKANERS, 19, 24, 25, 72, 98, 117, 137, 171, 174, 180, 188, 189, 194, 202, 207, 213, 222, 228, 250, 252, 254, 260, 267, 268. *Zie ook:* Afrikaans Hollands, Zuid-Afrika.
AFRIKAAN, 198.
AFRIKAANS HOLLANDS, 180.
AGULHAS, (Kaap, Coba das) 10, 11.
AKERENDAM, 180.
ALBERTIJN, (C.) 66.
ALLAMAND, 25, 35.
ALOË CLOOF, 30, 31, 48.
AMAQUA, AMMAQUA, 14, 15, 17, 20, 22, 23, 68. *Zie ook:* Namaqua, Grote Amaqua, Grote Namaqua.
AMAXOSA, 213. *Zie ook:* Koossa's.
AMERIKA, AMERIKAANS, 151—155, 160, 164.
AMERONGEN, 61.
AMIENS, 170.
AMKAMS, 108, 109.
AMSTERDAM, 24, 64, 131.
ANDERSON, 198—200, 264.
ANGOKORRA, 217. *Zie ook:* Truter.
ANTWERPEN, 7.
ARABIË, ARABIES, 180, 182.
ARNHEM, 61.
ASRIVIER, (= Sougays), 144.
ASSEGAAYENBOSCH, 4.
ASSENBURG, (L. van) 14.
ATTAQUA, 14.
AUGE, (J. A.) 25, 28.
AUGHRABIES, AUKOEREBIS, 79, 110.
AUKOEREBIS, AUGHRABIES, 79, 110.
AUKOKOA, AUKOUCQUA, (= Naauwwange), 79, 109, 116, 118, 120, 128.
AUKOUCQUA, *zie* Aukokoa.
AUSTRALIË, 64.
AZIË, 170.

B.

BAAI (Baay, Bay) Falso, 10, 11, 13, Bijlage I.
BAARDMAN, 195.
BAARTMAN (= Oude Gouzep), 84.
BAAS PIETER, 14.
BAAY, *zie* Baai.
BACKLEY PLAATS, Backeleyplaats, Backely-Plaats, 11, 15, 49.
BADSRIVIER, 146.

[1] Hierin zijn opgenomen de namen die voorkomen in de tekst en in Bijlage I.

BAGU, 14.
BAK-OVEN (= Koekenaap), 27, 29.
BALJON, (R.) 141.
BALLOT, 188.
BAMBOESRIVIER, 11.
BANGE HOEK, 5.
BANTOE, 147.
BAREE-EILAND, 154.
BAREND, (Claas) 80, 88 92, 95, 97, 105, 109, 113, 118, 120, 137.
BARROW, (J.) 193, 199.
BASTAARD, (Claas) 81, 108.
BASTAARD'S CRAAL (Claas) (= Kakais), 81.
BASTERD-BABIANEN, 90.
BASTERD- (Bastaard-) Blicqua, 83, 121.
BASTERD- (Bastaard-) Hottentotten, 28, 34, 37, 40, 48, 70, 88, 146, 147, 178, 195, 198—200, 203, 246, 247.
BASTERDSKLOOF, 199.
BATAAFS, 173, 211.
BATAVIA, 61, 174, 175.
BATENHORST, (C.) 28.
BATENHORST, (J.) 28, 29, 36, 40.
BAVIAANSBAAI, 12.
BAVIAANSBAK, 252.
BAVIAANSBERG, 15.
BAVIAANSKOP, 48.
BAX VAN HERENTALS, 13.
BAY *zie* Baai.
BEER, (J. de) 73.
BEER, (Wed. S. de) 69.
BEEREN-VALLEY, 70, 71.
BEETSJOEANALAND, 191, 193, 198. *Zie ook*: Biri.
BEETSJOEANEN, 82, 114, 193, 200—202, 205, 208, 213, 216, 224, 226, 229, 230, 233, 235—238, 241, 242, 244, 245, 247, 252, 253, 256, 270, 271. *Zie ook*: Biri, Birina, Blicqua, Bliras, Bricqua.
BEGO, 8.
BEMGENEILAND (Penguineiland?) 153.
BENTIEN, 9.
BERGDAMARA, 100, 147, 174. *Zie ook*: Camaka Damara, Commakka Damara.
BERGEN OP ZOOM, 25.
BERGEN VALLEY, *zie* Bergvallei.
BERGH, (Capitein) 15.
BERGH, (Martinus) 10, 12.
BERGH, (Olof) 15.
BERGH, (O. M.) 22, 138.
BERGHFONTAIN, Bergfonteyn, 15, 34, 38, 45.
BERGKLIMMERS (= Nanningai), 84.
BERGOVER, (Jantje *en* David) 201, 203, 246.
BERGRIVIER, 12, 15, 18, 26, 141, 173, 174, 194.
BERGVALLEI, Bergvalley, Bergen Valley, 26, 142, 175.
BERLIJN, 169, 202.
BERTUCH, 217.
BESCHERMERBAAY, 162.
BESCHERMERHAVEN, 156.
BESTER, (C.) 26.
BETZIE, 151.
BIESFONTEIN, 196.
BIRI, (Rijk van) 54.
BIRINA, 24, 51, 53, 54, 56, 57. *Zie ook*: Beetsjoeanen, Biri, Blicqua, Bliras, Bricqua.
BITHATA, 85.
BLAAUWE BERG, Blauwe Berg, 3, 15, 50.
BLAUW, (G.) 17.
BLAUWBERGSTRAND, 12.
BLEEKER, (P.) 68.
BLETTERMAN, (L.) 193.
BLICQUA, 79, 80, 82, 83, 121. *Zie ook*: Beetsjoeanen, Biri, Birina, Bliras, Bricqua.
BLICQUARIVIER, 124.
BLINKKLIP (= Sibihlong), 201.

BLIRAS *zie* Beetsjoeanen, Biri, Birina, Blicqua, Bricqua.
BLOM, (J.) 238.
BLUMENBACH, 195.
BLYENBERG, 70.
BOCHEL, 9.
BOCKEVELD, 30. *Zie ook:* Bokkeveld.
BOEREN, 69, 75, 81, 171, 172, 176, 178, 194.
BOERHAVE, 25.
BOERS, (Mr. W. C.) 138.
BOESMANS, 5, 8, 9, 14, 16, 17, 32—34, 47, 48, 75, 76, 80, 83—85, 88, 90—92, 95, 96, 107, 108, 111, 112, 114, 115, 122, 125, 126, 128—130, 133, 136, 144, 145, 147, 148, 174, 178—181, 183—185, 193—198, 200, 201, 203, 219, 228, 244, 246, 247, 252, 258, 268—270. *Zie ook:* Chaboup, Chinese Bossiesmans, Samgomonkoa, Sonqua, Tkaboek.
BOESMANS, (Tamme) 182.
BOKKEBERG, 11.
BOKKERIVIER, 104.
BOKKEVELD, 68, 175, 178, 179, 186, 263, 266.
BOKKEVELD, (Koude) 187, 188, 194.
BOKKEVELD, (Onder) 176, 178.
BOKKEVELD, (Warme) 187.
BOKKEVELDSBERGEN, 186.
BOKKEVELDS-KARROO 186, 270.
BOKKEVELDS-POORT 186, 187.
BONTE BERG, 194.
BOONEN-FONTEIN, 5.
BOOTSMAN, 4, 13.
BOSHEUVELL, 10.
BOSJESMANSGAT, 146.
BOSJESMANS-HOTTENTOTTEN, 75.
BOSMAN, (D.) 66.
BOSSIESMANS, (Chinese) 125.
BOTMA, (A.) 185.
BOTMA, (C.) 195, 264.
BOTRIVIER, BOTTERIVIER, 8, 10, 11. (= Gouga).
BOTTELARIJ, 3.
BOVENLAND, 24.
BRAAM, (J. P. van) 61.
BRAAM, (Regeringskommissaris [J. A.] van) 61.
BRAAM, (W. H. van) 61.
BRACKE FONTEIN, BRAKKE FONTEIN, 15, 50, 142, 143, 171, 179 [1]).
BRACKE KLIPFONTEYN, 147.
BRACKE VALLEI (Vlei), 11, 15.
BRAKKE RIVIER, 68, 196, 255.
BRAKKE WATER, 84.
BRAND, (P.) 143, 146.
BRANDARIS, 9.
BRANDENBURG, 26.
BRANDEWIJNRIVIER, 177.
BRANDVALLEI, 185.
BRASILIËN, BRASILYE, 44, 92.
BRAVAGULRIVIER, 39.
BREBART, 9.
BREDA, (P. van) 170.
BREDE RIVIER, BREEDE RIVIER, 7, 9, 11, 63, 188.
BREDENBAGH, BREITENBACH, BREYTENBACH, (C. van) 10, 13, Bijlage I.
BRENTGENS, (W.) 4.
BREUGEL, 173.
BREUGEL, (A. van) 13, Bijlage I.
BREYTENBACH, *zie* Bredenbagh.
BRICQUA, 16, 17, 42, 44, 97—100, 105, 106, 112, 114, 117, 119—124, 126—128, 184, 193, 195, 198.
BRINK, (C. F.) 25, 28, 50, 57.
BRITS, 195.
BRULLER, 165.
BRUNSWIJK, 175.
BRUNSWIJK, (Hertog van) 64.
BRUWER, (M.) 186.

1) Men lette er op dat verschillende plaatsen dezelfde naam dragen. Dit komt veel voor; de plaats in de reisverhalen volgt uit het verband.

BUFFELBOUT, 196, 200.
BUFFELJACHT, 11.
BUFFELSFONTEIN, 145.
BUFFELSKRAAL, 65.
BUFFELSRIVIER, 41, 68, 70, 143, 196. *Zie ook:* Cousie, 't Kousie, 't Koussie *en* Kauka.
BUGONESEN, (Boeginezen?) 250.
BURGERDRIFT, 194.
BURGERS, (A. P.) 66.
BURGERS, (B.) 74.
BURMAN, 25.
BYGAGA, 9.
BIJL, (Van der) 194.

C. (Zie ook onder K.).

CABELTOUWSBERG, 186.
CABO DAS AGULHAS, 11.
CABO DE BOA ESPERANCE, Bijlage I.
CABO DE GOEDE HOOP, 43, 46, 50, 51, 58, 61, 141, 179.
CABONA, 52—54, 56.
CAFFER KUYLS RIVIER, 11.
CAFFRARIA, 137.
CALABAS KRAAL, 11.
CAMAKA DAMARA, 146—148. *Zie ook*: Bergdamara, Commaka Damara.
CAMBDEBO, Kamdebo, 69, 72, 73, 75, 76, 186.
CAMBDEBO'S BERG, 71, 73.
CAMBDEBO'S RIVIER, 72.
CAMBDEBO'S VELD, 73.
CAMINGO, Kamingou, 79, 82.
CANDAUW, 66.
CAPETOWN, 25.
CARREEHOUTRIVIER, (Clavrehoudrivier) 145. *Zie ook*: Hykaregap.
CASWARIS, 9.
CATTEPOEL, (C.) 25.
CEDERBERGEN, 178, 186.
CEYLON, 150.
CHABOUP, 83. *Zie ook*: 't Kaboek, Boesmans.
CHABOUS, 84, 86 (= Brakke water).
CHAINOUQUA, 13.
CHAM, 52.
CHAMPAGNEPOORTSRIVIER, 76.
CHANNAKRAAL, 194.
CHARIE, 32, 44, 46, 51, 55, 57, 79 *Zie ook*: Eyn, 't Gariep, Grote Rivier, Oranjerivier.
CHAVONNES, (M. P. de) 63.
CHAVONNES BERG, 63.
CHESTERFIELD, 151.
CHINA, Chinees, 125, 175.
CHINEESJE, 13.
CHINESE BOSSIESMANS, 125.
CHOJAA'S, 226, 230, 232, 237.
CHRISTOFFEL, 13.
CHUYN, 56.
CISIQUA, 9.
CLAAS, 13, 14.
CLARET ISLAND, Cleret eiland, 151.
CLOOF, (Aloë) 30, 31, 48.
CLOOF DER KOPERBERGEN, 31.
CNOFLOOCKS KRAAL, Knoflookskraal, 11.
COCHINCHINA, 193.
COELENHOF, 11.
COENQUA, 52.
COETSÉ, (C.) 182.
COETSÉ, (G.) 176.
COETSÉ, (Gerrit) 142.
COETSÉ, (J.) 28.
COETSÉ, (J. - Jzn.) 18, 19, 22, 23, 28, 32, 34, 36—48, 51, 53—55, 80, 92.
COETSÉ, (Jongejuffrouw) 182.
COETSÉ, (O.) 182.
COETSÉ, (Wed. J.) 175.
COHOEN, Colquhoun, 151, 155.
COMEINCQUA, 51, 54.
COMMA, 11, 51.
COMMAKKA DAMARA. *Zie* Camaka D. en Berg Damara.
COMPAGNIES DRIFT, 15.
COMPAGNIES LOGE, 11.

COMPAGNIES WAGENDRIFT, 78, 79, 81, 107, 143.
CONRADIE, (Ds. W. J.) 89.
CONSTANTIA, 10.
COOPMAN, 9, 14.
COOPMANS KRAAL, 11.
COPERBERGEN, 18, 23. *Zie ook*: Koperbergen.
COPERE KRAAL, 11.
CORARQUAS, 122.
CORREGAAS, *zie* Koregaas.
COURASIE, 13.
COUSIE, 143. *Zie ook*: Buffelsrivier, Cousrivier, 't Kousie.
COUSRIVIER, 18, 22. *Zie ook*: Buffelsrivier.
CRANTS, (N. N.) 15.
CROESE, (J.) 193.
CRUDOP, (H.) 13, Bijlage I.
CRUGER, (H.) 28.
CUYPER (= Dack'key) Bijlage I.
CYNICQUAS, 122.

D.

DACK'KEY, (= Cuyper) Bijlage I.
DAM, (Wed. ten) 15.
DAMARA, 82, 141, 145, 147, 148, 161—163, 165, 176, 237. *Zie ook*: Bergdamara, Dammerassen, Damracqua, Damrakoa, Damroqua.
DAMME, (H. W. ten) 193.
DAMMERASSEN, *zie* Damara.
DAMOH, 104.
DAMRACQUA, DAMRAKOA, DAMROQUA, 20, 23, 42, 43, 53, 80—82, 97, 98, 119, 122. *Zie ook*: Damara.
DANIELS, (E.) 149, 165.
DANSER, 197, 198.
DAPPER, 5, 86, 103.
DASJES FONTEIN (Dassenfontein), 144.
DAUNISKLOOF, 180.
DAVID [Bergover], 201, 203, 246.
DEEPKA, 68, 69.
DHOUW, DHOUWW, 13, Bijlage I.
DIBBETZ, 261.
DICKE CAPITEIN, 9.
DIEPE RIVIER, 5, 26.
DIETS, DUITS, DUYTS, 16, 17, 27, 53, 80, 107, 109, 111, 118, 120, 260.
DIKKOP, 7.
DISPORTCAMMA, 10.
DOE ODIE, 5.
DOGGESMEESTER, 14.
DOGGHAKAMMA, 8.
DOORNBOOMRIVIERTJE, 30.
DOORNRIVIER, 33, 178, 179, 194.
DORDRECHT, 202.
DRAAKESTEIN, DRAKENSTEIN, DRAKENSTEYN, 3, 4, 11, 62.
DRAAYRIVIER, 38.
DRAKENSTEINSGEBERGTE, 62.
DRESDEN, 104.
DRIEFONTEIN, 182.
DRIE RODE HEUVELS, (de) 184.
DRIFT, *zie* Verse Drift.
DROGE FLACKTE (Vlakte), (×oro× kap), 143.
DRO(O)GE KRAAL, 11.
DRO(O)GE RIVIER, 9.
DRONKE GERRIT, 5.
DROOGVELD, 66.
DUCKITT, 172.
DUITS *zie* DIETS.
DUITS, DUITSLAND, 169, 171, 173, 175, 202, 268.
DUMENIE, DU MINY, (F.) 150—154, 156, 160, 163, 164.
DU PLESSIS, (F.) 66.
DU PLESSIS, (Wed.) 188.
DU TOITS CLOOF, 62.
DWAALFONTEIN, 195.
DWAALHOEK, 41, 45.

E.

EDWARDS, 264.
EIN, EYN, 32, 44, 79. *Zie ook*: Cha-

rie, 't Gariep, Grote Rivier, Oranjerivier.
EKSTEEN, (H. O.) 62.
EKSTEEN, (P.) 49.
ELAND(S)FONTEIN, ELANDSFONTEYN, 49, 242, 181.
ELANDFONTEINSBERG, 142.
ELANDSKLOOF, 12.
ELANDSPAT, 8.
ELISABETSBAAY, 153.
ELSENBURG, 11.
ELSJESKRAAL, 11.
ELSJESRIVIER, 11.
ELSEVIER, (S.) 11.
ELZENVALLEY, 4.
ENEQUA, *zie* Eynicqua.
ENGELAND, ENGELS, ENGELSEN, 25, 74, 89, 150—153, 160, 164, 170—172, 174, 180, 182, 193, 199, 216, 217, 265, 268.
ENGELBREGT, (J.) 142, 149.
ERASMUS, (Wed. L.) 67.
ERASMUS, (P.) 70.
ERASMUS, (R,) 187.
ESCURIAAL, 65.
EUROPA, EUROPEANEN, EUROPEES, 6, 13, 20, 28, 64, 99, 104, 124, 137, 154, 171, 174, 175, 189, 193, 195, 199, 200, 211, 218, 223, 226, 241, 256, 265, 270, Bijlage I.
EVYOP, 86.
EYASA, 89, 90.
EYLAND, (het) 10.
EYN, *zie* Ein.
EYNICQUA, 21, 24, 44, 45, 48, 54, 55, 79, 81, 83, 90, 96, 98, 100, 103, 105, 108, 110, 112, 121, 126, 134, 135.
EYNICQUALAND, 79.
EYN ╳ KAAP, (= Leeverrivier) 145, 146.
EYSELOOR, (J. C.), Vaartje Eyseloor, 141.
EZELSFONTEIN, 143.
EZELSJACHT, 11.

F.

FAHRENHEIT, 66.
FALSO, (Baai) 13, Bijlage I.
FALSO, (Kaap) 11, Bijlage I.
FAURE, 179.
FEITH, 61.
FINGER, (A.) 12.
FONTAINE, (J. de la) 12.
FONTEIN, *zie* Verse Fontein.
FORT DE GOEDE HOOPE, Bijlage I.
FOX EILAND, Fox island, 154.
FRANKRIJK, 150, 171.
FRIESLAND, 187.
FRITSCH, (Dr. G.) 6, 99, 100, 104, 105, 114, 119, 134.
FRYKENIUS, (S. H.) 150.
FRIJN, Vreyn, (B.) 141, 143, 148, 150, 152, 154, 156, 158, 160, 162.

G.

GAMDACHAMA (= Steenbokkenrivier), 10.
GAMKA (= Leeuwenrivier), 69.
GAMMARIVIER, 41.
GAMOYSRIVIER, Gammoysrivier, 144, 148.
GAMTOURLAND, 12. *Zie ook*: Gamtouws.
GAMTOUWS, 14.
GANNAKRAAL, 258.
GANSE CRAAL, Ganzekraal, 9, 171.
GANTOUW (= Elandspad), 8.
'T GARIEP, 79, 110, 196, 219. *Zie ook*: Charie, Eyn, Grote Rivier, Oranjerivier.
GASKI KAMKA (= Hessequa Kloof), 9.
GAUDA (= Damhert), 85.
GEELBEK, 173.
GEELBEKSFONTEYN, 68.
GELUKWAARD, 175.
GERRIT, (Dronke) 5.

GESKA (= Sergeantsrivier), 8.
GILMER, (H.) 170.
GODSKE, (I.) 13.
GOEDE, (W.) 202.
GOEDHART, 193, 195, 196.
GOEDOUS, Goudous, 78, 81, 146.
GOEDOUSIE (= Numaqua) 146. *Zie ook*: Goudousie.
GOEMANSKRAAL, 175.
GOENJEMANS HOTTENTOT, 80.
GOGOSOA, 13.
GOLA, 197.
GONNEMA, 6, 7, 11, 13.
GONNEMA'S HOTTENTOS, 3, 4.
GONUKA GOGGO, 9.
GORACHOUQUA, 13.
GORDON KEEROM BERGEN, 64.
GORDON, (R. J.) 63—67, 71, 79, 110, 122, 137, 163, 183, 188, 199.
GORDONSBAAI, 64.
GORDONSBERGEN, 77.
GORINGHAIKONA, 13.
GORINGHAIQUA, 13.
GOTHENBURG, 79.
GÖTTINGEN, 195.
GOUDINI, Gaudiene, 63.
GOUDOUS, *zie* Goedous.
GOUDOUSIE, Godousie, 146, 149.
GOUDSBLOEMRIVIER, 194.
GOUGA (= Botrivier), 8.
GOUNS, 83.
GOUNZAAP (= Gouzep?), 84.
GOURI, 14.
GOURITZ HOTTENTOTTEN, 14.
GOUS, (H. P.) 180, 181.
GOUZEP (= Gouwzaap?) = Baartman, 84.
GRAAFF, (C. J. van de) 175, 193.
GRAAFF, (H. van de) 191, 193—196, 198, 200, 232.
GRAAFF-REINET, 193, 232.
GRAAFWATERS, 112.
GRAEVENBROECK, 85, 100, 104, 105.
GRAFTFONTEIN, 196.
'S GRAVENHAGE, 61, 78, 138.
GREEF, (A.) 28, 29, 37, 40.
GRENSBOEREN, 169. *Zie ook*: Boeren.
GRENTEGO, 9.
GRIGO, 13.
GRIQUA, Gricqua, Grigriqua, 3, 16—18, 44, 199.
GROENE BERG, 63.
GROENE FONTEYN, 49.
GROENE KLOOF, 5, 8, 15, 50, 171, 172.
GROENE KLOOFPOST, 171.
GROENE RIVIER, 8, 16, 18, 22, 28—30, 33, 48, 142.
GROENE VALLEY, 26.
GRONNEGA, 9.
GROOT KORAKKOA, 128.
GROOTRIETRIVIER, 258.
GROOTRIVIER *zie* Gro(o)te Rivier.
GROOTRIVIERS-HOTTENTOTTEN, 193.
GROOTRIVIERSPOORT, 197, 252.
GROSVENOR, 141.
GROTE AMAQUA, 17—19, 21—24, 32—34, 44, 45. *Zie ook*: Gro(o)te Namaqua.
GROTE BERGRIVIER, 62.
GRO(O)TE FONTEIN, 142.
GRO(O)TE KO(O)PERBERG, 48.
GRO(O)TE KOU (= Keijkous), 149.
GRO(O)TE NAMAQUA, 79—81, 86, 93, 176, 237. *Zie ook*: Grote Amaqua.
GROTE POST, 172.
GRO(O)TE RIETVALLEI, 173.
GRO(O)TE RIVIER, Grootrivier, 1) 17, 19, 23, 32—34, 38, 44—46, 48, 51, 55, 64, 78, 79, 81, 84, 95, 106, 111—113, 115, 116, 121, 125,

1) Zie de noot op bl. 289

130, 133—137, 141—143, 150, 151, 186, 187, 198.
GRO(O)TE ROGGEVELD, 179.
GRO(O)TE SANDRIVIER, Santrivier, 31, 33, 48.
GROTE TOREN, (de) 180.
GRO(O)TE VISRIVIER, 61, 145.
GROVE, (A.) 15.
GUNSTFONTEIN, 183.
GYZICQUA, 79, 83, 98, 100, 106, 114, 119, 122, 124—126, 128, 135, 199.

H.

HAAG, (den) 64.
HAAS, 9.
HACONS, 14.
HACQUA, 9, 10.
HAHN, (Th.) 104.
HAKAIS, 135.
HALEWIJN, (M.) 170.
HAMBURG, 169.
HANGLIP, 72, 194.
HANKAYSON (= Klipfontein), 146.
HANNIBAL, 5, 14.
HANNOVER, 6.
HANS, 17.
HANSBROER, 9.
HANTAM, 179, 181.
HANTAMBERG, 180.
HANTAMRIVIER, 178.
HARDEVELD, 89.
HARIEP BIGOS CRAAL, 144.
HARIS, 92, 95.
HARRAMOE, 8.
HARTEBEESTFONTEYN, 68, 181.
HARTEBEESTKRAAL, 171.
HARTEBEESTRIVIER (= Kamkao), 115, 196.
HARTLOOP, 14.
HARTOG, (J.) 4, 8, 10.
HARZ, 25.
HASDRUBAL, 14.
HATTEM, 61.
HAU-KOIN, 147.
HAVERVALLEI, 15.
HAZENBERG, 8.
HEEVER, (P. van den) 136, 137.
HEIDEN, (van) 62.
HEISSI, 238.
HEL, (de) 144.
HELDERE BERG, 12.
HELENE BAAY, (St.) 12.
HERCULES, 14.
HE(E)RENLOGEMENT, 15, 27, 49.
HERENTALS, *zie* Bax.
HERHOLD, (H.) 69.
HERTRIVIER, 200.
HESSEQUA, 8, 9, 14.
HESSEQUA CLOOF, 9, 11.
HEUFKE, (J.) 15.
HEXRIVIER, 12, 61, 63, 65, 66.
HEXRIVIERBERGEN, 66.
HEXRIVIERDAL, 194.
HEXRIVIERKLOOF, 63.
HEYDEN, (J. v. d. — Jr.) 15.
HEYDENSFONTEYN, (van) 74.
HEYNS, (O.) 28.
HOCKER, (P.) 138.
HOEK, (Bange) 5.
HOEK, (Hollandse) 156.
HOENGAB, 120.
HOERE HOMA, 7.
HOETJES BAAY, 10, 12.
HOEZA, 14.
HOFFMANSEGG, (Graaf von) 202.
HOFMAN, (D. W.) 66.
HOFMAN, (J. B.) 68.
HO(O)GE CRALEN, 15.
HO(O)GE KRAAL, 126.
HO(O)GE WAGEN CRAAL, 11.
HOLLAND, Hollanders, Hollands, 5, 6, 65, 80, 104, 139, 141, 167, 169, 171, 174, 185, 189, 191, 193, 196, 198, 202, 205, 206, 211, 248, 268, 270.
HOLLAND, (Hottentots) 3, 8, 10, 11, 13, Bijlage I.

HOLLANDSE HOEK, 156.
HOLLANTSE RIETBEEK, 10, 19.
HONIGBERG, 3, 26.
HOOP, (de) 184.
HOORN, (Joan van) 14.
HOP, (H.) 23—26, 28, 51, 53, 78, 97, 144.
HOP, (Wed.) 62.
HORABEE, 14.
HORISONS, 14.
HORST, (ter) 25.
HOSABES (= Vondeling), 116.
HOTTENTOTTEN, 3—9, 12—21, 23, 39, 42, 46, 48, 67, 71, 73, 78—80, 83—88, 91—93, 95—103, 105—109, 111—120, 122, 125, 126, 129, 131—133, 135—138, 142, 145—147, 149, 152—158, 160—163, 165, 170, 176—178, 180, 183, 186, 193—195, 198—201, 205, 208, 219, 223, 224, 233, 235, 237, 248, 251, 255, 256, 258, 260, 264—270, Bijlage I.
HOTTENTOTS HOLLAND, 3, 8, 10, 11, 13, Bijlage I.
HOUGAY, 89.
HOUGLY, 61.
HOUTBAAI, 13.
HOUTEBEEN, 8.
HOUTEMA (= Palmietrivier, Slangerivier), 8.
HOUTENIQUALAND, 12.
HOUTHOEK, 10.
HOWEN, (A.) 177.
HUGO, (D.) 18, 64.
HUGO, (Veldkornet) 187.
HUSINGAIS (= Spinnekopdraadkraal), 79, 124, 128.
HYKAREGAP (= Carreehoutrivier), 145.

I.

IASON, 14.
ILLIGER, 172.
IMHOFF, (Fort) 62.
IMMBO'S, 229.
INDIË, Bijlage I. *Zie ook*: Nederlands-Indië.

J.

JAARSVELD, (A. van) 179.
JAGERSFONTEIN, 67.
JAKHALSFONTEYN, 68.
JAKHALSVALLEI, Jakhalsvalley, 142, 176, 258.
JAN, 8.
JAN BLOM'S FONTEIN, 201.
JAN DE JONKERS HOEK BERG, 12.
JANSKRAAL, 175.
JANSSEN, 244, 255.
JANSSEN, (Juffrouw) 187.
JANSSENS, (J. W.) 169, 170, 174, 193, 226.
JANSSENS, (Luitenant H.) 170, 259.
JANSZOON, (P.) 5.
JANTJE *zie* Bergover.
JAPAN, 123.
JAS, 185.
JEPHTAH, 14.
JOHANNESBURG, 268.
JOOSTEN, 187.
JOUBERT, (G.) 66.
JOUBERT, (J.) 28, 46.
JOURDAAN, 65.
JUKRIVIER, 194.

K. (Zie ook onder C).

KAAP AGULHAS, 10.
KAAP, (de) 3—5, 7, 10, 13, 14, 24, 25, 27, 43, 61, 63—65, 68, 71, 78, 79, 89, 93, 94, 110, 130, 133, 136—138, 141, 144, 148, 150, 160, 165, 170, 175, 176, 179, 189, 211, 218, 232, 258, 259, Bijlage I.
KAAP DE GOEDE HOOP, 18, 24, 25.
KAAP FALSO, 11, Bijlage I.
KAAP VOLTAS, 151.

KAAPKOLONIE, 169, 271.
KAAPSTAD, 11, 170—172, 176, 177, 179, 187, 188, 193—195, 199, 232, 258—260, 263, 265, 270.
'T KABOEK (= Boesmans), 80.
KAFFERLAND, 197.
KAFFERS, 14, 25, 61, 78, 80, 120, 169, 171, 179, 197, 198, 213, 224, 236, 239, 252.
KAKAIS (= Claas Bastaard'sCraal), 81.
KALAGAS, 87, 88.
KALDEN, (Ds. P.) 11.
KALFSRIVIER, (= Som), 146.
KALKFONTEIN, 196.
KALOEWEP, 116.
KAMASRIVIER, 84.
KAMDEBO *zie* Cambdebo.
KAMEZON, 93.
KAMIESBERG, 130, 137, 142, 143, 148, 149.
KAMINGON, 93.
KAMINGOU, Camingo, 79, 82.
KAMKOA (= Hartebeestrivier), 115.
KAMPEN, 169, 170.
KANDELAAR, 82.
KANNA KAM KANNA, 9.
KAPITEYN KANDELAARS KRAAL (= Keykao), 81.
KARANGOYERS, 55.
KARIGA, 70, 71.
KARIGASBERG, 70.
KARIGASRIVIER, 71.
KAROS OP ZIJ, 5.
KARREEBERGEN, 195, 196, 254, 257.
KARREERIVIER, 71.
KARROO, 66, 181—183, 185—187, 194, 195, 250, 258—260, 264, 266, 270.
KARROOBERGEN, 67—69.
KARROOVELD, 72.
KASLIS, 115.
KASTEEL, (het) 8, 10—12, 18, 22, 62, 100, 110, 138, 170.
KAUGAAS, 95.
KAUKA (= Buffelsrivier), 70.
KAUKOA (= Snyervolk), 117, 118, 128.
KAUP, Koub, 74, 186.
KAUPSBERGEN, 74.
KAWEP, 97, 98, 124.
KAY-. *Zie ook*: Key-, Kei-.
KAYKOOP, 88, 89, 112.
KAYKORAKKOA, 124, 128.
KAY NAMACQUA (= Grote Namacqua), 81.
KEERT WEDER, 3.
KEI NAMACQUA, 52, 54.
KEINA, 52.
KEY DAMARA, 146.
KEYKAO (= Kapiteyn Kandelaars Kraal), 81—83, 124.
KEYKOA, 98.
K(E)YKOGWAS, 154.
KEYKOUS (= Grote Kou), 149.
KHAREMANKEI, 200.
KHOURROU (= Thikkwa), 104.
KHUREMANKEI, 200.
KICHERER, (J. J.) 195, 199, 255, 256.
KING GEORGE WATERFALL, 79.
KIRSTEN, (F.) 174.
KIRSTENFONTEIN, 174.
KLAAS, (Kapitein) 104.
KLABORUGANI, 235, 239.
KLAVERVALLEI, 171, 172.
KLEIGAT, 141.
KLEIN DOORNBOOMRIVIERTJE, 31.
KLEIN NAMACQUALAND, 78.
KLEIN ROGGEVELD, 179, 184, 185.
KLEINE AMACQUA, 20, 22, 24, 31, 32—34, 44.
KLEINE DOORNRIVIER, 16, 177.
KLEINE KOPERBERG, 143.
KLEINE KORAKKOA, 126, 128.
KLEINE NAMACQUA, 78, 199.
KLEINE NAMACQUASKRAAL, 142.
KLEINE RIETRIVIER, 258.
KLEINE RIETRIVIERSPOORT, 194.

KLEINE (KLEYNE) RIVIER, 11.
KLEINE RIVIERSBAAY, 12.
KLEINE SANDRIVIER, 47.
KLEINE SPRINGFONTEIN, 173.
KLEINE VISRIVIER, 182, 268.
KLERK, (C. de) 72.
KLIP, (Platte) (= × -hou- × ois), 143.
KLIPBANK, 49.
KLIPBERG, 15, 172.
KLIPFONTEIN, 29, 49, 146, 196, 201, 245 (= Hankayson).
KLIPKUYL, 38.
KLIP(S) RIVIER, 11, 12.
KLIPVALLEY, 30, 48.
KLOCKNER, (J. C.) 25.
KLOETE, Cloete, (Gerrit — de Oude) 48.
KLOOF, (de) 15.
KLOOF VAN HOTTENTOTS HOLLAND, 10.
KNOFLOOKSKRAAL, 8, 10, 11.
KNOLLEFONTEIN, 182.
KNOLLEVALLEY, 26.
KNOLVALLEYRIVIER, 177.
KOEBERG, 3, 5.
KOEBERGEN, 26, 141.
KOEBOES, 144.
KOEKEMAN, 13.
KOEKEMOER, (D.) 73.
KOEKEMOER, (J.) 27, 49.
KOEKENAAP (= Bak-oven), 25, 27, 49.
KOEKEZON, 7, 8.
KOENINGANIB (= Olievenhoek), 115.
KOK, (C.) 200.
KOK, (J. M.) 198—206, 208, 210—213, 215—217, 219, 220, 223—229, 232, 234, 235, 244, 255, 270.
KOK, (S.) 148, 200.
KOLBE, 18, 20, 93, 98, 105, 134, 193.
KOM, (de) 184.
KOMBERG, 183.
KOORNLANDSKLOOF, 182.
KOOSSA'S, 213, 215, 224, 229, 231, 233, 236—245, 249, 270.
KOOSSI, 201, 245.
KOPERBERG, Coperberg, 7, 17.
KOPERBERGEN, 31, 33, 47.
KOPJESFONTEIN, 196.
KORACQUA, Korakkoa, 79, 98, 100, 120, 122. *Zie ook*: Korana.
KORANA, 195—197, 200, 208, 209, 219, 232, 237, 246, 248, 252, 256. *Zie ook:* Koracqua, Korakkoa.
KOREGAAS, 143, 144, 148.
KORF, (Wed.) 182.
KORIKAMBES, 52.
KOSTER, 244, 255.
KOUB, Kaup, 74, 186.
KOUDE BOKKEVELD, 187, 188, 194.
KOUDE BOKKEVELDSBERGEN, 65.
KOUGA, 14.
KOUGA DE JONGE, 14.
KOUKEMA, 9.
KOUNGAMA, 83, 135.
KOURINGAIS, 79, 126, 128.
'T KOUSSIE, 196. *Zie ook:* Buffelsrivier.
KRAANVOGELVALLEY, 71.
KRAAYENKUYL, 196.
KRAMER, 199, 200, 264.
KRANHO, 14.
KRIEGER, (J.) 195—197, 201, 254, 264.
KROSDRAGERS (= Namnykoa), 83.
KRUGER, (President) 268.
KRUGER, (Veldkommandant) 184.
KRUIS, (de) 141, 142.
KRUISRIVIER, 182.
KRUYS, (het) 26.
KUILENBURGRIVIER, 194, 258.
KUILSRIVIER, 182.
KUMMEL, (H.) 170.
KURUHMAN, Koeroeman, 202—204, 216, 235, 237, 238, 247.
KUYL, (de) 11, 182.
KUYLEN, (de) 10.

KUYPER (= Dack'key), 8.

L.

LAAN, (A. J. van der) 12.
LAMBERTSZ, (A. F.) 66.
LAND VAN ST. THOMAS, 44.
LANGE BERG, 38, 45.
LANGE DAL, 187.
LANGE FONTEIN, 15, 173, 187.
LANGE VALLEI, Valley, 26, 176.
LAUBSCHER *zie* Loubser.
LAUWWATERFONTEIN, 199.
LAUWWATERSKLOOF, 199, 247.
LEEUWENFONTEYN, 196, 254.
LEEUWENKUIL, 187, 199, 200 246.
LEEUWENRIVIER (= Gamka), 19, 34—37, 44, 69, 179, 187.
LEEVERRIVIER (= Eyn × kaap), 145, 146.
LEIDEN, 25, 169.
LEISTE, (H. C.) 175.
LE SUEUR, (I. I.) 138.
LE SUER, (P. L.) 22.
LE VAILLANT, 172.
LEYDS, (Dr. W. J.) 171, 268.
LIBERTAS, 11.
LICHTENSTEIN, (M. H. C.) 25, 167, 169—172, 175, 176, 180, 182, 184 —186, 188, 193—195, 197—199, 201, 202, 217, 227, 230, 241, 268.
LIEBENBERG, (Wed.) 175.
LINGEN, (Van der) 198.
LITAKOO, 216.
LITH, (A. van der) 11.
LITTEEKENWATER, (= Toelykamma), 105.
LOERIEFONTEIN, 70.
LOKENBURG, 178, 179.
LONDEN, 14, 64, 89, 137, 151, 171, 193.
LOTTERINGEN, (G.) 71.
LOUBSER, (J.) 141.
LOUBSER, (J.-Pzn.) 173.
LOUBSER, (K.) 172.
LOUW, (A.-Azn.) 141.
LOUW, (H.) 177.
LOUW, (J.) 107.
LOUW, (J. A.), 176—178.
LOUW, (J. A.-Jr.) 181.
LOUW, (J. G.), 176—179.
LUND, (L.) 22.
LUTJE, (Chr.) 5.

M.

MAASTRICHT, 193.
MAATJAPINGS, 202, 216, 229, 237, 243.
MAC' ARTHUR, (J.) 65.
MACQUINI, 229, 238.
MADAGASCAR, 120, 249.
MAGGS, 64, 65.
MAGO, 9.
MAKATI, 248.
MAKAITSHOAH, 224, 225, 227.
MAKRAKKI, 216, 219, 227, 232, 237, 238.
MALEDIVEN, 98.
MALEIERS, Maleis, 8, 178, 194, 200, 250.
MALMESBURY, 11.
MANCKHAGOU, 13.
MANONG, 217, 226.
MAPOETI, 201.
MARAIS, (P.) 24, 28, 29, 37, 40, 42, 43, 48, 58.
MARANI, 224, 226.
MARITS, 265.
MARS, 14.
MASJOUW, 220.
MASSON, 25.
MASTBERG, 173.
MATHIMBA, 229.
MATJESFONTEIN, 143, 179, 182.
MATJESRIVIER, 141.
MATSAROQUA, 216, 238.
MC. OWAN, 25.
MEERHOFF'S CASTEEL, (= Mieren Casteel) 15, 49, 142.

MEERMIN, 150.
MEINTJES, Mijntjes, 258.
MEINTJES, (P.) 67.
MEINTJES, (W.) 182.
MELGER, (H.) 9.
MENGER, (P.) 170.
MERWE, (C. van der) 179.
MERWE, (C. van der — Dzn.) 73.
MERWE, (D. S. van der) 179.
MERWE, (H. van der) 186.
MERWE, (Wed. J. van der) 65.
METHĬBE, 206, 209, 220, 221, 227, 234.
MEYER, (A.) 49.
MICHGORIUS, (E. M. H.) 170.
MIDDELSTE ROGGEVELD, 179, 181, 182.
MIEREN CASTEEL *zie* Meerhoff's Casteel.
MIST, (J. P. Augusta de) 170, 177, 185.
MIST, (Mr. A. L. de) 170.
MIST, (Mr. J. A. Uytenhage de) 167, 169—175, 177—180, 182—185, 187—189.
MISVERSTANDSDRIFT, 18.
MODDERFONTEIN, 46, 145, 148, 149, 196.
MODDERGAT, 3.
MOED VERLOREN, 178.
MOLALA, 219, 221.
MOLĬMO, 206, 218, 221, 234.
MONG, 194, 212, 220.
MONTJESONS, 14.
MOREAUVAL, 174.
MOSAMBIKER, Mosambique, 147, 200, 249, 265.
MOSKEE, (de Turkse), 77, 78.
MOSSELBAAI, 12.
MOSSELBANK, 3.
MOSTERT, (G.) 89.
MOSTERTHOEK, 68, 187, 188.
MOUTON, 178.
MUCHURUHZI, 237, 238. (Mu- *uit te spreken als* Moe-).
MULERT, (F. E. Baron) 61.
MULIHAWANG, Moelihawang, 204, 205, 207—211, 213, 216, 217, 227, 232.
MURANMULETA, Moeranmoeleta, 237.
MURIMO, Moerimo, 242, 245.
MURUHLONGS, Moeroelongs, 209, 216, 220, 221, 237.
MUTHJUANA, Moetsjoeana, 237.
MUTIRI, Moetiri, 211, 212, 218, 220.
MUTJANKA, Moetjanka, 244.
MYBURG, (F.) 63.
MIJDRECHT, 4.
MIJNTJES *zie* Meintjes.

N.

N. N. (de plaats) 15.
NAAUWWANGE (= Aukokoa), 118.
NAKOURISBERG, 84, 132.
NAMACQUA, Namaqua, Amacqua, 3, 6, 7, 14, 16, 19, 33, 40—42, 45, 51—57, 79—83, 91, 93, 97, 98, 100, 103—105, 109, 120, 121, 124, 150, 154—158, 160, 164, 201.
NAMACQUA (= Kay Namacqua), (Grote) 79, 237.
NAMACQUA, (Kleine) 57, 78.
NAMACQUALAND, 25, 29, 89, 179.
NAMIS, 109, 110, 112.
NAMMYCQUA, Nammykoa, 79, 83, 89, 95, 111—114, 120, 128.
NANNINGAI, (= Bergklimmers), 84, 86, 93.
NARDOUW, 177.
NAVOULABEES (= Varse? Drift), 143.
NAWAPTANA (= Renosterkop), 112.
NEDERBURGH, (Mr. S. C.) 150.
NEDERLAND, Nederlanders, Nederlands, 3, 25, 64, 189, 271, Bijlage I. *Zie ook:* Holland.
NEDERLANDS INDIA, Nederlands Indië, 18, 25, 51, 61, 68, 78, 79.

NEETHLING (Juffrouw), 150.
NEETHLING, Neeteling, 164.
NEL, 182, 260, 265.
NEWLANDS, 10.
NEW SOUTH WALES, 65.
NIEUWJAARSRIVIER, 145, 148.
NIEUWKERK, (J.) 28, 40.
NIEUWRIVIER, 145, 148. *Zie ook:* Nieuwjaarsrivier.
NIEUWVELD, 197.
NIEU(W) Warmoesland, 10.
NISBETT's Bath (= Warmbad), 20, 35.
NOODT, (P. G.) 12.
NOORD-AMERIKA, 262.
NOUBELS (= Rode Mos), 148.
NUMACQUA, Numaqua, 146—148, 161.
NIJL, 254.
NIJMEGEN, 169.

O.

OALELA, 197.
OETGENS VAN WAVEREN, 4.
OLIEVENHOEK (= Koeninganib), 115.
OLIPHANTS (Olifants) berg, 26.
OLIPHANTSJAGT, 15.
OLIPHANTSKLOOF, 12.
OLIPHANTS KOP, 29.
OLIPHANTS KRAAL, 28, 29.
OLIPHANTSRIVIER, 5, 7, 11, 12, 15, 18, 19, 25, 27, 29, 30, 49, 111, 142, 149, 175, 177.
OLIPHANTSVALLEY, 15.
OLIVIER, (A.) 183.
OLIVIER, (Andr.) 184.
OLIVIER, (C.) 184.
OLIVIER, (J. H.) 66.
OLIVIER, (N.) 183.
OLIVIER, (Veldkornet) 256.
OLOFSFONTEYN, 7.
ONDER BOKKEVELD, 176, 178.
ONDER ROGGEVELD, 181.
ONDERVELD, 24.
ONGELUKSFONTEYN, 199—201, 246.
ONGELUKSRIVIER, 194.
ONSABEES, 143.
ONWETENDE FONTEIN, 180.
OORDT, (Dr. J. W. G. van) 85.
OORLAM, (Kees) 5.
OORLOGSKLOOF, 179.
OOST-INDIË, Bijlage I. *Zie ook:* Nederlands Indië.
OPPERMAN, (Chr.) 72.
OPPERMAN, (R.) 70.
ORANJE, (Prins van) 64, 71.
ORANJEFONTEIN, 172, 184.
ORANJEHUIS, 189.
ORANJERIVIER, 64, 79, 110, 196, 197, 199, 219, 232, 237, 247, 250, 252, 255, 256, 266. *Zie ook:* Charie, Eyn, 't Gariep, Grote Rivier.
ORZON, 161, 163, 165.
OSSITE, 9.
OUDE ELZENBOSCH, 4.
OUDE HEER, 8, 9.
OUDE HEER'S BROER, 9.
OUDE KRAAL, 5.
OUGA, 84, 85, 95, 118, 126, 131, 135.
OUKA, 9.
OUKAMMA, 9.
OUTSHOORN, (Van) 174.
OVA-HERERO, 145.
OVERBEKE, (A. van) 13.
OVERHOLSTER, (A.) 72.
OWAN, (Mc.) 25.
OYTH'KEY, 13, Bijlage I.

P.

PAARDE(N)BERG, 194.
PAARDEBERGEN, 11.
PAARDEFONTAINEN, 15.
PAARDEVANGER, 8.
PAARL, (de) 194.
PALMIETRIVIER (= Houtema), 8.
PAPEGAAISBERG, 12.

Papekuil, 179.
Parelhoenderfonteyn, 37, 45.
Passagie, (P.) 13.
Paterson, (W.) 14, 64, 137, 141.
Patientiehoek, 45.
Patrijsenfontein, 15, 196.
Patrijzenberg, 174.
Penelope, 177.
Penguineiland (= Bemgeneiland?), 153.
Perzië, 171.
Pfeil, 171.
P'hnkuje, 217.
Piekenierskloof, 175.
Pienaar, (P.), 141, 150—155, 157, 159—165, 188, 198.
Pienaar, (Veldkornet) 187.
Pieter, (Baas) 14.
Pietersz, (J.) 13.
Piketberg, Piquetberg, 3, 5, 7, 11, 15, 18, 22, 26, 174, 175.
Platfontein, 186.
Platneus, 9.
Plato, 14.
Platte Berg, 161.
Platte Klip (=×hou×ois), 143.
Plettenberg, (Mr. Joachim Baron van) 59, 61, 64, 78, 79, 122, 138, 175.
Plettenbergs Rivier, 61, 73, 77.
Pollachani, 228.
Poort, (de) 31.
Poort der Koperbergen, 48.
Poortfontein, 32.
Portugal, Portugees, 265.
Portugees, (Kapitein) 13.
Posie, 9.
Potje, 5.
Prammeberg, 180.
Prehn, (H. van) 111, 138.
Pretoriuskraal, 194.
Prieska, Priskab, 197, 251, 271.
Prins, 8, 9.
Priskab, Prieska, 197, 251, 271.
Putten, (W. van) 12.

Q.

Quaecona, 5.
Quaelberg's Casteel, 11.
Quaggafontein, 194, 257.
Queekvalley, 66, 69.

R.

Ras, (Jan) 174.
Ras, (M. D. — de Oude) 179.
Ratelklip, 27, 49.
Ratelwagts Baay, 12.
Reenen, (D. van) 141, 150, 164, 165.
Reenen, (Jacob van) 141, 171, 172.
Reenen, (Jan van) 172, 180.
Reenen, (S. V. van) 139, 141, 150, 165, 171.
Reenen, (W. van) 139, 141, 149.
Rees, (Luitenant van der) 156.
Reinet, (Graaff-) *zie* Graaff-Reinet.
Reinet, (H. C.) 193.
Reliance, 64.
Remhoogte, 142.
Renoster Fonteyn, 37, 45, 145.
Renosterkop, 112.
Renosterrivier, 269.
Republiek, (Z. A.) 171.
Rheede tot Drakestein, (A. van) 4.
Rhenius, (J. I.) 146, 150.
Rhenius, (J. T.) 10, 12, 14—17.
Rheniusberg, 141, 146—148.
Rhijne, (W. ten) 6, 18, 82.
Riebeeck, (J. van) 10.
Riebeecks Kasteel, 3, 8, 12, 18, 26.
Riessen, (S. C.) 170.
Rietfontein, 36, 45, 49, 67, 68, 74, 199—201, 246, 254.
Rietkloof, 174.
Rietkuil, 38, 45, 48.
Rietrivier, 194, 199.
Rietrivier, (Kleine) 258.

RIETRIVIERSPOORT, (Kleine) 194.
RIETVALLEI, 15, 36, 45, 170, 174, 177.
RIETVALLEI, (Plaats de) 15.
R(IO) DE(R) S. ANTHONIO, R. der 3 A., 32.
RISSIPIEN, 201.
RIVIER SONDER ENT, 8—12.
RIVIERVOLK, 121.
RO(O)DE BLOM, 11, 144.
RODE GEBROKEN KLIP (= Rots), 198, 250.
RODE KLIPHEUVEL, 29.
RODE MOS, (= Noubels) 148, 149.
RODE ZAND, 11, 63, 68, 188, 193, 261.
RODEZANDSKLOOF, 63, 194.
ROGGEBAAI, 12.
ROGGEVELD, 107, 175, 181, 186, 187, 194, 195, 256, 258, 259, 264, 266.
ROGGEVELD, (Grote) 179.
ROGGEVELD, (Klein) 179, 184, 185.
ROGGEVELD, (Middelste) 179.
ROGGEVELDEN, 178.
ROGGEVELDSGEBERGTE, 181, 194, 258, 259, 263.
ROGGEVELDS-KARROO, 186.
ROGGEVELT, (Cupido) 88, 113.
ROME, 134.
RONDE BERG, 29.
RONDEBOSCH, 10, 141.
RONNENKAMP, (F. C.) 22, 50, 58.
ROOS, (F.) 66.
ROOS, (T.) 24, 28, 48, 53.
ROSSOUW, (G.) 176.
ROTTERDAM, 25.
ROUX, (D.) 184.
ROUX, (P.) 63.
RUIGE RIVIER, 7.
RUSSOUW, (A.) 28.
RUST, (J.) 141.
RUSTENBURG, 10.
RUYTERS VADER, 8.
RIJKSARCHIEF, 169.
RIJKSPRENTEKABINET, 64.
RIJKVOET, (C. C.) 24, 28, 46, 47, 57.
RIJNEVELD, (Van) 180.
RIJNLAND, 197.

S. (Zie ook onder Z).

SACKRIVIER, (= Sommers), 146.
SALDANHABAAI, 8, 10, 13, 14, 173, 188.
SALPETERKLIP, 27, 49.
SAMBDAMA, 79, 83, 97. *Zie ook:* Zambdana.
SAMGOMOMKOA (= Zandveltskraal) 83, 84, 95. *Zie ook:* Boesmans, Samgonomaqua.
SAMGONOMAQUA, *zie* Samgomomkoa.
SANDFONTEIN, 143.
SANDVLIET, 11.
SANTRIVIER, 31.
SAUMTAMAAP, 54.
SCHACHER, 13.
SCHAPENEILAND, 173.
SCHEFFER, (C.) 28, 29.
SCHELE CLAAS, 17.
SCHELE JANTJE, 17.
SCHIETFONTEIN, 196.
SCHIETFONTEINSPOORT, 196.
SCHIETFONTEINSRIVIER, 196.
SCHIL(D)PADDENPOEL, 6.
SCHNEIDER, (J. H.) 24.
SCHOEMAKER, (V.) 111.
SCHOLZ, 188.
SCHOOR, (A. van) 138.
SCHOORSTEENBERGEN, 270.
SCHURFDEBERG, 187, 188.
SCIPIO, 8.
SCIPIO AFRICANUS, 14.
SEAL ISLAND, 154, 155.
SEBOCHORI, 237.
SEGONJANA, 235, 236.
SEID, (Opperchirurgijn) 62.
SELDERIJFONTEIN, 194, 258.

SERGEANTSRIVIER, 8.
SERRURIER, (Ds. J. P.) 194.
SETAABI, 238.
SEYDSFONTEYN, 77.
SIBIHLONG, (= Blinkklip), 201.
SIEBERD, (Basterd J.) 144.
SIGEB, (= Slaparm) 200, 246, 249.
SIMONSBAAI, 12.
SIMONSBERG, 12.
SITHJUANA, Sithjoeana, 237.
SLABBERT, (J.) 172.
SLANGERIVIER (= Houtema), 8.
SLAPARM, 200. *Zie ook:* Sigeb.
SLOBBER, 14.
SLOTSBOO, (K. J.) 14, 15.
SLOT VAN DE PAARL, 62.
SMIT, (Jac.) 15.
SMIT, (J.- van Antwerpen) 7.
SMIT, (Steph.) 74.
SMITSWINKEL, 186.
SNEEUWBERG, Sneeuwbergen, 64, 73—77, 186.
SNEEUWBERG BOESMANS, 125.
SNEEUWBERGSRIVIER, 74.
SNIJERVOLK (= Kaukoa), 117.
SNIJMAN, 187.
SOENOP, 127.
SOERATTE, 61.
SOETENDAALSVLEI, 10.
SOM (= Kalfsrivier), 146, 148.
SOMMERS (= Sackrivier) 146.
SOMMERVILLE, (Dr. W.) 193, 216.
SONDAMROCQUA, 42.
SONQUA, 7. *Zie ook*: Boesmans.
SONQUADRIFT, 4, 8, 12.
SONQUAKLOOF, 15.
SONQUAWATER, 11.
SOSAQUA'S BROER, 9.
SOUGAIS, (= Asrivier), 144.
SOUSSEQUA, 8, 14.
SPAANS, Spanje, 31, 65, 97, 171, 178, 180, 266.
SPINNEKOPDRAADKRAAL, (= Husingais), 124, 128.
SPRINGBOCKEN FONTEYN, 37.
STADT, (de) *zie* Kaapstad.
STADLER, (H.) 173.
STAFFORD, (Markies van) 64.
STANDVASTIGHEID, 185.
STARING, (D. H.) 138.
STARRENBURG, (J.) 3, 4, 7, 8.
STEENBERG, 11.
STEENBOKFONTEIN, 174.
STEENBOKKENRIVIER, (= Gamdachama), 9.
STEENKAMP, (Wed.) 181.
STEL, (W. A. van der) 3, 4, 11, 178.
STEL, (S. van der) 3, 10, 15, 17, 18, 23, 31, 33, 79, 169, 171.
STELLENBOSCH, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 23, 61—63, 65, 179, 193.
ST. HELENABAAI, 173, 174.
ST(E)YLE CLOOF, 38, 45.
STINKRIVIER, 12.
STOFFBERG, 173.
STOLBERG, 25.
STOW, (G. W.) 100, 174.
STRAAT, (de) 66.
STRAAT, (Plaats de) 66.
STRAUSS, (J. M.) 179.
STRUYSBAAY, 11.
SUEUR, (P. L. le) 170.
SUPPLY, 64.
SUTHERLAND, (Hertog van) 64.
SWARTE BERG, 20, 22, 179.
SWARTE BERGEN, 11, 67—70.
SWARTE BERGSRIVIER, 10.
SWARTE CAPITEIN, 9.
SWARTE COOPMAN, 14.
SWARTE COOPMANS BROER, 9.
SWARTE DOORN RIVIER, 29, 48.
SWARTE LAND, 9, 11, 26.
SWARTE RIVIER, 8, 10, 11, 33, 72, 73.
SWELLENDAM, 17, 25, 61, 62, 193.
SWELLENGREBEL, (H.) 193.
SYNNA, 9.

T.

Taaiboschfontein, 199, 200.
Tafelbaai, 12, 98, 174.
Tafelberg, 174, 180, 188.
Taillefer, (L.) 61.
Takuna, 216, 237.
Tamaquas, 42, 43, 54.
Tamboers Vader, 8.
Tamme Boesmans, 182.
Tanqua, 194.
Tapp(en), (D.) 6.
Tas, (A.) 11.
Tellekella, 219.
Teniers, 173.
Tettegoe, (Jantje) 9.
Thabobé, 79.
Thammacha, 232, 237.
Thammakuhna, 217.
Tharakkama, 7.
Thaykao (= Grote Capiteinskraal), 79.
Thaykoa, 79.
Theal, (Dr. G. Mc. Call) 169.
Theefontein, 172, 173, 180.
Theima Koethama, 6.
Theron, 178, 184.
Thikkwa, (= Khourrou), 104.
Thi They, 6.
Thokoe, 7.
Thorrobaeoe, 8.
Thou, 6.
Thouza, 7.
Throghama T'kousa, 5.
Thunberg, 25, 172, 178.
Thynema, 5.
Tigerfonteyn, Tijgerfontein, 31, 48.
Tjoni, 217.
Tkaboek, 80, 90. *Zie ook*: Boesmans.
Tkeringnouw, 5.
Tkouqua, 79.
Toelykamma, (= Litteekenwater), 105, 108.
Tolla, 248.
Tomsonseiland, 150—153.
Tondeldoosfontein, 183.
Tous, (D.) 5.
Touwsgebergte, 66, 67.
Tradiamacqua, (= Vrouwenvolken), 51, 52,
Traka, 70.
Transvaal, 171, 183, 268.
Truter, (P. J.) (= Angokorra) 193, 216.
Transabane, 114.
T'tachou, 13.
Tulbagh, 193, 194, 248, 260, 263, 270.
Tulbagh, (D.) 25.
Tulbagh, (R.) 14, 18, 24, 25, 51.
Turks, 6, 77.
Turkse Moskee, 77, 78.
Twee fonteynen, 73.
Tweede Doornrivier, 16.
Tweelingskraal, (= Gyzicquas), 79, 83.
Tweelingvolk, (= Gyzicqua, Gyzikoa), 119.
Tijgerberg, Tijgerbergen, 3, 12, 62, 69, 193.
Tijgerhoek, 11, 179.
Tijgervalley, 12.
Tythouw, 6.
Tzoekoab, (= God) 104, 118. (= Tsui || Koab).

U.

Uienvallei, 178.
Uilenkraal, Uylenkraal, 15, 49, 172.
Uitkomst, 186.
Uylenkraal *zie* Uilenkraal.
Uytenhage, 193.

V.

Vaalrivier, 200, 209.
Vagevier zonder End, 11.
Vaillant, (Le) 172.
Valentijn, (Ds. F.) 3, 5, 11, 14.
Valse Drift, 35.
Varte (Varse?) Drift (= Navoulabees), 143.
Vater, 217.
Vendutiekraal, 65.
Venter, (H.) 74.
Verloren Vlei, 12, 15, 17, 49, 176.
Verse Drift, Varse Drift, 46, 143.
Verse Fonteyn, 36.
Versfeld, (E. M.) 170, 177.
Versfeld, (W.) 172.
Victor, (G.) 184.
Vierentwintig Rivieren, 3, 4, 175.
Visagie, 175, 178.
Visagie, (Gideon) (= Guilliam) 145, 148, 154.
Visagie, (Wed.) 179.
Vishoek, 12.
Visrivier, 41—44, 52, 54, 146, 147.
Visscher, (Gerrit) 182, 184.
Visscher, (Gerrit - de Jonge) 195, 260.
Visscher, (Jan) 184.
Visscher, (Joh.) 131.
Vissersbaai, 11.
Vis(ch)water, 174.
Vlakbossiesmans, 130.
Vogelfonteyn, 35, 45, 46.
Vogelsang, 11.
Vogelstruysdrift, 15.
Vogelvalley, 12, 63.
Vondeling, 116, 175.
Vos, (J. de) 193.
Vos, (W. de) 65, 67.
Vrede, 174.
Vreyn *zie* Frijn.
Vrouwenrivier, 70.
Vrouwenvolken, (= Tradiamacqua) 52.
Vrijstaat, (de) 171.
Vulcaan, 14.
Vuyle Bogt, 11.
Vijfhoek, 11.
Vijver, (W. v. d.) 63.

W.

Wagenaar, (P.) 10.
Wagenmakers-Valley, 3, 12.
Walt, (J. v. d.) 74.
Walvisbaai, 150, 156, 157, 164, 271.
Wanketsi, 237.
Warme Bad, 35, 36, 45, 82, 175.
Warme Badsrivier, 143.
Warme Bokkeveld, 187.
Waterschaap, 9.
Waterval, (de Grote) (= Aukoerebis) 79.
Waveren, 3, 4, 11.
Wendland, 197.
Westhuizen, Westhuysen, (Bastaard Klaas van de) 143.
Westhuizen, (J. v. d.) 195, 259, 260, 264.
Westhuizen, (K. v. d.) 141.
Westhuizen, (Wed. C. v. d.) 142.
Wet, (Jac. de) 63, 66.
Wet, (O. G. de) 64.
Wet, (Landdrost de) 136.
Wet, (Secretaris de) 62.
Wetsfonteyn, (de) 76.
Wikar, (H. J.) 6, 59, 72, 73, 78, 79, 81, 85, 93, 95—97, 100, 103, 118, 134, 137, 138.
Wildschut, 9.
Wilhelminaasrivier, 64.
Willdenow, (K. L.) 194, 202, 215.
Willem III, (Prins) 13.
Windheuvel, 194.
Winterbach, 194, 202.
Winters, (F.) 170.

WITSEN, (N.) 11.
WITSENBERG, 11, 188, 260.
WITSKE, 26.
WITTE BOOY, 9.
WITTE CAPITEIN, 9.
WITTE COOPMAN, 14.
WITTEBOL, (J.) 10.
WITWATER, 199, 200, 246.
WOLFENBÜTTEL, 6.
WOLVE(N)BERG 6, 15.
WOLVEFONTEYN, 68.
WOUWERMAN, 173.
WREEDE, 103.
WIJK, (D. van) 182.
WIJK, Wijck, (Gerrit van) 15.
WIJK, (Gideon van) 174.
WIJK, (J. A. van) 180.
WIJK, (Wed. van) 177.
WIJKSKRAAL, (Van) 143.
WIJNBERG, 10.
WIJSMAN, (Fred.) 141, 150.

Y.

YNEMAND, 150, 156—158, 160.
YSSELSTEINBAAI, 10, 13, Bijlage I.
YSSELSTEINRIVIER, 10.

Z. (Zie ook onder S).

ZABISIESRIVIER, 84.
ZAKRIVIER, Zakkerivier, Sackrivier, 115, 193—196, 198, 199, 255—258, 261, 264.
ZAKRIVIERSPOORT, 195.
ZALTBOMMEL, 169.
ZAMBDANA, Sambdama, 97, 98.
ZANDVELD, 89.
ZANDVELDSKRAAL, 83.
ZANDVELDSVOLK, 83.
ZEEKOEGAT, 72.
ZEEKOEVALLEI, 11, 149, 177.
ZEIJL *zie* ZIJL.
ZOETENDAALSVALLEYSPOORT, 70.
ZONDAGSRIVIER, 73.
ZOUNTAMA, 97, 98.
ZOUTE KLOOF, 174.
ZOUTE RIVIER, (Soute) 8, 10, 15.
ZUID-AFRIKA, 3, 7, 24, 59, 63, 64, 91, 94, 105, 137, 139, 141, 150, 167, 169, 189, 191, 193, 196, 200, 202, 217, 249, 262, 268, 271. *Zie ook*: Afrika.
ZUID-AMERIKA, 171.
ZWARTEBEESTKRAAL, 176.
ZWARTE DOORNRIVIER, 142.
ZWARTE FONTEIN, 141.
ZWARTLAND, 14, 141, 175.
ZWEDEN, 137.
ZIJL, Zeyl, (A. van) 142.
ZIJL, (H. van) 142, 176.
ZIJL, (P. van) 27, 49.
ZIJL, (P. van - de Jonge) 179.
ZIJL, (Wed. P. van) 142.

Lijst van aangehaalde gedrukte Werken.

LIJST VAN AANGEHAALDE GEDRUKTE WERKEN.

F. VALENTIJN. Beschrijvinge van de Kaap der Goede Hoope, 1726, deel V van Oud- en Nieuw Oost-Indiën.

DR. O. DAPPER. Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaensche Gewesten... Amsterdam. 1668.

DR. G. FRITSCH. Die Eingeborenen Süd-Afrika's. Breslau. 1872.

DAVID TAPPENS Ost-Indianische Reise-Beschreibung, Hannover und Wolffenbüttel, MDCCIV.

WILHELMUS TEN RHIJNE. Schediasma de Promontorio Bonae Spei ejusve tractus incolis Hottentottis accurante brevesque notas addente Henr. Screta S. a Zavorziz. Scafusii. MDCXXXVI.

W. PATERSON. A narrative of four journeys into the Country of the Hottentots and Caffraria, in the years 1777, 1778, 1779. London 1789, 1790.

PETER KOLBE. De Beschrijving van De Kaap de Goede Hoop, Amsterdam. 1727.

Nieuwste en Beknopte Beschrijving van de Kaap de Goede Hope; nevens een Dag-Verhaal van eenen Landtogt. Naar het Binnenste van Afrika. Door het Land der kleine en groote Namacquas. Gedaan op bevel van wijlen den WelEdelen en Gestrengen Heer Rijk Tulbagh, Gouverneur van de Kaap der Goede-Hope, en derselver ressorte, enz. enz. nevens den Edelen Achtbaren Raad van Politie, enz. Door een Kommando van LXXXV.Personen.Te Amsterdam. Bij J. H.Schneider,MDCCLXXVIII.

MC. OWAN, Personalia of Botanical Collectors at the Cape. Capetown, 1887.

MAGGS BROS'. Supplement to Catalogue 316.

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, XXI.

GRAEVENBROECKII Elegans et accurata gentis Africanae circa Promonto-

rium Capitis Bonae Spei vulgo Hottentotten nuncupata descriptio epistolaris.

(Vertaling van Dr. J. W. G. van Oordt, afgedrukt in Het Zuid-Afrikaansche Tijdschrift, 1886.)

Ds. W. J. Conradie. Ondervindingen van een jonge predikant in Namakwaland. Londen. 1909.

G. W. Stow. The Native Races of South-Africa. London. 1905.

Zeitschrift d. Verein f. Erdkunde. Dresden VI.

Dr. E. C. Godée Molsbergen en Joh. Visscher. Zuid-Afrika's Geschiedenis in beeld. South African History told in pictures. Amsterdam. 1913.

Het Zuid-Afrikaansche Tijdschrift. 1889.

Prof. Illiger's Magasin für Insektenkunde.

Dr. G. Mc. Call Theal. Belangrijke Historische Dokumenten over Zuid-Afrika. III. 1911.

Penelope. 1833—1835.

John Barrow. A voyage to Cochin China in the years 1792 and 1793; to which is annexed an account of a journey made in the years 1801 and 1802 to the residence of the chief of the Booshuana nation, being the remotest point in the interior of Southern Africa to which Europeans have hitherto penetrated. London, 1806.

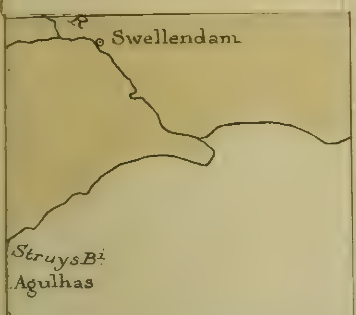
Wendland. Sammlung ausländischer und einheimischer Pflanzen (2ter Band. 1tes Heft).

H. Lichtenstein. Reisen im südl. Afrika. 1813—1815.

H. Lichtenstein. Reizen in het Zuidelijk Gedeelte van Afrika, in de jaren 1803, 1804, 1805 en 1806. Uit het Hoog Duitsch vertaald door W. Goede. Met Platen. Dordrecht. 4 dln. MDCCCXV.

Bertuchs u. Vaters Ethnogr.-linguistisches Archiv.

Allgemeine geographische Ephemeriden, 1807.

Swellendam
Struys Bt.
Agulhas

Behoort bij: Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging, Deel XII.

C. Craandyk

Lith. J. Smulders & Co, den Haag